

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2/2020 • 14€

Suomi ja Ruotsi – tutkimus ja tulkinnat

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

118. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERI: Katariina Parhi
TOIMITTAJAT: Johanna Ilmakunnas,
Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigren,
Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

HALLITUS: Sari Katajala-Peltomaa (pj),
Petri Karonen, Marja Jalava, Kari Salmi,
Kaarina Palojärvi, Aura Korppi-Tommola
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi

ISSN 0018-2362 (painettu)

ISSN 2489-6969 (verkkojulkaisu)

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09 228 69351 tai osoitteeseen: Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja:

Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto / Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki, puh. 050 538 9476, sähköposti: raimoparikka@gmail.com

Toimitussihteeri: Katariina Parhi, katariina.parhi@oulu.fi. Kirjoittajalla on oikeus julkaista Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemansa kirjoitus viimeisenä, julkaisuluvan saaneena versiona omatoimisesti ja ilman erillistä sopimusta vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa. Tämä koskee myös niitä tieteellisiä julkaisutietokantoja, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen

asiaa koskevan sopimuksen. Elektra-sopimuksesta johtuen kirjoittajalla ei ole lupaa julkaista kirjoituksen taitettua versiota.

Käsikirjoitukset:

Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään Open Journals System -alustan kautta os. <http://journal.fi/haik/login> tai päätoimittajalle osoitteeseen anu.lahtinen@utu.fi tai anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen:

Lehden voi tilata verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa: www.historiallinenaikakauskirja.fi. Tilajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa: <http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/digilehti>.

Hinnat 2019: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosikeratilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhitys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09 635 177.

Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta:

vuoteen 2000 4 €/kpl kpl,
vuodet 2001–2010 8 €/kpl
ja vuodet 2011–2018 14 €/kpl.

Painatus: Forssa Print, Esko Aaltosen katu 2, 30100 Forssa.

Kannen kuva: Robert Ekman, Mikael Agricola luovuttaa Uuden testamentin suomennoksen kuningas Kustaa Vaasalle. Luonnos Turun tuomiokirkkoon tehtyä freskoa varten (1853). Kuva: Wikimedia Commons.

Toimitus on tehnyt kaiken mahdollisen kuva oikeuksien selvittämiseksi, epäselvissä tilanteissa pyydämme ottamaan yhteyttä päätoimittajaan tai toimitussihteeriin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen
Muutoksen pysyvyys 147

Teemajohdanto

Antti Räihä, Petteri Impola & Anu Koskivirta
Suomi, Ruotsi ja historiankirjoituksen historia – ja nykytila 149

Artikkelit

- 📖 *Petri Karonen*
Varhaismodernin Ruotsin tutkijat – Ruotsin ja Suomen yhteistä menneisyyttä koskevan tutkimuksen päälinjojen, tutkimusalojen ja ohjaussuhteiden vertailu 152
- 📖 *Ilona Pikkanen*
1590-luvun aateli suomalaisten ja ruotsalaisten historioitsijoiden silmin 1900-luvun alkupuolella 166
- 📖 *Petteri Norring*
Suurvalta-ajan valloitetut alueet suomalaisessa ja ruotsalaisessa historian tutkimuksessa 178
- 📖 *Miia Kuha*
Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historian tutkimuksessa 1800-luvun lopulla 191
- 📖 *Kenneth Partti*
Tieteellisiä siirtymiä ja paradigmamuutoksia – Kielelliset käänneet Suomen ja Ruotsin historian väitöskirjoissa vuosina 1970–2010 203

Katsaus

Heidi Kurvinen & Olli Kleemola
Kuva-aineiston tietoinen käyttö osana historia-alan julkaisemista 213

Vuoropuhelu: Arkistojen Venäjä

- Aleksi Mainio*
Sisällissodan suuri tuntematon 221
- A.V. Ganin*
Eversti Mihail Svetšnikov – myytit ja todellisuus 225
- Aappo Kähönen*
Venäläisten historiallisten aineistojen hyödyt valtion ja kansakunnan rakentamisen näkökulmasta 233
- Kati Parppe*
Venäjän keskiaika heijastuu nykypäivään 235

Keskustelua

Henrik Meinander
Torjuntavoitosta Vanhan valtaukseen 237

Arvioita

- E. Dubrovskaja & N. Korablev, *Karelija v gody Pervoj mirovoj vojny 1914–1918 (Alpo Juntunen)* 238
- Richard J. Evans, Eric Hobsbawm – A Life in History (*Topi Houni*) 240
- Marlene Hobsbawm, Meet Me in Buenos Aires (*Topi Houni*) 240
- Pirita Frigren (toim.), Merenkulkijoiden siirtolaisuus – Näkökulmia 1700-luvulta nykypäivään (*Kaarle Wirta*) 241
- Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.), Making Nordic Historiography – Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970 (*Jani Marjanen*) 243
- Timo Harrikari, Lastensuojelun historia – Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista (*Karoliina Puranen*) 245

Petteri Norring, Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismainen yhteiskuntahistoria (*Anna Sivula*) 247

Herbert Obinger, Klaus Petersen & Peter Starke (toim.), Warfare and Welfare – Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries (*Helene Laurent*) 249

Katariina Parhi, Sopeutumattomat – Psykopatian historia Suomessa (*Anu Rissanen*) 251

Anna-Leena Perämäki, Kirjoitettu vaino – Selviytymiskeinot juutalaisvainoista nuorten naisten päiväkirjoissa 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa (*Ville Kivimäki*) 253

Oula Silvennoinen & Aapo Roselius, Villi Itä – Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921 (*Marja Vuorinen*) 254

Tuija Wetterstrand, Hennalan helvetti – Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918 (*Pauli Arola*) 256

Tiedemaailma

Laura Hollsten

Max Engman 1945–2020 258

Antti Ruotsala

Kongressi keskiajan nomadeista 260

Pia Koivunen & Maija Ojala-Fulwood

Kriisin keskellä -kurssi tarjosi opiskelijoille vertaistukea korona-arkeen 261

Gad Rausingin palkinto professori Pirjo Markkolalle 263

Suomen Tiedeseuran palkinto professori Kirsi Vainio-Korhoselle 263

Suomen Kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto palkitsi professori Pertti Haapalan 263

Call for papers: Pohjoismainen historiantutkijoiden tapaaminen Göteborgissa elokuussa 2021 264

Keisariaika-verkoston seminaari Pietarissa syyskuussa 2021 264

Suurnäyttely Ruotsinsalmen meritaisteluista ja linnoituskaupungista 265

Kysy kulkutautien historiasta 266

Anu Lahtinen jatkaa Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajana 266

Marjatta Hietala & Aura Korppi-Tommola
Oikaisu 266

Abstraktit • Abstracts 267

Historian ystävä

Kari Salmi

Hyvät Historian Ystävät! 271

Muutoksen pysyvyys

Historioitsija Arvi Korhonen kirjoitti *Historiallisessa Aikakauskirjassa* melkein sata vuotta sitten historiatieteen luonteesta: ”Historiatieteen heikko puoli on sen muuttuvaisuus. Mutta siinä on sen vahvakin puoli. [...] huomaamme sen tarkoin kuvastavan oman aikansa elämää ja palvelevan oman aikansa henkisiä ja yhteiskunnallisia tarpeita.”¹ Tämä historiatieteen muutos on käsillä olevan numeron teemana, ja vieraillevien toimittajien oma johdantoartikkeli kertoo aiheesta lisää.

Muuttuvaisia ovat paitsi historiatiede, myös ne olosuhteet, joissa historiatieteestä julkaistaan. Kenellekään lukijalle ei tule yllätyksenä, että painetun ja sähköisen julkaisemisen suhteet muuttuvat koko ajan. Samoin muuttuvat eri julkaisutapojen arvostukset. Historiantutkimuksessa on arvostettu eniten monografiaa, teosta, joka keskittyy yhteen aiheeseen. 2000-luvun mittaan vertaisarvioidut artikkelit ovat nousseet erityisen tärkeiksi. Samalla ovat kasvaneet paineet, että on julkaistava mahdollisimman paljon ja mahdollisimman nopeasti.

Kuulee sanottavan, että esimerkiksi kirja-arvioiden kirjoittaminen on ajanhaaskuuta, koska se ei meritoi, ja että ennen kaikkea pitäisi keskittyä julkaisemaan kansainvälisiä artikkeleita korkealle arvostetuissa aikakauslehdissä. Tätä arvostusta puolestaan mitataan usein esimerkiksi Julkaisufoorumiluokituksella (JUFO), joka asettaa julkaisut kategorioihin 0 – 1 – 2 – 3.

Kyynisimmillään tulos on, että tutkija laatii yhden tutkimuksen aineistoista ja havainnoista useita turhan ohuita artikkeleita, jotka parhaimmillaan toimisivat yhtenä hyvin pohdittuna artikkelina. Englannin kielessä tämä tehostettu tuotte-

liaisuus tunnetaan nimellä ”salami slicing effect”, suomeksi voisi puhua viipalointivaikutuksesta.

On ehdottoman totta, että kiirettä riittää ja että tieteelliset suorituspaineet ovat kovat eri tasoilla. Kun kuulee ihmisten puhuvan julkaisutavoitteiden kapenemisesta ja määrävaatimusten kasvusta ikään kuin väistämättömänä prosessina, tekisi mieli historioitsija Timothy Snyderiin viitata sanoa: älä tottele ennakkoon.

Ei kannata lähteä ainakaan sokeasti toteuttamaan tietyn hetken virallisia suoritusvaatimuksia tai ehdoitta hyväksyä niitä korkeimmaksi ohjenuoraksi. Sen sijaan kannattaa muistaa ja muistuttaa, kuten myös Tieteellisten Seurojen Valtuuskunta on useaan otteeseen toistanut, että esimerkiksi JUFO-luokitusta ei ole tehty mekaanisen menestyksen vertailun välineeksi. Päätoimittajana ja muutenkin tietysti arvostan *Historiallisen Aikakauskirjan* JUFO-luokitusta, mutta kokonaisvaikutusta ei voi tässä tai muissa lehdissä pelkistää muutamaan lukuun tai numeroon.

Toki monenlaista määrään ja luokitteluihin perustuvaa vertailua tehdään tällä hetkellä ja sekin kannattaa tiedostaa. Mutta kuten monet muutkin tieteen reunaehdot, myös ulkoa asetetut suoritusvaatimukset tapaavat muuttua ajan mittaan. Niihin ei kannata ripustautua, niiden pitkäikäisyyteen tai autuaaksitekevyyteen voi harvoin luottaa. Kunkin tieteenekijän on tärkeää pitää pää kylmänä ja miettiä julkaisuaikeitaan oman pitkän aikavälin tilanteensa ja tavoitteidensa mukaan.

Lyhyt, naseva teksti tai hyvin pohdittu katusartikkeli ei korvaa vertaisarvioitua artikkelia, mutta se voi oikeassa yhteydessä herättää

1. Arvi Korhonen, Vallankumouksellisesta ja historiallisesta katsomustavasta, *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1922.

huomiota ja luoda keskusteluja, jotka voivat olla sekä tieteelle että tutkijan uralle yhtä hyödyllisiä kuin vertaisarvioitujen artikkelien saama palaute. Olen ollut todella iloinen monista ja monenlaisista puheenvuoroista, joita *Historiallinen Aikakauskirja* on saanut vastaanottaa, ja tarkoitus on pitää sisällössä mukana monenlaisia kirjoituksia. Tarvitaan keskustelua, joka etenee omalla painollaan, ei pisteytysten ja luokitusten rajoittamalla uralla.

Kirja-arvioiden kirjoittamisesta voi myös todeta, että se on erinomainen tapa perehtyä tiettyyn aiheeseen. Tutkimuksia on joka tapauksessa syytä lukea ja niistä tehtyjä havaintoja on joka tapauksessa tarpeen kiteyttää sanoiksi. *Historiallisen Aikakauskirjan* tavoitteena on, Tiedetoimittajien Liiton myöntämän apurahan turvin, järjestää kirja-arvioiden kirjoittamista tukevia työpajoja, kunhan vallitsevat pandemiaolosuhteet sen sallivat. Julkaisemme myös säännöllisesti syväluotauksia, muutaman aukeaman artikkeleita, joissa kirjoittaja voi tarkastella tietyn aihepiirin uusinta kirjallisuutta kokonaisuutena.

Mitä tulee muutokseen, niin sähköinen julkaiseminen jos jokin muuttaa muotoaan. Myös jo totutut sähköiset ratkaisut tulevat tiensä päähän. *Historiallinen Aikakauskirja* on ollut pitkään sähköisesti saatavilla Kansalliskirjaston digitaalisena aineistona (Peri+ ja Elektra-palvelut), mutta lähivuosina Kansalliskirjasto luopuu niiden päivittämisestä. Vanhat digitoidut tai digisytyiset numerot on siis siirrettävä muualle, ja tulevien digiversioiden julkaisualusta on päätettävä.

Siirto tulee viemään aikansa ja vaatimaan resurssinsa, mutta jos vain Tieteellisten Seurojen Valtuuskunta pystyy tulevinakin vuosina jatkamaan journal.fi -alustalle antamaansa ylläpitotukea, uskon, että sieltä suunnalta löytyy toimiva ratkaisu. Tärkeää on, että ratkaisut ovat mahdollisimman kestäviä, sillä historioitsija ei mielellään näe tieteenalan ajatustenvaihdon katoavan bittiavaruuteen.

Tavoitteena on myös selvittää, mitä avoimen tieteen ja avoimen saatavuuden tavoitteet *Historiallisen Aikakauskirjan* kannalta merkitsevät. Tätä kirjoitettaessa aiheesta on ehtinyt ilmestyä

monenlaisia julkilausumia, rahoitusmalleja ja ratkaisuehdotuksia, joista osa on varsin monimutkaisia.

Hyvä olisi, jos kotimaisen tiedejulkaisemisen rahoitus- ja avoimuusstrategiat olisivat niin yksinkertaisia, ettei niiden opiskelusta muodostu omaa tieteenhaaraansa, ja samalla sellaisia, etteivät ne kerrasta vie tiedeseuroja vaikeuksiin, sillä tiedejulkaisujen pitäisi kuitenkin voida keskittyä tieteelliseen julkaisemiseen enemmän kuin julkaisupolitiikan metatason ja teknisten ratkaisujen kanssa kamppailemiseen. Samoin olisi hyvä, jos linja ainakin jossain kohtaa selkeytyisi ainakin joksikin aikaa.

Kaiken muutoksen keskellä tiedelehtien ja niiden toimitusten päätavoitteena on joka tapauksessa julkaista tieteen tuloksia ja tieteellisiä keskusteluja yleisön luettavaksi. Toivon, että *Historiallisen Aikakauskirjan* tilaajat ja lukijat löytävät tämänkin numeron sivuilta kiinnostavaa luettavaa: teemanumeron ansiokkaiden artikkelien lisäksi jatkamme ensimmäisessä numerossa aloitettua Vuoropuhelu-kokonaisuutta, joskin hiukan vaihtelevin ratkaisuin: tällä kertaa aiheena ovat Venäjän arkistot ja niiden tuntemisen merkitys.

Aikakauden muutos ja murrosajat antavat mahdollisuuksia uusiin avauksiin. Eräänä pienenä avauksena ja kokeiluna *Historiallinen Aikakauskirja* on avannut muutaman uuden numeron aineistoja luettavaksi: Numeron 4/2019 johdantoartikkeli ja tiedeartikkelit ovat avoimesti luettavissa kaikille, jotka haluavat tutustua puistojen ja puutarhojen historiaan Monrepos'ta ja Kaisaniemenpuistosta Hyvinkään Sveitsiin. Johanna Ilmakunnaksen luotsaama teemanumero on saanut paljon kiitosta ja ajattelimme aiheen sopivan pandemian sävyttämän kevään ja kesän virkistykseksi.

Myös numerosta 1/2020 olemme avanneet inkeriläisten diasporaa käsittelevän artikkelin sekä historiatieteestä käydyin vuoropuhelun. Toivottavasti sekä käsillä oleva numero että aikaisemmat julkaisut tuovat iloa tähän kesään. Kiitän jälleen kerran kaikkia toimitus- ja julkaisutyöhön osallistuneita ja toivotan kaikille nyt entistäkin ajankohtaisempaan tapaan hyvää kesää, terveyttä ja kaikinpuolista hyvinvointia.

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Antti Räihä, Petteri Impola & Anu Koskivirta

Suomi, Ruotsi ja historiankirjoituksen historia – ja nykytila

Historiografia voidaan määritellä historiasta kertovien tutkimustekstien ja historian tutkimuksen metodien ja teorioiden käytön tutkimukseksi. Se on lähtökohtaisesti aikaisemman tutkimuksen tuntemista ja tutkimusteemojen sijoittamista erilaisiin tutkimusperinteisiin. Historiantutkimuksen tavoin korkealaatuista historiografista tutkimusta luonnehtii aiempien tutkijoiden työn eettinen kohtelu, aiemmasta tutkimuksesta oppiminen ja tutkimusten hyödyntäminen. Historiankirjoituksen historiaan keskittyvä tutkimus ei ole vain aiemman tutkimuksen tai tutkijoiden luettelointia, vaan se on aina sidottu analyysiin ja kontekstointiin. Vaikka esimerkiksi tutkimuskatsauksen ja historiografisen tutkimuksen välisten rajojen yksiselitteinen määrittäminen on mahdotonta, niitä erottaa aineistojen määrä sekä laadullisen tarkastelun

syvällisyys. Tämän *Historiallisen Aikakauskirjan* teemanumeron¹ artikkelien tutkimusteemoista, näkökulmista ja aikakausista tehtyä aiempaa tutkimusta tarkastellaan teksteissä alkuperäislähteenä, ei tutkimuskirjallisuutena.

Suomen ja Ruotsin historiankirjoituksen historiaan keskittyvä teemanumero osallistuu laajaan keskusteluun kansallisen historiankirjoituksen yleiseurooppalaisista traditioista, mutta tavoittelee samalla menneisyyttä kansallisvaltioihin kiinnittyneen metodologisen nationalismin takaa. Historiografinen tutkimus nousi laajemmin tutkimuskentälle Pohjoismaissa 1900-luvun puolivälissä, jolloin historiankirjoituksen historiaa sivunneita huomiota ja kysymyksiä esitettiin tuoreissa historiantutkimuksen menetelmäoppaissa.² Siitäkin huolimatta, että pohjoismaainen historiografinen tutkimus on vilkastunut yleis-

1. Teemanumero perustuu Koneen Säätiön rahoittaman tutkimushankkeen Yhteinen menneisyys, erilaiset tulokset: Bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860–2020 (Hirsu, 2018–2021, <https://www.jyu.fi/hirsu>) piirissä tehtyyn tutkimukseen ja yhteistyöhön. Hankkeessa vertaillaan systemaattisesti Ruotsin ja Suomen historiankirjoituksen kuvaa Suomen ja Ruotsin yhteisestä varhaismodernista ajasta 1520-luvulta vuoteen 1809.
2. Pentti Renvall, *Historiantutkimuksen työmenetelmät. Teoriaa, käytäntöä, tavoitteita suomalaisen ainekseen sovellettuina*. Werner Söderström 1947; Pentti Renvall, *Nykyajan historiantutkimus*. WSOY 1965; Rolf Torstendahl, *Introduktion till historieforskningen. Historia som vetenskap*. Natur och kultur 1966; Pohjoismaisesta ja suomalaisesta historiografisesta tutkimuksesta esim. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989; Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. Luvun Linjoilla ja linjojen takana kirjoittanut Ilkka Herlin. Suomen Historiallinen Seura 1996; Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (toim.) *Nordic Historiography in the 20th Century*. Tid og Tanke No. 5. University of Oslo 2000; Tibor Frank & Frank Hadler, *Disputed Territories and Shared Pasts. Overlapping National Histories in Modern Europe*. Palgrave Macmillan 2011; Stefan Berger & Christoph Conrad, *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Palgrave Macmillan 2015; Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.) *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970*. Berghahn 2017; Tutkimuskatsauksista 1990-luvun lopun pohjoismaiseen historiantutkimukseen, ks. *Historisk Tidskrift för Finland* 83:1 (1998); Petri Karonen, Ruotsin ajan tutkimuksen nykytila ja resurssit. *Historiallinen Aikakauskirja* 110:4 (2010); Petri Karonen, Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puoli-

eurooppalaisen aallon mukana 1990-luvun loppupuolelta lähtien, tämän numeron artikkelit osoittavat, että eri maiden tutkimustraditioiden, painotusten ja lähestymistapojen systemaattinen vertailu on edelleen harvinaista. Tutkijoiden toiminta ja tutkimusten sisältö on asetettu Ruotsissa ja Suomessa analyysin kohteeksi usein kansallisin rajauksin ja näkökulmin. Tämän vuoksi esimerkiksi seuraavat keskeiset historiografiset kysymykset ovat jääneet selvittämättä: miten ja miksi Ruotsin ja Suomen historiankirjoituksen kuva maiden yhteisen ajan historiasta vuoden 1809 Haminan rauhaan asti on rakentunut sellaiseksi kuin se on, ketkä kuvaa ovat kulloinkin luoneet, kuinka professionaalinen historiankirjoitus on muotoutunut ja kehittynyt, sekä millaisia menetelmiä ja lähteitä kulloinkin on käytetty?

Teemanumero luo katsauksen Suomen ja Ruotsin historiankirjoituksen historiaan ammatimaisen historian tutkimuksen alkuajoista 2000-luvulle. Numero jakautuu sisällöllisesti kahteen osaan. Lehden ensimmäisissä artikkeleissa (Karonen, Pikkanen, Norring) selvitetään, miten ja millaisiin tarkoituksiin Suomessa ja Ruotsissa on 1800-luvun loppupuolelta lähtien luotu kuvaa maiden yhteisen ajan menneisyydestä. Loppuosan teksteissä (Kuha, Partti) vertaillaan erilaisten historiatieteellisten ja -teoreettisten suuntausten omaksumista. Koska tarkastelun kohteena ovat pääasiassa akateemiselle yleisölle tarkoitettut tutkimukset, historiografisten painotusten erot heijastelevat samalla kansallisten tieteellisten resurssien suuntaamista.³

Suomen ja Ruotsin yhteinen valtiollinen menneisyys luo kiinnostavan vertailevan lähtökohdan erityisesti vuotta 1809 edeltävän ajan historiankirjoituksen tutkimukselle. Teemanumeron aloittaa artikkeli, jossa tarkastellaan varhaismodernia aikaa käsittelevän tutkimuksen päälinjoja ja tutkijaverkostoja Suomessa ja Ruotsissa. Tarkastelua syventävät tämän jälkeen tapaustutkimukset, joissa käsitellään vertailevasta näkökulmasta sekä 1590-luvun Ruotsin sisäpoliittista kriisiä

että Ruotsin valtakuntaan 1600-luvulla liitettujen itäisten ja eteläisten reuna-alueiden historiankirjoituksen historiaa Suomessa ja Ruotsissa.

Teemanumeron jälkimmäisen osan kahden artikkelin näkökulmat etäännyvät ammattimaisen historian tutkimuksen alkuvaiheita hallinneista poliittisen historian kysymyksistä. Uusien tutkimusnäkökulmien ja historiateoreettisten suuntausten omaksumista selvitetään ensin 1800-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä, jolloin niin Ruotsissa kuin Suomessakin väiteltiin kulttuurihistorian asemasta ja merkityksestä osana historian tutkimusta. Teemanumeron päättävä artikkeli selvittää 1970-luvulla alkaneen kielellisen käänteeseen vastaanottoa ja vaikutusta suomalaisissa ja ruotsalaisissa historian väitöskirjoissa. Nais- ja sukupuolihistorian sekä käsitehistorian klassikoiden käytön yleistymisen havainnollistaa samalla tapahtunutta historia-alan moninaistumista ja sirpaloitumista viime vuosikymmeninä.

Suomen, Ruotsin ja osin laajemmin koko Itämeren piirin historian tutkimuksen vertailun ohessa teemanumeron artikkeleita yhdistävät tieteellisen tiedon sosiologialle ominaiset ongelmanasettelut. Tieteen termipankin mukaan ”tiedon sosiologia tutkii niitä sosiaalisia ehtoja, jonka seurauksena tietoa syntyy, tieto kasvaa ja tieto voidaan oikeuttaa. Sen mukaan merkitykset rakentuvat sosiaalisesti ja tämä prosessi koskee myös tieteen tekemistä ja tiedeyhteisöä”.⁴ Samalla artikkelit osoittavat erilaisia merkityksiä tieteellisen tiedon taustalla. Tieteellisen tiedon syntyyn ovat vaikuttaneet muun muassa tutkijoiden maailmankuvat, yhteiskunnalliset, tieteenväliset ja -sisäiset rajanvedot sekä niiden synnyttämät valtataistelut. Tiedeyhteisöihin kuulumista havainnoidaan esimerkiksi viittaussuhteiden ja tutkijaverkostojen avulla, mikä kertoo osaltaan tiedon sosiaalisesta konstruoinnista.

Historiografisen tutkimuksen yhtenä työtapana on erilaisten bibliometrinen eli julkaisujen määrää, viitatuimpia julkaisuja ja julkaisujen keskinäisiä viittauksia selvittävien lähestymistapojen

toistavuosisatainen vuoropuhelu: Resurssit, rakenteet ja tulokset. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS 2019.

3. Peter Aronsson, Svensk historisk forskning på 1990-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 83:1 (1998); Panu Pulma, Expansion och differentiering. Linjer inom finländsk historieforskning på 1990-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 83:1 (1998); Panu Pulma, Paikallishistoria, professionalism ja pohjoismainen historiakulttuuri. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen & Kari Teräs (toim.) *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino 2010; Maria Lähteenmäki, Ilman historian tutkijoita ei ole kansakuntaa. Sananen tiederahoituksesta ja julkaisumittareista. *Historiallinen Aikakauskirja* 116:2 (2016); Karonen 2019.

yhdistäminen laadulliseen analyysiin. Vaikka bibliometrisissä tarkasteluissa voidaan nykyisin hyödyntää osin sähköisiä tietokantoja, ei niillä tavoita etenkin varhaista tutkimusta, minkä vuoksi painettuja bibliografioita tarvitaan edelleen tutkimushistorian perusaineistona.⁵ Toisaalta bibliometrinen viittausanalyysi ei kerro siitä, onko viittaaja lukenut viitatuksen. Tämä tekniikka sivuuttaa myös teosten saatavuuden vaikutukset viittauskäytäntöihin ja mahdolliset puutteet niissä. Sähköisten tietokantojen ja digitaalisten menetelmien kehittyessä esimerkiksi viittausmäärien ja tutkijaverkostojen havainnointi helpottuu, mutta määrien taakse on edelleen vaikea päästä. Mittaamista haastavampaa on vastata siihen, miksi historiantutkimus on ollut sellaista kuin se on ollut. Digitaalisten tietokantojen ja menetelmien kehittymisen ja niiden tehokkaan

hyödyntämisen ohessa tutkijan perustaidot, analysointi ja kontekstointi ovat tulevaisuudessakin historiantutkimuksen historiaan perehtyvän tutkijan tärkeimpiä työkaluja.

FT, dosentti **Antti Raihä** toimii tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa.
Sähköposti: antti.raiha@jyu.fi

FM **Petteri Impola** on väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa.
Sähköposti: petteri.s.impola@jyu.fi

Anu Koskivirta työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa.
Sähköposti: anu.k.koskivirta@jyu.fi

4. Tieteen termipankki: tiedon sosiologia, https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:tiedon_sosiologia (18.2.2020).

5. Kristina Rexová, Bernadette Cunningham & Václava Horčáková, Introduction. Teoksessa Kristina Rexová, Bernadette Cunningham & Václava Horčáková (toim.) *Historical Bibliography as an Essential Source for Historiography*. Cambridge Scholars Publisher 2015, xii.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Petri Karonen

Varhaismodernin Ruotsin tutkijat

Ruotsin ja Suomen yhteistä menneisyyttä koskevan tutkimuksen päälinjojen, tutkimusalojen ja ohjaussuhteiden vertailu

Ruotsi ja Suomi olivat yli 600 vuotta osa samaa valtakuntaa, mikä kerrytti niille pitkän ja runsaasti tutkitun yhteisen menneisyyden. Tutkimustoiminnan laajuudesta huolimatta maiden yhteistä aikaa koskevaa historiankirjoitusta on vertailtu kootusti keskenään vain harvoin. Ruotsin ja Suomen varhaismoderniin historiankirjoitukseen on syvennytty erityisen vähän historiankirjoituksen ammattilaisten perspektiivistä. Suomi on yleisemminkin jäänyt pohjoismaisesta historiografisesta tutkimuksesta usein sivulauseisiin tai kokonaan syrjään.¹ Tässä artikkelissa tarkastellaan Ruotsin ja Suomen yhteisen historian aikaa koskevia tutkimussuuntauksia 1800-luvulta nykypäivään.² Esitys luo pitkän aikavälin kokonaiskuvan kummassakin maassa tehdyn tutkimuksen teemoista ja aika-kausien painottumisesta, etenkin väitöskirjoissa. Samoin se kokoaa tietoja ohjaaja-ohjattavuussuhteista, minkä tarkoituksena on konkretisoida

edellä mainittujen teemojen tutkijoiden työn todellisuutta eri aikoina.

Lähtökohtana on niin sanottu professionaalisen historiankirjoituksen syntyä, joka alkoi sekä Ruotsissa että Suomessa 1800-luvun puolimaissa. Tarkastelu keskittyy varhaismodernin ajan tutkimukseen, jolla viitataan noin vuosien 1500–1809 välistä aikaa käsittelevään tutkimukseen. Ruotsalainen historiankirjoitus Ludvig Stavenow (1864–1950) sijoitti ruotsalaisen historiankirjoituksen läpimurron Erik Gustaf Geijerin (1783–1847) aikaan. Geijerin vaikutus tuntui myös Suomessa, mutta nykyaikainen tutkimus sen vaatimine infrastruktuureineen ja resursseineen syntyi vasta hänen jälkeensä. Suomessa ammatillisen historiankirjoituksen katsotaan alkaneen Gabriel Reinistä (1800–1867), jonka lähes 30-vuotinen professorikausi päättyi vuonna 1861. Hänen oppilaansa ja seuraajansa Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen (1830–1903) kehitti erityisesti

1. Vrt. esimerkiksi Rolf Torstendahl, *Scandinavian Historical Writing*. Teoksessa Stuart MacIntyre, Juan Maiguashca & Attila Pók (toim.) *The Oxford History of Historical Writing*: Volume 4: 1800–1945. Oxford University Press 2011. Ruotsissa on ollut täysin normaalia tutkia "varsinaista" Ruotsia vuoden 1809 rajoilla. Esim. Simon Larsson, Marja Jalava & Pertti Haapala, Introduction. *Nordic historiography: from methodological nationalism to empirical transnationalism*. Teoksessa Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.) *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970*. Berghahn 2017, 4–5. Tärkeä vertaileva näkökulma sisältyy Petteri Norringin väitöskirjaan *Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismaisen yhteiskuntahistoria*. Helsingin yliopisto 2018.

2. Artikkelini liittyy Koneen Säätiön vuosina 2018–2021 rahoittamaan hankkeeseen Yhteinen menneisyys, erilaiset tulkinat: bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860–2020 (Hirsu: <https://www.jyu.fi/hirsu>). Tutkimuksessa selvitetään mm. kuinka kuva Ruotsin ja Suomen yhteisestä historiasta on muodostunut, ketkä sen ovat luoneet ja millaisin menetelmin sekä mitä teemoja on erityisesti painotettu – ja mitä puolestaan on unohdettu.

1850–1880-luvuilla merkittävästi suomalaista historiantutkimusta.³

Artikkelissa kootaan ensimmäistä kertaa yhteen kahden maan yhteisen menneisyyden tutkijoiden työn ja tutkimusteemojen päälinjat kuluneelta noin 150 vuoden jaksolta. Analyysi perustuu pääsääntöisesti laajaan kvantitatiiviseen lähdeaineistoon. Aineisto koostuu julkaisutiedoista, jotka on kerätty Ruotsin ja Suomen historiallisista bibliografioista ja erilaisista tietokannoista.⁴ Näiden avulla on luotu kokonaiskuva Ruotsissa ja Suomessa tehdystä varhaismodernia aikaa koskevan tutkimuksen määrästä. Kaikista Suomessa ja Ruotsissa tarkastelujaksolla puolustetuista historia-alan väitöskirjoista on lisäksi muodostettu osatietokannat, joiden avulla

rakennetaan ensimmäisen kerran kattava kuva varhaismodernia aikaa koskevien väitöskirjojen määristä, tutkimuskohteena olleista ajanjaksoista sekä väitöskirjoja ohjanneiden tutkijoiden verkostoista ja ohjaaja–ohjattava-suhteista. Ohjaaja–ohjattava-kysymystä on selvitetty väitöskirjojen esipuheista, minkä lisäksi kokonaiskuvan karjoittamisen apuvälineitä ovat olleet erilaiset elämäkerta- ja muistelmatiedot.⁵ Tutkimusta varten koottu aineisto luo edellytykset tulevaisuudessa tehtäville kattaville laadullisille analyyseille.

Tarkastelussa selvitetään tieteen sosiologisten näkökulmien avulla tutkijoiden ja tutkijaryhmien kuulumista tiedeyhteisöihin. Karl-Erik Michelsen kritisoi jo neljännessä vuosikymmenessä suomalaista historiankirjoituksen historiaa teoriattomuus-

3. Aikarajauksista esimerkiksi Ludvig Stavenow, *Det moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning*. Uppsala 1928, 31; Gustaf Jacobson, *Från Geijer till Hjärne. Studier i svensk historieskrivning under 1800-talet*. Söderströms 1945, esipuhe. Geijerin merkityksestä Suomessa erityisesti hallitsijan ja kansan yhteistyön ja aateliston vastustuksen suhteen esimerkiksi Petri Karonen, Matti Roitto & Jari Ojala, *Politiska kulturer 1430–1930*. Teoksessa Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Östberg (toim.) *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 819. Svenska litteratursällskapet i Finland 2018, 82–83. Professionaalisuuden noususta esimerkiksi Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989; Rolf Torstendahl, *The Rise and Propagation of Historical Professionalism*. Routledge Approaches to History 8 2015. Suomalaisesta historiankirjoituksesta Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoituksen. Luvun linjoilla ja linjojen takana kirjoittanut Ilkka Herlin*. SHS Käsikirjoja 17:1. SHS 1996. Aikaisemmista tutkimuskatsauksista myös Panu Pulma, *Expansion och differentiering. Linjer inom finländsk historieforskning på 1990-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 83 (1998), 69–83; Peter Aronsson, *Svensk historisk forskning på 1990-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 83 (1998), 114–151.
4. Ruotsin ja Suomen historialliset bibliografiat ovat nykyään saatavilla myös digitaalisessa muodossa. Suomessa aikanaan painosta ilmestyneet historialliset bibliografiat käsittävät vuodet 1544–1990 ks. Doria, <http://www.doria.fi/handle/10024/136376> (15.12.2019) ja Ruotsissa vuodet 1771–1976 ks. Ruotsin Kuninkaallisen kirjaston kirjastotietokanta LIBRIS, https://shb.kb.se/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=shb (15.12.2019). Vertaa LIBRIS-tietokannan yhteydessä oleva Svensk historisk bibliografi -digital -osatietokanta (SHBd), jonka hakutoiminnot eivät kuitenkaan riitä tämän artikkelin tehtävänasettelulle keskeisen kokonaiskuvan laatimiseen. Siksi Ruotsin historiallista bibliografiaa on käytetty LIBRIS-tietokannan (toisen) osatietokannan Svensk historisk bibliografi avulla http://libris.kb.se/form_extended.jsp?f=shb (15.12.2019). Hakusanoina sähköisessä tietokannassa on käytetty yleisiä hakusanoja ”ämne: historia”. Vastaavasti vuosia 1980–2009 koskevat suomalaiset tiedot on kerätty kesällä 2019 ARTO-tietokannasta hakusanoilla ”historia”, ”1500-luku”, ”1600-luku” ja ”1700-luku”. Tarkemmin hakuperusteista esimerkiksi Petri Karonen, Ruotsin ajan tutkimuksen nykytila ja resurssit. *Historiallinen Aikakauskirja* 108 (2010), 481–489, 482, viite 4.
5. Väitöskirjoja koskevat tietokannat ja väitösluettelot ovat edellä viitteessä 4 mainittujen lisäksi seuraavat: Ruotsista Stefan Eklöf Amirellin aikanaan vuonna 2008 laatima ”DokHist: Bibliografisk databas över svenska doktorsavhandlingar i historia 1890-” -tietokanta <https://www.gu.se/forskning/publikation/?publicationId=74961> (linkki ei toiminut enää 15.8.2019). DokHist perustui suurelta osin seuraaviin luetteloihin: Bibliografi över licentiat- och doktors-avhandlingar i historia 1890–1975. Sammanställt av Birgitta Pikwer. Lunds universitet 1980; Svenska doktorsavhandlingar i historia 1976–2005: en bibliografi. Sammanställd och kommenterad av Stefan Eklöf Amirell. Kungliga biblioteket 2007. Uusin ruotsalainen aineisto on koottu pääosin hyväksytyistä historian väitöskirjoista *Historisk tidskrift*issä julkaistuihin tiedoista. Tietoja on – osin paljon – täydennetty muun muassa yliopistojen omien tietokantojen ja verkkosivujen avulla. Suomesta tärkeimpiä lähteitä ovat Eeva Mäkelä-Henriksson & Tuovi Puupponen, *Helsingin yliopiston väitöskirjat 1828–1977*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 41. Helsingin yliopisto 1978; Sini Kangas, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas (toim.) *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*. Suomen tiedeseura 2009, liite. Uusimmista ajoista Juuli-julkaisutietoportaali <http://www.juuli.fi/> (15.11.2019). Väitöskirjojen ohella ohjaaja- ja vastaavia tietoja on kerätty tutkimuskirjallisuudesta ja muista lähteistä, Svensk Biografiskt Lexikon <https://riksarkivet.se/sbl> (15.11.2019); Pentti Papunen (toim.) *Suomalaisia historiankirjoituksia. Historiallisen Yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja*. Toimituskunta Päiviö Tommila et al. WSOY 1965 sekä Päiviö Tommilan toimittama *Historiantutkijan muotokuva*. SHS Käsikirjoja 17: 2. SHS 1998. Ruotsalaisia väitöskirjoja koskevan tietokannan täydentämiseen ovat Hirsu-hankeen tutkijoiden ohella osallistuneet Ville Salmela, Jaro Karkinen sekä eri aikoina useat Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen harjoittelijat, joita kaikkia haluan kiittää avusta.

desta ja liiallisesta yksilökeskeisyydestä. Vastaava käsitys voidaan laajentaa koskemaan myös ruotsalaista historiografiaa.⁶ Vaikka tutkimusalaa on uudistettu viime vuosina, voidaan laadullista tutkimusta kehittää jatkossa esimerkiksi kvantitatiivisten menetelmien, bibliometrinen tekniikoiden ja erilaisten visualisointityökalujen avulla.⁷

Kokonaisvaltainen bibliografinen selvitystyö ja digitaalisten tietokantojen mahdollistamat bibliometriset⁸ tarkastelutavat yhdistetään artikkelissa ohjaaja–ohjattava-suhteiden analyysiin, jossa kattava väitöskirjoja koskeva kvalitatiivinen aineisto on tiivistetty tilastoiksi.⁹ Kansainvälisten eli käytännössä lähes poikkeuksetta angloamerikkalaisten tietokantojen käytössä esiintyy toistaiseksi monenlaisia ongelmia, kun tarkastellaan esimerkiksi kahden ei-englanninkielisen maan historian tutkimusta pitkällä aikavälillä. Keskeisimmät tietokantojen haasteet koskevat kielivalikoimaa sekä historian tutkimuksen tarpeisiin vielä aivan liian lyhyttä aikaperspektiiviä, sillä systemaattisesti luetteloitua tietoa on usein vasta 2000-luvulta. Lisävaivaa tuottavat tuplatietueet, jotka romuttavat mahdollisuudet laatia tietokantojen pohjalta luotettavia kvantitatiivisia aikasarjoja ilman tietueiden tarkastamista ja seulomista. Sama koskee julkaisujen vaihtelevaa luokittelua erilaisille historian aloille. Siksi tätä artikkelia varten on korjattu käsin eri lähteistä saatavia tietueita ja pohdittu usein tapauskohtaisesti, mihin kategoriaan tai luokkaan nimekkeet kuuluvat.

Tämän tekstin kirjoittajan ja monen muunkin aihepiiriä käsitelleen suomalaisen tutkijan yleinen havainto on, että Ruotsissa vain harvat tutkijat ovat selvittäneet Pohjanlahden itäpuolella tehtyä tutkimusta yhteisen valtakunnan ajalta. Sen sijaan Suomessa käytännössä jo niin sano-

tusti suomalaiskansalliseksi tutkijoiksi leimatut historioitsijat ovat käyttäneet valtakunnallisia aineistoja ja mieltäneet tutkimuksensa kontekstiksi ja vertailukohtaksi koko Ruotsin valtakunnan. Vaikka tulokset saattoivat liioitella Suomen roolia valtakunnassa, se ei koskaan johtunut tietämättömyydestä valtakunnan länsiosien tilanteesta. Kyse oli ennemmin suomalaisten tutkijoiden tarpeesta korostaa omaa ”kansallista” menneisyyttä, jonka he kokivat olleen aiemmin liian pienessä osassa yhteisen historian esityksissä.¹⁰ Myöhemminkään vakavasti otettavaa varhaismodernin ajan tutkimusta ei ole Suomessa voitu tehdä tuntematta ruotsalaista tutkimusta perusteellisesti. Suomessa tehdyn tutkimuksen sivuuttamista Ruotsissa eivät selitä kielelliset tai muut tutkimuksen saavutettavuuteen kytkeytyvät seikat, sillä Suomea käsitteleviä julkaisuja luokiteltiin ruotsalaisissa historiallisissa bibliografi-oissa aina vuoteen 1975 saakka omaan osastoonsa sen ohella, että suomalaiset bibliografiat sisältävät kaikkien pääluokkien otsikot myös ruotsiksi. ATK-pohjaiseen järjestelmään siirtymisen jälkeen Suomessa julkaistuja tutkielmia on sittemmin päätynyt ruotsalaisiin tietokantoihin enemmän tai vähemmän sattumanvaraisesti. Silti on vaikea ymmärtää, miksi Ruotsissa vaivaudutaan vain harvoin käyttämään edes ruotsin- ja englanninkielellä julkaistuja suomalaisia varhaismodernin ajan tutkimuksia. Asian spekulointi ei kuitenkaan kuulu tämän artikkelin tutkimustehtävään.

Historiantutkimuksen resurssit ja varhaismodernin ajan tutkijat

Ruotsin ja Suomen historian tutkimuksen yleisiä voimavaroja voidaan tarkastella vertailemalla professuurien määrää. Tämä on ainoa vertailu-

6. Esim. Peter Aronssonin mukaan Ruotsissa historian tutkijoita on usein keskitytty tarkastelemaan ”liv, verk och verkan” -tyyliin. Peter Aronsson, De svenska historikernas herdaminne. *Historisk Tidskrift* 131 (2011), 267 (arvio teoksesta Ragnar Björk & Alf W. Johansson (toim.) *Svenska historiker från medeltiden till våra dagar*. Nordstedts 2009).

7. Karl-Erik Michelsen, Historian kirjoituksen historia ja itsereflektion ongelma. Teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*. Hanki ja jää 1994, 65–67, 70, 72; Petri Karonen, Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolitoistavuosisatainen vuoropuhelu. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS 2019(a), 24–25.

8. Tavallisesti bibliometriikka ymmärretään tutkimuksen arviointimenetelmäksi, mutta sitä voidaan hyödyntää myös tiedonkeruun apuvälineenä. Kuitenkaan tässä artikkelissa sitä ei voida tilasyistä käyttää laajamittaisesti. Lisäksi pitkän aikavälin tutkimukseen tämä tekniikka ei muutenkaan sovellu edellä mainituista syistä. Tarkemmin esimerkiksi Riitta Kärki & Terttu Kortelainen, *Johdatus Bibliometriikkaan*. Informaatiotutkimuksen yhdistys 1996; Maria Forsman, *Julkaisut ja tieteen mittaaminen. Bibliometriikan käännekohtia*. Oy Lighthouse Consulting Ltd/Enostone Kustannus 2016.

9. Tietokannoista tämän aihepiirin historian tutkimukselle käyttökelpoisimmiksi ovat osoittautuneet Google Scholar, WoS, Ebsco, Scopus, Publish or perish, ARTO, FENNICA ja LIBRIS (osatietokantoinen).

10. Suomalaiskansallisesta tutkimuksesta esimerkiksi Pekka Ahtiainen, Suomalaiskansallinen historian kirjoitus. Jatkuo vai varjo menneisyydestä? Teoksessa Ahtiainen et al. (toim.) 1994, 19.

Taulukko 1.

Historia-alan professuurit Ruotsissa ja Suomessa vuosina 1870–2015.

Lähde: *Sveriges statskalender* 1870–2010; Petri Karonen, Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolitoistavuosisatainen vuoropuhelu. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS 2019, 19 ja siinä mainitut lähteet; Ruotsin ja Suomen historian professoreita koskevat tietokannat (viitattu 15.12.2019) sekä siinä mainitut lähteet (kirjoittajan hallussa).

Vuosi	Ruotsi			Suomi		
	"Historia"	Lähialat	Yhteensä	"Historia"	Lähialat	Yhteensä
1870	4	4	8	3	2	5
1900	4	4	8	4	2	6
1930	9	8	17	9	4	13
1950	9	9	18	11	3	14
1960	8	16	24	14	3	17
1980	22	11	33	37	9	46
1990	26	12	38	35	10	45
2000	56	17	73	37	9	46
2010	101	17	118	36	11	47
2015	106	10	116	40	10	50

kelpoinen menettelytapa, sillä maiden tutkimus- ja opetusvirkojen haltijoista ainoastaan professoreista on saatavissa luotettavia tietoja heti tutkimusjakson alusta eteenpäin.¹¹ Ruotsissa ei esimerkiksi dosentteja, yliopistonlehtoreita ja muita vastaavia vakinaisia tehtäviä kirjattu 1900-luvun jälkipuoliskolta lähtien valtiokalentereihin läheskään yhtä tarkasti kuin Suomessa.¹²

Taulukossa 1 esitetään poikkileikkausvuosilta kaikkien historia-alojen professorien¹³ lukumäärä.¹⁴ Taulukossa "historia" tarkoittaa humanistis-yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneita professuureja.¹⁵ "Lähialojen" professuurit ovat tyypillisesti oikeushistorian, kirkkohistorian sekä Ruotsissa yleisen uskontohistorian (*religions-historia*) oppituleja. Aiemmin viimeksi mainit-

tuja on vain harvoin tarkasteltu osana historian-tutkijoiden yhteisöä, vaikka kummassakin maassa on ollut yleistä nimittää oikeus- ja kirkkohistorian alojen professuureihin humanistis-yhteiskuntatieteellisellä puolella väitelleitä tutkijoita.¹⁶ Yleiskuva antaa käsityksen varhaismodernia aikaa käsittelevien tutkijoiden toimintaympäristöistä ja työskentelyn reunaehdoista. Alaluvun lopussa professorien kokonaismäärää suhteutetaan varhaismoderneja aikoja tutkineisiin professoreihin.

Ruotsissa Uppsalan ja Lundin yliopistot olivat perinteisiä historiantutkijoiden kouluttajia. Göteborgin korkeakouluun (vuodesta 1891, yliopisto vuodesta 1954) perustettiin jo vuonna 1895 historian professuuri. Helsingin yliopisto oli itsenäisyyden ajan alkuun saakka Suomen ainoa yliopisto,

11. Yleiskuva Ruotsin ja Suomen historiantutkimuksen instituutioista Ilaria Porciani & Lutz Raphael (toim.) *Atlas of European historiography. The making of a profession, 1800–2005. Writing the nation. National historiographies and the making of nation states in 19th and 20th century Europe*. Palgrave Macmillan 2010. Suomen kehitystä käsittelevät Pertti Haapala & Mervi Kaarninen (s. 74–77) ja Ruotsia Håkan Gunneriusson (s. 79–80). Lisäksi teoksessa on useita havainnollisia karttoja, jotka osoittavat historia-alan koulutuksen muutoksista eri aikoina, ks. s. 3–5, 10–11, 18–19, 22–23, 38–39, 46–47, 52–53, 66–67, 76.

12. Silti jo pinnallinen ruotsalaisten dosenttilistojen läpikäynti osoittaa, että aivan kuten Suomessa, Ruotsissakin dosenteista suuri osa sai ainakin 1960-luvulle saakka myöhemmin professorin viran. Karonen 2019a, 20, viite 13.

13. Professoreiksi on laskettu mukaan tehtäviin nimetyt professorit eli aiemmin oppitulein haltijoiksi kutsutut professorit, ylimääräiset ja henkilökohtaiset professorit, apulaisprofessorit sekä mahdolliset tenure track- ja vastaavat professorit.

14. Taulukon otantavuodet on valittu silmällä pitäen tietojen vertailukelpoisuutta myöhemmin esiteltävien julkaisumäärien kanssa.

15. Tyypillisimmillään kyse oli sellaisista nimikkeistä kuin "historia", "Suomen historia", "taloushistoria", "yhteiskuntahistoria", "yleinen historia" (vain Suomessa), "sosiaalhistoria", "poliittinen historia" (vain Suomessa), "aatehistoria" ja "oppihistoria".

16. Sen sijaan taulukossa eivät ole mukana esimerkiksi kirjallisuushistorian tai taidehistorian tehtävät.

kunnes Turkuun perustettiin 1920-luvun taitteen tietämällä sekä Åbo Akademi (1918) että Turun yliopisto (1920), joissa kummassakin historia-aineet olivat vahvasti mukana alusta lähtien. Uppsalan ja Lundin yliopistoissa oli vielä 1860-luvulla ollut yhteensä kuusi historia-alan professoria, mutta virkojen määrä väheni sittemmin. Tukholman korkeakoulussa (yliopisto vuodesta 1960) historia sai professorinvirkansa vasta vuonna 1919 ja Tukholman kauppakorkeakouluun perustettiin taloushistorian virka vuonna 1929. Ruotsissa oli vuonna 1930 yhdeksän humanistis-yhteiskuntatieteellisesti suuntautunutta historian professoria ja lähialoilla lähes yhtä monta.¹⁷

Suomessa¹⁸ historia-alan professoreita oli tavallisesti enemmän kuin Ruotsissa aina 1990-luvulle saakka. Kaikkiin Suomeen 1950–1960-luvuilla syntyneisiin monialaisiin yliopistoihin ja korkeakouluihin perustettiin historian virkoja; tavallisimmin yksi oppituoli edusti Suomen historiaa ja toinen yleistä historiaa.¹⁹ Sen sijaan Ruotsissa tehtävien lisäys kohdistui pitkään yksinomaan lähialoille (taulukko 1). Vastaavaa ilmiötä ei Suomesta ole havaittavissa, sillä kirkko- ja oikeushistorian tehtävät eivät lisääntyneet ennen 1980-lukua. Ruotsissa tarjoutui kuitenkin erilaisissa muistiorganisaatioissa Suomea huomattavasti enemmän työtehtäviä historian tutkijoille. Näin tapahtui jo 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien, sillä esimerkiksi Suomea aiemmin perustettuihin maakunta-arkistoihin siirtyi päteviä historioitsijoita ja moni historian professori siirtyi yliopistolta Riksarkivetin johtoon riksarkivarieksi eli valtionarkistonjohtajaksi.²⁰ Ruotsissa historian-

tutkimus oli silti pitkään uusia virkoja perustettaessa ja lisäresursseja jaettaessa sivuraiteella, sillä ala jäi peränpitäjäksi muutoinkin asemiaan ankarasti menettäneiden humanististen tieteiden joukossa.²¹

Vasta poikkileikkausvuosi 2010 osoittaa, että Ruotsin ja Suomen välinen resurssiero kasvoi suureksi. Tilannetta selittää ennen muuta Ruotsissa vuosituhannen vaihteessa käyttöön otettu ”befordning”-järjestelmä, jonka myötä professorin kelpoisuuden saavuttanut vakinaisessa tehtävässä toiminut henkilö eli käytännössä yliopistonlehtori saattoi tulla nimitetyksi professoriksi ilman tehtävän avoimeksi julistamista.²² Sen sijaan Suomessa professorinvirkojen ja -tehtävien määrän kasvu pysähtyi jo 1980-luvulla, eikä näköpiirissä ole, että esimerkiksi 2010-luvun jälkipuoliskolta alkanut *tenure*-professuurien perustaminen muuttaisi tilannetta radikaalisti.

Suomen ja Ruotsin historia-alan yleisissä toimintaedellytyksissä ja -tavoissa on ollut runsaasti samankaltaisuuksia. Kummassakin maassa syntyi esimerkiksi historian laitoksia varsin myöhään. Ruotsissa ensimmäinen historian laitos perustettiin Lundiin vuonna 1944, kun Suomessa ensimmäiset ”laitokset” ilmaantuivat 1950-luvun lopulla ensin Turkuun ja pian sen jälkeen Jyväskylään sekä muihin uusiin korkeakouluihin ja yliopistoihin.²³

Kummassakin maassa historian tutkijat olivat aina 1940-luvulle saakka merkittävässä yhteiskunnallisissa tehtävissä. Ruotsissa monet historian professorit ja -ammattilaiset toimivat ministereinä ja jo autonomisessa Suomessa historian-

17. Ruotsin tilanteesta Birgitta Odén, *Lauritz Weibull och forskarsamhället*. Bibliotheca Historica Lundensis XXXIX. Lunds universitet 1975, 83; Birgitta Odén, *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975. Historia, statskunskap, kulturgeografi, ekonomisk historia*. Bibliotheca Historica Lundensis 69. Lunds universitet 1991, 59; Vrt. Torstendahl 2011, 263–264; Håkan Gunneriusson, *Historiska föreningen i Uppsala: Från centrum till periferi*. Teoksessa David Ludvigsson (toim.) *Historiker i vardag och fest. Historiska föreningen i Uppsala 1862–2012*. Studia Historica Upsaliensia 244. Uppsala universitet 2012, 216.

18. Helsingissä oli vuonna 1910 erilaisin professorinimikkein perinteisen historian tehtävissä peräti seitsemän professoria ja vielä yksi kirkkohistoriassa, kaksi oikeushistoriassa sekä venäläistämisen välineeksi ajateltu oppituoli Venäjän valtio-oikeudessa ja historiassa. Päiviö Tommila, *Historianopintojen erikoistuminen*. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Historiantutkijan muotokuva*. SHS Käsikirjoja 17: 2. SHS 1998, 18; Karonen 2019a, 19–21.

19. Esimerkiksi Tommila 1989, 207–211.

20. Esimerkiksi Odén 1975, 89–90; Ilario Porciani & Lutz Raphael (toim.) 2010, kartat muistiorganisaatioista 10–11, 14–15, 28–29, 32–33, 42–43, 56–57, 62–63, 76; Göran Nilzén, *Carl Gustaf Malmström, Historiker, statsråd och riksarkivarie*. Kungl. Vitterhets Historie & Antikvitets Akademien i Samverkan med bokförlaget Atlantis 2010, 123, 129; Gunneriusson 2012, 216.

21. Erik Lönnroth, *Svensk historieskrivningen under 1900-talet*. *Historisk Tidskrift* 1998, 309–310.

22. Tästä esimerkiksi ”Befordrade professorer tvistefråga i akademien” Universitetslärares, <https://universitetslararen.se/2017/09/28/befordrade-professorer-tvistefraga-i-akademien/> (15.12.2019); Aronsson 1998, 117–118.

23. Birgitta Odén, *Sture Bolin. Historiker under andra världskriget*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Handlingar. Historiska serien 27. KVHAA 2011, 63–64; Tommila 1989, 210; Tommila 1998, 27; Jussi T. Lappalainen, *Kokeuksia historian laitoksesta työyhteisönä*. Teoksessa Tommila (toim.) 1998, 117–118.

Taulukko 2.

Historia-alan professorit ja varhaismoderneja aikoja tutkineiden professorien osuus heistä Ruotsissa ja Suomessa vuosina 1870–2015.

Lähde: Taulukko 1 ja siinä mainitut lähteet.

Vuosi	Ruotsi		Suomi	
	”Historian” professorit yhteensä	heistä varhaismodernin ajan tutkijoita	”Historian” professorit yhteensä	heistä varhaismodernin ajan tutkijoita
1870	4	4	3	2
1900	4	4	4	4
1930	9	9	9	7
1950	9	9	11	11
1960	8	8	14	13
1980	22	13	37	17
1990	26	11	35	12
2000	56	16	37	9
2010	101	36	36	7
2015	106	35	40	8

tutkijoita työskenteli senaatissa. Samoin alan toimijat istuivat valtiopäivillä varsinkin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensivuosisikymmenillä. Virkavapaudet ja edustuslaitoksen aiheuttamat kiiireet veivät aikaa tutkimustyöltä ja pitkät sijaisjärjestelyt olivatkin yleisiä.²⁴

Taulukko 2 sisältää taulukon 1 ”historia”-kategoriaan luetut professorit. Heidän vertailukohanaan ovat professorit, joiden tieteellisen tuotannon pääosa on kohdistunut varhaismodernille aikakaudelle ja sen aihepiireihin. Kuten huomataan, professuurin saaminen edellytti aina 1960-luvulle saakka kummassakin maassa tutkimusta varhaismodernin ajan Ruotsin ja/tai Suomen historiasta. Tilannetta muuttivat vasta yliopistolaitoksen laajentuminen ja historiantutkimuksen painopisteiden siirtyminen uudempiin tai vastaavasti varhempisiin aikoihin. Absoluuttisin henkilömäärin Suomessa oli – kuten yleiskuva osoittaa – 1990-luvulle saakka enemmän Ruotsin ja Suomen yhteiseen historiaan perehtyneitä professoreita. Sen jälkeen tilanne on muuttunut jyrkästi, sillä vuonna 2015 ruotsalaisissa yliopistoissa

oli alan eksperttejä yli neljä kertaa enemmän kuin suomalaisissa.

Ruotsalaiset ja suomalaiset yhteistä varhaismodernia aikaa koskevat julkaisut 1870-luvulta 2010-luvulle

Tässä tutkimuksessa on selvitetty Ruotsin ja Suomen yhteisen historian aikaa koskevan tutkimustoiminnan volyymia sekä jakautumista eri historian aloille kolmelta otantajaksolta. Julkaisu-toiminnan volyymien tarkka arviointi on vaikeaa, mutta kokonaiskuvan rakentamiseksi se on välttämätöntä. Bibliografioita ja tietokantoja on ollut mahdollista hyödyntää vain rajoitetusti pitkän aikavälin vertailuun, sillä niiden luokitukset ovat ajan saatossa muuttuneet, mikä kertoo tutkimuksen painopisteiden vaihtumisesta. Esiteltävät tiedot on poimittu tietokannoista yksitellen ja arvioitu tapauskohtaisesti, kuuluuko julkaisu nykykriteerein siihen historialuokkaan, johon se on aikanaan sijoitettu.

Koska tarkastelujakso on yli sadan vuoden mittainen, on vertailtavuuden säilyttämiseksi julkai-

24. Tarkemmin esimerkiksi Uuno Tuominen, *Suomen Historiallinen Seura 1875–1975*. Historiallisia Tutkimuksia 97. Suomen Historiallinen Seura 1975; Odén 1991, 89–91; Pekka Ahtiainen, *Kulttuuri, yhteisö, yksilö*. Gunnar Suolahti historiantutkijana. Historiallisia Tutkimuksia 162. SHS 1991, 42, viite 43; Simon Larsson, *Intelligensaristokrater och arkimartyrer. Normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900–1945*. Södertörn doctoral dissertations 44. Gidlunds 2010, 216; Gunnar Artéus & Klas Åmark (toim.) *Historieskrivningen i Sverige*. Studentlitteratur 2012, passim.; Gunneriusson 2012, 215; Sverker Oredsson, *Nils Edén. Demokratins statsminister*. Ekerlids Förlag 2017, passim.; Petri Karonen, *Historiantutkijat ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus n. 1860–1950*. Teoksessa Karonen (toim.) 2019(b), 480–522.

sujuen luokittelu pidetty karkeana. Luokituksessa ei ole otettu kantaa kunkin julkaisun laajuuteen tai muotoon, esimerkiksi siihen, onko kyseessä monografia tai artikkeli, vaan jokainen teksti on saanut saman painoarvon (= 1). Tulevaisuudessa luokituksia ja tekstien jakautumista eri tyyppisiin julkaisuihin on tarkoitus tarkentaa. Kun tarkastellaan tutkimus- ja julkaisuutoiminnan muutosta pitkällä aikavälillä, on ollut välttämätöntä jakaa julkaisut vakiintuneiden ja perinteistenkin kategorioiden alle. Se ei kuitenkaan tarkoita, ettekö niin kutsuttuja uusia historioita olisi otettu huomioon tilastoinnissa tai ettei vaikkapa poliittisen historian muuttumista poliittisen kulttuurin tutkimukseksi olisi noteerattu – tai vastaavasti siirtymää tuomioistuinlaitoksen historiasta kohti rikollisuuden historiallista tutkimusta.²⁵ Joka tapauksessa tiedot ovat yhden ja saman luokittelijan tekeminä suuntaa-antavia.²⁶

Vaikka maiden bibliografiset luokitukset muistuttavat suuresti toisiaan, tapauskohtaisen luokittelun ohella on ollut välttämätöntä rajata aihealueita. Rajauksia on edellyttänyt jo yksin työekonomia, mutta erityisesti rajaukset koskevat paikallishistoriallista tutkimusta, joka eroaa Suomessa ja Ruotsissa merkittävästi. Suomessa paikallisten teemojen tutkimus on ollut nimenomaan koulutettujen historiantutkijoiden työmaata, sillä suuri osa varhaismodernin ajan ammattitutkijoista on kirjoittanut jossain uransa vaiheessa korkealuokkaisia paikallisia tai maakuntahistoriallisia esityksiä. Sen sijaan Ruotsissa varsinkin maaseutuyhteisöihin kohdistuva paikallistutkimus on tavallisesti mielletty amatöörihistorioitsijoiden tehtäväksi.²⁷ Koska tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää professionaalisen historiantutkimuksen kehitystä ja vertailla maiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä, on kaikki selkeästi paikallisesti rajautunut ja bibliografioissa usein tällaisen otsikon alle sijoitettu

tutkimus jätetty luokittelun ulkopuolelle. Se tulee ottaa huomioon oheisten tulosten tulkinnessa. Yksittäisiä henkilöitä koskevasta tutkimuksesta mukaan on otettu ”valtakunnallisesti” merkittävät toimijat, jotka on bibliografioissakin tavallisesti sijoitettu johonkin yleisempään kategoriaan.²⁸

Ruotsissa ilmestyi kaikilla tarkastelujaksolla Suomea enemmän yhteisen historian ajan julkaisuja. Tätä kenties itsestään selvältä vaikuttava havaintoa pohdittaessa on yhtäältä muistettava edellä mainitut paikallistutkimuksiin ja henkilöhistoriaan liittyvät rajaukset ja toisaalta aikakauden alkupäässä jokseenkin yhtäläisiltä vaikuttavat henkilöresurssit. Ensimmäisellä otantajaksolla (1875–1900) kummassakin maassa julkaistiin suhteellisesti eniten lähdejulkaisuja, joita oli lähes neljäsosa kaikista julkaisuista. Myöhemmin lähdejulkaisujen osuus väheni huomattavasti, vaikka niitä ilmestyi Suomessa runsaasti vielä 1980-luvulta 2000-luvulle.

Ruotsissa sota- ja poliittinen historia ovat kaikilla kolmella jaksolla kuuluneet kolmen suosituimman historianalan joukkoon. Julkaisutilastot vahvistavat aiempia havaintoja, joiden mukaan poliittinen historia oli Ruotsissa historian pääala pitkälle 1900-luvulle saakka. Viimeisellä tarkastelujaksolla julkaisuprofiili kuitenkin muuttui, sillä vuosina 1980–2009 julkaistiin suhteellisesti eniten taloushistorian alalta. Muutos on suoraan yhteydessä resurssien kasvuun, sillä Ruotsiin perustettiin 1950-luvun lopulta lähtien kiihtyvällä tahdilla taloushistorian oppituojeja ja laitoksia yliopistojen yhteiskuntatieteellisiin tiedekuntiin. Tilanne johti siihen, että taloushistorian ja muiden humanistis-yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneiden historia-aineiden yhteistyö jäi usein ohueksi. Toinen julkaisuvolyymien kasvua vauhdittanut seikka olivat monet aate-, oppi- ja tieteenhistorian tehtävät, joiden määrä kasvoi taloushistorian kanssa samansuuntaisesti.²⁹

25. Vastaavista perusteluista esim. Karonen 2010, 482–483.

26. Vrt. esim. Aronsson 1998, 125–128; Aronsson 2011, 269; Karonen 2019a, 19, viite 12.

27. Ruotsalaisen paikallishistoriallisen tutkimuksen painopisteistä esim. Lars Nilsson, *Den urbana frågan. Svensk stadshistoria i retrospektiv och internationellt ljus*. Stads- och kommunhistoriska institutet. Studier i stads- och kommunhistoria 7. Stockholms universitet 1990, 12–13; David Ludvigsson, *Diskuterade motorsågdöcenterna populärhistoria? Historiska föreningen och historikernas relation till populärhistorier*. Teoksessa Ludvigsson (toim.) 2012, 229–230.

28. Lisäksi mukaan on otettu vain Ruotsissa ja Suomessa tai ruotsalaisten tai suomalaisten tutkijoiden julkaisemat tekstit. Varsinkin ensimmäiseltä tarkastelujaksolta Ruotsin historiallisessa bibliografiassa on luetteloitu runsaasti suurvaltakauden sota-aikoja koskevia, eri maissa julkaistuja esityksiä. Edelleen mukana ovat vain sellaiset julkaisut, joista otsikon tai luokittelun (esim. ”vapaudenaika”) perusteella tai muuten vaivattomasti päätellä, mitä aikakautta ne käsittelevät. Toisin sanoen pieni määrä julkaisuja on todennäköisesti jäänyt tilastoinnin ulkopuolelle, mutta kokonaisuvaan seikalla ei ole vaikutusta.

Taulukko 3.

Varhaismodernia aikaa käsittelevien julkaisujen suhteellinen osuus eri historian aloilla sekä julkaisujen absoluuttinen kokonaismäärä Ruotsissa ja Suomessa vuosina 1875–2009.

Lähde: *Suomen Historialliset bibliografiat* vuosilta 1875–1900, 1951–1960 sekä ARTO-tietokanta: *Svensk historisk bibliografi* 1875–1900, 1951–1960; LIBRIS, osatietokanta *Svensk historisk bibliografi* 1980–2009; Karonen 2010, 482.

Vuosi	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
Ruotsi 1875–1900 (%)	21,1	17,7	2,3	1,1	0,3	4,3	6,5	0,6	11,8	10,8	0,2	0,0	23,0	0,3	100	1012	39
Suomi 1875–1900 (%)	10,7	20,0	14,2	1,6	2,0	6,0	6,2	2,6	2,2	9,7	0	0	24,2	0,5	100	549	21
Ruotsi 1951–1960 (%)	19,3	21,2	7,1	1,3	4,2	4,6	10,5	6,2	1,4	10,8	3,9	0,3	8,0	1,0	100	977	98
Suomi 1951–1960 (%)	14,2	42,2	9,9	5,2	5,8	5,8	2,0	4,4	0,6	3,2	2,3	0,0	4,1	0,3	100	344	34
Ruotsi 1980–2009 (%)	15,4	11,5	20,9	10,6	10,0	6,4	5,7	8,8	0,3	5,4	1,7	1,7	0,9	0,8	100	1816	61
Suomi 1980–2009 (%)	7,1	6,9	16,1	5,1	7,7	18,4	7,5	7,6	1,2	12,0	0,2	2,4	6,4	1,2	100	1205	40

Kirjainten selitykset:

A = Poliittinen historia B = Sotahistoria C = Taloushistoria D = Sosiaalhistoria E = Aatehistoria
 F = Kulttuurihistoria G = Kirkkohistoria H = Oikeushistoria I = Elämäkerta J = Henkilöhistoria
 K = Historiografia L = Menetelmät M = Lähdejulkaisu N = Muu O = Yhteensä % P = Julkaisuja (N)
 Q = Julkaisuja/vuosi

Suomessa taloushistoria on aina kuulunut historian pääaloihin, mikä juontaa juurensa 1800-luvun lopun kameraaliseen koulukuntaan. Se yhdistetään tavallisesti E. G. Palméniin (1849–1919) ja hänen oppilaisiinsa. Suomessa-kin sota- ja poliittinen historia olivat aina 1900-luvun jälkipuoliskolle suosittuja tutkimusaloja. Sotahistorian alaan kuului vuosina 1951–1960 kaikista julkaisuista lähes puolet ja valtaosa teksteistä keskittyi Suomen sotaan. Jo aiemmin

kolmen kärjen tuntumassa olleet kulttuuri- ja henkilöhistoriallinen tutkimus ovat 1980-luvulta 2000-luvulle nousseet kärkikolmikkoon. Tämä osoittaa, ettei tavallisimmin Gunnar Suolahden nimissä kulkeva niin sanottu kulttuurihistoriallinen koulukunta koskaan menettänyt asemaansa Suomessa.³⁰ Kuten huomataan, tutkimusteemojen valinnassa perinteillä on iso merkitys, vaikka sisällöt ovat uudistuneet suuresti tutkitulla yli 125 vuoden jaksolla.

29. Konkreettinen esimerkki oppialojen eriytymisestä on se, että Ruotsissa ”perinteisten” historia-alojen ja taloushistorian väitöskirjat, kuten myös kirkko- ja aate- ja oppihistorian sekä tieteen historian opinnäytteet, luettelotiin pitkään erillään toisistaan. Tässä artikkelissa mainitut historianalat on yhdistetty saman otsakkeen alle. Vrt. esim. Aronsson 1998, 116.

30. Esim. Tommila 1989, 139–144; Petri Karonen & Antti Rähä (toim.) *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*. Historiallisia Tutkimuksia 267. SKS 2014.

Taulukko 4.

Ruotsin ja Suomen yhteiseen varhaismoderniin aikaan liittyvät väitöskirjat Ruotsissa ja Suomessa vuosina 1852–2016.

Lähde: Tietokanta ruotsalaista ja suomalaisista väitöskirjoista sekä siinä käytetyt aineistot (Hirsu-hanke).

Aikakausi	Ruotsi (N)	%	Suomi (N)	%
1500-luku	79	9,7	24	9,3
1600-luku	219	27,0	52	20,0
1700-luku (vuoteen 1809)	242	29,7	78	30,1
keskiaika–1500-luku	11	1,4	10	3,9
1500–1600-luvut	23	2,8	14	5,4
1600–1700-luvut	45	5,5	23	8,9
1700–1800-luvut	72	8,8	23	8,9
Muu ajanjakso (esim. 1500–1700-lukuja koskeva)	123	15,1	35	13,5
Yhteensä	814	100	259	100

Varhaismodernia aikaa käsittelevät väitöskirjat ja niiden ohjaajat

Suuri osa tärkeimmästä varhaismodernin aikakauden – kuten muidenkin historian tutkimuksen periodien – tutkimuksesta on ilmestynyt yliopistollisina opinnäytteinä. Taulukossa 4 ovat mukana kaikki Ruotsissa ja Suomessa vuosina 1852–2016 tarkastetut varhaismodernia aikaa käsittelevät väitöskirjat.³¹ Väitökset on tässä luokiteltu näennäisen epähistoriallisesti vuosisadoittain osin työekonomisista syistä. Valittu luokittelu antaa kuitenkin varsin tarkan kuvan eri historiallisten aikakausien tutkimuksen volyymien päälinjoista, sillä Ruotsin ja Suomen yhteisen historian ajan periodisoinneista ei ole maiden välillä tai aina edes niiden sisällä yksimielisyyttä. Sen vuoksi ”vuosisadoittain” laadittu luokitus on neutraalein tapa vertailla aikakausien painottumista.³²

Väitöskirjoissa ruotsalaisen ja suomalaisen tutkimuksen volyymero on merkittävä. Varhais-

modernia aikaa koskevia väitöksiä on ilmestynyt Ruotsissa yli kolme kertaa Suomea enemmän. Sitä vastoin väitökset jakautuvat vuosisadoittain samansuuntaisesti, sillä vaihteluväli jää korkeintaan pariin kolmeen prosenttiyksikköön 1600-lukua käsitteleviä väitöskirjoja lukuun ottamatta. Ajanjakso voidaan väljästi määrittellä suurvaltaajaksi, mikä on Ruotsissa perinteisesti ollut poikkeuksellisen ahkerasti tutkittu aikakausi.

Väitöskirjojen ohjaaja–ohjattava-suhteiden avulla syvennetään käsitystä tutkijaverkostoista ja mahdollista olisi analysoida myös yksittäistä tutkijaa ja hänen työskentelyään.³³ Käytännössä aineiston laajuus asettaa tässä artikkelissa vaikeuksia viimeksi mainitulle lähestymistavalle, sillä Ruotsista on identifioitavissa yli 250 väitöskirjan ohjaajaa ja Suomestakin yli 130.³⁴ Siksi taulukko 5 tiivistää keskeisimmät väitöskirjojen ohjaajat kummastakin maasta. Ohjaajatiedot³⁵ on etsitty väitöskirjojen esipuheista, aikaisemmasta tutki-

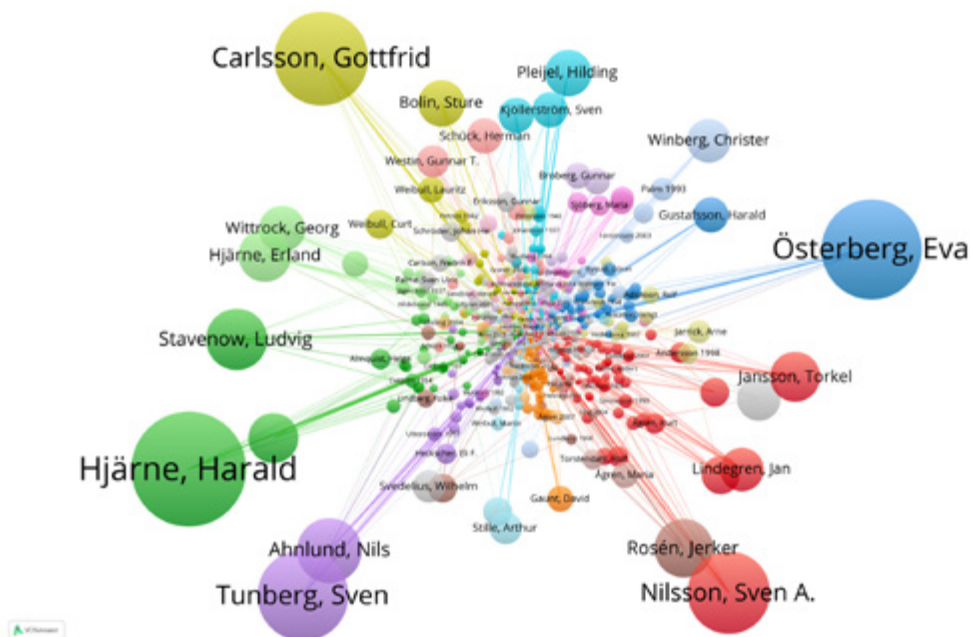
31. Sekä Ruotsissa että Suomessa otettiin samaan aikaan 1850-luvun alussa käyttöön uudet tutkintovaatimukset. Tästedes väittelijän oli itse laadittava puolustamansa väitöstyö, sillä aiemmin oli ollut yleistä, että opiskelija puolusti professorinsa laatimia teesejä. Esim. Nilzén, 2010, 32. Ruotsissa on tavallisesti rajattu talous-, kirkko- ja oikeushistoria pois humanistisesti suuntautuneista historia-aineista, mutta tässä artikkelissa on otettu – ellei erikseen muuta mainita – kaikkia historia-aloja koskevat väitöskirjat mukaan tilastoihin.

32. Esimerkiksi määritysongelmasta käy vaikkapa ”suurvaltakausi”, jonka alun voi eri perustein sijoittaa alkamaan vuonna 1561, 1617, 1648 tai jopa 1660. Periodisointien ongelmista esim. Petri Karonen, Ruotsin suurvallan nousu ja tuho: syyt ja selitykset. Teoksessa Ismo Björn, Antti Härkönen, Jenni Merovuo, Riikka Myllys & Arto Nevala (toim.), *Ruukki, raja ja rahvas – oikeutta 60-vuotiaalle Kimmo Katajalalle*. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys 2018, 102–119 ja siinä mainittu kirjallisuus.

33. Vrt. esim. Birgitta Odénin (1975) syväanalyysi Lauritz Weibullin yhteyksistä ruotsalaisessa tutkijayhteisössä, jossa Odén on käyttänyt valtavan määrän yksityisaineistoa selvittääkseen Weibullin tutkijanuran alkuvaihetta.

34. Tiedot väitöskirjaohjaajista perustuvat kummastakin maasta laadittuihin väitöskirjatietokantoihin.

35. Kummassakin maassa on osin jo 1800–1900-lukujen vaiheessa ollut käytössä yhteisohjaajuus, joten tietojen koonnissa on otettu samanarvoisina huomioon sekä työn pääohjaaja että muut ohjaajat, mikäli nämä tiedot suinkin ovat olleet saatavilla.

muksesta tai muista lähteistä. Mikäli näitä tietoja ei ole löytynyt, ei kyseistä väittelijää myöskään ole kirjattu kenenkään tietyn henkilön oppilaaksi tai ohjattavaksi.³⁶ Lisäksi on otettava huomioon, ettei varsinainen tai erikseen mainittu väitöskirjaohjaaja ole aina todellisuudessa merkittävästi edistänyt työn valmistumista. Silti oheiset tiedot pitävät vähintään suuntaa-antavasti paikkaansa, sillä aiemman tutkimuksenkin perusteella voidaan osoittaa, että monet jäljempänä esiteltävistä ”tehokkaista” ohjaajista ovat olleet hyvin aktiivisia ja aikaansaavia tutkimustyön johtajia.

Taulukossa 5 huomio kiinnittyy siihen, että kummassakin maassa tehokkaimmat tohtorikouluttajat ovat vastanneet valtaosasta varhaismoderneja aikoja käsittelevistä väitöskirjoista. Ruotsissa väitöskirjojen ohjaus jakautuu tasaisesti maan vanhimpien yliopistojen ja korkeakoulujen kesken. Sen sijaan Suomessa aikakauden väitöstyöt ovat keskittyneet akselille Helsinki–Jyväskylä–Turku. Jyväskylä näyttäytyy tässä valossa

■ Kuvio 1. Ruotsissa julkaistujen Ruotsin ja Suomen yhteistä aikaa käsittelevien väitöskirjojen ohjaajat ja niiden tekijät vuosina 1852–2016. Alun perin bibliometriikkaan suunniteltua VOSviewer-ohjelmistoa on tässä käytetty kuvaamaan väitöskirjan tekijöiden ja heidän ohjaajiensa välistä suhdetta. Kaaviossa sukunimi, etunimi -muodossa esitetyt henkilöt ovat ohjaajia ja sukunimi vuosiluku -muodossa näkyvät puolestaan väitöskirjan tekijöitä. Mitä lähempänä kuvion reunaa ja mitä suuremman pallon yhteydessä henkilön nimi esiintyy, sitä keskeisemmästä ohjaajasta on kyse. Käytännössä kaikki tehokkaimmat tohtorikouluttajat ovat olleet yhteydessä toisiinsa myös ohjaussuhteiden kautta. VOSviewer-ohjelmistosta, ks. <http://www.vosviewer.com/>. Kaavion lähde: Taulukko 5 ja siinä mainitut lähteet.

jonkinlaisena poikkeuksena, koska kasvatusopillisessa korkeakoulussa ja myöhemmin Jyväskylän yliopistossa (vuodesta 1966) on opetettu historiaa vasta vuodesta 1958 alkaen. Tilannetta selittävät ainakin osittain koulukunnat ja tutkimustradi-

36. 30 suomalaisen väitöskirjan (12 prosenttia kaikista väitöstöistä) ohjaajia ei ole pystytty selvittämään tai todentamaan. Ruotsissa joka viidennen väitöskirjan (N=173) ohjaajatieta ei ole ollut saatavilla. Suuri osa näistä töistä on 1800-luvulla puolustettuja väitöskirjoja, joihin ei ole laadittu erillistä esipuhetta. Monien tällaisten väittelijöiden tutkijanura sai huipennuksensa väitöstilaisuudessa eikä heidän tieteellisestä toiminnastaan ole sen koommin jäänyt paljon jälkiä. Ruotsalaisessa tutkimuksessa on silti tavallisesti oletettu, että väitöskirjojen ohjaaja olisi jokseenkin automaattisesti ollut kulloinkin virassa ollut professori. Tässä on otettu huomioon ainoastaan ne väitökset, joissa ohjaussuhde on jollain lailla pystytty varmentamaan.

Taulukko 5.

Eniten varhaismoderniin aikaan sijoittuvia väitöskirjoja ohjanneet historioitsijat Ruotsissa ja Suomessa noin vuosina 1850–2016 (lukumäärät minimimääriä). Lähde: Taulukko 3 ja siinä mainitut lähteet.

	Ruotsi			Suomi			
Järjestys-numero	Väitöskirjan ohjaaja	Yliopisto/ korkeakoulu	Ohjattu väitös- kirjoja	Järjestys- numero	Väitöskirjan ohjaaja	Yliopisto/ korkeakoulu	Ohjattu väitös- kirjoja
1	Hjärne, Harald (1848–1922)	Uppsala	39	1	Palmén, E. G. (1849–1919)	Helsinki	15
2	Österberg, Eva (s. 1942)	Uppsala, Lund	33	2	Karonen, Petri (s. 1966)	Jyväskylä	13
3	Carlsson, Gottfrid (1887–1964)	Lund	31	3	Pirinen, Kauko (1915–1999) *	Helsinki	12
4	Tunberg, Sven (1882–1954)	Tukholma	31	3	Suolahti, Gunnar (1876–1933)	Helsinki	12
5	Nilsson, Sven A. (1914–1997)	Uppsala	27	5	Danielson-Kalmari, J. R. (1853–1933)	Helsinki	10
6	Stavenow, Ludvig (1864–1950)	Göteborg/ Uppsala	21	5	Kuisma, Markku (s. 1952)	Helsinki	10
7	Ahnlund, Nils (1889–1957)	Tukholma	21	7	Cederberg, A. R. (1885–1948)	Helsinki	9
8	Hjärne, Erland (1887–1969)	Uppsala	18	7	Klinge, Matti (s. 1936)	Helsinki	9
8	Rosén, Jerker (1909–1976)	Uppsala/ Lund	18	9	Jutikkala, Eino (1907–2006)	Helsinki	8
10	Bolin, Sture (1900–1963)	Lund	17	9	Nikander, Gabriel (1884–1959)	Åbo Akademi	8
11	Jansson, Torkel (1947–2018)	Uppsala	16	9	Ylikangas, Heikki (s. 1937) ¹	Helsinki	8
11	Edén, Nils (1871–1945)	Uppsala	16	12	Renvall, Pentti (1907–1974)	Helsinki	7
13	Pleijel, Hilding (1893–1988) *	Lund	15	13	Aalto, Seppo (s. 1951)	Helsinki	6
14	Lindgren, Jan (s. 1949)	Uppsala	14	13	Heininen, Simo (s. 1943) *	Helsinki	6
14	Wittrock, Georg (1876–1957)	Uppsala	14	13	Meinander, Henrik (s. 1960)	Helsinki	6
16	Carlsson, Sten (1917–1989)	Uppsala	13	13	Nummela, Ilkka (s. 1950) **	Jyväskylä	6
16	Winberg, Christer (1942–2008)	Tukholma, Göteborg	13	13	Pulma, Panu (s. 1952)	Helsinki	6
18	Dahlgren, Stellan (s. 1932)	Uppsala	12	13	Virrankoski, Pentti (s. 1929)	Turku	6
19	Stille, Arthur (1863–1922)	Lund	12	19	Bonsdorff, Carl von (1862–1951)	Helsinki	5
20	Gustafsson, Harald (s. 1953)	Tukholma, Lund	11	19	Jokipii, Mauno (1924–2007)	Jyväskylä	5
20	Holmquist, Hjalmar (1873–1945) *	Uppsala	11	19	Mäntylä, Ilkka (1939–2000)	Helsinki, Turku	5
20	Kjällerström, Sven (1901–1981) *	Lund	11	19	Nenonen, Marko (s. 1956)	Tampere	5
20	Schück, Herman (1925–2015)	Tukholma	11	19	Nygård, Toivo (s. 1943)	Jyväskylä	5
20	Svedelius, Wilhelm Erik (1816–1889)	Lund, Uppsala	11	19	Vainio-Korhonen, Kirsi (s. 1958)	Turku	5
20	Weibull, Curt (1886–1991)	Lund, Göteborg	11	19	Vilkuna, Kustaa H. J. (s. 1966)	Jyväskylä	5
20	Westin, Gunnar T. (1911–2008)	Tukholma	11				

Yhteensä 20 eniten ohjannutta			458				192
Suhteelli- nen osuus kaikista väitöksistä (%)			56 % (N = 814)				74 % (N = 259)
* = kirkko- historia					* = kirkkohistoria; ** = taloushistoria		

1. Heikki Ylikangas toimi sekä oikeushistorian että Suomen ja Skandinavian historian professorina.

tioiden jatkuvuudet, joita voi tässä kutsua historiallisen tiedon periytymiseksi.

Ruotsissa varhaismodernin ajan tehokkaimmat ohjaajat ”polveutuvat” käytännöstä kahdesta vaikutusvaltaisesta professorista. Tässä suhteessa merkittävin oli Uppsalassa historian professorina toiminut Harald Hjärne, jonka ohjaamien väitöskirjojen määrää³⁷ tullaan tuskin koskaan ylittämään: pelkästään taulukossa 5 mainittujen tehokkaiden ohjaajien listalla suoraan häneen kytkeytyneitä tutkijoita on peräti 11 eli puolet koko ryhmästä.³⁸ Toinen keskeinen henkilö oli Lundissa historian professorina vuosina 1919–1938 toiminut Lauritz Weibull, joka oli väitellyt vuonna 1899 Lundissa ajalle tyypillisesti suurvaltakauden historiaan ja ennen muuta Ruotsin 30-vuotiseen sotaan kytkeytyneestä ulkopoliittisesta aiheesta.³⁹ Vaikka Weibull itse ei aivan noussut tehokkaimpien ohjaajien joukkoon – ohjauksia kertyi kaikkiaan yhdeksän – hänen traditioonsa yhdistyy peräti seitsemän taulukossa mainittua tutkijaa.⁴⁰ Harald Hjärnen ja Lauritz Weibullin suuri vaikutus ruotsalaisessa historiantutkimuksessa

on toki tunnettu jo pitkään, mutta tässä suhteessa kiinnostavaa on myös se, kuinka pitkälle kyseiset traditiot todellisuudessa ulottuvat – kummankin osalta käytännössä 2000-luvulle, kun otetaan huomioon oppilaiden oppilaiden oppilaat.⁴¹

Suomessa mittakaava on Ruotsia pienempi, mutta asetelma on muutoin samankaltainen. Suurin osa suomalaisista varhaismodernia aikaa tutkineista historioitsijoista on tavalla tai toisella Zachris Topeliuksen, Y. S. Yrjö-Koskisen tai M. G. Schybergsonin oppilaita. Näistä tehokkaimpien ohjaajien listalla ovat Topeliuksen oppilas E. G. Palmén ja Yrjö-Koskisen oppilas J. R. Danielson-Kalmari. Käytännössä kaikki taulukossa 5 mainitut tutkijat kirkkohistorioitsijoita lukuun ottamatta ovat sidoksissa näihin kahteen professoriin. Palménin ja Danielson-Kalmarin ohjaustyötä vahvisti se, että he pystyivät jo varhain tekemään monipuolista keskinäistä yhteistyötä, myös opinnäytteiden ohjauksessa.⁴²

Henkilösiteet ja ohjaussuhteet selittävät ainakin osin Jyväskylän asemaa varhaismodernin historian alalla. Kaikki Jyväskylän historia-alan

37. Ragnar Björkin mukaan (Historiska föreningen under Harald Hjärnes tid. Om formandet av de habila hantverkarna. Teoksessa Ludvigsson (toim.) 2012, 92) Hjärnelle väitteli vuosina 1889–1913 yhteensä noin 60 henkilöä. Oheiseen taulukkoon 5 on laskettu mukaan vain *varmasti* tunnistetut ohjaukset. Muita runsaasti väitöskirjoja ohjanneita tutkijoita olivat oheisessa taulukossakin mainitut Sven A. Nilsson ja Sten Carlsson, joilla kummallakin oli seitsemisenkymmentä väitöskirjaohjausta. Jan Lindegren & Sven A. Nilsson. Teoksessa Ragnar Björk & Alf W. Johansson (toim.) *Svenska historiker från medeltiden till våra dagar*. Norstedts 2009, 618; Sune Åkerman, Sten Carlsson. Teoksessa Björk & Johansson (toim.) 2009, 651.

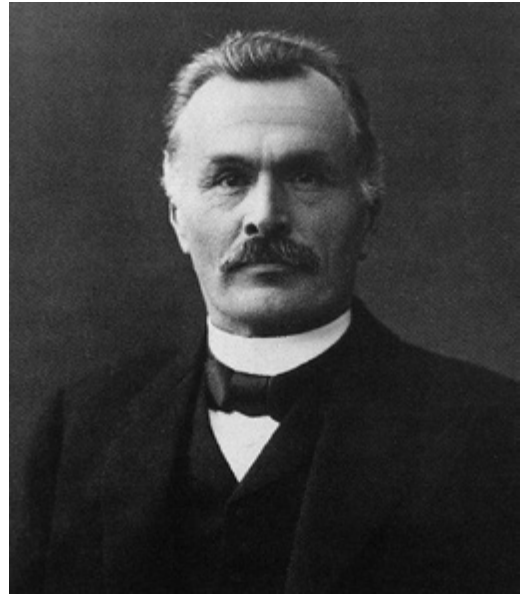
38. Hjärnen oppilaita (osin toisten ohjaajien, erityisesti Nils Edénin kanssa) olivat Gottfrid Carlsson, Sven Tunberg, Ludvig Stavenow, Nils Edén, Georg Wittrock ja Nils Ahnlund. Lisäksi Gottfrid Carlssonin oppilaista samalla listalla ovat Jerker Rosén (joka puolestaan oli Eva Österbergin ohjaaja) ja kirkkohistorioitsija Sven Kjollerström. Lisäksi Herman Schück oli Nils Ahnlundin oppilas.

39. *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629–1631. Ett bidrag till Gustaf II Adolfs och kardinal Richelieus historia*. Lund 1899.

40. Lauritz Weibullin oppilaisiin kuuluivat Sven A. Nilsson ja Sture Bolin, joilla molemmilla oli suuri joukko keskeisiä varhaismoderniin aikaan keskittyneitä oppilaita: Nilssonilla muun muassa Jan Lindegren ja Stellan Dahlgren sekä myöhemmistä ajoista väitellyt, mutta nyt puheena olevan aikakauden väitöskirjojen menestyksellinen ohjaaja Torkel Jansson. Sture Bolin puolestaan oli muun muassa Sten Carlssonin ja Gunnar T. Westinin ohjaaja.

41. Hjärnen ja Weibullin vaikutuksesta esim. Odén 1991, 152–153, 158, 161; Lönnroth 1998, 306–308; Odén 2011, esim. 72.

42. E. G. Palménin ohjauksessa väittelivät A. R. Cederberg ja Carl von Bonsdorff, jonka keskeinen oppilas Einar W. Juva (aik. Juvelius) ei tosin kuulu 20 eniten ohjanneen listalle: Juva ohjasi silti neljä varhaismoderniin Ruotsiin liittyvää väitös-

■ Kuvat 1 ja 2.

1800- ja 1900-luvun vaihteen Ruotsin ja Suomen yhteisen ajan historiantutkimuksen keskeisiä vaikuttajia olivat Ruotsissa Harald Hjärne (1848–1922) (vasen kuva) ja Suomessa Ernst Gustaf Palmén (1849–1919) (oikea kuva). Molempien miesten akateeminen ura oli pitkä ja alkoi varhain: Hjärne väitteli tohtoriksi alle 25-vuotiaana, Palmén pari vuotta vanhempana. Hjärne toimi Uppsalan yliopiston virkaa tekevänä ja ylimääräisenä professorina vuodesta 1882 ja nimitettiin historian professoriksi samaan yliopistoon vuonna 1889. Hjärne hoiti professuuriaan vuoteen 1913 saakka. E. G. Palmén puolestaan toimi Helsingin yliopistossa ensin vuosina 1884–1903 Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professorina ja sen jälkeen vuoteen 1911 saakka Suomen ja Skandinavian historian professorina. Kuvissa nähdään lähes saman ikäiset tiedemiehet alle 40-vuotiaina nuorina lupauksina. Kuva: Alvin-portaali ja Wikimedia Commons.

oppiaineiden alkuvaiheen keskeiset opettajat olivat Helsingin yliopiston kasvatteja, jotka edustivat kukin hieman erilaista lähestymistapaa historian-

tutkimukseen. Vaikka oppilaat ovat yksilöllisiä toimijoita, ohjaajien roolia tutkimuksen suuntaan voi tuskin kiistää. Jyväskylässä toimineet professorit olivat väitelleet Eino Jutikkalan, Pentti Renvallin ja sekä Suomen että yleisen historian puolella vaikutusvaltaisen Arvi Korhosen ohjauksessa eli he kytkeytyivät Palménin ja Danielson-Kalmarin traditioihin. Suomen ja yleisen historian, aatehistorian ja taloushistorian näkemysten ”ristipölytys” osoittautui sittemmin hedelmälliseksi. Silti esimerkiksi varhaismodernia aikaa koskeneesta yhtenäisestä käsityksestä tuskin voi tässäkään yhteydessä puhua.⁴³

Päätelmät

Ruotsin ja Suomen historiantutkimuksen yleiskuva varhaismodernia aikaa koskevasta tutkimuksesta osoittautuu yllättävän yhteneväksi ja samankaltaiseksi. Tutkimusresurssit olivat pitkään samansuuntaisia, kunnes Ruotsin etumatka kasvoi merkittävästi 1900-luvun lopulle tultaessa.

kirjaa. Juvan oppilas Pentti Renvall oli Heikki Ylikankaan opettaja ja Ylikangas puolestaan Seppo Aallon. Lisäksi Renvall oli neljä väitöskirjaa aikakaudesta ohjanneen Erkki Lehtisen opettaja, joka puolestaan oli sekä Kustaa H. J. Vilkkunan että Petri Karosen akateeminen opettaja. Danielson-Kalmarin ohjasi Gunnar Suolahden väitöstä ja Suolahti puolestaan Eino Jutikkalan opettaja. Jutikkala ohjasi Mauno Jokipiin väitöksen ja Jokipii aikanaan sekä Toivo Nygårdin että Ilkka Nummelan opinnäytteet. Nygård oli Marko Nenosen ohjaaja yhdessä Antero Heikkisen kanssa. Jutikkalan oppilas oli niin ikään Yrjö Blomstedt, jonka ohjauksessa väittelivät Markku Kuisma ja Ilkka Mäntylä, joka puolestaan oli Panu Pulman opettaja. Pentti Virrankoski kuului hänkin Jutikkalan oppilaisiin, ja Virrankoski ohjasi Kirsi Vainio-Korhosen väitöstyön. Jutikkalan oppilaita oli myös Matti Klinge, joka puolestaan on Henrik Meinanderin ohjaaja.

43. Suomen historiantutkimuksen koulukunnista esimerkiksi teos Karonen (toim.) 2019 sekä Karonen 2019a, 18–35 ja siinä mainitut lähteet.

Varhaismoderneja aikoja koskevien tieteellisten julkaisujen volyymi on ollut kuitenkin Ruotsissa huomattavasti Suomea suurempi, mikä on näkynyt erityisesti väitöskirjojen määrässä. Aihepiiri vaatii lisää tutkimusta, sillä todennäköisesti väitösten ajallista painotusta analysoimalla saadaan yhä nyansoidumpia havaintoja tutkimustilanteen, -traditioiden ja keskeisten tutkimusympäristöjen muutoksista.

Maissa harjoitettu julkaisutoiminta osoittautuu nimiketasolla varsin pysyväiseksi, kun julkaisuja tarkastellaan perinteisten aihealueiden avulla. Ruotsissa sota- ja poliittinen historia olivat kaikilla kolmella jaksolla aina kolmen suosituimman historia-alan joukossa. Suomessakin samat alat olivat 1900-luvun puolimaihin saakka suosittuja, mutta 2000-luvulle tultaessa ovat kulttuuri- ja henkilöhistorialliset teemat nousseet niiden ohi. Tässä suhteessa muutos näyttää suurelta. Osin kyse on historian tutkimuksen kentän laventumisesta ja jyrkkien oppiainealueiden madaltumisesta.

Väitöskirjojen käsittelemien periodien analyysi osoittaa maiden väliset suhteelliset erot pieniksi. Suhteellisissa osuuksissa ainoa poik-

keus on 1600-luku, sillä kyseistä suurvalta-ajaksi ymmärrettyä aikakautta on tutkittu Ruotsissa aina absoluuttisesti ja suhteellisesti ahkerammin kuin Suomessa. Ohjaaja-ohjattava-suhteissa huomio kiinnittyy ensinnäkin jakson alkupuolen ohjaajien valtavaan ohjausmääriin, sillä väitöskirjantekijöitä sinänsä oli pitkään vähemmän kuin vaikkapa 1970-luvulta alkaneella jaksolla. Toinen havainto on, että tehokkaat ohjaajat ovat käytännössä olleet kaikki yhteydessä toisiinsa ja he ovat ohjanneet valtaosan kaikista Ruotsissa ja Suomessa varhaismoderneilta ajoilta tehdyistä väitöskirjoista. Vaikka suoraa yhteyttä ohjaajan ja hänen oppilaidensa välille ei aina voida varmuudella löytää, havainto viittooo yhtäältä tutkimustraditioiden eriasteiseen välittymiseen tutkijapolvelta toiselle ja toisaalta siihen, kuinka mielekkäiden tutkijayhteisöjen ja tutkimusympäristöjen muotoutuminen kestää usein vähintään vuosikymmeniä.

Petri Karonen on Suomen historian professori Jyväskylän yliopistossa. **Sähköposti:** petri.k.karonen@jyu.fi

Ilona Pikkanen

1590-luvun aateli suomalaisten ja ruotsalaisten historioitsijoiden silmin 1900-luvun alkupuolella

”Apokalyptisen ahdistuksen” vuosikymmenen, 1590-luku, oli ruotsalaisen historiantutkijan S. U. Palmen mielestä erityisen sovelias tutkimuskohde 1940-luvun alun historioitsijoille. Aikakautta dominoi yhtäältä ”kiihkeämielinen demagogi, väkivallan mies” Kaarle-herttua, ja toisaalta sitä leimasivat uskonnokamppailut ja poliittiset intressiritiriidat.¹ Sotatajan synnyttämästä ajankohtaisuudesta huolimatta Vaasa-suvun välienselvittelyn valtiollinen historia oli ollut Ruotsin valtakunnan historioitsijoiden työjärjestyksessä 1600-luvun alusta alkaen. 1500-luvun loppu miellettiin merkittäväksi aikakausien nivelkohdaksi, ”väkivaltaiseksi murroskaudeksi”²

Vanhojen auktoriteettien haastaminen, uudenlainen valtionmuodostus ja uskonnollisten tunnuskuntien väliset konfliktit luonnehtivat keskisen ja pohjoisen Euroopan 1500-lukua. Ruotsissa nämä kiistat tulivat näkyväksi Ruotsin perintökuninkaan ja Puola-Liettuan vaalikuninkaan, katolisen Sigismundin (1566–1632; Ruotsin kuningas 1593–1599 ja Puolan kuningas 1587–1632) ja Kustaa Vaasan nuorimman pojan, protestanttisen Kaarle-herttuan (1550–1611; Kaarle IX 1604–

1611) välisessä valtakamppailussa, joka kärjistyi lopulta sisällissodaksi. Kolmantena osapuolena kiistassa oli Ruotsin valtakunnan aatelisto ja erityisesti sen valtaneuvostoksi järjestäytynyt ylin kerros. Aateliston rooli konfliktissa toi sen keskiöön kysymyksen kuninkaan vallan rajoista ja siitä, kuinka itsenäinen toimija valtakunnanneuvosto oli poliittisessa päätöksenteossa.³

Suomen suuriruhtinaskunnan historiantutkijat ottivat 1800-luvun alkuvuosikymmeninä haltuun suomalaiseksi mielletyn osan tästä jaetusta menneisyydestä. Heidän huomionsa tarkentui 1590-luvun puoliväliin sijoittuvaan Suomen alueen talonpoikaisnousuun eli nuijasotaan, joka kirjoitettiin nopeasti yhdeksi kansallistetun menneisyyden kulmakivistä. Epäonnisen lopun saaneet talonpoikien ”remut” ja ”telmeet”⁴ ovat edelleen yksi suomalaisen historiankirjoituksen pysyvistä tutkimuskohteista ja osa yhteisesti tunnistettua menneisyyskuvastoa. Pitkän aikavälin diakronista, temaattista historiografista tutkimusta ei aikakaudesta silti ole vielä tehty.⁵

Artikkelini lähtökohta on vertaileva ja yllirajainen.⁶ Kysyn aluksi, missä määrin 1500-luvun viimeisen vuosikymmenen poliittis-valtiollista

1. S. U. Palme, Klas Fleming – svensk rojalist eller finsk nationalist? Översikt av nyare litteratur. *Svensk Tidskrift* 1942, 541–542.
2. S. J. Boëthius, Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594–96. *Historisk tidskrift utgiven af Svenska Historiska Föreningen* 4 (1884), 16; Samuel E Bring, *Bibliografisk handbok till Sveriges historia*. P. A. Norstedt & Söner 1934, 365–66; ks. myös Michael Roberts, *The Early Vasas. A History of Sweden 1523–1611*. Cambridge University Press 1968, 490.
3. Petri Karonen, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014; Nils Erik Villstrand, *Riksdelen. Stormakt och riksprängning 1560–1812*. Svenska Litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis 2009.
4. Yrjö Koskinen, *Nuijasota*. Tekijä 1877, 338, 423.
5. Ks. kuitenkin Ilona Pikkanen, The Emergence of a Story Space. The Image of the Club War (1596–97) in Swedish and Finnish Historiography, 1620–1860. *Scandinavian Journal of History* 43 (2018), 515–538; Ilona Pikkanen, The Metrics and Poetics of Historical Drama: the Dramatis Personae of a Premodern Revolt in the Early Nineteenth-Century Finland. *Orbis Litterarum*, preprint August 2019.
6. Vertaileva ote pyrkii yleensä hahmottamaan eroja ja yhtäläisyyksiä yhteisöjen, usein kansallisvaltioiden, välillä. Yllirajainen (transnationaali) tutkimus tarkastelee esimerkiksi tuotteiden, tietojen, taitojen ja erilaisten kertomusrakenteiden siirtymää tai virtoja ja keskittyy soveltamiseen, uudelleentulkittamiseen ja muokkaamiseen; siihen miten tutkittavat ilmiöt muuttuvat muuttaessaan paikkaansa. Vertaileva ja yllirajainen ote ovat parhaimmillaan toisiaan tukevia ja täydentäviä. Ks. esim. Diana Mishkova, Balázs Trencsényi & Marja Jalava, Introduction. Teoksessa Diana Mishkova & Balázs Trencsényi & Marja Jalava (toim.) *”Regimes of Historicity” in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*. Palgrave Macmillan 2014, 1–20.

historiaa tutkittiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Ruotsissa ja Suomessa. Oliko kyseinen aikakausi leimallisesti ruotsalaista vai suomalaista menneisyyttä? Painopiste on akateemisessa tutkimuksessa, johon on luettu mukaan 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille tyypilliset suuret, populäärit historiatietokirjat, joiden laatimiseen tiedeyhteisö keskeisesti osallistui.⁷ Määrällinen bibliografinen selvitys kattaa aikakauden 1900–1950. Vuonna 1949 julkaistu *Suomen historian käsikirja* teki tietoista paradigmaattista eroa sotienvälisen ajan kansallisen viitekehyksen historioitsijoihin ja heidän tulkitoihinsa, ja seuraavien vuosikymmenien historiantutkimuksen uusine painotuksineen ja kiihkeine historiakiistoineen olisi oma tutkimuksellinen kokonaisuutensa.⁸

Kvantitatiivisen katsauksen jälkeen erittelen 1590-lukututkimusta ylijärjestyksestä näkökulmasta. Temaattisena fokuksena on aikakauden aateli, sillä aateliston parissa askaroivat sekä suomalaiset että ruotsalaiset historioitsijat. 1500-luvun lopun poliittisia muutosvoimia käsittelevällä tutkimuksella oli kiinnostavia kiinnokohtia hiljattain demokratisoituneiden yhteiskuntien poliittisten ja sosiaalisten suhteiden uudelleenjärjestäytymiseen sekä historioitsijoiden omaksumaan kansallis-konservatiivisen ja kansalaiskasvatuksellisen tehtävään.⁹ Tutkijoiden näkökulma Ruotsin valtakunnan aatelin sosiaalisiin verkos-

toihin nostaa myös esille kysymyksen kansallisen paradigman ja sitä haastavien tutkimusasetelmien suhteesta sotienvälisen ajan Pohjolassa. Aikakauden jyrkkä kansallinen protektionismi vahvisti väistämättä 1800-luvulta kumpuavaa metodologista nationalismia, joka rakenteisti ja rajasi menneisyyttä koskevaa tiedonintressiä. Samaan aikaan vertailevat tutkimusasetelmat ja uusien koulukuntien – esimerkiksi annalistien ja Saksasta inspiroationsa hakeneiden kulttuuri- tai yhteiskuntahistorioitsijoiden – yhteyteen syntyneet kansainväliset verkostot ja aikakauskirjat kyseenalaistivat etnonationalismin ruokkiman tutkimuksen näkökulmia.¹⁰ Tässä metodisessa risteyskohdassa 1590-luvun yleisvaltakunnallisen aatelin tutkimus saattoi potentiaalisesti tarjota historioitsijoilleen välineitä haastaa kansallisen paradigman kansallista erityislaatuisuutta korostavia väitteitä.

Tutkimus aikajanalla

Ruotsissa ja Suomessa julkaistiin vuosien 1900 ja 1950 välillä vähintään 160 tutkimusartikkelia ja monografiaa 1590-luvun poliittisesta ja valtiollisesta historiasta.¹¹ Siihen nähden, että aikakauden historiallisissa bibliografioissa on yli 33 000 nimekettä, on näiden tekstien määrä vähäinen.¹² Myös pelkän sota- ja puolustushistorian, kuten aikakauden bibliografiat asian määrittelevät, viitekehyksessä kyse on vaatimattomasta tutkimus-

7. Petri Karonen & Antti Rähä (toim.) *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.

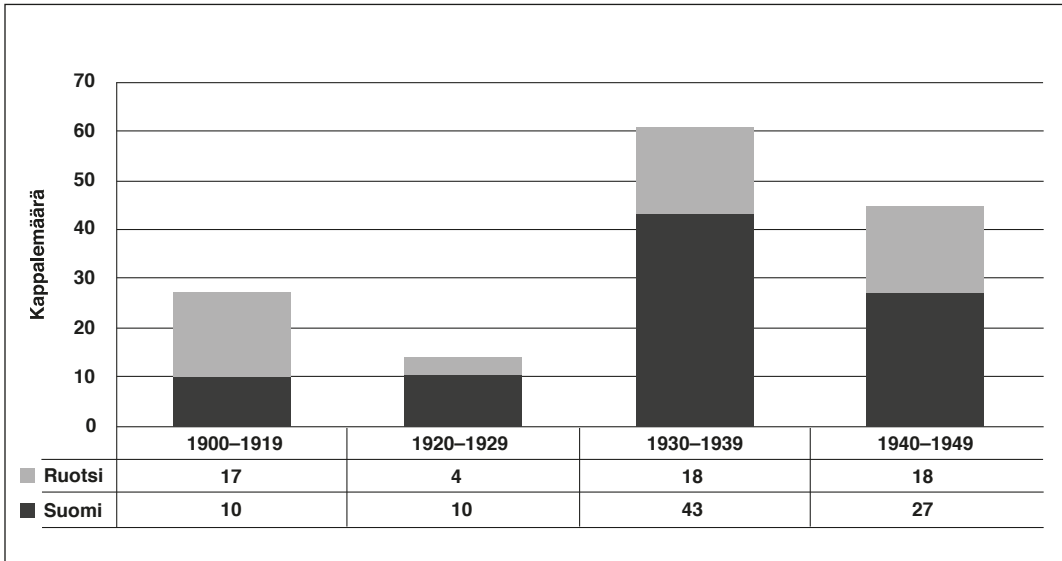
8. Päiviö Tommila, *Suomen historiantutkimus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989, 202–203.

9. Marja Jalava, *Latecomers and Forerunners. Temporality, Historicity, and Modernity in Early Twentieth-Century Finnish Historiography*. Teoksessa Mishkova, Trencsényi & Jalava (toim.) 2014, 43–61; Pauli Kettunen, *Historia petollisena liittolaisena. Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2015, 35; Marja Jalava, *Kansallisen menneisyyden todistaminen*. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019, 205.

10. Peter Schöttler, *French and German Historians' Networks. The Case of the Early Annales*. Teoksessa Christophe Charle, Jürgen Schriewer & Peter Wagner (toim.) *Transnational Intellectual Networks. Forms of Academic Knowledge and the Search for Cultural Identities*. Campus Verlag 2004, 115–133.

11. Aineisto on koottu suomalaisista ja ruotsalaisista bibliografioista: Aarno Maliniemi & Ella Kivikoski, *Suomen historiallinen bibliografia 1901–1925 I–II*. Suomen Historiallinen Seura, 1940; J. Vallinkoski & Henrik Schauman, *Suomen historiallinen bibliografia 1926–1950*. Suomen Historiallinen Seura, 1955; Kristian Setterwall, *Svensk historisk bibliografi 1901–1920*. Skrifter utgivna av svenska historiska föreningen III, 1923; Paul Sjögren, *Svensk historisk bibliografi 1921–1935*. Skrifter utgivna av svenska historiska föreningen V, 1956; Harald Bohr & Percy Elfstrand, *Svensk historisk bibliografi 1936–1950*. Skrifter utgivna av svenska historiska föreningen 6, 1964. Lisäksi teoksen Roberts 1968 lopusta löytyy erinomainen 23-sivuinen bibliografinen selvitys 1500-lukua koskevasta tutkimuksesta. Pelkät lähdejulkaisut ja temaattiset erityistutkimukset (vrt. J. A. Almquist: *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen, 1917–23*) on pääasiassa jätetty pois tästä aineistoista. Myös kirkkohistoria on suljettu pois, koska reformaation ja katolisen vastareformaation historiapolitiikka olisi oma tutkimushankeensa. Määrällisiä tuloksia ei ole painotettu suhteessa julkaisujen sivumäärään.

12. Olen käyttänyt kokonaisluvun pohjana Ruotsin historiallisia bibliografioita, joissa lueteltiin myös Suomessa (ja suomeksi) julkaisu tutkimus.

suuntauksesta. Esimerkiksi vuosina 1921–1935 julkaistuista, sotahistoriaksi luokitelluista tutkimuksista (yhteensä 807 nimekettä) vain noin 6 % käsittelee 1590-lukua. Se, miksi nuijasota ja laajemmin 1590-luku kuitenkin on edelleen merkityksellinen osa erityisesti suomalaista historiakulttuuria, kytkeytyykin kulttuurisen muistin tutkimuksessa tunnettuun toiston dynamiikkaan ja näin syntyviin syviin ja laajoihin merkityskerrostumiin. Kyse ei ole pelkästään aikakautta koskevan uuden tiedon tuottamisesta vaan sen monivälineisestä uusintamisesta laajalle yleisölle suunnatuissa teoksissa, lastenkirjoissa ja teatterissa.¹³

Aikakautta koskevasta tutkimuksesta julkaistiin lähes 60 % Ruotsissa aikavälillä 1900–1920 (ks. kuvio 1).

Suomalaisen tutkimuksellinen suhteellinen hiljaiselo selittyi ainakin osin ensimmäisen suomenkielisen historiamonografian, Yrjö Koskisen *Nuijasodan* (1857–1859; toinen laajennettu laitos 1877) pitkäikäisyydellä. Sen kansallisen historiakulttuurin perustamisvaiheesta ja sääty-yhteiskunnasta kumpuavat tutkimuskysymykset dominoivat 1590-lukua koskevaa tulkintahorisonttia

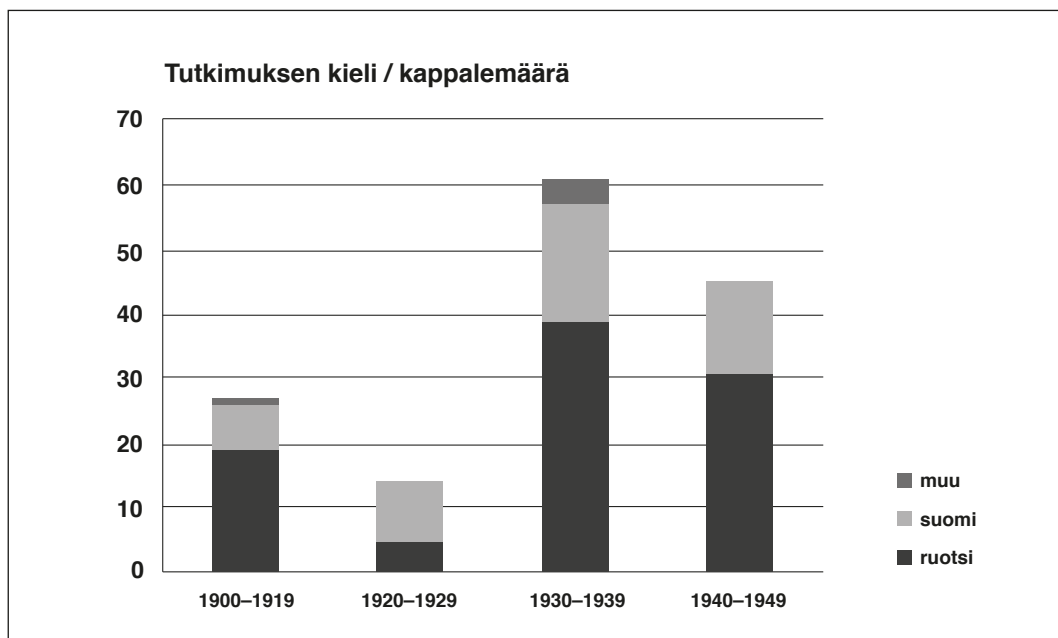
■ Kuvio 1: Suomalaisen ja ruotsalaisen 1590-luvun sisäpoliittista kriisiä koskevan tutkimuksen määrällinen vertailu (1900–1949). Lähde: Viitteessä 11 luetellut bibliografiat.

1850-luvulta aina 1930-luvulle. Suomenkielisten tutkijoiden resurssit suunnattiin vuosikymmenien ajan muuhun kuin nuijasodan ja 1590-luvun akateemiseen tutkimukseen. Koskisen esitystä ryhdyttiin täydentämään ja korjaamaan vähitellen 1910-luvulta alkaen, mutta varsinainen kriitikki sai odottaa aina 1930-luvun puoleenväliin.

Nuijasodan toisesta laitoksesta oli julkaistu vuonna 1929 sisällöllisesti muuttumaton, mutta kielellisesti korjattu versio, joka on edelleen tutkijoiden käytössä silloin, kun viitataan talonpoikaisnousun tapahtumahistoriaan.¹⁴ Teoksen julkaisuajankohdasta alkaa 1590-luvun tutkimuksen korkeasuhdanne; 1930- ja 1940-luvuilla ilmestyi pääosa eli yli 100 yksikköä tätä artikkelia varten kootun korpuksen teksteistä. Tutkimuksen ja muun aikakautta koskevan tieteellisen keskustelun määrällinen painopiste siirtyi tässä vaiheessa Suomeen. Kokonaisuudessa ruotsi oli kuitenkin 1590-lukututkimuksen pääkieli: 1930-luvulla

13. Ann Rigney, *Afterlives of Walter Scott: Memory on the Move*. Oxford University Press 2012.

14. Ks. esim. Heikki Ylikangas, *Nuijasota*. Otava 1977; Kimmo Katajala, *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla (n. 1150–1800)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002; Mirikka Lappalainen, *Susimessu. 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa*. Siltala 2009; Olli Matikainen, Gödik Fincke ja aatelin ryhmäidentiteetin kriisi 1590-luvulla. Teoksessa Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2016, 397–427.

ruotsiksi julkaistiin yli 70 % ja 1940-luvullakin lähes 70 % aikakautta käsittelevistä teksteistä (ks. kuvio 2).

Suomen ja ruotsin kielten välillä on pohjoismaisittain, ehkä jopa pohjoisen Euroopan mitakaavassa, poikkeuksellisen jyrkkä raja. Tilanne ruokki ainakin tutkittavana ajankohtana erillisten historiakulttuurien syntymistä ja voi kysyä, vaikuttiko kielirajan läpäisemättömyys osaltaan suomalauskansallisten historiaesityksien ääriyönteihin luodessaan omalakisena kansallisen kaikukammion.¹⁵ Suomi–Ruotsi-jaottelun lisäksi analyysissä on huomioitava myös kolmas taho eli Suomen ruotsinkieliset historioitsijat. Max Engmanin mukaan nämä löysivät itsensä kielellispoliittisesta kaksoismarginaalista, kun kielikiistat kärjistyivät 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.¹⁶ Sotienvälisen ajan aitosuomalaisuuden ruokkima historiakäsitys nosti vanavedessään

■ Kuvio 2: 1590-lukua koskevan historiankirjoituksen kieli (1900–1949). Lähde: Viitteessä 11 luetellut bibliografiat.

suomen ”oikeiden” tulkintojen kieleksi; esimerkiksi *Historiallinen Aikakauskirja* ei hyväksynyt ruotsinkielisiä artikkeleita.¹⁷ Ruotsissa historiankirjoitus keskittyi pitkälti vuoden 1905 maantieteellisten rajojen sisään mahtuneiden alueiden historiaan, eikä myöhemmin menestyksekkääseen kansankotikertomukseen liioin sopinut ajatus yhteisestä historiasta köyhän Suomen kanssa.¹⁸ Toisaalta on hyvä pitää mielessä, että kaksoismarginaalista skandinaavisilla kielillä kirjoitettava saattoi yhtä aikaa täyttää historiankirjoituksen kansallista palvelutehtävää ja puhutella paljon Suomea laajempaa pohjoismaista akateemista yhteisöä.¹⁹ Eräät suomenruotsalaiset historioitsijat omaksuivat myös selvän tiedonvälittäjän

15. Toisaalta tässäkin kerronnallisessa kulttuurissa oli kontrollimekanisminsa. Esimerkiksi professori Jalmari Jaakkolan yltiöisänmaallisimpia tuotoksia ei sotienvälisenä aikana julkaistu Suomen Historiallisen Seuran sarjoissa. Jalava 2019, 199.

16. Max Engman, Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historiantutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY 1990, 39–63.

17. Max Engman, P. O. Törne. Teoksessa Max Engman (toim.) *Historiens studium vid Åbo Akademi*. Åbo Akademis förlag 1991, 38.

18. Henrik Meinander, *Den nödvändiga grannen*. Schildts 2001, 188.

19. Marja Jalava, National, International or Transnational? Works and Networks of the Early Nordic Historians of Society. Teoksessa Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.) *Making of Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850-1970*. Berghahn Books 2017, 114.

roolin arvioidessaan ruotsiksi myös suomenkielisen tutkimuksen tuloksia.²⁰

Kieleen kytkeytyvä paikallisuus tuotti myös temaattisia eroja. Jo 1800-luvulla Suomen suuriruhtinaskunnassa tehdyn 1590-lukututkimuksen painopiste oli varsinaisen nuijasodan lisäksi siihen johtaneissa 1590-luvun alkupuolen tapahtumissa.²¹ Ruotsissa nimenomaan 1590-luvun viimeisiä vuosia sen sijaan tutkittiin hanakasti. A. Jonssonin väitöskirjassa *Hertig Carl och Sigismund* (1906) tehtiin ”yksityiskohtien tutkimusta” (*detaljundersökning*) vuosista 1597–1598, Sven Tunbergin *Sigismund och Sverige 1597–1598* (I–II, 1917) jatkoi ja täydensi, ja lopulta Daniel Toijerin väitöskirjassa *Sverige och Sigismund 1598–1600* (1930) rapsuteltiin ruotsalaisista arkistoista viimeisiä täyhteitä 1590-luvun loppuvuosiin jääneisiin valkoisiin kohtiin. Temaattisen poikkeuksen muodostivat Nils Ahnlundin artikkeli *Ur klubbekrigets förhistoria* (1930), joka tarkasteli Koskista yksityiskohtaisemmin pohjalaisten talonpoikien valituksien sisältöä, samoin kuin Ahvenmaalta kotoisin olevan, ruotsalaistuneen Hugo Sommarströmin väitöskirja *Finland under striderna mellan Sigismund och hertig Karl* (1935), joka sisältää pitkäkhön nuijasotajakson.²² Oma, varsin erillinen tutkimusalueensa oli Itämeren alueen katalisen vastareformaation tutkimus, joka alkoi Vatikaanin arkistojen avautuessa 1800-luvun lopulta alkaen.²³

Tarkastelen seuraavassa ensin yleisesti aateli-kuvan muutosta, minkä jälkeen tarkennan Kaarle-herttuan ja marski Klaus Eerikinpoika Flemingin (n. 1535–1597) välisen suhteen kuvauksiin sekä Fleming-kuvaan erityisesti 1930-luvun lopulla ja

1940-luvun alussa tämän henkilöhistoriasta käydyn yllirajaisen keskusteluketjun kautta. Flemingin – tämän ”mainion suomalaisen” ja ”ihmeteltävän jäntevän” miehen²⁴ – historia yhdisti Suomen ja Ruotsin sekä suomen- ja ruotsinkielisen tutkimuksen erityisintressejä. Flemingin asemaan ja tekoihin joutuivat ottamaan kantaa sekä Kaarlen ja Sigismundin väliseen valtataisteluun ja valtakunnan aateliston sisäisiin suhteisiin että Pohjanmaan talonpoikaisnousuun paneutuneet tutkijat.

”Eräs tutkimustehtävä” – Suomen aateli ja sen yleisvaltakunnallinen merkitys

1590-luvun aateli, ja erityisesti ylhäisaateli eli valtaneuvokset, nousivat Ruotsissa erillisiksi tutkimuskohteiksi jo 1800-luvun lopulla. Ruotsalainen historioitsija S. J. Boëthius (1850–1924) oli tulkinut geijeriläisessä hengessä 1590-luvun aristokratian poliittiseksi päämääräksi vanhentuneiden säätyprivilegioiden ja keskiaikaisen, aatelin omanvoitonpyyntöön pohjautuvan yhteiskuntajärjestyksen palauttamisen. ”Valtiolaivan peräsintä vahvalla kädellä” hallitseva kuningas sen sijaan edusti tietä moderniin oikeusvaltioon, oli kyseessä sitten Kustaa Vaasa, Kaarle IX tai Kustaa II Aadolf.²⁵ Toimijoiden roolit muuttuivat yleisen demokratisoitumiskehityksen vanavedessä 1900-luvun alkupuolella. Valtaneuvosten kollektiivisia, niin Vaasa-suvun absolutismia kuin herttuoiden valtapyyteitäkin vastustaneita pyrkimyksiä ryhdyttiin tulkitsemaan aiempaa positiivisemmassa valossa konstitutionalismin varhaisena ilmentymänä.²⁶ Samalla Kaarle-herttuan ”vallankumouk-

20. Esim. Eric Anthoni arvioi rinnan Einar W. Juveliuksen *Suomen kansan aikakirjat* -teoksen II- ja III -osia (1928–29) ja Eirik Hornborgin teosta *Finlands hävder. II. Stormakten Sverige-Finland 1523–1697* (1930). Eric Anthoni, *Finlands historia under 1500- och 1600-talet. Historisk Tidskrift för Finland* 15 (1930), 174–181.

21. Klaus Flemingin kuolemaa huhtikuussa 1597 seuraavat tapahtumat olivat olleet jo 1800-luvun keskeisille suomalaisille historioitsijoille epäkiinnostavia: Anthoni huomioi Koskisen esityksen ohenemisen tässä vaiheessa ja Edward Grönbladin aineistojulkaisujen painopiste oli samaten 1590-luvun alkupuolella ja puolivälissä. Eric Anthoni, *Finlands 1590-tal i historieskrivningen. Historisk Tidskrift för Finland* 21 (1936), 56.

22. Nils Ahnlund, *Ur klubbekrigets förhistoria. Historisk Tidskrift för Finland* 15 (1930); Hugo Sommarström, *Finland under striderna mellan Sigismund och hertig Carl. I. Klas Flemings tid*. Björck and Börjesson's Bokförlag 1935, 313–362.

23. Suomen osalta Elise Garritzen, *Lähteiden lumoamat: Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2011; Tommila 1989, 126–127.

24. Koskinen 1877, 151, 227.

25. Wilhelm Bergman, *Handlingar rörande söndringen mellan hertig Karl och rådsherrarne 1594–1600. Historisk Bibliotek II*, 1876, 26. Ks. myös Boëthius 1884, 27. ”I detta trångmål var det endast hertigens kraft och fosterlandskärlek som beredde utvägar.” Ero fanaattisuutta ja laiskuutta korostavaan Sigismund-kuvaan on melkoinen. Ks. esim. Boëthius 1884, 20, 24, 44.

26. Erland Hjärne, *Från Vasatiden till frihetstiden. Några drag ur svenska konstitutionalismens historia*. Hugo Gebers Förlag 1929, 33–41.

sellisiin” toimiin suhtauduttiin aiempaa varautuneemmin, paikoin jopa aidon kriittisesti.²⁷ On silti huomattava, että Kaarlele edelleen luonnehdittiin ”kovana hallitsijana jonka hallinto kuitenkin oli pätevää ja ruotsalais-kansanomaista” (*svensk-folkliga*).²⁸ Aiemmilta vuosisadoilta periytyvä ”juonittelevien” ja ”puikahtelevien” jesuiittojen ja vieraan puolalaisuuden pelko²⁹ ei hälvennyt ja Kaarle nähtiin edelleen protestanttisen uskon järkkymättömänä puolustajana.

■ Kuva 1. Nuijasodan asemaa suomalaisessa historia-kulttuurissa hyödynnettiin myös makeisteollisuudessa. Makeis Oy:n vuoden 1927 tukkuhinnaston mukaan hienolaatuisia Ilkka-makeisia myytiin ”aistikkaisa paperikääreissä”. Kuva: Helsingin kaupungin museo.

Pohjanlahden itäpuolella paikallisia arkistomateriaaleja hyödyntäneille tutkijoille suomalaisuuden olemassaolo 1590-luvulla puolestaan oli

27. Silti esimerkiksi suomalaissyntyinen mutta Ruotsissa vaikuttanut historioisija Hugo Sommarström oli varsin Kaarlemyönteinen ja luonnehti Kaarlen valtaannousua ”kansallisena vallankumouksena”. Eric Anthoni, Claes Flemings politiska personligheter. Några reflexioner i samband med nyare forskningar. *Historisk Tidskrift för Finland* 26 (1941), 68.

28. Ks. esim. Hugo Sommarström, Till slutakten av 1590-talets kris. *Historisk tidskrift utgifven af Svenska Historiska Föreningen* 53 (1933), 416–425.

29. Koskinen 1877, 7–8. Suomessa Oma maa -kirjasarjan ensimmäisessä painoksessa (1910) Kaarle-herttua esitettiin protestanttisen uskon puolustajana ja ”vaarallisen” Puola-yhteyden katkaisijana. Ulla Koskinen & Piia Eino, Hallinnon sankarilliset yksilöt ja kasvoton koneisto. Teoksessa Karonen & Rähä (toim.) 2014, 129. Tätä tulkintaa suhteellistamaan voi huomauttaa, että 1500-luvun lopulla Puola oli nähty, ainakin hetkellisesti, hyödyllisenä liittolaisena Venäjää vastaan. Vastareformaatiokertomukseen liittyvistä sitkeistä myyteistä, ks. Simo Heininen, Arvio: Mirkka Lappalainen: Susimessu. *Teologinen Aikakauskirja* 1 (2010), 83–86.

”tosiasia, jota kukaan vakava historiantutkija ei voi kieltää”, kuten Einar W. Juva asian muotoili.³⁰ Tämän logiikan mukaisesti Ruotsin kansallisvaltion alueen varhaismodernin ylhäisaatelin tarkastelu ei voinut kuulua Suomen historioitsijoiden työnkuvaan.³¹ Suomenkieliset historiantutkijat keskittyivät kirjoittamaan nuijamiehiä ja nuijasotakuukausia osaksi kansallisen sotahistorian jatkumoa. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästä ”vapaan” talonpoikauskulttuurin ihailusta tilanteessa, jossa vahva, maataomistava talonpojisto nähtiin suojamuurina valkoisen Suomen ja kaupungeissa tungeksivan työväestön ja muun epäilyttävän irtonaisen rahvaan välillä.³² Myös 1590-luvun Suomen alueen aatelia katsottiin uuden kansalaissäilyksen kautta. Siinä missä Yrjö Koskinen oli vielä nähnyt ”paisuvan aatelisvallan” uhkana ”talonpoikaiselle vapaudelle”,³³ ymmärrettiin nyt moderni kansallinen yhteenkuuluvuus niin nuijamiehien kuin heidät kukistaneen 1590-luvun aatelin ominaisuuksiksi. Aiempaa positivismisemmassa valossa esitetyn aatelin sosiaalisen sidosteisuuden syyksi oletettiin sen ryhmäytyminen sotakentillä 25-vuotisessa sodassa Venäjää vastaan.³⁴

Kaarlo Blomstedtin *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vuonna 1921 julkaistu artikkeli ”Suomen miesten vaikutus valtakunnan yleisiin asioihin 1500-luvulla. Eräs tutkimustehtävä” kuvastaa hyvin ensimmäisessä tasavallassa merkityksellisten historiallisten tutkimuskysymysten maantieteellistä mittakaavaa ja niiden suurinta ristiriitaa. Tässä viitekehityksessä oli itsestään selvää, että Suomi eli 1590-luvulla ”etäällä ja eristettynä” Ruotsin keskusalueista. Samaan aikaan

olisi mielellään osoitettu, että näillä erillistetyillä suomalaisilla – ”kuuliaisuuteen pakotetuilla Suomen herroilla”, kuten Juvelius asian otsikoi *Suomen kansan aikakirjoissa* vuonna 1928³⁵ – oli ollut merkittävä rooli valtakunnanhallinnossa. Blomstedtilla oli kuitenkin vaikeuksia vastata asettamaansa tutkimustehtävään hypoteesinsa mukaisesti: ”Monestikin ehkä täytyy tyytyä vain toteamaan, että suomalaisilla on ilmeisesti ollut melkoinen vaikutus ja sananvalta, mutta jättää [lähteiden puuttuessa] selvittämättä, *kuinka* suuri ja minkäluonteinen se on ollut.”³⁶

Keskustelu suomalaisesta aatelista ja sen ryhmäidentiteetistä käynnistyi kuitenkin toden teolla 1930-luvun puolivälissä, kun Turussa ja Helsingissä ruotsinkielisenä professorina toiminut, *Historisk Tidskrift för Finlandin* pitkäaikainen päätoimittaja Eric Anthoni (1893–1978) julkaisi kaksiosaisen teoksensa Kaarle-herttuan ja Suomen välisestä yhteenotosta.³⁷ Anthoni kysyi tutkimuksessaan, miten Suomen aateli päätyi 1590-luvun alkuvuosien kuluessa Flemingin ja Sigismundin puolelle, ja etsi syyt sen rojalismiin. Tutkija ravisteli arkistolähteisiin pohjautuvalla systemaattisella tutkijanotteellaan aikauteen kiinnittyneitä myyttejä, kuten sitkeää ajatusta suomalaisesta ”erityishengestä” ja kansanluonteeseen kuuluvasta horjumattomasta esivaltauskollisuudesta. Anthoni myös arvosteli suorasanaisesti suomalaiskansallista historiakuva ja sen taustalla vaikuttanutta spekulatiivista tutkimusotetta. Tulilinjalle joutui erityisesti Yrjö Koskinen. Anthonin mukaan tämän *Nuijasota* oli – tunnustetusta asemastaan ja ansioistaan huolimatta – suorastaan vajavainen.³⁸

30. Einar W. Juva, 1590-lukua käsittelevää viimeaikaista kirjallisuutta. *Historiallinen Aikakauskirja* 36 (1938), 17–27.

31. Yrjö Koskinen kuittasi ruotsalaisen aatelin toiminnan lauseella: ”Tämmöisessä puoli-eräisyydessä oli jo heidän onnensa loimi luotuna. Kauan hoiperoituansa he viimein hukkuivat ahtaaseen tilaansa.” Koskinen 1877, 85.

32. Pauli Kettunen, Suojeluskunnat ja suomalainen kansanvalta. Teoksessa Risto Alapuro (toim.) *Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin*. WSOY 1998, 283–284; Arto Jokinen, Markku Soikkeli & Ville Kivimäki (toim.) *Isänmaan miehet. Maskuliinisuus, kansakunta ja väkivalta suomalaisessa sotakirjallisuudessa*. Vastapaino 2019, 91–92, 111.

33. Koskinen 1877, 18.

34. Einar W. Juvelius, *Suomen kansan aikakirjat II*. Otava, 1928. Ks. myös Eric Anthoni, *Finlands historia under 1500- och 1600-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 15 (1930), 175. Aateliskuvasta historian yleisesityksissä Ulla Koskinen, *Rauhantahtoinen soturiaateli? Historian yleisesityksien kuva Suomen rälssistä 1500-luvulla*. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2013), 217–226.

35. Juvelius 1928, 579.

36. Kaarlo Blomstedt, Suomen miesten vaikutus valtakunnan yleisiin asioihin 1500-luvulla. Eräs tutkimustehtävä. *Historiallinen Aikakauskirja* 19 (1921), 74–75.

37. Eric Anthoni, *Till avveckling av konflikten mellan hertig Carl och Finland. I: Konflikten uppkomst och hertigens seger*. Mercators Tryckeri Aktiebolag 1935(a); Eric Anthoni, *Konflikten mellan hertig Carl och Finland. II: Avvecklingen och försoningen*. Mercators Tryckeri Aktiebolag 1937.

38. Anthoni 1936, 58. Hän kritisoi muun muassa sitä, ettei Koskinen tuntenut riittävästi Ruotsin sisäpoliittisia tapahtumia, lisäksi lähdeytöksentelyssä oli puutteita ja epätarkkuuksia. Aikakauden Koskis-kriitikoista ks. myös Eric Anthoni, Yrjö

Kansallisten tutkimusklassikoiden väitteiden toistamisen sijaan Suomen 1590-luvun ymmärtäminen vaati Anthonin mukaan Ruotsissa tehdyn tutkimuksen tuntemusta.³⁹ Merkityksellisen tiedon raja kulki kuitenkin tiukasti tässä. *Till avvecklingen* -monografiassa ei ole kirjallisuusviitteitä kansainväliseen tutkimukseen.⁴⁰ Aatelin poliittis-yhteiskunnalliseen asemaan liittyvä kamppailu ei ollut Anthonille ensisijaisesti eurooppalaisessa viitekehyksessä ymmärrettäväksi tuleva ilmiö, vaan ruotsalaisten ja suomalaisten rinnakkaisin tutkimusponnistuksin selvitettävä paikallis-kansallinen aihe. Tutkija ei siis kritisoinut kansallisesti rajattua tapaustutkimusta historian tutkimuksen lähtökohtana; arvostelu kohdistui ”kansallisromantiikan hehkuvan välkkeen” värittämiin tulkintoihin.⁴¹ Anthonin vertaavalla tutkimusotteella hahmottuikin itäinen valtakunnanosa, jota yhteiskuntarakenne eli ”sosiaalinen kysymys”, maantiede ja Kaarlele kohtaan tunnettu syvä epäluulo erottivat tehokkaasti varsinaisesta Ruotsista.⁴²

Einar W. Juva ei tätä metodista pohjavirettä nähnyt, vaan valitteli sekä Anthonin että Hugo Sommarströmin tutkimuksien ”ruotsalaista näkökulmaa”.⁴³ Suomenruotsalaisten tutkijoiden väitetty ruotsalaisuus hahmottui kuitenkin toisin Pohjanlahden länsipuolella. Väitöskirjaansa niin sanottuun Kalmariin sotaan (1611–1613) johtaneesta Ruotsin ja Tanskan poliittisesta historiasta valmisteleva Sven Ulric Palme (1912–1977),⁴⁴ josta tuli sittemmin Tukholman yliopiston historian

professori, oli weibullilaisen koulukunnan käännyttäisenä kansallisten tulkintojen arvostelija. Taustansa takia hän huomioi tarkkasilmäisesti myös ruotsalais-suomalaisia suhteita.⁴⁵ Palmen mukaan Anthonin johtopäätökset perustuivat siihen, että tutkija luetteli ”ilmoitusluontoisesti” kaikki hajanaiset maininnat Suomesta tai suomalaista, jotka tämä oli löytänyt valtiopäiväasiakirjoista. Ruotsalaiselle tutkijalle Suomen alueen varhaismodernin aatelin poliittisen linjan tutkiminen irrallaan, ruotsalaisen aatelin päämääristä eristettynä, oli kuitenkin sekä metodisesti mahdotonta että epärelevanttia.⁴⁶ Palme palasi samaan kysymykseen myöhemmin, kun kiisteltiin marski Klaus Flemingin poliittisesta toiminnasta 1590-luvun alussa.

Nationalisti, rojalisti, valtiomies?

– Tiedeyhteisön Fleming-kuva muutoksessa

Aina 1600-luvun alusta 1900-luvun alkuvuosikymmeneen 1590-luku ymmärrettiin kahden vahvan ja aikakauden omalaatuisuutta heijastavan hahmon välisenä yhteenottona: Klaus Flemingin ”raudankova tahto” osui kipinöiden yhteen Kaarleher ttuan ”voimaluonteen” kanssa.⁴⁷ 1900-luvun Kaarle-kuva oli paljosta velkaa 1600-luvun alkuvuosien historian kirjoitukselle, jonka perintö eli vuosisatojen läpi ruotsalaisessa kuninkaallisessa historian kirjoituksessa ja siirtyi sieltä 1800-luvun historiaesityksiin.⁴⁸ Suomen suuriruhtinaskunnassa syntynyt ensimmäinen historioitsijasukupolvi puolestaan näki marski-Flemingissä ja

Koskisen otaksumat Kopiokirjasta 1592–1601. *Historiallinen Aikakauskirja* 33 (1935(b)), 163–164; Pentti Renvall, Jaakko Ilkka. Katkeroitunut pienviljelijä vai pohjalainen suurtalonpoika? *Historiallinen Aikakauskirja* 33 (1935), 177–198.

39. Anthoni 1936, 60–61.

40. Esim. Väinö Voionmaan *Suomen karjalaisen heimon historiassa* vuodelta 1915 on huomattavan paljon viitteitä eurooppalaiseen tutkimukseen. Jalava 2017, 114.

41. Anthoni 1936, 53. Toisaalta on korostettu, ettei perusteellisestikaan sisäistetty kansallinen viitekehys automaattisesti merkitse kansallisen erityislaadun korostamista tai sulje pois kykyä hahmottaa kansainvälisiä tai yllirajaisia mekanismeja. Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa, Johdanto. Maailmankuvat ja identiteetit pitkällä aikavälillä. Teoksessa Sulkunen, Niemi & Katajala-Peltomaa (toim.) 2016, 13; Jalava 2017, 105.

42. Anthoni 1936, 70–74. Anthonin tutkimuskysymyksistä johtuen varsinaiset Pohjanmaan tapahtumat olivat merkityksettömiä, koska alueen keskeiset toimijat olivat jo varhain Kaarlen poliittisessa leirissä. Anthoni 1935(a), 4. Ks. myös Johan Nikula, Eric Anthoni. Teoksessa Max Engman (toim.) *Historiens studium vid Åbo Akademi*. Åbo Akademis förlag 1991, 139–158.

43. Juva 1938, 21.

44. Väitöskirja *Sverige och Danmark 1596–1611* julkaistiin 1942.

45. Palmen isoäiti oli suomalaissyntyinen Hanna von Born, isä oli ollut innokas Ruotsin ja Suomen jälleenyhdistymisen puolestapuhuja ja kuollut Tampereella vuonna 1918. Palme itse oli osallistunut talvisodan taisteluihin, mutta suhtautui kriittisesti jatkosotaan. Alf W. Johansson, Sven Ulric Palme (1912–1977). *Kontroversiell historiker och popularisator*. Teoksessa Ragnar Björk & Alf W. Johansson (toim.) *Svenska historiker från medeltid till våra dagar*. Norstedts 2009, 594–604.

46. S. U. Palme, Recensionen. *Historisk Tidskrift* 57 (1937), 426.

47. Anthoni 1935(a), 108, 125.

48. S. U. Palme, Karl IX – bondekonung? *Svensk Tidskrift* 30 (1943), 710–718; ks. myös Anthoni 1941.

tämän perheessä suomalaisten kuninkaiden puutteessa kansallisen hallitsijasuvun. Suomalaisen tutkijoiden jatkuva Fleming-innostus tarkoitti myös sitä, että ruotsalaiset historioitsijat jättivät tämän toimet vähemmälle huomiolle.⁴⁹ Flemingin järkähtämättömästä Kaarleinhosta muodostui näin yksi suomalaisen erillisteorian kulmakiviä. Ajatusmallin mukaisesti vastenmielisyys ja epäluulo olivat olemassa heti, kun Fleming astui politiikan näyttämölle, eli otti Juhana III:lta vastaan tehtävän amiraalina ja valtakunnanmarskina sekä ylipäällikkönä Venäjän sodassa 1591, minkä jälkeen konfliktin leimahtaminen oli väistämätöntä.

Perinpohjaiset ainekset uudennaiselle Fleming-kuvalle tarjosi Pentti Renvallin (1907–1974) väitöskirja *Klaus Fleming und der finnische Adel in den Anfangsphasen der Krise der neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts* vuodelta 1939. Renvallin tutkimus synnytti tämän artikkelin fokuksen kannalta kiinnostavan ylijarjaisen keskusteluketjun, kun teosta arvioitiin vuonna 1941 kahden historioitsijan voimin eri puolilla Pohjanlahtea. S. U. Palmen lyhyehkö teksti ”Recension” julkaistiin *Historisk tidskrift utgifven af Svenska Historiska Föreningen* -aikakauslehdessä,⁵⁰ ja Eric Anthonin pitkä artikkeli ”Claes Flemings politiska personlighet. Några reflexioner i samband med nyare forskningar” *Historisk Tidskrift för Finland* -lehdessä.⁵¹

Renvall tutki väitöskirjassaan yksityiskohteisesti tapahtumien kulkua Tallinnan kokouksesta vuonna 1589 kesään 1594, jolloin Fleming sai käskynhaltijan valtuudet ja Sigismund palasi kruunajaisvaltiopäivämatkaltaan Puolaan.⁵² Otsikon mukaisesti painopiste oli Klaus Flemingin ja suomalaisen aatelin väleissä. Samalla tutkija

selvitti tarkasti myös herttuan, valtaneuvoksien ja Flemingin suhteiden vaihtelua sekä eri toimijoiden (mahdollisia) poliittisia tarkoituksia, ja hahmotteli suomalaisen aatelin toimien taustalla poliittis-ideologista kokonaisuymmärrystä. Kysymys ei ollut pelkästä taloudellis-yhteiskunnallisesti selittyvästä yhteenkuuluvuudesta, kuten Anthonin tutkimuksissa. Keskeisenä metodina oli antaa Flemingin omille sanoille enemmän painoarvoa kuin oli tehty aiemmassa tutkimuksessa, jossa sanomisen rosoisuuden oli yleensä annettu peittää alleen mahdolliset poliittiset pyrkimykset. *Klaus Fleming und der finnische Adel* tarjosikin koskislaisen ”sytykkeiden kokoajan”⁵³ tilalle rauhanomaisen, jopa maltillisen Flemingin, joka aina vuoteen 1594 haki sovintoratkaisua Kaarlen ja Sigismundin väliseen, poliittiseksi umpikujaksi ajautuneeseen tilanteeseen.⁵⁴ Tällä valtiomies-Flemingillä oli tietoinen poliittinen ohjelma, reaalioliittinen linja, joka syntyi suhteessa Puolaan mutta erityisesti, raja-alueena, suhteessa Venäjään.⁵⁵

Renvallin tulkinta on yleensä nähty pelkkänä lisäpuheenvuorona suomalaiskansallista paradigmaa kyseenalaistavien historiantutkijoiden ja sen puolestapuhujien pitkään kiistaan.⁵⁶ Sitä on kuitenkin houkuttelevaa tarkastella myös laajemmassa kontekstissa. Ei ole varmastakaan sattumaa, että Klaus Flemingin muuttaminen 1800-luvun alkupuolen kansallis-impulsiivisten tunteidensa vallassa toimineesta romanttisesta äärimmäisyysihmisestä⁵⁷ rationaaliseksi ja kontrolloiduksi, pitkän aikavälin jänteitä suunnitelmia laativaksi valtiomieheksi tapahtui aikana, jolloin poliittinen suunnitelmallisuus ja järkipärisuus nousivat talous- ja yhteiskuntakeskustelujen keskeisiksi termeiksi.⁵⁸ Lisäksi Flemingin 1900-luvun jälki-

49. Esim. Boëthius 1884, 44.

50. S. U. Palme, Recension. *Historisk tidskrift* 61 (1941), 328–331.

51. Anthoni 1941, 66–80.

52. Flemingin valtakirjojen ajoituksesta käytiin debatti 1930-luvun lopulla: Berndt Federley, Claes Eriksson Flemings fullmakter av år 1591. *Historisk Tidskrift för Finland* 22 (1937), 49–63; Pentti Renvall, Milloin Klaus Fleming sai Suomen käskynhaltijan valtakirjan? *Historiallinen Aikakauskirja* 35 (1937), 137–181.

53. Koskinen 1877, 283.

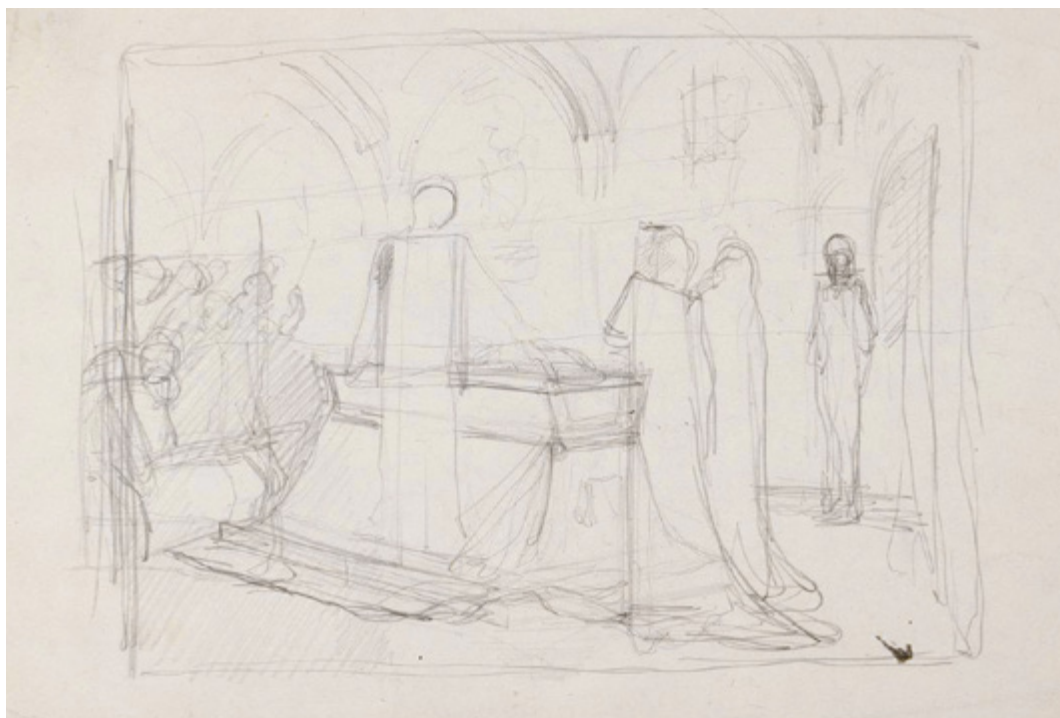
54. Sama idea toistuu Oma maa -teoksen nuijasota- ja Fleming-kuvastossa. Piia Einonen, Antti Rähä & Marko Tikka, Kapiointi, separatismi ja vastarinnan legimitteetti. Teoksessa Karonen & Rähä (toim.) 2014, 305–333.

55. Pentti Renvall, *Klaus Fleming und der finnische Adel in den Anfangsphasen der Krise der neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts*. Turun yliopiston julkaisuja 1939; Tommila 1989, 236–239; Engman 1990, 54.

56. Tommila 1989, 193–194.

57. Esim. Fredrick Cygnaeuksen mittava lukunäytelmä *Claes Flemings tider* (1851) propagoi tätä kuvaa. Pikkanen 2019.

58. 1930-luvun Suomessaakin debatoitiin esimerkiksi suunnittelevan tiedon merkityksestä ”sisimmältä olemukseltaan terveelle” kansantaloudelle. Pauli Kettunen, Suunnitelmataloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään. Teoksessa Helena Blomberg, Matti Hannikainen & Pauli Kettunen (toim.) *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Kirja-Aurora 2002, 29–30.

kuvan muutoksia voi pohtia suhteessa suomalaisen soturin tyyppikuvan muunteluun pitkällä aikavälillä. 1800-luvulla marskin hahmo sai käyttövoimaa runebergiläisestä suomalaisesta sotamiehestä, joka ei loistanut paraateissa tai kenttäharjoituksissa, vaan oli suoraviivainen toiminnan mies. Sotienvälisenä aikana mukaan kerrostui vapaussota- ja jääkärimyyttien tuottamaa maskuliinisen kansalaisuuden ideaalia. Suomalaiset miehet nähtiin toisaalta synnynnäisinä taistelijoina, toisaalta sotilaskoulutuksen aikaansaama kuri ymmärrettiin yhdeksi porvarillisen, kontrolloidun yhteiskunnan peruspilareista. Toisin kuin romantiikan aikakauden sankareissa, modernin maskuliinisuuden ihannekuvassa korostui miesten luonteen lujuus, kyky hillitä voimakkaita miehialuja ja vaientaa intohimoja.⁵⁹

Suomalaisista tutkijoista Renvallin teoksesta ehti ensimmäiseksi ja kiittäen lausumaan Einar W. Juva. Tämän *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vuonna 1940 julkaistun pitkän arvion johtopää-

■ Kuva 1. Kaarle-herttua ja Klaus Fleming ottivat yhteen myös suomalaisissa historiallisissa näytelmissä ja maalauksissa 1800-luvulta alkaen. Albert Edelfeltin luonnos ehkä kuuluisimpaan suomalaiseen historia-maalaukseen "Kaarle-herttua herjaa Klaus Flemingin ruumista", 1877. Kuva: Kansallisgalleria.

tökset toisinsivat ajatusta historian sotaisista jaksoista erityisesti idän vihollisen kanssa suomalaisuutta määrittelevänä tekijänä.⁶⁰ Suomen aateli toivoi poliittisesta liittoutumisestaan Flemingiin ja Sigismundiin ennen kaikkea "helpotusta siihen idän painostukseen, jonka alaisena koko valtakunta, mutta varsinkin Suomi, oli".⁶¹ Eric Anthoni puolestaan oli vastahakoisempi. Vaikka Suomen aateli oli Anthonille perustellusti Ruotsista erillinen tutkimuskohde, vastusti hän Renvallin näkemystä perustavaa laatua olevasta poliittisesta linjaerosta Ruotsin ja Suomen aatelin välillä.⁶² Anthonin mukaan on selvää, että suomalainen ylhäisaateli pelkäsi ruotsalaisten säätyveljiensä

59. Jokinen, Soikkeli & Kivimäki 2019, 58, 126–130. Suomen aatelin sotaisuudesta ks. Koskinen 2013, 217.

60. Jokinen, Soikkeli & Kivimäki 2019, 129.

61. Einar W. Juva, Arvio: Pentti Renvall: Klaus Fleming und der finnische Adel in den Anfangsphasen der Krise der neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts. *Historiallinen Aikakauskirja* 38 (1940), 291.

62. Anthoni 1941, 70.

tavoin absolutismia, jota taas Fleming tuki. Riipumatta asuinpaikasta aatelille oli viime kädessä merkityksellistä ”(r)ätten att uppträda som en fri man i en fri stat. [...]”⁶³

Lisäksi Anthonilla tuntuu olevan vaikeuksia hyväksyä Renvallin mietoa ja laimennettua Flemingiä, joka pelkästään reagoi Kaarlen provokaatioihin. Renvallin esittämät, Flemingin henkilöhaamoon liittyvät tulkinnat olivatkin hivenen sarkastisesti ”mielenkiintoisia hypoteeseja”, joiden kyseenalaisuus johtui siitä, että tutkija ”pyrkii avaamaan liian monta lukkoa samalla avaimella”.⁶⁴ Kyseinen avain oli teesi Flemingin ylhäisaatelia eli käytännössä omaa yhteiskuntaluokkaansa ja osin sukulaisiaan kohtaan tunteesta epäluulosta, joka Renvallin mukaan liittyi Flemingin Suomi-näkökulmaiseen kuningasmielisyyteen ja välillisesti aikakauden poliittisen auktoriteetin perustuksia koskeviin keskusteluihin. Tämä luokkapohjainen epäluulo siis selitti Flemingin poliittista ja sotilaallista toimintaa, ei syvältä kumpuava, ikaikainen Kaarle-inho.

S. U. Palme tarttui Anthonin vastustamaan renvälliläiseen Fleming-kuvaan edellä mainitussa arviossaan. Palme toivoi, että Renvallin väitöskirjasta esiin pilkistävä, vaikkakin vielä rajoiltaan hivenen horjuva hahmotelma Flemingistä ennen kaikkea rojalistina, ei nationalistina, tarjoaisi jatkossa ”erinomaisen parannuskeinon [...] tiettyihin populaareihin suomalaisiin harhaluuloihin, jotka liittyvät Klaus Flemingin haamoon”.⁶⁵ Palmen koulukuntarajoja tottelemattoman ajattelun mukaan hyvän historian tutkimuksen edellytyksenä oli tutkijan rohkeus tehdä synteesejä ja kyky nähdä asioiden laajemmat kytkökset, silloinkin, kun näitä päätelmiä ei voinut suoraan palauttaa lähteisiin.⁶⁶ Palme ei kuitenkaan tuntunut luottavan suomalaisten historioitsijoiden haluun tai kykyyn muokata Fleming-tulkintoja hänen toivomaansa suuntaan, sillä julkaisi oman näkemyksensä artikkelissa ”Klas Fleming – svensk rojalist eller finsk nationalist? Översikt av nyare litteratur” *Svensk Tidskrift* -julkaisussa vuonna 1942.

63. Anthoni 1941, 79.

64. Anthoni 1941, 75–77.

65. Palme 1941, 331.

66. Palmen ajattelu nostatti lähdekriittisen koulukunnan edustajien kulmakarvoja ja häntä pidettiin yleisesti historian tutkimuksen *enfant terrible*nä. Johansson 2009, 594.

67. On tosin huomattava, että sekä Einar W. Juva että Eric Anthoni intoutuivat arvioissaan Renvallin väitöskirjasta vaatimaan Flemingin nuoruusvuosien ja ylipäänsä tämän henkilöhistorian ”objektiviivista tutkimusta”. Juva 1940; Anthoni 1941.

68. Palme 1942, 548.

69. Palme 1942, 546, 553.

Kuten Anthonin *Till avveckling* -teoksen osalta, Palme haastoi jälleen suomalaisten tutkijoiden tutkimuskysymyksiä, mutta tällä kertaa pohdimalla, mitä Fleming oli ennen Suomea. Mikä motivoi Suomen alueella syntyneen, mutta valtakunnan muissa osissa varsin hyvää uraa tehneen Klaus Flemingin ottamaan vastaan valtakunnan itäisen osan sotamarskin, valtakunnan amiraalin ja lopulta Suomen alueen käskynhaltijan tehtävät vaikeassa poliittisessä tilanteessa? Kansallisessa viitekehelyksessä tämä kysymys oli kadonnut menneisyyden poimuihin: Fleming oli itsestään selvästi *Suomen* marski ja *suomalaisten* nuijamiesten nujertaja, eikä urakehitys Suomen rajojen ulkopuolella ollut selvästi ollut ajateltavissa.⁶⁷ Palme kuitenkin päätteli, että Flemingin siirtyminen Suomeen ei tapahtunut minkään lähtökohtaisen suomalaisuuden takia vaan ilmeisesti Kaarle-herttuan nimenomaisesta toivomuksesta, vastauksena sotilaalliseen käytännön ongelmaan.⁶⁸ ”Suomalaisen erityisintressin” sijaan Palme näki marskin 1590-luvun toimien taustalla toisenlaista poliittista suunnitelmallisuutta. Renvallin tulkinnoista inspiroituneen ruotsalaisyhtäläisen Flemingin kykeni poliittiseen ajatteluun ja hänellä oli oma valtio-oikeudellinen (*statsrättslig*) ohjelmansa. Sen ytimenä oli kuninkaan ja tämän lähipiirin (herttuan) yhteistyön mahdollistaminen ja tukeminen sekä valtakunnan neuvoston edustaman konstitutionalismsin tukahduttaminen, ja se suuntautui suomalaisen tutkimuksen suosiman idänpolitiikan sijasta länteen.⁶⁹

Yhteenveto

Aikakauden historiakulttuurisesta tunnettuudesta huolimatta 1590-lukua koskevan tutkimuksen määrä oli 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kaikkeen historian tutkimukseen suhteutettuna vähäinen sekä Ruotsissa että Suomessa. Kyseisestä vuosikymmenestä julkaistiin keskimäärin kolme tutkimusta vuodessa. Tämä tarkoitti sitä, että muutaman tuotteliaan historioitsijan, kuten artikkelissa käsitelyjen Eric

Anthoin, S. U. Palmen ja Pentti Renvallin, kiinnostuksen kohdistumisella näihin tapahtumiin oli keskeinen merkitys. Pääosa 1590-lukua koskevasta tutkimuksesta oli ruotsinkielistä, mikä jää helposti huomaamatta, jos keskittyy suomalaiskansallisten nuijasotatulkintojen analysointiin.

Potentiaalisesta ylijärjaisuudesta huolimatta ruotsalaisten ja suomalaisten historioitsijoiden välille 1800-luvulla syntynyt työnjako kesti seuraavalle vuosisadalle. Ruotsissa tutkittiin aikakauden valtiollis-poliittista historiaa, kuninkaiden, herttuoiden ja ylhäisaatelin tekemisiä, Suomessa taas alueella tapahtunutta talonpoikaisnousua ja siihen johtanutta lähinnä poliittista historiaa sekä paikallista aatelistoa. Tietoa siirrettiin kirjoittamalla tutkimusarvioita ristiin molemmin puolin Pohjanlahtea, mutta samaan aikaan modernien kansallisvaltioiden rajat määrittelyt ensisijaista tiedonintressiä niin Ruotsissa kuin Suomessakin. Esimerkiksi Eric Anthoni kritisoi muiden suomenruotsalaisten historioitsijoiden tavoin suomalaiskansallisia tulkintoja, mutta käytti tästä huolimatta kansallisvaltiolähtöistä vertailua keskeisenä metodinaan. Vaikka vakuumuksellinen usko suomalaisen kansallisaatteen olemassaoloon 1500-luvulla olikin nimenomaan suomenkielisen tutkimuksen peruslähtökohta, yhdisti Suomen kahdella kielellä kirjoitettua historiaa kansallinen tehtävä: huomio keskitettiin Suomen asemaan Ruotsin valtakunnassa ja erityisesti suomalaisen aatelin panokseen Ruotsin historian keskeisissä tapahtumissa.⁷⁰

Suomen käskynhaltijan, marski Klaus Eerikinpoika Flemingin tekoihin ja henkilöähahmoon kohdistuva tutkimus oli suomalaista erikoisosaimista, vaikka 1900-luvun alkuvuosikymmenien tutkijat kierrättivätkin pitkälti 1600-luvun ruotsalaisista valtakunnanhistorioista periytyviä epiteettejä ja selitysmalleja. Pentti Renvall kirjoitti kuitenkin väitöskirjaansa (1939) uudenlaisen Flemingin. Kerronnallisesti tehokkaan ja kansallista paradigmaa palvelle Kaarle-herttuan ja Klaus Flemingin välisen vastakkainasettelun

sijasta esiin piirtyi rationaalinen ja harkitseva valtiomies-Fleming, jonka perimmäisenä vastaparina oli Kaarlen sijasta valtakunnan ylhäisaaateli. Tämä Fleming sopi aiempaa romanttista impulssi-ihmistä paremmin 1930-luvun yhteiskuntakeskusteluihin ja sotakirjallisuuden välittämään suomalaisen soturin kuvastoon. Renvallin ajattelun taustalle tulkittu vahva idänpolitiikka kertoi myös väitöskirjan kirjoittamisajan poliittisotilaallisista realiteeteista.

Suomalaisen 1500-lukua koskevan erillisyyden näkemyksen kriitikko, ruotsalainen S. U. Palme, astui suomalaisten tutkijoiden alueelle 1940-luvun alussa. Hän otti lähtökohdakseen Renvallin Flemingin, mutta laati vielä pidemmälle menevän vastakuvan aiemmille tulkinnoille erittelemällä Flemingin elämäkulkua ennen Suomen käskynhaltijuutta ja kyseenalaistamalla samalla hänen suomalaiskansallisen katsantokantansa. Tämän suomalaisia ja ruotsalaisia näkökulmia yhdistävän tulkinnan ensisijaisena selittävänä tekijänä oli suomalais erityisen idänpolitiikan sijasta Ruotsin valtakunnan kuningashuoneen etua ajava poliittinen ohjelma. Kansallistunkkaisen historiakuvan raikastamiselle loivat kenties edellytyksiä Palmen henkilöhistoriasta kummunnut vakaumus tarkastella Ruotsia ja Suomea yhtenä kokonaisuutena samoin kuin hänen metodologiset valmiutensa pohtia vaihtoehtoisia menneisyyksiä. Ilman suomalaista 1590-luvun puolivälin kurkistusaukkoa mennyt näyttäytyi monisyisenä ja vähemmän itsestään selvänä. Palmen näkemys ei kuitenkaan merkittävästi vaikuttanut 1940- ja -50-lukujen suomalaisen tutkimuskentän Fleming-kuvaan tai tutkijoiden näkemyksiin paikallisen aatelin valinnoista 1500-luvun lopun viimeisenä vuosikymmenenä.

FT Ilona Pikkanen toimii tutkimuspäällikkönä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla.
Sähköposti: ilona.pikkanen@finlit.fi

70. Aiemmin tämä näkyi erityisesti Ahvenanmaan kysymyksen käsittelyn yhteydessä. Tommila 1989, 190.

Petteri Norring

Suurvalta-ajan valloitetut alueet suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa

Tutkin artikkelissani suomalaisen ja ruotsalaisen historiantutkimuksen historiaa tarkastelemalla historiantutkijoiden käsityksiä Ruotsin suurvalta-ajan (1611–1721) voitoista. Keskityn Ruotsin eteläisten maakuntien, erityisesti Skoonen, Käkisalmen läänin ja Inkerimaan sekä Viron ja Liivinmaan alueisiin. Kysyn, miten tutkimus on muuttunut 1800-luvun lopulta 2000-luvulle, ja mitkä tekijät erottavat ja yhdistävät suomalaisia ja ruotsalaisia käsityksiä. Lisäksi selvitän, mikä on provinssien asema kansallisissa suurissa kertomuksissa. Voittomaiden tutkimuksen vertailu on perusteltua, koska peilaamalla naapurivaltioiden historiakulttuureja toisiinsa saadaan tietoa historiallisesta itseymmärryksestämme.

Tutkimusmateriaaliksi olen valinnut joukon oppihistoriallisesti tärkeitä ruotsalaisia ja suomalaisia tutkimuksia, joista vanhimmat ovat peräisin 1800-luvun lopulta ja uusimmat tältä vuosituhannelta. Soveltuvien osin liitän mukaan myös virolaisten ja tanskalaisten tutkijoiden näkemyksiä. Aineistoni sisältää vain osan suurvalta-ajan tutkimuksesta, mutta sen avulla voi muodostaa kuvan niistä muutoksista, joita tutkimuksessa tapahtui ”pitkän 1900-luvun” aikana. Samalla on mahdollista vertailla suomalaisen ja ruotsalaisen

historiantutkimuksen yleisempiä piirteitä. Tutkimuskysymykseni vaativat tuekseen vertailevaa menetelmää ja teoreettista viitekehystä, joka selittää historiantutkijoiden käsitysten historia-kulttuurisen merkityksen. Etsin eroja ja yhtäläisyyksiä historiankäsitteiden ja kahden kansallisesti ja yllirajaisesti muovautuneen tutkimusyhteisön ja -perinteen välillä.¹ Tulkitseen havaintojani historiakulttuuria sekä menneisyyden poliittista merkitystä käsittelevän tutkimuksen avulla. Viitekehystenä toimivat Jörn Rüsenin teoretisoinnit, joissa hän tarkastelee yhteisön historiatietoisuuden rakentumista.²

Tarkastelen historiantutkijoiden roolia prosessissa, jossa tieto menneisyydestä muutetaan nykyisyyden kannalta merkittäväksi historiaksi ja osaksi yhteisön historiatietoisuutta.³ Prosessi ei ole yksisuuntainen, sillä historiatietoisuus vaikuttaa paikallisiin, kansallisiin ja kansainvälisiin tutkimusyhteisöihin, kysymyksenasetteluihin ja esikriittisiin käsityksiin historiantutkimuksesta. Esikriittiset käsitykset ovat muita kuin tietoteoreettisia arvoja, periaatteita ja sääntöjä ja ne vaikuttavat tutkijoiden kokonaistulkintoihin historiasta. Kyse on yhteisön käsityksistä oikeaksi mielletyn historiallisen esityksen ominaispiirteistä.⁴ Näiden raamien sisällä historiallinen

1. Heinz-Gerhard Haupt & Jürgen Kocka, Comparison and beyond. Traditions, Scope and Perspective of Comparative History. Teoksessa Heinz-Gerhard Haupt & Jürgen Kocka (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Berghahn 2009, 3–5; Pauli Kettunen, The Power of International Comparison. A Perspective on the Making and Challenging of the Nordic Welfare State. Teoksessa Niels Finn Christiansen et al. (toim.) *The Nordic Model of Welfare. A Historical Reappraisal*. Museum Tusulanum Press 2006, 32–33.
2. Jörn Rüsen, Historical Consciousness. Narrative Structure, Moral Function and Ontogenetic Development. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. University of Toronto Press 2004, 63–85; Jörn Rüsen, Some Theoretical Approaches to Intercultural Comparative Historiography. *History and Theory* 35 (1996), 9; Jörn Rüsen, Tradition. A Principle of Historical Sense-Generation. *History and Theory* 51 (2012), 47–57.
3. Anna Green & Kathleen Troup, *The Houses of History. A Critical Reader in History and Theory*. 2nd edition. Manchester University Press 2016, 344–345; Rüsen 2004, 63–85.
4. Frank R. Ankersmit, Narrative and Interpretation. Teoksessa Aviezer Tucker (toim.) *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley Blackwell 2011, 206–207; Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*. John Hopkins University Press 1973; Jouni-Matti

tieto pitää yhteisöä koossa ja antaa järjestellisen oikeutuksen poliittiselle yhteisölle ja sosiaalisille järjestymisperiaatteille.⁵

Pohjoismaissa merkittäviä historiakulttuurin teemoja ovat olleet talonpoikainen maanomistusrakenne, luterilainen kirkko ja käsitys valtion kyvystä puolustaa yleistä hyvinvointia hillitsemällä vallan ja vaurauden kasautumista vain tietyille yhteiskuntaryhmälle.⁶ Teemat ovat nousseet esiin myös suurvalta-aikaa käsittelevässä tutkimuksessa. Paikoitellen ne ovat jopa korostuneet, koska kohdealueiden tarinat eivät ole pelkästään Suomen ja Ruotsin historiaa, vaan ne sekoittuvat rajaseutuina Tanskan, Viron, Latvian ja Venäjän historiaan ja nykyisyyteen. Historiatietoisuuteen liittyvien teemojen lisäksi artikkelini pohtii rajaseutujen historiakulttuurista merkitystä.⁷

Muuttuva suurvalta-ajan tutkimus

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Ruotsissa suurvalta-ajan historiakulttuuri kumpusi valtion mahtavuudesta ja kuninkaista sen arkkitehteina.

Valtakunnan menneisyys näyttäytyi Vaasa-suvun historiana, jonka käännteissä kansalliset ja aristokraattiset teemat nivoutuivat yhteen.⁸ Suurvalta-aika rytmittyi suurmiesten hallintokausina.⁹ Kansallinen retoriikka teki valtakunnan, valtion ja kansakunnan käsitteistä synonyymeja, mikä yksinkertaisti käsityksiä menneisyydestä.¹⁰

1940-luvulla alkoi kausi, jolloin julkaistiin useampi merkittävä tutkimus suurvalta-ajasta. Niissä aikakautta käsiteltiin Ruotsin ja Tanskan historioiden käännekohtana.¹¹ Skooneen ”ruotsalaistaminen” rakensi kulttuurisia eroja kahden kansallisvaltion välille. Kansallisen suvereniteetin ja eronteon vaatimus sitoivat tutkimukset sotien jälkeiseen aikaan, jolloin Eurooppa parsi itseään kokoon uusien etupiirien ja valtiollisten rajojen pohjalta.¹² Vaikka myöhemmin tämän sukupolven kansallisen retoriikan vaikutusta tutkimusasetelmiin ja johtopäätöksiin on kritisoitu, on sen ansiona pidetty suurvalta-aikaa koskevan empiirisen peruskuvan tarkentamista.¹³

Kansallisen historian julkilausuttu merkitys vaimeni 1960-luvulla ja näkökulmat avartuivat.

Kuukkanen, Narrativistinen ja jälki-narrativistinen historiografian filosofia. Teoksessa Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen (toim.) *Historian teoria. Lingvistisestä käännteestä mahdolliseen historiaan*. Vastapaino 2016, 50–84; Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*. The University of Chicago Press 2004, 235–236.

5. Rösen 2012, 47–57; Vrt. Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen, Kansallinen historiakulttuuri – näkökulmia yksinäisyyden purkamiseen. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Historiallinen arkisto 136. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 9–13; Rösen 1996, 9; Henrik Åström Elmersjö, Establishing an Ideologically Coherent History, *Scandinavian Journal of History* 42 (2017), 193–200.
6. Erik Allardt, A Political Sociology of the Nordic Countries. *European Review* 8 (2000), 129–141; Bo Stråth & Øystein Sørensen, Introduction. The Cultural Construction of Norden. Teoksessa Bo Stråth & Øystein Sørensen (toim.) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press 1997, 7, 10–14, 17–18; Pauli Kettunen, Yhteiskunta. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino 2003, 167–174.
7. Tibor Frank & Frank Hadler, Nations, Borders and the Historical Profession. On the Complexity of Historiographical Overlaps in Europe. Teoksessa Tibor Frank & Frank Hadler (toim.) *Disputed Territories and Shared Pasts. Overlapping National Histories in Modern Europe*. Writing The Nation series. Palgrave MacMillan 2011.
8. Peter Aronsson, The Professional Historian and the Audience in Swedish History Writing. Teoksessa Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (toim.) *Nordic Historiography in the 20th Century*. Tid og Tanke 5. Department of History University of Oslo 2000, 331–348.
9. Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*. Nordic Academic Press 2001, 120–122. Vrt. *Historisk Tidskrift* 38 (1918); *Historisk Tidskrift* 52 (1932); Ulla Koskinen & Piia Einonen, Hallinnon sankarilliset yksilöt ja kasvoton koneisto. Teoksessa Petri Karonen & Antti Rähä (toim.) *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*. Historiallisia tutkimuksia 267. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014, 123–131.
10. Torbjörn Eng, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*. Studia Historica Upsaliensia 201. Uppsala universitet 2001, 30.
11. Jerker Rosén, Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. En författningshistorisk skiss. *Scandia* 17 (1946), 224–270; Jerker Rosén, *Hur Skåne blev svenskt*. Det levande förflutna. Svenska historiska föreningens folkskrifter 3. 1943; Jerker Rosén, *Skånska privilegie- och reduktionsfrågor 1658–1686*. Skrifter utg. Av Kungliga humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 38. Lund 1944; Jörgen Weibull, *Tionden i Skåne under senare delen av 1600-talet*. Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen 38. Lund 1952; Alf Åberg, *Indelningen av rytteriet i Skåne åren 1658–1700. Försvarsningsproblemet i belysning av det militära organisationsarbetet*. Lund 1947.
12. Zander 2001, 317.
13. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*. Studia Historica Lundensia. Lunds Universitet 2002, 22–32.

Kansalliset, poliittisen ylätasoin tutkimuskohde- teet saivat rinnalleen muita ilmiöitä, joista yksi oli ruotsalaisen kansankodin historiallisten juu- rien selvittäminen.¹⁴ Ruotsin historia muuttui valtionmuodostuksen kansainvälisen ilmiön tutkimiseksi ja kansallisvaltio historialliseksi konstruktiksi.¹⁵ Hallintohistoria pohjasi vielä 1900-luvun puolivälissä Ruotsin kansallisvalti- ollistumiseen, mutta 1960-luvun lopulta alkaen keskustelu muuttui teoreettisemmaksi.¹⁶ Vuosi- sadan lopulla suurvalta-aika muovautui kansal- lisesta ylijärjestykseksi ilmiöksi esimerkiksi Harald Gustafssonin, Torbjörn Engin ja tanskalaisen Hanne Sandersin tutkimuksissa.¹⁷ Gustafssonin tutkimukset nostivat esiin konglomeraattivaltion käsitteen, jonka avulla Ruotsin valtion historiaa saattoi tutkia ilman turvautumista kansallisval- tion käsitteeseen.¹⁸

Ruotsin suurvalta-ajan sodat ovat johtaneet elinvoimaiseen sotahistorialliseen tutkimuspe- rinteeseen.¹⁹ Tapahtumahistorian lisäksi sotien vaatimista inhimillisistä ja materiaalisista resurs- seista on avautunut näkymä valtionmuodostuk- sen historiaan. Mahti- ja verovaltion tutkimus- perinne onkin ollut yksi tutkimusta hallitsevista teemoista, joka on saanut historiakulttuurisen merkityksensä keskustelussa valtionhallinnon

oikeutuksesta ja tehokkuudesta.²⁰ 1980-luvulla Eva Österbergin vuorovaikutusta painottaneen otteen myötä kruunun ja säätyjen väliset valtasuh- teet sekä keskusvallan ja paikallishallinnon vuoro- vaikutus nousivat tutkimusteemoina esiin.²¹ Sen seurauksena mahtivaltion vallankäyttö käsitettiin aikaisempaa monimuotoisemmaksi ilmiöksi. Kielteiseksi koettujen valtamekanismien sijaan pohjoismaisen yhteiskunnan poliittinen vapaus ja kansanvaltaisuus korostuivat. Käsitys yksisuuntaisesta vallankäytöstä murentui. Vaikka rahvaan ja kruunun välillä oli 1600-luvulla rakenteellinen ja hierarkkinen valta-asetelma, perintö- ja kruunun- talonpojilla oli keskusteluyhteys virkamiehiin.²²

Suurvalta-ajan tutkimus muuttui Ruotsissa 1980-luvun kuluessa sosiaalishistoriallisemmaksi, jolloin talonpoikaisnäkökulma alkoi määrittää agraariyhteiskuntaa entistä leimallisemmin. Mentaliteetit, sosiaalishistoriallinen matala katse ja paikallisyhteisöjen kollektiiviset identiteetit oli- vat näkökulmia, joilla tutkijat purkivat kansallisia myyttejä sosiaalisen konstruktionismin henges- sä.²³ Aristokraattinen historiankäsitelmä muuttui demokraattisemmaksi ja kuva aristokratiasta hienosyisemmäksi.²⁴ Kansallisten normien sijaan tutkijat painottivat monenkirjavia identiteettejä ja limittyviä valta- ja lojaalisuusverkostoja.²⁵

14. Aronsson 2000; Cecilia Trenter, National History in Swedish Historiography 1960–1990. Teoksessa Meyer & Myhre (toim.) 2000.
15. Ragnar Björk, Swedish Baltic Empire in Modern Swedish Historiography. Teoksessa Frank Hadler & Mathias Mesen- hällér (toim.) *Lost Greatness and Past Oppression in East Central Europe. Representations of the Imperial Experience in Historiography since 1918*. Geschichtswissenschaft und Geschichtskultur im 20. Jahrhundert bd. 8. Akademische Ver- lagsanstalt 2007, 46.
16. Rolf Torstendahl, Professionalization and Deprofessionalization among Swedish Historians. Teoksessa Meyer & Myhre (toim.) 2000, 164–183.
17. Eng 2000; Hanne Sanders, *Efter Roskildefreden 1658. Skånelandskapen och Sverige i krig och fred*. Makadam 2008; Harald Gustafsson & Hanne Sanders (toim.) *Vid gränsen. Integration och identitet i det förnationella Norden*. Centrum för Danmarksstudier 10. Makadam 2006; Harald Gustafsson, Den gamla staten på nya äventyr. Synpunkter på nyare stats- bildningsforskning. *Scandia* 72 (2006).
18. Harald Gustafsson, The Conglomerate State. A Perspective on State Formation in Early Modern Europe. *Scandinavian Journal of History* 23 (1998), 189–213; Harald Gustafsson, De överlappande pusslen. Om partikularistiska och multietniska konglomeratstater i det tidigmoderna Europa. Teoksessa Max Engman & Nils Erik Villstrand (toim.) *Maktens Mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 715. Svenska Litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis 2008, 63–65.
19. Björk 2007.
20. Nils Erik Villstrand, Monolog eller dialog. Den tidigmoderna svenska staten i möte med sina undersåtar. *Historisk Tidskrift för Finland* 102 (2017), 465–471.
21. Eva Österberg, Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur. *Scandia* 55 (1989), 73–95; Villstrand 2017, 465–468.
22. Antti Kujala, *The Crown, the Nobility, and the Peasants 1630–1713. Tax, Rent and Relations of Power*. Studia Historica 69. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003, 20.
23. Aronsson 2000, 342–345; Henrik Meinander, Sharp Trends, Soft Turnings. Remarks on Finnish Historical Research in the Twentieth Century. Teoksessa Meyer & Myhre (toim.) 2000, 232.
24. Frank Meyer, Social Structure, State Building and the Fields of History in Scandinavia. A Personal and Comparative View. Teoksessa Meyer & Myhre 2000, 34–38.
25. Stig Alenäs et al., När Östdanmark blev Sydsverige. Teoksessa Gustafsson & Sanders 2006, 154–156.

Suomessa valtakunnan yltäosan poliittista historiaa tutkittiin erityisesti kansallisen ja paikallisen viitekehyksen ja yhteiskuntahistoriallisen perinteen avulla, sillä agraariyhteiskunta talonpoikineen ja verotushistoriallisine ilmiöineen oli pitkään merkittävä tutkimuskohde.²⁶ Näin valtionhallinto ja siihen liittyvät kruunun ja aateliston suhteet löysivät paikkansa kiertoteitse suomalaisten tutkijoiden tutkimuksissa. Kyse oli suurvalta-aikana kasvaneesta aatelin maanomistuksesta ja sen seurauksista suomalaisille talonpojille. Aatelisten maanherrojen feodaaliseksi mielletty valta kasvoi, mikä koettiin uhkaksi talonpoikaisäädylle.²⁷

■ Kuva 1. Vaikka Ruotsin valtakunta oli vuonna 1645 leviyttänyt jo laajalle alueelle, kuului Skoone vielä tässä vaiheessa Tanskalle. Kuva: Wikimedia Commons.

Suurvalta-aika muutti valtion rajoja ja eri osien suhdetta toisiinsa, mikä näkyi osaltaan tutkimuksessa rajaseutujen korostuneena merkityksenä. Näin suomalaisten sotilaiden ja itärajalla käytyjen sotien historia muotoutui suomalaisten tutkijoiden edistämäksi tutkimusalaksi.²⁸ Skoone suomalaiset eivät pääsääntöisesti tutkineet, mutta Baltiaa sitäkin enemmän. Muun muassa Stolbovan rauhaa ja rajanmuodostusta tutkinut Arvi Korhonen levitti *Historiallisen Aikakaus-*

26. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoi-tukseen*. Käsikirjoja 17:1. Suomen historiallinen seura 1996, 69; Petteri Norring, *Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismainen yhteiskuntahistoria*. Helsingin yliopisto 2018, 326–327; Ann-Catrin Östman, *Från eländighet till manligt medborgarskap. Bonden i det tidiga 1900-talets finländska historieskrivningen*. *Historisk Tidskrift* 126 (2006), 749–752.

27. Petteri Suominen, *Suomalaisen historian tutkimuksen käsitykset feodalismista ja talonpoikien vapaudesta Ruotsin valtakunnassa 1600-luvulla*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2010.

28. Jussi T. Lappalainen, *Kaarle X Kustaan Venäjän-sota v. 1656–1658 Suomen suunnalla. Räikkä, häikkä ja ruptuuri*. *Studia Historica Jyväskyläensia X*. Jyväskylän yliopisto 1972.

kirjan välityksellä tietoa Viron historian tutkimustehtävistä ja uusista tutkimusaineistoista. Toisen maailmansodan jälkeen Vilho Niitemaa ja tällä vuosituohannella muun muassa Kari ja Ülle Tarkiainen ja Seppo Zetterberg julkaisivat laajat teokset aiheesta.²⁹ Itämeren provinssien historia monimuotoisti kuvaa Ruotsin valtion roolista Itämeren alueella ja synnytti samalla vertailukelpoista tietoa Suomen ja Baltian maiden historiallisista yhtäläisyyksistä ja eroista idän ja lännen välissä.

Skoone kansallisen ja alueellisen identiteetin peilinä

Ruotsi valloitti 1600-luvulla Tanskalta useita alueita. Gotlanti, Härjedalen ja Jämtlanti liitettiin Ruotsiin vuonna 1645, Skoone, Blekinge ja Hallanti puolestaan vuonna 1658. Skoonea eristettiin Tanskasta kulttuurisesti ja taloudellisesti heti Roskilden rauhan jälkeen, mutta varsinainen yhtenäistämismuutos Ruotsiin oli monipolvisempi.³⁰ Paikallisella aatelilla oli läänitysvaltaa, joka oli sidottu Tanskan kuninkaalle osoitettuun uskollisuuteen.³¹ Vasta vuosien 1675–1679 Tanskan sota ja Kaarle XI:n itsevaltainen yhtenäistämispolitiikka liittivät eteläiset maakunnat lainsäädännöllisestikin osaksi Ruotsia ja aatelin legaaliset siteet Tanskaan katkaistiin.³²

Skandinaavisten valtioiden läheisten kulttuuristen suhteiden vuoksi ei ole yllättävää, että nykyisen Ruotsin eteläisten maakuntien 1600-luvun historia on ollut jatkuvasti kahden kansakunnan ylijäräinen projekti.³³ 1900-luvun alussa Knud Fabricius ja Emil Hildebrand vaikuttivat kuvaan suurvalta-ajasta. Heistä tanskalainen Fabricius tutki erityisesti Tanskan ja Skoonen historiaa. Julkaisuhistoriallisesti erityistä oli hänen neliosaisen tutkimuksensa ajoittuminen viidelle vuosikymmenelle. Kaksi ensimmäistä osaa julkaistiin vuonna 1906 ja kaksi viimeistä 1950-luvulla.³⁴

Ruotsalainen Hildebrand oli puolestaan yksi oman sukupolvensa keskeisistä tutkijoista. Hän oli perustamassa *Historisk Tidskriftiä* ja toimi päätoimittajana vuosina 1881–1905.³⁵ Suurvalta-aikaa hän käsitteli erityisesti laajassa monografiassaan Ruotsin hallitusmuodon kehityksestä (1896) ja *Sveriges historia intill tjugonde seklet* -yleisesitykseen (1903) kirjoittamissaan artikkeleissa.³⁶ Hänelle Ruotsin eteläiset ja läntiset provinssit olivat Ruotsin ”tanskalaisia ja norjalaisia maakuntia” ja sellaisina osa luonnollista Ruotsin valtiota.³⁷

Hildebrandin valtiollista kehitystä ja hallinnollista historiaa luotaava näkökulma edustaa ruotsalaisen historian tutkimuksen valtavirtaa

29. Arvi Korhonen, *Suomen itärajan syntyhistoriaa*. Puolustusministeriön sotahistoriallisen toimiston julkaisuja 3. WSOY 1938; Arvi Korhonen, Viron historian tutkimuksen tehtävistä. *Historiallinen Aikakauskirja* 19 (1921), 62–77; Arvi Korhonen, Viron vapaista talonpojista. *Historiallinen Aikakauskirja* 21 (1923); Vilho Niitemaa, *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter*. Suomalainen tiedeakatemia 1949; Vilho Niitemaa, *Baltian historia*. Historiallinen kirjasto 16. WSOY 1959; Kari Tarkiainen & Ülle Tarkiainen, *Provinsen bortom havet. Estlands svenska historia 1561–1710*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 778. Svenska Litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis 2013; Seppo Zetterberg, *Viron historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1118. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007.
30. Antti Riihjä, Övergångsprocess, besittningstagande och lokala sedvänjor. Erövrade provinser under den nya överheten i Ryssland och Sverige under 1600- och 1700-talen. *Scandia* 77 (2011), 137–139.
31. Karl-Erik Frandsen, Da Østdanmark blev til Sydsverige 1645–1720. En oversigt den politiske baggrund og historikernes vurdering af den. Teoksessa Karl-Erik Frandsen & Jens Ch.V. Johansen (toim.) *Da Østdanmark blev til Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*. Skånsk Senmedeltid och Renässans Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund nr. 19. Skippershoved 2003, 11–22; Petri Karonen, *Pohjoisen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. 4. uud. painos. Kirjokansi 63. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014, 227–230; Kimmo Katajala, *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa*. Historiallinen Arkisto 118. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005, 224–238; Kujala 2003, 9–14; Pentti Laasonen, *Novgorodin imu. Miksi ortodoksit muuttivat Käkisalmen läänistä Venäjälle 1600-luvulla?* Historiallisia Tutkimuksia 222. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005, 13.
32. Katajala 2005, 227. Skoonelainen aateli säilytti tosin ruotsalasiin vertaisiinsa nähden laajemmat taloudelliset privilegiot, jotka perustuivat tanskalasiin privilegioihin.
33. Kimmo Katajala, *Origin of the Border*. Teoksessa Gustafsson & Sanders 2006, 86–106; Frandsen 2003, 11–22.
34. Knud Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark till Sverige*. 1–4. København, 1906, 1952, 1958.
35. Bengt Hildebrand, H.R.T. Emil Hildebrand. *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13583> (9.12.2019).
36. Emil Hildebrand, *Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar*. 1896; Montelius, Oscar, Montelius et al. *Sveriges historia intill tjugonde seklet*. Norstedt 1903–10.
37. Eng 2001, 30.

1900-luvun ensimmäisten vuosien aikana. Hänen asiapitoisuuttaan täydensi tuolloin Harald Hjärnen tapa tehdä syntetisoivia universalistisia päätelmiä Ruotsin historiasta.³⁸ Myös Fabricius edusti kansallista tutkimusta, mutta hänen esitystapansa oli Hildebrandiin verrattuna kulttuurihistoriallisempi. Poliittiset tapahtumat alleviivasivat Ruotsin ja Tanskan kansallisvaltioiden kulttuurisia eroja ja antoivat tilaa myös Skoonen omalle alueelliselle kokonaisuudelle.

Jerker Rosén profiloitui 1940-luvulla suurvaltan ja Skoonen historian tutkijana, jollaisena hän edusti lundilaista Weibullien veljesten tutkimustraditiota.³⁹ Siinä tutkijoiden oli tarkoitus välittää menneisyydestä ankaran lähdekritiikin ja empiirisen tietoteorian avulla mahdollisimman tarkka ja arvovapaa, spekulatioista ja synteeseistä riistuttu kuva.⁴⁰ Kansallinen historia oli kuitenkin ensisijainen tutkimuskohde.⁴¹ Niin myös Rosénilla, joka tutki Skoonen, Ruotsin ja Skandinavian historiaa keskiajalta suurvalta-ajalle näkökulmanaan ensisijaisesti aatelin ja kruunun valtasuhteet. Hänen *Scandiassa* vuonna 1946 julkaisemansa provinssipolitiikkaa problematisoinut artikkeli vaikutti pitkään ruotsalaiseen suurvalta-ajan tutkimukseen.⁴²

Uuden tutkijapolven myötä näkökulmat muutuivat 1900-luvun lopulla. Gustafsson kritisoi Rosénin sukupolvea siitä, että he olivat rakentaneet Tanskan ja Ruotsin välille kulttuurisen muurin ja nähneet provinssipolitiikan ”ruotsalaistamisena” pakko- ja painostustoimineen.⁴³ Ruotsalaistaminen teki kruunun ja aatelin paikallisista konflikteista kansallisesti merkittäviä. Valloituksen muututtua pysyväksi Ruotsi sai ne

eteläiset rajat, jotka sillä on vielä tänäkin päivänä. Eräs Skoonen ylihistoriallinen funktio olikin osoittaa ruotsalaiselle historiatietoisuudelle esivallan pakkokeinojen ja eheästi rajatun kansakunnan välinen ristiriitainen ja eettisesti moniulotteinen suhde.

Kansallinen kehyskertomus kulttuurisesti yhtenäisestä Ruotsista säröytyi vasta vuosisadan lopulla.⁴⁴ Silloin tutkijoiden tietoinen eronteko ruotsalaistamisretoriikasta vaimensi historian-tutkimuksen kansallisia äänenpainoja. Ruotsalaistamisen sijaan provinssipolitiikkaa tutkittiin nyt integraatio-käsitteellä. Integraation avulla voitiin edelleen tarkastella kruunun alamaisiinsa kohdistamaa vallankäyttöä, mutta käsitteenä se oli dynaamisempi. Vallankäytön ad hoc -piirre korostui ja kansallinen perspektiivi muuttui vähemmän ilmeiseksi.

Kansallisten rajojen ja territoriaalisen vallan sijaan tutkijat operoivat identiteettien, sosiaalisten valtasuhteiden ja vuorovaikutuksen käsitteillä. Kyse oli uudesta yhteiskuntahistoriallisesta tiedonintressistä. Viitekehys ei ollut enää poliittinen kansallisvaltio vaan sosioekonominen yhteiskunta. Tutkimusote sai yhteiskunnallisen arvonsa tarpeesta legitimoida hyvinvointivaltio. Historiantutkimuksen lisäksi kulttuuri- ja talousmaantieteet vastasivat tähän tarpeeseen tutkimalla paikallisia ilmiöitä ja rakensivat niihin sidottuja identiteettejä kansallisen yhteenkuuluvuuden rinnalle. Samalla ne rikastivat Ruotsissa ohueksi jäänyttä paikallishistoriallista tutkimusperinnettä.⁴⁵ Suomessa sitä vastoin paikallishistoriallinen tutkimusperinne oli ollut voimakas jo 1920-luvulta lähtien.⁴⁶

38. Ragnar Björk, Harald Hjärne. Teoksessa Ragnar Björk & Alf W. Johansson (toim.) *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*. Norstedts 2009, 248–260.

39. Lars-Arne Norborg, Jerker I. Rosén. *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6881> (18.4.2019).

40. Rolf Torstendahl & Birgitta Odén, Den Weibullska riktningen. Gunnar Artéus & Klas Åmark (toim.) *Historieskrivningen i Sverige*. Studentlitteratur 2012, 59–106.

41. Björk 2007, 42–44.

42. Rosén 1946, 224–270; Eng 2001, 28; Eva Österberg, Jerker Rosén (1909–1976). Teoksessa Björk & Johansson (toim.) 2009, 549.

43. Gustafsson 2008.

44. Peter Aronsson, Enhet och särart. Regionernas roll för kunskapsbildning och identitetsförmering. Teoksessa Engman & Villstrand (toim.) 2008, 39–58.

45. Aronsson 2000, 344; Aronsson 2008, 48–58; Panu Pulma, Paikallishistoria, professionalismismi ja pohjoismainen historia-kulttuuri. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen & Kari Teräs (toim.) *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino 2010, 103–104; Lutz Raphael, *Geshichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. C.H. Beck 2003, 228–256.

46. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, Paikallishistorian kaavan pitkä kaari. Ja tulevan akateemikon kriittinen katse. Teoksessa Ahtiainen, Tervonen & Teräs (toim.) 2010, 27–90.

Käkisalmen lääni ja Inkerinmaa rajavyöhykkeenä

Käkisalmen lääni ja Inkerinmaa liitettiin voittomaina Ruotsiin Stolbovan rauhassa vuonna 1617. Kruunulla oli jatkuvasti haasteita oman hallintonsa järjestämisessä uudelle itärajalle. Uskonto- ja kielikysymykset kärjistyivät ongelmia.⁴⁷ Vuosisadan loppua rytmittivät talonpoikaiskapinat, kun katovuosien katkeroitamat talonpojat vastustivat verovuokraajia ja turhautuivat esivallan kykenemättömyyteen ratkaista ongelmat.⁴⁸

Käkisalmen läänillä on korostunut merkitys suomalaisessa historiakulttuurissa, sillä se kuuluu osittain nykyisten Suomen rajojen sisään. Lisäksi se sijaitsee Suomen itärajalla, joka on merkinnyt historiantutkijoille valtion maantieteellisten rajojen lisäksi myös kulttuurista ja yhteiskunnallista rajavyöhykettä.⁴⁹

1800-luvun lopulla Inkerinmaan oloja tutkivat väitöskirjoissaan O. A. Forsström ja Carl Öhlander. Suomalainen Forsström kuvasi seutua alkukantaiseksi periferiaksi, jossa kansalliset ja uskonnolliset erot synnyttivät ongelmia.⁵⁰ Maataviljelevät suomalaiset ja epälojaalit venäläiset esiintyivät idealisoituna tyypeinä, mikä korosti kansakuntien välistä rajaseutua. Ruotsalaiset tutkijat saivat puolestaan tietonsa Inkerinmaan oloista pitkään Öhlanderin tutkimuksista, jotka käsittelivät ruotsalaista uskontopolitiikkaa.⁵¹ Hänkin korosti Inkerinmaata rajaseutuna ja asetti

alueen uskonnollisen, kielellisen ja kulttuurisen kirjavuuden vastakkain Ruotsin hallinnollisen ja kulttuurisen yhtenäisyyden kanssa.⁵²

K. R. Melanderin luettelomainen tutkimus Käkisalmen ja Inkerin alueiden veroista vuodelta 1896 vertautuu Hildebrandin tutkimukseen Ruotsin valtiomuodosta.⁵³ Siinä Melander teki eron varsinaisten suomalaisten alueiden ja voittomaiden välille. Erottelusta huolimatta Melander käsitteli Käkisalmen läänin ja Inkerinmaata osana suomalaisen kansakunnan historiaa. Suomi oli yhtenäinen poliittinen yksikkö, jonka kuulumisesta Ruotsiin muistuttivat vain maininnat hallitsijoista ja lainsäädännöstä.⁵⁴

Sotien jälkeen näkökulmat muuttuivat analyttisemmiksi, ja alusmaat asetettiin osaksi valtakunnallista kokonaisuutta. Erkki Lehtinen käsitteli väitöskirjassaan vuonna 1961 vertailevasti yhtenäistämispoliittikkaa.⁵⁵ Vaikka viitekehys oli ulotettu valtakunnan tasolle ja rakennettu kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta, retoriikka oli kansallista. Lehtinen totesi Forsströmiä ja Melanderia mukailleen, että yhtenäistämispoliittikka ilmensi suomalaisen luterilaisuuden ja ortodoksisen väestön vastakohtaisuutta. *Suomalaisuus* edusti paikallisesti ruotsalaista *valtioa*-*ta*.⁵⁶

Uskonto oli tärkeä teema myös vironruotsalaiselle Alvin Isbergille.⁵⁷ Hänen teoksensa Baltian ja Inkerin uskontopolitiikasta erottuivat ruot-

47. Kimmo Katajala, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. Historiallisia Tutkimuksia 185. Suomen Historiallinen Seura 1994; Kasper Kepsu, The Unruly Buffer Zone. *Scandinavian Journal of History* 42 (2017), 414–438.

48. Kimmo Katajala, Differentiering och unifisering. Provenspolitiken vid det svenska rikets östgräns ca 1617–1809. Teoksessa Engman & Villstrand 2008, 145, 157–158; Katajala 1994, 395–409.

49. Osa Käkisalmen läänin pohjoisista alueista (esim. nyk. Lieksa, Kitee, Tohmajärvi, Liperi, Ilomantsi, Joensuu) kuuluu nykyään Suomen Pohjois-Karjalaan ja osa (Parikkala) Etelä-Karjalaan. Toiseen maailmansotaan asti suurempi osa historiallista Käkisalmen läänin oli osa silloista Suomea. Ahtiainen & Tervonen 1996, 80; Ilkka Liikanen, The Origins of the Eastern Border as the Grand Controversy of Finnish National History Writing. Teoksessa Frank & Hadler (toim.) 2011, 177–199.

50. O.A. Forsström, *Kuvaus Inkerinmaan Oloista Ruotsinvallan Aikana* 1. Tekijä 1890, 22–29, 54–56.

51. Torbjörn Eng, Swedish research concerning the Swedish Baltic Provinces. Teoksessa Küng Enn et al. (toim.) *Die baltischen Länder und der Norden. Festschrift für Helmut Piirimäe zum 75. Geburtstag*. Akadeemiline Ajalooselts 2005, 99–101.

52. Carl Öhlander, *Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning 1. 1617–1645*. Tekijä 1898; Carl Öhlander, *Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland. Ett bidrag till svenska kyrkans historia åren 1617–1704*. Almqvist & Wicksells Boktryckeri 1900, 1–2.

53. K. R. Melander, *Suomen ynnä Käkisalmen läänin ja Inkerin veroista vuosilta 1617–1634*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy 1896. Yleistä hallinnollista kehitystä Melander oli käsitellyt aikaisemmin väitöskirjassaan. K. R. Melander, *Kuvaus Suomen oloista vuosina 1617–1634 I*, Akatemiallinen väitöskirja. Tekijä 1887.

54. Melander 1896.

55. Erkki Lehtinen, *Hallituksen yhtenäistämispoliittikka Suomessa 1600-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia LX. Suomen historiallinen seura 1961, 19–33.

56. Lehtinen 1961, 325.

57. Alvin Isberg, *Liivlands kyrkostyrelse 1622–1695. Reformsträvanden, åsiktsbrytningar och kompetenstvister i teori och praxis*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica-Ecclesiastica Upsaliensia 12. Uppsala universitet 1968; Alvin Isberg,

salaisesta tutkimustraditiosta kohdealueidensa myötä. Inkerin asema rajaseutuna konkretisoitui uskonnollisissa kysymyksissä, jotka kytkeytyivät erottamattomasti Ruotsin ja vahvistuvan Venäjän väliseen valtakamppailuun. Inkerinmaan-tutkimukseensa hän sai apua Kari Tarkiaiselta, joka käänsi hänelle suomenkielisiä materiaaleja.⁵⁸

Kaarle X Kustaan hallituskautta rytmittivät Ruotsin sodat naapurivaltioita vastaan. Sotahis-

■ Kuva 2. Käkisalmen kaupungista kasvoi 1600-luvun aikana läänin eteläisen voutikunnan eteläisen osan sotilaallinen ja taloudellinen keskus. Kartta vuodelta 1651 näyttää kaupungin otollisen sijainnin. Kuva: Jyväskylän yliopiston www.vanhakartta.fi -portaali.

toriallinen "Kaarle X Kustaa -projekti" kartoitti Ruotsissa ajanjakson historiaa 300 vuotta myöhemmin.⁵⁹ Suomalaisista Jussi T. Lappalainen

Kyrkoförvaltningsproblem i Estland 1561-1700. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica-Ecclesiastica Upsaliensia 16. Uppsala universitet 1970; Alvin Isberg, *Svensk segregations- och konversionspolitik i Ingermanland 1617-1704.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica-Ecclesiastica Upsaliensia 23. Uppsala Universitet 1973.

58. Isberg 1973, 7.

59. Julkaisusarjaa *Carl X Gustaf -studier* alettiin julkaista vuonna 1965. Arne Ståde, *Carl X Gustaf och Danmark. Källkritik och krigshistoria.* Carl X Gustaf -studier 1 1965.

ja Rainer Fagerlund osallistuivat siihen väitöskirjoillaan.⁶⁰ Suomen itärajan korostunut historiakulttuurinen merkitys näkyy siinä, että Kaarle X Kustaan hallituskauden muut sodat Puolaa ja Tanskaa vastaan jäivät suomalaisessa tutkimuksessa vähäisemmälle huomiolle. Ilmiö näkyy vastaavasti myös ruotsalaisessa tutkimuksessa, jossa Kaarle X Kustaan sodat Tanskaa vastaan ovat olleet historiakulttuurisesti merkittäviä.

Ruotsalaisista Käkisalmea ja Inkeriä käsittelevistä tutkimuksista puuttuu paikallista kulttuuriperintöä ilmaiseva ylihistoriallinen sävy, jollaisen voi havaita esimerkiksi Erkki Kuujon tutkimuksessa Raja-Karjalasta vuodelta 1963. Käkisalmen läänin historia oli siinä peili 1900-luvun Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin. Teema konkretisoi Raja-Karjalan käsitteeseen, jonka avulla Kuujo tarkasteli Ruotsin valtion toimia ”kolkassa”, jossa kulttuuriset erot loivat ratkaisemattomia jännitteitä. Silloisten kulttuuristen erojen ylihistoriallisuutta kuvasi hänen tapansa kirjoittaa ”idästä”. Itää vastassa olivat Ruotsin valtakunta, ”Ruotsi-Suomi” poliittisena yksikkönä ja Suomi kulttuuris-poliittisena yhteisönä.⁶¹

1960- ja 1970-luvuilla Käkisalmen historia nivoutui osaksi Karjalan historiaa, jota tuolloin tutkittiin ahkerasti.⁶² Pentti Laasonen tutki luterilaisuuden vakiintumista alueelle ja rajankäyntiä uskontojen välillä. Kruunu koki ortodoksit

poliittisesti epäluotettavina.⁶³ Kehyskertomus pohjoismaisesta luterilaisesta ihannekansalaisesta vahvistui. Myös Heikki Kirkisen tutkimukset huomioivat uskonnon, mutta konflikti idän ja lännen välillä määrittäi hänen näkökulmaansa. Karjalan oma kulttuuriperintö ja vieras valtiollinen kulttuuri asettuivat Kirkisen esityksessä jännitteiseen tilaan.⁶⁴ Veijo Saloheimolle Käkisalmen läänin asema alusmaana näkyi talonpoikien heikossa asemassa. ”Iso reduktio ei vielä pelastanut pohjoiskarjalaista talonpoikaa maaorjan asemaa lähenevästä tilasta,” hän kiteytti teoksensa sanoman loppukappaleessa.⁶⁵ Huomio kiinnittyi sananvalintaan, joka avaa tulevaisuuden, ylevöittää seudun talonpoikien kärsimykset ja vakuuttelee lukijoita nykyhetken suotuisemmista oloista.

Alueen menneisyys Karjalan historiana on näkynyt erityisesti suomalaiselle yleisölle suunnatussa tutkimuksessa. Parin viimeisen vuosikymmenen suurvalta-aikaa koskevalle tiedonintressille alueiden merkitys on ollut erilainen. Kimmo Katajala, Antti Kujala, Kasper Kepsu ja Mika Sivonen ovat tutkimuksillaan muuttaneet yleistä aikakauden historiakuva monipuolisemmaksi.⁶⁶ Ruotsalaisen ja suomalaisen historiakulttuurin metodologinen nationalismi on vähentynyt ja sisäruotsalainen näkökulma avautunut maantieteellisesti.⁶⁷

60. Lappalainen 1972; Rainer Fagerlund, *Kriget i östersjöprovinserna 1655–1661. Operationer och krigsansträngningar på en bikrigsskådeplats under Carl X Gustafs krig*. Carl X Gustaf -studier 7. Militärhistoriska förlaget 1979.

61. Erkki Kuujo, *Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana*. Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö 1963, 7, 79, 214–215.

62. Kimmo Katajala, Konstruoitu Karjala. Suomalaisen historiantutkimuksen Karjala-paradigmat 1900-luvulla. Teoksessa Pekka Suutari (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 48–53.

63. Pentti Laasonen, *Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 72. Suomen kirkkohistoriallinen seura 1967, 11–13, 86–91; Pentti Laasonen, *Novgorodin imu. Miksi ortodoksit muuttivat Käkisalmen läänistä Venäjälle 1600-luvulla?* Historiallisia Tutkimuksia 222. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005, 103.

64. Heikki Kirkinen, *Karjala taistelulentänän. Karjala idän ja lännen välissä II*. Historiallisia Tutkimuksia 99. Suomen Historiallinen Seura 1976, 294. Vrt. Heikki Kirkinen, Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo, *Karjalan kansan historia*. WSOY 1994, 131–145; Heikki Kirkinen & Mikko Vento (toim.) *Maan piiri ja elonkehä. Professori Heikki Kirkisen juhla-kirja*. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta 1997, 8. Vrt. Katajala 2013, 50.

65. Veijo Saloheimo, *Pohjois-Karjalan historia II 1617–1721*. Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö 1976, 9, 366–367.

66. Katajala 1994; Katajala 2005; Katajala 2008; Kasper Kepsu, *Den besvärliga provinsen. Reduktion, skattearrendering och bondeoroligheter i det svenska Ingermanland under slutet av 1600-talet*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 193. Societas Scientiarum Fennica 2014; Antti Kujala, *Förrådiska ryssar och förrymda finnar. Flyttningsrörelserna från Ingermanland och Kexholms län under ryska kriget 1656–1658 och provinsens kolonisation efter kriget*. *Historisk Tidskrift för Finland* 97 (2012), 469–498; Antti Kujala, *Sweden's Russian Lands, Ingria and Kexholm Province, 1617 - ca. 1670. The Interaction of the Crown with Its New Subjects*. *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas* 64 (2016), 545–574; Mika Sivonen, *Me inkerikot, vatjalaiset, ja karjalaiset. Uskonnollinen integrointi ja ortodoksisen vähemmistön identiteetin rakentuminen Ruotsin Inkerissä 1680–1702*. Bibliotheca Historica 111. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007.

67. Eng 2001, 32–34; Antti Riihinen, *Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla*. Jyväskylän Studies in Humanities 183. Jyväskylän yliopisto 2012, 29.

Baltian voittomaat ja talonpoikainen vapaus

Viron pohjoisosa liitettiin sopimusteitse Ruotsiin jo vuonna 1561 ja Liivinmaan kenraalikuvernöörikunta Olivan rauhassa vuonna 1660.⁶⁸ Saksalaisperäinen aateli oli paikallinen mahtitekijä ja talonpoikien sosioekonominen status heikko.⁶⁹ Perintöalustalaisuuteen alistetut ja päivätöihin sidotut talonpojat muodostivat väestöstä noin kolme neljänestä.⁷⁰

Baltian voittomaat eivät sijaitse modernin Ruotsin tai Suomen alueella ja siksi niiden historiakulttuurinen merkitys on erilainen Käkisalmeen ja Skooneen verrattuna. Silti suomalaisen ja ruotsalaisen historiakulttuurin kansalliset teemat ovat muovanneet tutkimuskohdetta koko ajan. Kruunun provinssipolitiikan ja talonpoikaisen vapauden merkitys on korostunut, kun tutkijat ovat käsitelleet kansallisen historiansa jännitteitä tutkimalla kartanolaitosta ja kruunun ja aatelin suhteita. Paikallinen ei-pohjoismainen aateli on

■ Kuva 3. Venäjän armeija piiritti tuloksetta Riian kaupunkia alkusyksystä vuonna 1656. Kuva: Wikimedia Commons.

noussut esiin tutkimuskohdetta määrittävänä toimijana.

Ruotsalaisten ja suomalaisten lisäksi saksalaiset ja virolaiset ovat vaikuttaneet vallitseviin käsityksiin aiheesta jo pitkään. Virosta Ruotsiin pakolaisina lähteneet tutkijat perustivat Ruotsin virolaisen tiedeseuran vuonna 1945 ja jatkoivat *Svio-Estonica* -aikakauskirjan toimintaa. Siitä kehkeytyi merkittävä julkaisuareena, jossa käsiteltiin myös Itämeren provinssien historiaa.⁷¹ Viron historian tutkiminen oli tapa ilmaista ja ylläpitää omaa kansallista kulttuuria.⁷² Samalla Arnold Soomin, Evald Blumfeldtin, Jakob Koitin, Aleksander Loitin ja Jaak Naberin tutkimukset tarkensivat kuvaa Itämeren provinssien historiasta.⁷³

68. Karonen 2008, 131, 218; Nils Erik Villstrand, *Sveriges historia 1600–1721*. Norstedts 2011, 132, 306–309.

69. Aleksander Loit, *Die Baltischen Länder im schwedischen Ostseereich*. Teoksessa Aleksander Loit & Helmut Piirimäe (toim.) *Die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16.–18. Jahrhundert*. Studia Baltica Stockholmiensia 11. Stockholm University 1993, 68–72; Katajala 2005, 229.

70. Niitemaa 1991, 121–135; Zetterberg 2007, 202.

71. Olavi Arens, *Estonian Historians in Exile*. Organization and Publication. Teoksessa Andreas Lawaty, Andrejs Plakans & Maria Zadencka (toim.) *East and Central European History Writing in Exile 1939–1989*. Brill 2015, 19–24.

72. Arens 2015, 19.

73. Eng 2005, 103–105; Anu Mai Köll (toim.) *Stat-kyrka-samhälle. Den stormaktstida samhällsordningen i Sverige och Östersjöprovinserna*. Studia Baltica Stockholmiensia 21. Stockholm University 2000; Aleksander Loit, *Kampen Om Feodälran. Reduktionen Och Domänpolitiken i Estland 1655–1710*. 1. Stockholm universitet 1975; Loit 1993; Jaak Naber,

Soom muutti käsityksiä 1600-luvusta virolaisille hyvänä aikakautena. Talonpoikien asema näytti hänen mukaansa heikentyneen vuosisadan aikana.⁷⁴ Aleksander Loit nosti 1970-luvulla provinssipolitiikan sosioekonomiset ulottuvuudet esiin. Kruunun ja aatelin valtakamppailu näyttyi feodaalisena yliomistamisena ja kilpailuna talonpoikien työpanoksesta.⁷⁵ Ruotsin harmonista historiakulttuuria Loit ravisteli vuonna 1984, sillä provinssipolitiikka täytti hänen mukaansa kolonialismin ehdot. Asia hautautui kuitenkin käsitteen epäselvyyteen ja ilmiön vähäiseen ja vaiettuun merkitykseen ruotsalaisessa historiakulttuurissa.⁷⁶

Loitin sosioekonomisen otteen vaikutus näkyi 1900-luvun lopulla julkaistuissa tutkimuksissa. Stellan Dahlgren tarkasteli Kaarle XI:n integraatiopolitiikkaa kameralistisena talouspolitiikkana.⁷⁷ Kruunun ja aatelin kilvoittelu kytkeytyi absolutismiin ja Euroopan uuden ajan alun historiaan. Vielä 1960-luvulla julkaistussa vaikutusvaltaisessa yleisesityksessä *Den svenska historia* suurvalta-aikaa oli käsitelty kansallisten ilmiöiden – hallinnon, politiikan ja uskonnon välityksellä.⁷⁸

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa suomalaisen ja ruotsalaisen tutkimuksen tiedonintressi oli erilainen. Vanhemman ruotsalaisen historian tutkimuksen valtiollinen ja aristokraattinen sävy näkyi kiinnostuksena balttilaisten mahtimiesten kapinoinhin ja J. R. Patkulin majesteettirikos kruunua vastaan keräsi huomiota

osakseen *Historisk Tidskrift*issä.⁷⁹ Suomessa Arvi Korhonen tarkasteli 1900-luvun alkupuolella virolaisten talonpoikien statusta yhteiskuntahistoriallisen tutkimusperinteen mukaisesti.⁸⁰ Hänen mukaansa paikallisväestö ei luottanut ruotsalaiseen esivaltaan, mikä vaikeutti talonpoikien asemaa.⁸¹ Kun epälojalisuuteen lisätään erilaiset maanomistusolot, päästään kiinni Baltian provinssien merkitykseen suomalaiselle ja ruotsalaiselle historiakulttuurille. Baltian provinssien historia vahvisti poikkeustapauksena maanomistukseen ja valtiopäiväedustukseen perustuvaa pohjoismaista ihannekasalaisuutta. Tämän teeman välityksellä 1600-luvun historia kytkeytyi 1900-luvun yhteiskunnalliseen keskusteluun sopivasta yhteiskuntajärjestelmästä ja parlamentaarisen demokratian ja sosialismin välisistä eroista.⁸²

Baltian historia vahvisti poikkeuksena myös pohjoismaista talonpoikaista historiakulttuuria. Perintöalustalaisuuteen sidotut talonpojat olivat vastakohta ruotsalaisille ja suomalaisille perintö- ja kruununtalonpojille. Tosin 1600-luku oli kiistojen kausi myös Ruotsin varsinaisissa osissa. Aatelin asema vahvistui, kun kruunu kohensi talouttaan vuokraamalla ja lahjoittamalla aatelille maata. Saksalaisperäinen balttiaateli sai maata myös valtakunnan varsinaisilta alueilta ja sovelsi kartanovaltaa alustalaisiinsa. Riidat talonpoikien ja aatelin välillä yleistyivät. Kartanoherruus ei kuitenkaan rajoittunut vain balttiaatelin maille. Kun kotimainen aateli sai läänityksiä Baltiasta,

Motsättningarnas Narva. Statlig svenskhetspolitik och tyskt lokalvälde i ett statsreglerat samhälle 1581–1704. Opuscula Historica Upsaliensia 15. University of Uppsala 1995; Arnold Soom, *Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert.* Lund universitet 1954; Arnold Soom, Fogden och herrgårdsmiljön i Baltikum under 1600-talet. *Svio-Estonica* 14 (1958), 86–108.

74. Eino Jutikkala, ”Hyvä Ruotsin aika” Viron maaseudulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 52 (1954), 190–196.

75. Loit 1975.

76. Aleksander Loit, Sveriges kolonilöter. Teoksessa Ronny Ambjörnsson & David Gaunt (toim.) *Den dolda historien. 27 uppsatser om vårt okända förflutna.* Människan i historien 5. Författarlaget 1984, 393–395; Gunlög Fur, Colonialism and Swedish History. Unthinkable Connections? Teoksessa Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) *Scandinavian Colonialism and The Rise Of Modernity.* Springer 2013, 17–36.

77. Stellan Dahlgren, Der schwedische Absolutismus am Ende des 17. Jahrhunderts und die Integration des Reichs. Teoksessa Loit & Piirimäe (toim.) 1993, 26–27. Vrt. Eng 2001, 29.

78. Jerker Rosén, Baltiska provinserna. Teoksessa Jan Eriksson (toim.) *Den svenska historien 4. Gustav Adolfs och Kristinas tid 1611–1654.* Albert Bonniers 1967a, 302–310, 337.

79. *Historisk Tidskrift* (1883) kirja-arvio K.v. Jarochoowskyn teoksesta *Patkuls Ausgang.* Vrt. Jerker Rosén, Enväldet och provinserna. Teoksessa Tage Nilsson (toim.) *Den svenska historien 5. Karolinska tiden 1654–1718.* Albert Bonniers 1967b, 206.

80. Erkki Kuujo, Nuori Arvi Korhonen balttilaisen yhteiskuntahistorian tutkijana. *Historiallinen Aikakauskirja* 88 (1990), 5–8; Arvi Korhonen, *Vakkalaitos. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus.* Tekijä 1923; Arvi Korhonen, Balttilaista agraarihistoriaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 25 (1927), 28–36.

81. Korhonen 1927, 36.

82. Allardt 2000, 137; Peter Aronsson et al., Nordic National Histories. Teoksessa Stefan Berger, Chris Lorenz (toim.) *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories.* Writing The Nation III. Palgrave MacMillan 2008, 263–272; Stråth & Sørensen 1997, 8.

sopeutuminen paikalliseen vallankäyttöön ei tuottanut vaikeuksia.⁸³ Korhosen oppilaalle Vilho Niitemaalle Ruotsin vallan aika näkyi poliittisten olojen vakiinnuttamisena ja yhteiskunnallisten olojen kehittämisenä. Maanomistus keskittyi ja kartanot olivat yhteiskunnallisen elämän keskuksia.⁸⁴

Kysymys Ruotsin vallan ajasta on kiinnostanut suomalaisia tutkijoita myös 2000-luvulla. Tarkiaisten tutkimus Viron ruotsalaisesta historiasta alkaa ja päättyy pohdintoihin Ruotsin ajan suopeudesta eri yhteiskuntaluokille.⁸⁵ Myös Zetterberg käsitteli *Viron historiassaan* (2007) ison reduktion vaikutuksia talonpoikiin. Hän ei kuitenkaan ottanut kantaa sanontaan ”hyvästä Ruotsin-ajasta”, koska hänen mukaansa tutkijan ei pidä arvottaa menneisyyttä. Silti hän huomautti, että reduktioon asti talonpoikien asema heikkeni. Syy oli kartanotaloudessa, ei niinkään kruunussa.⁸⁶ Talonpojan ahtaat elinolot olivat maanomistusolojen, eivät kruunun politiikan seurausta. Asetelma puhdisti Ruotsin ja Suomen historiakulttuuria talonpoikiin kohdistetusta kielteiseksi mielletystä vallankäytöstä.

Pohdinnat Ruotsin ajan sävystä liittyivät virolaiskansalliseen aikakausiin. Myönteinen käsitys oli syntynyt virolaisten keskuudessa 1700-luvulla ja saanut hohtonsa Ruotsin aikaa seuranneesta ankeasta venäläisajasta. Kielteistä käsitystä Ruotsin ajasta olivat vaalineet Baltian saksalaiset, joiden asema oli heikentynyt Ruotsin vallan aikana. 1900-luvulla myönteistä kuvaa pitivät yllä virolaiskansalliset käsitykset, mutta neuvostososialistinen traditio kohteli aikakautta imperialistisena ja militaristisena sortona.⁸⁷ Suomalaisten tutkijoiden tietoisuuteen käsitys hyvästä Ruotsin ajasta levisi vuonna 1944 julkaisusta Viron historiasta, jonka käänös oli Suomen heimotyöseuran ensimmäinen toimitustyö.⁸⁸

Itämeren provinssien historia palvelee nykyään suomalaisen ja ruotsalaisen historiakulttuu-

rin yhteisiä piirteitä. Kun Nils Erik Villstrand Åbo Akademista valittiin kirjoittamaan Norstedtin Ruotsin historia suurvalta-ajasta, toimituskunta halusi suomalaiseen kirjoittajaan kohdistuneella valinnallaan muovata historiankäsitystä vähentämällä puhetta modernin kansallisvaltio-Ruotsin entisestä mahtavuuden ajasta ja nostamalla sitä vastoin kirkkaammin esiin 1600-luvun konglomeraattivaltio-Ruotsin nimenomaisesti Itämeren piirin valtakuntana.⁸⁹ Villstrandin tutkimusote edustaakin 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun historiakäsitystä ilman kansallista normatiivisuutta.

Valloitetujen alueiden asema muuttuvassa historiantutkimuksessa

Pohjoismaat miellettiin 1900-luvulla yhtenäisiksi kansallisvaltioiksi, joissa keskitetyn valtion rajat asettuivat yksiin kansakunnan kulttuuristen rajojen kanssa.⁹⁰ Pohjoismainen identiteetti on siksi ollut useimmiten toissijainen kansallisen identiteetin rinnalla. Silti Pohjoismaat ei-eurooppalaisena, sosiaalidemokraattisena, anti-imperialistisena ja luterilaisena konstruktiona kehystää tekemiäni huomioita valloitetujen alueiden tutkimuksesta ja niiden kytkeytymisestä 1900-luvun yhteiskuntaan.⁹¹

Ruotsin suurvalta-ajan provinssit ovat olleet Itämeren piirissä ylijäräinen tutkimuskohde. Suomessa ja Ruotsissa niitä on käsitelty ”pitkän” 1900-luvun aikana eri tavoin riippuen siitä, mikä on kunkin alueen suhde moderniin Ruotsiin tai Suomeen. Lisäksi alueiden rajaseutumaisuus on korostanut niiden merkitystä historiakulttuurissa. Tibor Frankin ja Frank Hadlerin käsitteitä soveltaen ruotsalaiset Skoone-tutkijat osallistuivat 1900-luvun viimeisiin vuosikymmeniin asti alueen kansallistamiseen (*nationalization of territories*). Skoonesta tuli olennainen osa varsinaista Ruotsia (*det egentliga Sverige*) ja seutu asettui mielikuvissa osaksi laveampaa skandinaavista

83. Katajala 2005, 229–230.

84. Vilho Niitemaa, *Baltian historia*. 2. täyd. painos. Gummerus 1991, 230–250.

85. Tarkiainen & Tarkiainen 2013.

86. Seppo Zetterberg 2007, 205–213.

87. Eng 2005, 105–107; Loit 1993, 63–65.

88. Jutikkala 1954, 191–192; M. Ojamaa et al., *Viron historia*. Suomen heimotyöseuran toimituksia 1. WSOY 1944.

89. Villstrand 2011, 9; Dick Harrison, *Huvudredaktörens förord*. Teoksessa Villstrand 2011, 8. Vrt. Rosén 1967a, 1967b; Björk 2007, 35–62.

90. Allardt 2000, 137.

91. Uffe Østergård, *The Geopolitics of Nordic Identity. From Composite States to Nation States*. Teoksessa Stråth & Sørensen 1997, 25.

identiteettiä. Inkerinmaan ja Baltian tapauksessa kyse oli nykyisen kansakunnan territoriaalisten rajojen vahvistamisesta (*territorialization of nations*) painottamalla provinssien kulttuurisia ominaispiirteitä ja niiden ylihistoriallista eroa Suomeen tai Ruotsiin.⁹² Toisin kuin Skoone, Itämeren provinssit ja Raja-Karjalan seutu olivat koko 1900-luvun erityisen herkkä ja politisoitunut historiakulttuurin ilmiö, mikä näkyi näiden raja-seutujen korostuneena ajankohtaisuutena myös tutkimuksessa.

Artikkelini kuvaa 1900-luvun historiakulttuurista muutosta, joka koski tutkijoiden ymmärrystä oman yhteisönsä rakenneperiaatteista. Samaan aikaan tutkimuksen tietoteoreettiset ja esikriittiset kehykset muuttuivat. Yhteiskunta (pohjoismainen hyvinvointivaltio) nousi poliittisen yksikön (Suomi ja Ruotsi) rinnalle legitimoimaan historiallista tietoa. Normatiivinen kansallisen suvereniteetin idea hallitsijoihin ja maantieteellisine rajoineen menetti merkitystään. Silti suvereniteetin ideaaliin liittyvä ihannekansalaisuuden teema jäi vaikuttamaan taustalle. Kulttuurinen käänne, uudenlainen sosiaalishistoria ja vaatimus pohjoismaisesta ylijärjestyksestä nostivat mikro-tason toimijat ja alueellisen monimuotoisuuden esiin. Siksi talonpoikaiset maanomistusolot, luterilainen kirkko ja myönteinen käsitys esivallan ja rahvaan suhteesta pysyivät relevantteina.

Näistä kolmesta teemasta valloitetut alueet saavat merkityksensä kansallisessa historiatietoisuudessa myös nykyään. Vaikka valloittettujen

alueiden tarinat eivät olleet suoraan yhteydessä pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamiseen, ne ovat tarjonneet suomalaiselle ja ruotsalaiselle historiakulttuurille kamppailun areenan, jossa teemojen historiallista oikeutusta ja jatkuvuutta on koeteltu. Koettelemus uhkaa raja-seutujen kontekstissa kansallista ideaalia juuri sopivalta etäisyydeltä. Yhteisön sisällä se uhkasi kansallista kulttuuria liian läheltä ja kaukomailla se muuttuisi merkityksettömäksi.

Historiaa jäsentävät järkipäiset merkitykset auttavat ihmisiä erontekoihin ja rajanvetoihin, koska tapahtumakulkuihin kiinnitettävän merkityksen avulla osa menneisyydestä voidaan kuvata identiteettimme kannalta järjettömänä ja kaoottisena. Jörn Rüsen on todennut, että historiantutkimus luo yhteisön ja sen jäsenten elämänhistorialle merkityksellisen ja järjellisen aikaperspektiivin.⁹³ Huomio saa vahvistusta tarkastelemistani ilmiöistä. Kansallisen ja pohjoismaisen historiakulttuurin keskeiset teemat on sidottu nykyisyyttä rakentavaksi perinteeksi. Samaan aikaan perinne on nähty nykyhetken yhteiskunnallisen järjestyksen kannalta ratkaisevana tekijänä.

FT **Petteri Norring** tutkii Helsingin yliopistossa pohjoismaisen historiantutkimuksen historiaa.

Sähköposti: petteri.norring@helsinki.fi

92. Frank & Hadler 2011, 2.

93. Rüsen 1996, 9–10; Rüsen 2012, 57.

Miia Kuha

Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa 1800-luvun lopulla

Det har blifvit modernt att skriva kulturhistoria. Slagordet för dagen är, att man i den hittills alt för mycket upphöjda statshistoriens ställe nu skall hafva en folkets historia och hälst en sådan som visar, huru folket i skilda tidsåldrar ordnat sitt dagliga lif, en historia som både skall vara mycket värdefullare och mycket intressantare än den gamla.¹

Historian alasta puhuen, minun tuskin tarvitsee huomauttaa, että kulttuurihistoriallinen suunta ei suinkaan ole hyljätty. Tutkimus koettaa yhä suuremmalla innolla ja menestyksellä paitse ulkonaisia valtiotapauksia, käsittää kansojen sisällistä tilaa, niiden olemuksen kaikkia eri puolia. Niin elävästi tajutaan kansan talouden, tieteellisten, taiteellisten ja uskonnollisten vaikutinten merkitys, että moni, joka ylenkatseella puhuu valtiohistoriallisesta suunnasta, ei löydä sanoja kyllin kuvataksensa kulttuurihistorian tärkeyttä.²

Kulttuurihistoriallinen suuntaus nousi 1800-luvun loppuvuosikymmeninä historiantutkimuksen kentälle.³ Moni historiantutkija halusi

kirjoittaa kansan historiaa, mikä tarkoitti osalle kansakunnan sisäisen kehityksen, jopa eri kansankerrosten arkisen elämän ja materiaalien elämänehtojen historiallisten vaiheiden kuvaamista. Tällainen tutkimus nimettiin tyyppillisesti kulttuurihistoriaksi. Kulttuurihistorialliseen suuntaukseen on yleensä kiinnitetty huomiota aikaisintaan 1890-luvun puolivälistä lähtien, jolloin Karl Lamprechtin *Deutsche Geschichte* ja sen esittelemä kollektiivinen kulttuurihistoria oli tullut tunnetuksi ja nostanut historiantutkimuksen metodologian kiihkeän keskustelun kohteeksi.⁴ Kuten oheiset Hans Forssellin ja J. R. Danielsonin lausunnot osoittavat, suomalaiset ja ruotsalaiset historiantutkijat keskustelivat kulttuurihistoriallisesti suuntautuneista tutkimuksista jo yli vuosikymmentä ennen niin kutsuttua metodikiistaa (*Methodenstreit*), jonka keskeinen vastakkainasettelu kollektiivisen ja yksilökeskeisen historiantutkimuksen välillä nosti kulttuurihistorian yleisempään keskusteluun.⁵ Varhaisemman keskustelun käynnistivät Tanskassa ja Ruotsissa 1880-luvun vaihteessa ilmestyneet julkaisut.

Kulttuurihistoriallista suuntausta ei otettu 1800-luvun lopun historiantutkimuksen kentällä avosylin vastaan. Eurooppalaisessa akateemi-

1. Anonyymi [Hans Forssell], Kulturhistoria. *Nordisk Tidskrift* 1881, 39. Rolf Torstendahl on identifioinut kirjoittajan Hans Forsselliksi. Rolf Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920*. Uppsala universitet 1964, 317–318.
2. J. R. Danielson, Historiatieteestä uudella ajalla II. Virkaanastujais-esitelmä 9 p. helmik. 1881. *Valvoja* 9 (1882), 202–203.
3. Artikkelin on kirjoitettu osana Koneen säätöön rahoittamaa Yhteinen menneisyys, erilaiset tulkinnat. Bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860–2020 (Hirsu) -tutkimushanketta.
4. *Deutsche Geschichte* -teoksen ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1891. Karl Lamprechtin kollektiivinen kulttuurihistoria tuli tunnetuksi Suomessa 1890-luvun puolivälistä lähtien. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989, 147–148; Matti Viikari, *Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta* (toim. Tapani Hietaniemi et al.) Tutkijaliitto 1995, 245–247, 291–300; Eino E. Suolahti, Kulttuurihistoriallisen tutkimuksen alkuajoilta Suomessa. Eripainos: *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1944), 1–2.
5. Metodikiistasta ja sen vaikutuksista Suomessa ks. Marja Jalava, Kansallisen menneisyyden todistaminen. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019, 186–189.

sessä historian tutkimuksessa käsiteltiin pääasiassa valtiollista ja poliittista historiaa. Teemat korostuivat erityisesti Ruotsissa, sillä maalla oli pitkä valtiollinen historia. Historiatieteen tehtäväksi tuli tutkia ensisijaisesti valtiota ja poliittista historiaa, etenkin ulkopolitiikkaa. Kulttuurihistoriallisten teosten tutkimusaiheet poikkesivat valtavirrasta ja niiden asema historiatieteen sisällä asetettiin kyseenalaiseksi. Suomessa puolestaan kansakunnan ”sisäisellä” historialla oli tärkeä poliittinen merkitys. Identiteettiä etsittiin oman valtiollisen historian puuttuessa kulttuurista ja kansakuntaa rakennettiin sen avulla.⁶ Uusi suuntaus herätti Suomessa heti innostusta, kun taas Ruotsissa kulttuurihistoria syrjäytettiin johtavien historian tutkijoiden kriittisten näkemysten takia akateemisesta historiatieteestä.⁷

Tämän artikkelin keskiössä on keskustelu, jota käytiin 1800-luvun lopun Suomen ja Ruotsin akateemisen historian tutkijoiden parissa pääasiassa varhaismodernia aikaa käsitelleestä kulttuurihistoriallisesta tutkimuksesta. Tarkastelen kulttuurihistoriallisesti suuntautuneeseen tutkimukseen liittyneitä määrittelyjä ja rajanvetoja sekä sitä, mitä ne kertovat historian tutkimuksen normeista ja erilaisista painotuksista Suomessa ja Ruotsissa. Lähestyn aihetta vertailemalla 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ilmestyneiden uusien kulttuurihistoriallisten teosten vastaanottoa suomalaisten ja ruotsalaisten historian tutkijoiden keskuudessa. Suomalaista ja ruotsalaista historian tutkimusta on aiemmin vertailtu lähinnä suurempia linjoja tarkasteltaessa.⁸ Maiden väliset erot ovat myös jossain määrin tulleet esille artik-

kelikokoelmissa, joissa kukin kirjoittaja on keskittynyt oman maansa historiografiaan.⁹ Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millaisia argumentteja kirjoittajat käyttivät teoksia arvioidessaan tai osallistuessaan keskusteluun kulttuurihistorian asemasta. Samoin tarkastelen sitä, miten teosten vastaanotto erosi maiden välillä. Esitän, että eroavaisuuksia suhtautumisessa kulttuurihistoriaan selittävät historian poliittisen merkityksen lisäksi metodologiset valinnat ja normit, kuten suhtautuminen monitieteisyyteen. Suomessa kulttuurin tutkiminen koettiin eri tieteenalojen edustajien yhteiseksi tehtäväksi, kun taas Ruotsissa tieteiden välisiä raja-aitoja varjeltiin tarkemmin.

Tarkasteluni perustuu 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä julkaistuihin kulttuurihistoriallisiin teoksiin sekä aikakausjulkaisuissa ilmestyneisiin kirja-arvioihin ja artikkeleihin, joissa käsitellään kulttuurihistoriallisia julkaisuja tai käydään yleistä keskustelua kulttuurihistorian asemasta. Keskustelua käytiin etenkin *Valvoja-* ja *Finsk Tidskrift-* aikakausjulkaisuissa Suomessa sekä *Historisk Tidskrift-* ja *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri* -julkaisuissa Ruotsissa.¹⁰ Aineisto koostuu yhteensä noin 30 teosarviosta ja katsausartikkelista sekä noin 70:stä vuosina 1860–1900 ilmestyneestä kulttuurihistoriallisesta julkaisusta. Suuremman volyymin vuoksi aineisto painottuu jonkin verran Ruotsiin. Analysoin teosarvioita ja kulttuurihistorian asemaa käsitteleviä artikkeleita aikakauden kulttuurihistoriallisen julkaisutoiminnan kontekstissa.¹¹ Aineiston rajaaminen on ollut olennainen osa tutkimusta, sillä kulttuurihistorian määrittelmät

6. Frank Meyer, Social structure, state building and the fields of history in Scandinavia. A personal and comparative view. Teoksessa Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (toim.) *Nordic Historiography in the 20th century*. University of Oslo 2000, 34–37; Peter Aronsson et al., Nordic National Histories. Teoksessa Stefan Berger & Chris Lorenz (toim.) *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Palgrave Macmillan 2011, 265; Hannu Salmi, Traditions of Cultural History in Finland, 1900–2000. Teoksessa Jörg Rogge (toim.) *Cultural History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Transcript Verlag 2011, 46.

7. Aronsson et al. 2011, 265.

8. Esim. Aronsson et al. 2011.

9. Esim. Rogge (toim.) 2011. Poikkeuksena tästä ovat Pohjoismaiden historiografista kehitystä, eroja ja yhtäläisyyksiä tarkastelevat artikkelit kokoelmassa Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.) *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions & Methodology, 1850–1970*. Berghahn 2017.

10. *Historiallinen Aikakauskirja* alkoi ilmestyä vuodesta 1903. *Historiallinen Arkisto* ilmestyi vuodesta 1866 lähtien, mutta siinä ei 1800-luvun lopulla julkaistu arvioita. Julkaisujen perustamisesta osana historian tutkimuksen professionalisointumista ks. Petri Karonen, Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolitoistavuosisatainen vuoropuhelu. Resurssit, rakenteet ja tulokset. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019, 17.

11. Julkaisut vaihtelevat eripituisista artikkeleista artikkelisarjoihin, monografioihin ja moniosaisiin suurteoksiin. Suomalaisen julkaisujen osuus on aineistosta noin 30 prosenttia. Suurin osa julkaisuista käsittelee varhaismodernia aikaa, mutta mukaan on otettu myös muutama aiheen kannalta keskeinen yleisteos sekä keskiaikaa käsittelevä tutkimus. Lähde-

vaihtelivat, eikä vasta eriytyessä olleiden tieteenalojen luokittelu ollut itsestään selvää. Siksi tarkasteluun nousevat ennen muita teokset, joiden ympärillä käytiin keskustelua kulttuurihistoriallisesta tutkimuksesta yleisemminkin.

Historiatieteellisiä ja muita historiantutkijoiden käyttämiä aikakausjulkaisuja voidaan pitää julkisina foorumeina, joilla historiantutkijat kohtasivat toisensa. Historiantutkimusta kulloinkin koskeneet normit muotoutuivat näillä foorumeilla käydyissä keskusteluissa.¹² Tässä yhteydessä normit voidaan nähdä tieteenalan piirissä toimivien henkilöiden yhteisesti jakamina sääntöinä ja odotuksina siitä, miten tieteenalalla toimitaan: esimerkiksi mitä tutkitaan ja mitä menetelmiä käytetään. Artikkeleissa ja arvioissa normeja määriteltiin, ne kyseenalaistettiin ja niistä neuvoteltiin. Historiatieteen normeihin liittyivät keskeisesti esimerkiksi kysymykset historiatieteen tutkimusalueesta sekä metodologiasta. 1800-luvun lopulla keskusteltiin esimerkiksi siitä, olivatko kulttuurihistorialliset aihevalinnat ja kulttuurihistorian tutkijoiden metodologiset ratkaisut historiatieteellisesti hyväksyttäviä.

Kulttuurihistorialliset julkaisut 1800-luvun lopulla

Luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden kehitys 1800-luvun Euroopassa vaikutti historian tutkimukseen, jossa talous-, sosiaali- ja yhteiskuntahistorialliset painotukset alkoivat nousta valtiollis-poliittisen idealistisen suuntauksen rinnalle 1860-luvulta lähtien. Esimerkiksi tilastollisia menetelmiä alettiin käyttää yhteiskunnallisten

ilmiöiden selittämiseen. Darwinilaista evolutiionismia sovellettiin myös historiaan, joka tästä näkökulmasta näyttäytyi lineaarisena edistyksenä kohti yhä parempia yhteisöllisen organisoitumisen muotoja. Uudet vaikutteet herättivät kiinnostuksen kollektiivisiin ilmiöihin, kuten ”tavallisen” ihmisen elinympäristöön ja jokapäiväiseen elämään valtion kehityksen tai poliittisten tapahtumien sijaan.¹³ Suomalaisissa ja ruotsalaisissa 1800-luvun lopun keskusteluissa kulttuurihistorian käsitteellä viitattiinkin yleensä arkielämän, tapojen ja materiaalsen kulttuurin sekä usein myös fyysisen elinympäristön, elinkeinojen ja väestöolojen tutkimukseen. Laveimmillaan kulttuurihistorian tutkimusalueen katsottiin kattavan jopa kaiken muun kuin poliittisen tapahtumahistorian. Kulttuurihistorian synonyymina esiintyi toisinaan myös sivistyshistorian (*odlingshistoria*) käsite.¹⁴

Kulttuurihistoria oli 1800-luvun lopun historiallisten julkaisujen joukossa kirjava aihealue. Kulttuurihistoriallisia teoksia julkaistiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä vielä hyvin vähän niin Suomessa kuin Ruotsissakin.¹⁵ Suuri osa tematiikkaa käsittelevistä tutkimuksista oli artikkeleita suurelle yleisölle suunnatuissa aikakauslehdissä. Suomessa erityisesti *Kyläkirjaston Kuvalehti* julkaisi kulttuurihistoriallisia artikkeleita, kun taas Ruotsissa niitä ilmestyi hajanaisemmin eri aikakauslehdissä, esimerkiksi muinaismuistoyhdistysten julkaisuissa. Suosittuja aihepiirejä olivat materiaalsen kulttuuri, esimerkiksi asuminen ja pukeutuminen, taikausko ja noituus sekä tapakulttuuri, erityisesti elämäntapa- ja vuodenkiertoon liittyneet juhlat.¹⁶

julkaisuja ei ole otettu mukaan. Tämän tutkimuksen puitteissa julkaisuista on muodostettu kokonaiskuva, ja keskeisten teosten ympärillä käyty keskustelu on analysoitu tarkemmin.

12. David Ludvigsson, Inledning: Historievetsenskapen och de historiska föreningarna. Teoksessa David Ludvigsson (toim.) *Historiker i vardag och fest. Historiska föreningen i Uppsala 1862–2012*. Uppsala universitet 2012, 13, 16.
13. Tommila 1989, 135–138; Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura 1996, 48–50.
14. Ks. esim. Frans Eugène Fahlstedt, *Kulturhistoria*. Teoksessa Theodor Westrin (toim.) *Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga. Femtonde bandet. Kromat – Ledvätska*. Nordisk familjeboks förlags aktiebolag 1911, 227–230. Kulttuurihistorian määrittelystä myös Tommila 1989, 78.
15. Kulttuurihistorian alaan kuuluvan historiantutkimuksen julkaisu- ja toimintaa tarkastellakseni olen määrittellyt kulttuurihistorian suppeamman aikalaikäisyyden mukaan, jolloin kulttuurihistorian keskiöön nousee arki, materiaalsen kulttuuri ja eri yhteiskuntaryhmien elämäntapa eri aikakausina. Tiedot julkaisuista on kerätty pääasiassa teoksista Kristian Setterwall, *Svensk historisk bibliografi 1875–1900*. Kungl. boktryckeriet P. A. Norstedt & söner 1907; Kristian Setterwall & Sven Ågren, *Svensk historisk bibliografi 1771–1874*. Appelbergs boktryckeriaktiebolag 1937; Jorma Vallinkoski & Henrik Schauman, *Suomen historiallinen bibliografia 1544–1900*. Suomen Historiallinen Seura 1961.
16. Esim. Väinö Wallin, Mikonpäivä. Muinaissuomalainen vuodenväijätös- ja syysjuhla. *Kyläkirjaston Kuvalehti, B-sarja* 10 (1897), 110–113. Wallin (myöhemmin Voionmaa) julkaisi *Kyläkirjaston Kuvalehden* toimittajana ollessaan lehdessä vuosina 1894–1899 artikkelisarjan, jossa hän käsiteli eri pyhäpäivien vieton kulttuurihistoriaa.

Kattavimmat eksplisiittisesti kulttuurihistorialliset teokset, joita tällä aikakaudella ilmestyi, olivat alla laajemmin käsiteltävä Hans Hildebrandin *Sveriges medeltid: kulturhistorisk skildring* (1879–1903) sekä Otto Sjögrenin suurelle yleisölle suunnattu *Sveriges kulturhistoria för menigman* (1898). Lisäksi yhteensä noin 20 monografiaa käsittelee kulttuurihistoriallisia aiheita. Niistä valtaosa ilmestyi Ruotsissa, esimerkiksi Gabriel Djurkloun *Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet: anteckningar ur häradets domböcker* (1885), J. V. Brobergin *Bidrag från vår folkmedicins vidskepelse till kändedomen om våra äldsta tider* (1878) sekä N. M. Mandelgrenin *Atlas till Sveriges odlingshistoria* (1877–1884). Kulttuurihistoriaa käsitteleviä artikkeleita julkaistiin bibliografioiden mukaan joitakin kymmeniä, Ruotsissa hieman enemmän kuin Suomessa. Lähteiden julkaiseminen oli 1800-luvun lopulla suosittua ja osa julkaisuista oli tutkimuksen ja lähdejulkaisun välimuotoja.

Kulttuurihistoriallisten teosten tarkka määrällinen luettelointi tältä aikakaudelta on haastavaa, koska kyseessä oli vasta syntymässä ollut tutkimusala, jonka merkitys tieteellisessä historian tutkimuksessa oli marginaalinen. Monet bibliografioissa kulttuurihistoriallisiksi luokitelluista julkaisuista ovat etnografis-kulttuurihistoriallisia paikalliskuvauksia, joissa historian osuus jää ohueksi. Selkeä ero ruotsalaisten ja suomalaisten julkaisujen välillä on historian tutkijoiden lähes olematon edustus Ruotsissa ilmestyneiden kulttuurihistoriallisten julkaisujen kirjoittajina. Kulttuurihistoriallisten artikkeleiden ja monografioidenkin kirjoittajat olivat kansatieteilijöitä, taidehistorioitsijoita, kieli- ja kirjallisuustieteilijöitä sekä tieteen ulkopuolisia toimijoita, kuten kirjailijoita. Suomessakin kulttuurihistoriallisia teoksia ja artikkeleita kirjoittivat eri alojen edustajat, mutta täällä myös historian tutkijat kirjoittivat etenkin helposti lähestyttäviä kulttuurihistoriallisia artikkeleita suurelle yleisölle suunnattuihin julkaisuihin.

Suomessa ei vielä tässä vaiheessa ilmestynyt väitöskirjoja kulttuurihistoriallisista aiheista,

mutta *Historiallinen Arkisto* julkaisi esimerkiksi noituutta ja taikauskkoa käsitteleviä artikkeleita.¹⁷ Muutamat monografiat olivat suppeahkoja, suurelle yleisölle suunnattuja teoksia, esimerkiksi Juuso Hedbergin *Taikausko Suomessa 1600-luvulla*. Rafaël Hertzberg julkaisi kulttuurihistoriallisen lisensiaatintutkimuksensa niin ikään taikuudesta ja taikauskosta.¹⁸ Ruotsissa 1800-luvun loppupuolen ainoa väitöskirja, jonka voi katsoa edustaneen kulttuurihistoriallista aihevalikoiden, oli Lundin yliopistosta väitelleen Hjalmar Malmquistin *Om hexprocessen i Dalarna 1757–1763, jemte öfversigt af föregående hexprocesser* (1877). Vuodesta 1881 lähtien ilmestynyt *Historisk Tidskrift* ei vielä tässä vaiheessa julkaissut tutkimusartikkeleita kulttuurihistorian alalta. Suomessa julkaistiin enemmän tutkimuksia kulttuurihistorian lähialueilta, kuten oikeushistoriasta, koulujen ja yliopistojen sekä tieteen historiasta.

Suomessa ja Ruotsissa 1860–1870-luvuilla julkaistut yleisteokset sisälsivät poliittisten tapahtumien kuvaamisen lisäksi osuuksia, joissa käsiteltiin myös yhteiskunnallista ja kulttuurista kehitystä. Suomessa sisäiselle kehitykselle annettiin kuitenkin enemmän painoarvoa. Esimerkiksi vuonna 1869 ilmestyneessä teoksessaan *Oppikirja Suomen kansan historiassa* Yrjö Koskinen käsittelee myös yhteiskunnallista kehitystä ja tapakulttuuria. Lisäksi hän kiitteli arvioissaan Julius Krohnin *Kertomuksia Suomen historiasta* -teoksen osaa ”Ruotsin mahtavuuden aikakausi” (1878) nimenomaan Suomen ”sisällisen tilan” kuvaamisesta.¹⁹ Krohn käsittelee tässä osiossa esimerkiksi noitavainoja, tapakulttuuria sekä Turun yliopiston perustamista ja alkuaikojia. Ruotsissa puolestaan ilmestyi samoihin aikoihin kuusi-osainen *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* (1875–1881), josta E. G. Palmén totesi *Valvojassa*, että siinä ”olisi monesti kuulunut asiaan antaa tarkempia tietoja sisällisen historian alalta”. Muuten hän kiitteli mittavan teoksen tieteellistä arvoa ja luettavuutta. Teoksen kirjoittajiin lukeutui muun muassa Hans Hildebrand, joka vastasi myöhäiskeskiajan osuudesta.²⁰

17. Esim. A. G. Fontell, *Anteckningar rörande hexväsendet i Österbotten på 1670-talet. Historiallinen Arkisto* 8 (1884).

18. Rafaël Hertzberg, *Vidskepelsen i Finland på 1600-talet. Bidrag till Finlands kulturhistoria*. Helsingfors 1889.

19. Yrjö Koskinen, *Kertomuksia Suomen historiasta*, kirjoittanut J. Krohn. IV. Ruotsin mahtavuuden aikakausi. Ensimmäinen osa. Kustaa Aadolfin ja Kristiinan hallitus. *Kirjallinen Kuukaustehti* 3 (1880), 73–74.

20. Palmén 1882, 440–441.

Uudet eksplisiittisesti kulttuurihistoriaan keskittyneet tutkimukset kiinnittivät huomion tutkimusalaan viimeistään 1880-luvun vaihteessa, ja esimerkiksi J. R. Danielson kommentoi kulttuurihistorian asemaa virkaanastujaispuheessaan vuonna 1881 ennakoiden sen tulevaa menestystä.²¹ Kun Suomessa arvostettiin sisäisen kehityksen kuvaamista, on kiinnostavaa, että Danielson kuitenkin puhuu ”ylenkatseesta” valtiohistorialliselta taholta kulttuurihistorian suuntaan. Ehkä hän kritisoi tässä epäsuorasti ruotsalaisia ja Suomen ruotsinkielisiä kollegojaan. Danielson määrittelee kulttuurihistorian hyvin laajasti sisällyttään siihen taloudelliset, tieteelliset, taiteelliset ja uskonnolliset vaikuttimet. Ruotsissa kulttuurihistorian tutkimusalue määriteltiin yleensä kapeammin: esimerkiksi historian ja valtiotieteen professori Ludvig Stawenowin mukaan kulttuurihistorian tehtävä oli tutkia ihmisten tapoja, käytänteitä ja ”keskivertoihmisen” arkielämää eri aikoina ja eri yhteiskuntaryhmissä.²² Kulttuurihistorian kokonaisuutensa suurelle yleisölle kirjoittaneen Otto Sjögrenin mukaan taas kulttuurihistoria tarkasteli elämäntavan ja tapojen, elinkeinojen harjoittamisen sekä ”sielunviljelyn” (*själsodling*) kehitystä.²³

■ Kuva 1. Hans Hildebrand (1842–1913). Elisabeth Warlingin maalaama muotokuva vuodelta 1897. Kuva: Wikimedia Commons.

Uudet teokset ja polemiikki Ruotsissa

Ruotsissa käytiin 1880-luvun vaihteessa vilkasta keskustelua kulttuurihistorian merkityksestä. Siihen antoivat kimmokkeen pääasiassa kolme uutta teosta, jotka herättivät keskustelua myös Suomessa. Kaksi teoksista ilmestyi Ruotsissa ja yksi Tanskassa. Ruotsissa uuden kulttuurihistoriallisen suuntauksen tärkein edustaja oli valtakunnanantikvaari Hans Hildebrand, joka julkaisi vuonna 1879 ensimmäisen osan laajasta teoksestaan *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring*.²⁴ Hildebrand oli myös maan johtavia arkeologeja. Hän kehitti yhdessä Oscar Monteliuksen kanssa typologiaan perustuvan arkeologian tutkimus-

suunnan ja sovelsi typologiaa myös kulttuurihistorian tutkimukseen.²⁵

Eniten kulttuurihistorian nousuun Pohjoismaissa vaikuttanut ja muuallakin huomiota herättänyt teos tuli Tanskasta. Historiantutkija Troels Frederik Troels-Lund julkaisi vuosina 1879–1901 neljässätöista osassa teoksen *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af 16. Aarhundrede*, jonka myöhemmät painokset ilmestyivät paremmin tunnetulla nimellä *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*.²⁶ Teosta pidetään merkittävänä kulttuurihistorian tienraivaajana. Siinä käsiteltiin systemaattisesti arki-

21. Ks. sitaatti artikkelin alussa.

22. Ludvig Stawenow, Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria. *Historisk Tidskrift* 15 (1895), 416.

23. Otto Sjögren, *Sveriges kulturhistoria för menige man (från äldsta tid till Gustaf II Adolf)*. Stockholm 1898, 1.

24. Hans Hildebrand, *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring*. 1–3. Kongl. boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner, 1879–1903. Hildebrand rajasi teoksessaan Ruotsin keskiajan vuosiin 1008–1535.

25. Bengt Hildebrand, Hans O H Hildebrand. Elektronisessa julkaisussa *Svenskt biografiskt lexikon*, <urn:sbl:13584> (10.4.2019); Torstendahl 1964, 323–331; Tommila 1989, 137.

26. T. F. Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede* 1–14. 1879–1901. Elektronisessa julkaisussa *Project Runeberg* <http://runeberg.org/dagligt/> (15.12.2019).

elämän eri osa-alueita, ja sen tavoitteena oli antaa kokonaisvaltainen kuva 1500-luvun ihmisten elämäntavasta.²⁷ Teos herätti historiantutkijoiden huomion jo ensimmäisten osien ilmestyttyä, ja sitä käsiteltiin niin suomalaisissa kuin ruotsalaisissa julkaisuissa.

Kolmas teos, joka sai aikaan paljon keskustelua, tuli akateemisen historiatieteen ulkopuolelta. Kirjailija August Strindberg, jolla oli myös etnografisia ja historiallisia intressejä, julkaisi vuosina 1881–1882 teoksen *Svenska folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute, eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia* (1881–1882). Strindberg liitti teoksensa ensimmäiseen niteeseen esipuheen, jossa hän kritisoi voimakkaasti Eric Gustaf Geijerin ja ruotsalaisen historiatieteen tapaa kirjoittaa vain kuninkaiden ja virkamiesten historiaa, vaikka nämä väittivät kirjoittavansa kansan historiaa. Itse hän ilmoitti kirjoittavansa todellista Ruotsin kansan kulttuurihistoriaa ja sai aikaan vastalauseiden ryöpyn historiantutkijoiden keskuudessa.²⁸

Strindbergin teoksen arvioi vuoden 1881 ensimmäisessä *Historisk Tidskriftin* numerossa Hans Hildebrandin veli, lehden päätoimittaja Emil Hildebrand, joka toimi tuolloin Riksarkivetin amanuenssina sekä lehtorina ja tutki poliittista ja hallinnollista historiaa.²⁹ Strindbergin teoksen ensimmäinen nide oli julkaistu tässä vaiheessa ja hän oli ehtinyt suututtaa historiantutkijat lausunollaan. Emil Hildebrandin arvion mukaan tällainen teos, jossa käsiteltiin sitä, miten ihmiset asuivat, mitä he joivat ja söivät, miten he pukeutuivat, menivät naimisiin, kastettiin ja haudattiin, ei ollut kulttuurihistoriaa vaan kansatiedettä, ja samalla tavalla voitaisiin kuvailla mitä tahansa luonnonkansaa. Emil Hildebrandin mielestä todellista ”kansan” historiaa oli Ruotsissa jo kirjoitettu: siihen kuului esimerkiksi se, miten ruotsalaiset olivat luoneet lainsäädäntönsä ja yhteiskuntajärjestyksensä ja organisoineet uskonnonharjoituk-

sensa. Strindberg ei myöskään hänen mielestään tuonut mitään sellaista uutta historiantutkimukseen, mitä Hans Hildebrand ei jo olisi *Sveriges medeltid* -teoksellaan tehnyt.³⁰ On kiinnostavaa, että Emil Hildebrandin kritiikki osui epäsuorasti myös hänen veljeensä, sillä Hans Hildebrandin teoksessa käsiteltiin myös niitä teemoja, jotka tämän mielestä kuuluivat kansatieteen alueelle. Hans Hildebrandia tämä tuskin kuitenkaan häiritsi, sillä hän julkaisi itsekkin kansatieteellisiä tutkimuksia eikä pyrkinyt profiloitumaan ainoastaan historiantutkijana.

Hans Hildebrand puolestaan arvioi samassa julkaisussa Troels-Lundin teoksen *Dagligt Liv*. Tässä vaiheessa olivat ilmestyneet teossarjan kaksi ensimmäistä osaa. Hildebrandin mielestä kyseessä oli tärkeä tutkimus, joka oli tehty huolellisesti ja kirjoitettu hyvin, eikä sitä voinut kyllin lämpimästi suositella. Hildebrandin mielestä etenkin maan johtavien historiantutkijoiden silmät eivät olleet vielä auenneet näkemään kulttuurihistorian merkitystä.³¹ Seuraavana vuonna Hans Hildebrand kritisoi itsekkin Strindbergiä asettaen tämän lähtökohdat kyseenalaisiksi. Hildebrandin mielestä Strindberg korosti tarpeettoman paljon alempia yhteiskuntaryhmiä ja tarvetta tutkia heidän jokapäiväisen elämänmenonsa historiaa. Hildebrandin mukaan ”kansa” käsitti valtakunnan kaikki asukkaat kuningasta myöten, ja kuvauksessa oli luonnollisesti annettava enemmän tilaa yhteiskunnan ylemmille säädylle, koska he olivat jättäneet jälkeensä enemmän lähteitä. Hildebrand ei halunnut asettua samalle puolelle Strindbergin kanssa, vaikka molemmat pyrkivät ajamaan kulttuurihistorian asiaa.³² Strindberg viittasi teoksensa eri kohdissa kansan itsemääräämisvapauden puuttumiseen kuninkaiden, aatelin ja kirkon vallan alla, ja osoitti ihailua kapinallisia kohtaan. Hänen pyrkimyksiään pidettiin poliittisesti puolueellisina ja radikaaliliberaaleina, joten historiantutkijat sanoutuivat niistä jyrkästi irti.³³

27. Anne Eriksen, *From Ethnology and Folklore Studies to Cultural History in Scandinavia*. Teoksessa Jörg Rogge (toim.) *Cultural History in Europe. Institutions - Themes - Perspectives*. Transcript Verlag 2011, 35.

28. Esipuhetta referoi Emil Hildebrand, *Svenska folket i helg och söken* [...] af August Strindberg. *Historisk Tidskrift* 1 (1881), XCIII-XCIV.

29. Erik Norberg, Emil Hildebrand 1848–1919. Teoksessa Ragnar Björk & Alf W. Johansson (toim.) *Svenska historiker från medeltid till våra dagar*. Norstedts 2009.

30. E. Hildebrand 1881.

31. Hans Hildebrand, *Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede. Bønder og kjøbstadsboliger, af Troels Lund*. *Historisk Tidskrift* 1 (1881), XVIII-XXII.

32. Hans Hildebrand, *Historia och kulturhistoria*. *Historisk Tidskrift* 2 (1882), 2–3, 21–22.

33. Schybergson 1882, 59; Torstendahl 1964, 330. Kiistasta myös Meyer 2000, 36–37.

”Kansa” oli 1800-luvun jälkipuoliskolla keskeinen käsite historian tutkimuksessa, ja moni kansallista historiaa käsitellyt teos nimettiin ”kansan historiaksi”.³⁴ Myös kulttuurihistoriaa käsittelevissä keskusteluissa käsite esiintyi paljon etenkin Ruotsissa, mutta sen sisältöä ei juurikaan tarkemmin eritelty. Yleensä sillä kuitenkin viitattiin koko kansakuntaan. Kulttuurihistoriallisiin teoksiin sisältyi yleensä eri väestöryhmien, heidän elämäntapansa ja väestöryhmien välisten suhteiden tarkastelu. Toisaalta kulttuurihistoria myös erotettiin usein ”sisällisestä” historiasta (*inre historia*), joka käsitti esimerkiksi maan hallinnolliset, taloudelliset ja väestöolot. Nämä käsitteet olivat liukuvia ja osittain päällekkäisiä.

T. F. Troels-Lund ja Hans Hildebrand saivat myös osansa kritiikistä. Suomalaiseen tutkimukseen merkittävästi vaikuttanut taloushistorioitsija Hans Forssell kirjoitti vuonna 1881 *Nordisk Tidskriftin* arvion, johon tämän artikkelin alussa lyhyesti viitattiin. Forssell oli itse tutkinut talous- ja hallintohistoriaa esimerkiksi teoksessaan *Sveriges inre historia från Gustaf den förste, med särskild afseende på förvaltning och ekonomi* (1869) ja käyttänyt tilastollisia menetelmiä historian tutkimuksessa.³⁵ Hän asetti kuitenkin talous- ja kulttuurihistorian erilleen toisistaan. Forssell kritisoi Troels-Lundin ja Hildebrandin teoksia niiden aiheenvalinnasta, vaikka myönsikin, että myös kulttuurihistorialla oli oma paikkansa historian tutkimuksen kentällä. Forssellin mielestä jokapäiväisen elämän ja materiaalsen kulttuurin kuvaaminen oli kuitenkin yksitoikkoista, koska vuosisatojen kuluessa siinä ei tapahtunut juurikaan muutoksia, etenkin alempien kansankerrosten kohdalla. Esihistoriallisen ajan osalta oli hedelmällistä hyödyntää materiaalista aineistoa ja kirjoittaa arkielämästä, asumisesta ja muista sen kaltaisista teemoista, koska mistään muusta ei voinut saada tietoa. Myöhempien vuosisatojen osalta tämä ei enää ollut järkevää, koska oli saatavilla myös kirjallisia lähteitä. Forssell kysyi, miksi kuvattaisiin vain puun runkoa ja juuria, kun voidaan kuvata myös sen lehtiä, kukkia ja hedelmiä,

eli yhteiskunnan suuria murroksia ja johtavien miesten kamppailua vallasta.³⁶

Hans Hildebrand vastasi kritiikkiin seikkaeräisesti kirjoituksellaan ”Historia och kulturhistoria” *Historisk Tidskriftin* seuraavan vuoden numerossa. Hän hahmotteli tekstissä historian ja sen lähitieteiden tutkimusalueen ja näkemyksensä kulttuurihistorian tulevasta asemasta. Hän kritisoi Forssellia etenkin siitä, että tämä monen muun historian tutkijan tavoin näki kulttuurihistorian aputieteenä, joka sopi ainoastaan täydentämään historian esityksiä. Hildebrand esitti jopa, että tulisi perustaa kokonaan uusi tieteenala, kulttuuritiede, jonka osana kulttuurihistoria eroaisi historiatieteestä. Näin myös virheellinen käsitys oppialojen välisestä kilpailuasetelmasta poistuisi itsestään. Hildebrand hyväksyi puumetaforan, koska silloin kulttuurihistoria tutki sitä, mikä oli tärkeintä, eli puun runkoa ja juuria, ja historia sai hänen puolestaan rauhassa keskittyä lehtiin ja kukkiin.³⁷

Hans Hildebrand näki historiatieteen tehtävän kapeana, lähinnä poliittisen tapahtumahistorian tutkimisena, kun taas kulttuurihistorian avulla oli mahdollista selvittää kansakuntien ja aikakausien olemusta ja luonnetta. Hildebrandille yksilö oli aikakautensa ja kulttuurinsa tuote, ja tämä konteksti oli tärkeää tuntea myös valtakuntien johtohahmoja tutkittaessa. Toisaalta kulttuurintutkija saattoi Hildebrandin mukaan auttaa historioitsijaa ymmärtämään pienien, arkisten asioiden merkitystä, esimerkiksi sitä, miten sotilaan pukeutuminen eri aikakausina vaikutti sodankäyntiin ja sen myötä sotapolitiikkaan. Lopputulemana hän totesi, että historian ja kulttuurihistorian tai kulttuuritieteen oli kuljettava eri teitä, jolloin ne pystyivät myös parhaiten hyötymään toisistaan.³⁸ Hildebrand oli todennäköisesti hyvin perillä siitä, ettei kulttuurihistoria pystyisi saavuttamaan todellista jalansijaa ruotsalaisen historiatieteen kentällä. Toisaalta hänen tavoitteenaan oli Ruotsin ensimmäisen arkeologian oppituolin perustaminen.³⁹ Ehdotus uuden kulttuuritieteen oppialan perustamisesta oli käytännöllinen rat-

34. Aronsson et al. 2011, 257–259.

35. Forssellista esim. Gunnar Artéus, Geijer och de stora 1800-talsverken. Teoksessa Gunnar Artéus & Klas Åmark (toim.), *Historieskrivningen i Sverige*. Studentlitteratur 2012; Tommila 1989, 142.

36. Forssell 1881, 570. Forssellin tekstiä referoi myös H. Hildebrand 1882, 3–5.

37. H. Hildebrand 1882, 1, 3–5, 10.

38. *Ibid.*, 26–27.

39. H. Hildebrand 1882, 6.

kaisu, joka toteutuessaan olisi yhdistänyt Hildebrandin molemmat intressit ja vakiinnuttanut niiden institutionaalisen aseman.

Teosten vastaanotto Suomessa

Valvojan toimituksessa vaikuttivat 1880-luvun alussa Ernst Gustaf Palmén ja Johan Richard Danielson, joista ensin mainittu nimitettiin Suomen historian professoriksi vuonna 1884 ja jälkimmäinen yleisen historian professoriksi vuonna 1880. Molemmat olivat omaksuneet darwinilaisen maailmankatsomuksen ja sovelsivat luonnontieteellistä evolutionismia historiantutkimukseen.⁴⁰ E. G. Palmén kommentoi vuonna 1882 kolmea edellä mainittua teosta kirjoituksessa, jossa hän esitteli Ruotsin uusinta historiallista kirjallisuutta. Historiantutkijoiden kirjoittamat kulttuurihistorialliset teokset saivat arviosta ylistystä osakseen. Palménin mukaan Troels-Lundin teos osoitti, miten sivistyksen ja tapojen historiaa tuli tutkia ja kirjoittaa, jos halusi tehdä sen kunnolla. Palménin mielestä Ruotsissa ja muualla Pohjolassa oli keskitytty liikaa kuninkaiden ja valtiomiesten tekojen selvittämiseen, kun sivistyksen edistys sitä vastoin on jäänyt syrjään, mutta tämän hän totesi olevan vähitellen muuttumassa. Troels-Lundin ansiona Palmén mainitsi, että tämä oli tehnyt tutkimusta Ruotsinkin arkistoissa, ja että oikeastaan hän kuvailikin koko Skandinavian sivistysoloja. Palmén ylisti myös Hans Hildebrandin teosta todeten, että keskiaika tulisi teossarjassa täydellisesti ja monipuolisesti kuvatuksi, kun se olisi kokonaan valmis. Strindbergin teoksen hän sen sijaan tuomitsi historiallisesti täysin arvottomaksi. Palmén yhtyi ruotsalaisten historiantutkijoiden kritiikkiin ja mainitsi myös sen, miten Strindberg oli syyttänyt Geijeriä ja muita historioitsijoita vain kuninkaiden historian kirjoittamisesta.⁴¹ On kiinnostavaa, että Palmén oli itsekin sitä mieltä, että Ruotsissa oli kirjoitettu liiaksi vain kuninkaiden historiaa, mutta Strindberg oli hänenkin mielestään mennyt liian pitkälle. Ehkä ruotsalaisten virkaveljien

langettava tuomio näkyi arvostelijoiden jyrkässä asenteessa myös Suomessa.

Suomessa suhtautuminen kulttuurihistoriaan oli historiantutkijoiden keskuudessa myönteisempää kuin Ruotsissa. Troels-Lundin teoksen herättämä innostus näkyi myös artikkelisarjassa ”Suomalaisten elämästä 15:llä sataluvulla”, jonka taloushistorioitsijana tunnettu Hannes Gebhard julkaisi *Kyläkirjaston kuvalehden* B-sarjassa vuosina 1889–1890. Gebhard kertoi käyttäneensä keskeisenä lähteenään Troels-Lundin teosta ja käsitteli artikkeleissaan esimerkiksi ruoka- ja juomatapoja, asumista ja sisustusta sekä siveellisyyttä ja väkivaltaisuutta. Hänen mielestään nykyiset olot olivat syntyneet entisistä ja olivat niiden luonnollisia seurauksia, joten oli tärkeää oppia tuntemaan elämänoloja menneisydessä. Gebhard otti vuonna 1888 kantaa myös koulujen historianopetukseen ehdottaen, että ihmisten arkielämän ja yhteiskunnallisten olojen kehityksen opiskelun tulisi saada keskeisempi asema hallitsijoiden ja sotien sijaan.⁴² Myös E. G. Palmén puolusti vuonna 1893 kulttuurihistorian asemaa keskustelussa koulujen historianopetuksesta, kun taas esimerkiksi ylimääräinen yleisen historian professori, ruotsalaisen kieliryhmän johtohahmo M. G. Schybergson ei katsonut sen lainkaan kuuluvan kouluopetukseen.⁴³

Finsk Tidskriftissä arvioitiin uusista teoksista nimenomaan Strindbergin suurelle yleisölle suunnattu teos, joskin kirjoittaja M. G. Schybergson mainitsi myös Hildebrandin tutkimuksen. Schybergson asettui puolustamaan historiantutkimusta Strindbergin hyökkäystä vastaan, mutta hieman eri tavalla kuin muut kirjoittajat. Hänen mielestään piti ensiksi rakentaa talo ja sitten vasta lisätä koristukset, eli ensin piti selvittää valtion synty ja lainsäädännön, yhteiskunnan ja uskonnollisten instituutioiden kehitys, ja sitten vasta tutkia arkielämää. Hän mainitsi myös, että Hans Hildebrand oli jo ansiokkaasti selvittänyt tätä aluetta.⁴⁴ Toisessa, seuraavana vuonna julkaistussa kirjoituksessaan Schybergson toi esille,

40. Ahtiainen & Tervonen 1996, 48–50.

41. Toimitus [E. G. Palmén], Katsaus Ruotsin uusimpaan historialliseen kirjallisuuteen 1. *Valvoja* 21 (1882), 439–443. Kirjoittajaa ei ole erikseen mainittu tekstin yhteydessä, mutta Palmén mainitaan kirjoittajaksi myöhemmin ilmestyneessä sisällysluettelossa: Sisällysluettelo *Valvojan* 1880–1890. *Valvoja* 12 (1890), 628.

42. Hannes Gebhard, Historian opetus kouluissamme. *Valvoja* 2 (1888), 67–69.

43. Tommila 1989, 148.

44. M. G. Schybergson, August Strindberg: Svenska folket i helg och söcken. *Finsk Tidskrift* 1 (1882), 58–60. Schybergson seurasi ruotsalaista keskustelua tiiviisti *Historisk Tidskriftin* kautta ja pyrki tekemään julkaisua tunnetummaksi suomalaisten lukijoiden keskuudessa. Esim. M. G. Schybergson, I bokhandeln. *Finsk Tidskrift* 1 (1883), 57–61.

B sarja N:o 3.
Maaliskuun 31 p:nä 1890.
3mas vuosikerta.

Suomalaisten elämästä 15:llä sataluvulla.
Kirj. H. G.
V.

Edellisessä, ravinto-aineista puhuessani, on sisämaan elämä etupäässä ollut kuvaamaani esineenä. Näimme siitä, että sisämaassa tyy-

historiassa. Ennen olivat nämä kaikki ryydit ja hedelmät olleet sangen harvinaisia herkuja suurtenkin pöydillä Tanskassa ja Ruotsissa, sen vuoksi, että ne saapuivat tänne Venedigin kauppiaitten ja Hansakaupunkien välityksellä ja tulivat sen kautta äärettömän kalliiksi. Hinnat muuttuivat edellä mainittujen tapaus-

esim. rusinat, väkunanat, taatelit, laumut, riikut, mantelit, sitruunit, oliivit, omenat, saksanpähkinät, y. m. Tähän aikaan jo oli tavallista, että näitä hedelmiä yhä marjoja keitettiin sokerin kanssa syltiksi, jota näytään nautittu meidän maittojemme mukaan tavattoman paljon.

Niin ikkää näemme jo mainittavan 15:llä

Kansanteatteri München'issä. (Katso siv. 31).

dyttiin yksinomaan oman maan tuotteihin, että sikomaan herkuja ei tunnettu paljo ollenkaan. Sama oli ollut asianaista koko maassamme ennen Amerikan löytöä ja ennen kuin tunnettiin merenkulku Itä-Intiaan. Sillä nämä kaksi löytöä vaikuttivat ainakin täällä Pohjoismaissa todellisen käänteen myöskin ravinto-aineitten

ten johdosta monta vertaa huokeammiksi ja seurauksena oli, että näitä ylellisyystavaroita alettiin tuoda laivoilla aina etäisen Suomenkin satamoihin, niistä varakkaitten kyökkisiin ja ruokapöydille. Jo tänä aikaisissa tilikirjoissa näemme siten mainittavan useimmat hedelmät, joita meidän aikamme tavallisesti käytetään,

sataluvulla useimmat tavalliset ryytilajit, niin kuin esim. anis, aluna, galligo, bolbetti, inkivääri, kalmusjuuri, kaneelinkuori, kardemumma, laakerimarjat, muskotti, neilikat, pöppuri, pippurikumina, sahrani, sekuri, ajuruoho y. m.

Ja näitä käytettiin hyvin runsaasti ja kaikissa ruo'issa ja mitä kunnallisimmissa seko-

■ Kuva 2. T. F. Troels-Lundilta innoituksensa saaneen Hannes Gebhardin "Suomalaisten elämästä 15:llä sataluvulla" -artikkelisarjan viides, ruoka- ja juomatapoja käsittelevä osa avasi *Kyläkirjaston Kuvalehti* B-sarjan maaliskuun numeron vuonna 1890. Lähde: *Kyläkirjaston Kuvalehti*. B sarja N:o 3, s. 25. <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aika-kaus/binding/11400>> Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

että Suomen keskiajan historiantutkimuksesta poliittisen historian osuus oli jo kattavasti selvitetty, kun taas juuri kulttuurihistorian alueella oli vielä paljon työtä.⁴⁵ Etenkin ruotsalaisissa sekä Suomen ruotsinkielisissä arvioissa kulttuurihistorian tutkimuksen arvostukseen vaikutti se, minkä verran historiantutkijat kokivat työtä olevan vielä jäljellä perustavammasi katsottujen historian osa-alueiden tutkimisessa. Kulttuurihistoriaa ei torjuttu kokonaan, mutta sen paikka oli arvojärjestyksessä alimpana.

Suomessa yllä käsiteltyjä teoksia arvioitiin ja niistä kirjoitettiin selvästi vähemmän kuin Ruotsissa, mutta historiantutkijat olivat hyvin perillä niistä ja ajan suuntauksista. Esimerkiksi Kustavi Grotenfelt julkaisi vuonna 1886 ”Suomen sivistyshistoriaa” koskevia asiakirjoja todeten, että ”se, mikä on sanottu sivistyshistoriaksi, yhä enemmän anastaa alaa historian tutkimuksessa”. Grotenfeltin mielestä eri aikakausien tapojen ja käsitysten historia kaipasi vielä tarkempaa tutkimista. Hänen julkaisemansa dokumentit koskivat valituksia teinien huonosta käytöksestä 1600-luvun Viipurissa, luonnontieteellisiä luentoja, propagandalauluja 1700-luvun lopulta sekä kansanrunousaineistoa 1800-luvulta.⁴⁶ Suhtautuminen uusien kulttuurihistoriallisten lähdejulkaisujen arvoon ei ollut Suomessakaan yksimielistä. Kun Reinhold Hausen julkaisi ruotsalaisen talonpojan pojan, Turussa papiksi opiskelleen Petrus Gylleniuksen päiväkirjan 1600-luvulta vuonna 1880, Yrjö Koskinen paheksui syvästi valtion varojen käyttämistä tällaiseen julkaisuun, jonka kohteena oli ”verrattoman vähäpätöinen henkilö”. Turun akatemian opintojen osalta Koskinen myönsi julkaisun hyödyllisyyden, mutta muuten pääasiassa Värmlantiin sijoittuvat yksityiskohtaiset, arkiset merkinnät eivät olleet julkaisemisen arvoisia.⁴⁷ Kansalliset näkökohdat vaikuttivat varmasti tässä taustalla: julkaisulla ei ollut Suomessa kansallista relevanssia Turun akatemian osuutta lukuun ottamatta.

Kulttuurihistoria, historiatieteen metodologia ja professionalisoituminen

Keskustelu kulttuurihistoriasta liittyy läheisesti historian tieteenalanrakennukseen ja historiantutkimuksen professionalisoitumiseen. Tieteenalat pyrkivät 1800-luvun lopulla määrittelemään entistä tarkemmin tutkimuskohteitaan ja menetelmiään, erottautumaan toisistaan ja saamaan omia oppituleja yliopistoihin. Birgitta Odénin mukaan tieteenalanrakennus johti oman alan rajojen tiukkaan vartioimiseen etenkin tieteenalojen muodostamisen alkuvaiheessa. Ruotsissa kulttuurihistoriasta ei syntynyt omaa tieteenalaa, eikä se saanut kunnollista jalansijaa historiatieteen sisällä. Historiatiede säilytti valtioidealisen painotuksensa ja eriytyi selkeästi kansatieteestä, joka muodosti samaan aikaan teoria- ja metodipohjaansa.⁴⁸ Empiirisyyden ja objektiivisuuden vaatimukset korostuivat ruotsalaisessa historiantutkimuksessa ja tieteenalan on kuvattu tietystä määrin eristäytyneen norsunluutorniinsa, kun tulkintoja vältäneet teokset eivät olleet helposti lähestyttäviä suurelle yleisölle.⁴⁹ Kulttuurihistorian torjuminen historiatieteen kentältä antoi tilaa amatööreille ja muiden alojen edustajille, joiden käsiin kulttuurihistorian kirjoittaminen Ruotsissa pääosin jäi.⁵⁰

Hans Hildebrandin näkemykset poikkesivat ruotsalaisen historiantutkimuksen valtavirrasta, jossa faktojen esittäminen oli keskeisellä sijalla. Tässä hän oli eri linjoilla myös ihailemansa Troels-Lundin kanssa. Hildebrandin mukaan tutkijan tuli pystyä ikään kuin astumaan 1500-luvulle ja kuvaamaan esimerkiksi jotakin sen ajan huonetta kokonaisuutena, kun taas Troels-Lund katsoi menneisyyteen 1800-luvun arkistoista käsin ja tyytyi tekemään inventaarion sen sisältämistä huonekaluista ja tavaroista.⁵¹ Hildebrandin mielestä pienikin löytö liittyi laajempaan kokonaisuuteen, kansakunnan elämään, josta historioitsijan tuli antaa mahdollisimman yhtenäinen kuva. Kulttuurihistorian tehtävä oli kuvata ihmis-

45. M. G. Schybergson, Ur Finlands medeltid. *Finsk Tidskrift* 1 (1883), 46.

46. Kustavi Grotenfelt, Moniahta lehti Suomen sivistyshistoriaa. *Suomi* 19 (1886), 59.

47. Yrjö Koskinen, Kotimaan kirjallisuutta. *Valvoja* 20 (1881), 424–425.

48. Birgitta Odén, Research Fields and Disciplines in the Historical Sciences. The Swedish Experience. Teoksessa Ragnar Björk & Karl Molin (toim.) *Societies Made Up of History*. [Kirjoittajat] 1996.

49. Simon Larsson, Scientific historiography and its discontents. Danish and Swedish ‘aristocratic empiricism’. Teoksessa Haapala et al. (toim.) 2017.

50. Aronsson et al. 2011, 265. Kulttuurihistoriasta ”vastarintahistoriana” ks. Odén 1996, 47.

51. H. Hildebrand 1881, XIX–XX.

elämää sen kaikessa monipuolisuudessa ja rikkaudessa, pienistä mutta yleisistä ja tyypillisistä asioista suuriin ja arvokkaisiin. Kulttuurihistoria pyrki kokonaisvaltaisuuteen, eikä siinä pyrkimyksessään unohtanut valtiotakaan, jonka kehitys oli yksi ihmisten korkeimmista saavutuksista. Yksityiskohtaisemmissa kysymyksissä tuloksia voitiin kuitenkin lainata naapuritieteiltä, kuten historialta.⁵²

Tässä keskustelussa voi jo nähdä samoja piirteitä kuin 1900-luvun vaihteen metodikiistassa, jossa keskeiset vastakkainasettelut koskivat yksilökeskeistä ja kollektivistista historiankirjoitusta sekä korostetun lähdekeskeistä ja tulkintoihin sekä yleisiin teorioihin pyrkivää tutkimusta.⁵³ Historian tutkimusala oli juuri 1800-luvun lopulla tieteellistynyt ja kehittänyt oman metodinsa, joka etenkin Ruotsissa painottui vahvasti faktojen esittämiseen ja laajojen synteisien välttämiseen. Huolellista lähdeytöskentelyä ja lähdekritiikkiä arvostettiin, mikä äärimmillään johti siihen, että lähteiden sisällön selostamisesta tuli varsinainen tutkimus, ja tulkinnat ja teoriat jopa torjuttiin.⁵⁴ Hildebrandin esittelemä kulttuurihistoriallinen tutkimus olisi väistämättä johtanut metodologian uudelleenmäärittelyyn. Hans Hildebrand, joka ei itsekään alun perin ollut historiantutkija, pyrki tuomaan historiantutkimuksen juuri valmiiksi paalutetulle kentälle jotain, joka uhkasi myllertää sen perustukset uudelleen. Tässä tilanteessa on helppoa ymmärtää, miksi se torjuttiin.

Suomessa erilaiset näkemykset kieliryhmien välillä näkyvät siinä, miten kulttuurihistoriallisiin teoksiin suhtauduttiin. Tässä käsiteltyjen arvioiden kirjoittajat, professorit E. G. Palmén ja M. G. Schybergson olivat kiistan keskushahmoja. Ruotsinkielisessä Suomessa kansatieteellä oli samanlainen identiteettiä luova tehtävä, joka suomenkielisellä puolella kuului fennomaaniselle historiantutkimukselle. Toisaalta ruotsinkielinen eliitti löysi samastumiskohteensa menneisyyden

ylemmistä yhteiskuntaryhmistä helpommin kuin talonpojista. Metodologisesti ruotsinkieliset tutkijat noudattivat samaa linjaa kuin kollegansa Ruotsissa pitäytymällä tarkasti lähteiden tiedoissa, kun taas fennomaanit etsivät laaja-alaisia selityksiä ja pyrkivät synteeseihin.⁵⁵ Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että kulttuurihistorian asema nousi tärkeäksi suomenmielisessä historiantutkimuksessa. Seuraavalla vuosikymmenellä Lamprechtin ajatukset saivatkin vastakaikua, kun nousevan nuoren historioitsijasukupolven oppisat Palmén ja Danielson suhtautuivat jo valmiiksi myönteisesti kulttuurihistoriaan.⁵⁶

Monitieteisyyttä ja raja-aitoja

Uusien 1880-luvun vaihteen molemmin puolin julkaistujen tutkimusten kulttuurihistoriallinen painotus kiinnitti historiantutkijoiden huomion kulttuurihistoriaan. Ne nostivat aiheen ajankohtaiseen keskusteluun jo ennen niin sanottua metodikiistaa seuraavalta vuosikymmeneltä lähtien. Vaikutteita saatiin paitsi Saksasta⁵⁷ myös Tanskasta, minkä keskustelu Troels-Lundin teoksesta osoittaa. Sekä Troels-Lundin että Hans Hildebrandin kulttuurihistorialliset teokset hyväksyttiin Ruotsissa tieteellisesti pätevinä, mutta niiden aiheenvalinta aiheutti kritiikkiä. Suomessa teokset otettiin vastaan pikemminkin esimerkeinä siitä, millaista historiantutkimus voisi olla. August Strindbergin kulttuurihistoriallinen teos puolestaan tyrmättiin molemmissa maissa ja Suomen molemmissa kieliryhmissä, mutta sitä kuitenkin arvioitiin ja siihen otettiin kantaa historiatieteellisessä keskustelussa.

Kulttuurihistorian käsitettä käytettiin 1800-luvun lopun diskurssissa usein poliittisen tai valtiollisen historian vastakohtana. Kulttuurihistoria oli uusi suuntaus, joka joutui taistelemaan paikastaan historiatieteen piirissä etenkin Ruotsissa. Kulttuurihistoriallisten teosten oli vaikea saada tunnustusta, sillä ne joko jätettiin arvioimatta tai

52. H. Hildebrand 1882, 22–24.

53. Jalava 2019, 186–189.

54. Larsson 2017, 130–132; Jalava 2019, 188.

55. Elise Garritzen, *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010, 23–26; Max Engman, Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historiantutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Pekka Ahtiainen et al., *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY 1990, 40–41, 47.

56. Viikari 1995, 296–298.

57. Hans Hildebrand mainitsee kirjoituksessaan filosofi Heinrich Ritterin ja historiantutkija Heinrich von Sybelin. H. Hildebrand 1882, 3, 9, 25.

arvioitiin hyvin kriittisessä valossa. Valtaosa kiitävistä arvioista oli lähtöisin Hans Hildebrandin itsensä kynästä. Arvioista käy ilmi, että ainakin osa historian tutkijoista piti arkielämän historiaa mieluummin kansatieteen tai arkeologian alaan kuuluvana. Suomessa puolestaan tällaiseen aiheenvalintaan ei negatiivisessa mielessä puututtu. Ristiriidan aiheutti Ruotsissa pyrkimys viedä kulttuurin tutkimusta historiatieteen kentälle, kun taas Suomessa kulttuurihistorian tutkimusta alettiin varsinkin 1900-luvun vaihteesta lähtien kehittää historiatieteen sisällä. Myös historian tutkijat itse julkaisivat muinaistieteellistä tai kansatieteellistä tutkimusta, eikä tätä pidetty ongelmallisena.

Ruotsissa kulttuurihistorian käsitteellä viitattiin pääasiassa ihmisten jokapäiväisen elämän, elinkeinojen ja arkisen ympäristön tutkimukseen. Suomessa kulttuurihistoriallinen tutkimus määriteltiin laajemmin, ja sillä viitattiin usein yleisemmin yhteiskunnan tai kansakunnan historiaan. Toisaalta kulttuurihistorian menestys Suomessa liittyy siihen, että kulttuurihistoriallisiksi nimetyt teemat ja metodit saivat kannatusta laajemmalla rintamalla, kun taas Ruotsissa vain yksittäiset tutkijat pyrkivät edistämään kulttuurihistoriallista tutkimusta. Suomessa myös menneisyyden

yhteisöllisen elämän ja kulttuurin tutkimus sopi paremmin historian tutkimuksen normatiiviseen kehykseen, eivätkä kulttuurihistorialliset teokset tuoneet pinnalle merkittäviä ristiriitoja kuten naapurimaassa.

Useammilla tieteenaloilla luontevasti liikkuneen Hildebrandin kulttuurihistoria oli jo lähtökohdiltaan monitieteistä, vaikka hän itsekin korosti kulttuurihistoriaa käsittelevässä kirjoituksessaan tieteenalojen erillisyyttä ja kunkin omaa tehtävää. Folkloristista, kansatieteellistä, kieli-tieteellistä ja arkeologista tutkimusta julkaistiin 1800-luvun lopulla runsaasti sekä Ruotsissa että Suomessa, ja eri tieteenalojen avulla valaistiin niin kansakuntien muinaisia vaiheita kuin kulttuurin kehitystä.⁵⁸ Suomenmielisessä Suomessa kansakunnan historian ja kulttuurin tutkiminen oli yhteinen ponnistus, johon eri tieteenalojen edustajat saattoivat yhdessä osallistua, eikä monitieteisyyttä koettu ongelmaksi. Ruotsissa selkeän yhteisen mission puute johti Suomea tiukempaan tieteiden välisten raja-aitojen varjeluun.

Miia Kuha työskentelee tutkijatohtorina historian ja etnologian laitoksella Jyväskylän yliopistossa.
Sähköposti: miia.p.kuha@jyu.fi

58. Tommila 1989, 117–119.

Kenneth Partti

Tieteellisiä siirtymiä ja paradigmamuutoksia

Kielelliset käänneet Suomen ja Ruotsin historian väitöskirjoissa vuosina 1970–2010

Ovatko suomalaisen ja ruotsalaisen historiankirjoituksen metodipainotukset eronneet toisistaan viimeisen 50 vuoden ajalla, kun tarkastellaan kielellisesti suuntautuneiden menetelmien vastaanottoa? Ja jos ovat eronneet, miksi? Tarkastelen, kuinka kielelliseen käänneeseen ja kielen analyysiin pohjautunut historian tutkimus on edennyt ja vaikuttanut Suomessa ja Ruotsissa 1970-luvulta vuoteen 2010. Analysoimalla tämän menetelmäsuuntauksen vaikutuksia selvitan kansainvälisen menetelmän vastaanottoa kansallisissa tutkimusperinteissä. Kuten jäljempänä argumentoin, kielellisesti suuntautuneita menetelmiä on useita erilaisia, mutta niiden kokonaisuuden voi rinnastaa eräänlaiseksi ajattelutavaksi, paradigmaksi.¹

Ihmistieteissä viimeisen reilun kuudenkymmenen vuoden ajan vaikuttanut niin sanottu kielellinen käänne on rantautunut vähitellen myös historian tutkimukseen. Tässä suuntauksessa menneisyyden kieli otetaan vakavasti ja sille annetaan analysoinnissa oma keskeinen rooli – kieltä ei ymmärretä enää pelkkänä sanoman välittäjänä, vaan aktiivisena tekijänä ajatusten ja toiminnan yhteydessä. Historian konstruointi käsitetään siis kielellisenä aktiviteettina.² Kansainvälisessä historian tutkimuksessa tämä paradigmamuutos alkoi 1970-luvun taitteessa ja sen ensimmäisen aallon auktoreihin kuuluivat Quentin Skinner, Reinhart Koselleck, Joan Scott, Hayden White ja Michel Foucault. Heidän menetelmiä ja teorioita käsitelleet työnsä edustivat empiirisesti ja teoreettisesti hyvin erilaisia näkökulmia.³ Artikkelin analyysiosuus perustuu

heidän julkaisuihinsa viittaamiseen ja siteeraamiseen Suomessa ja Ruotsissa.

Käytän monikkumuotoista ”kielellisten käänneiden” käsitettä, koska historian tutkimuksessa ei ole tapahtunut mitään yksittäistä ja yhtenäistä käännettä. Yhden laajan käänteen sijaan kielellisesti konstruoituun historian tutkimukseen keskittyvät suuntaukset ovat ulottuneet tutkimuslähtöisestä käsite- ja aatehistoriasta kiistanalaisempiin postmoderneihin teorioihin. Kyseessä on pikemmin sarja useita pienempiä käännteitä.

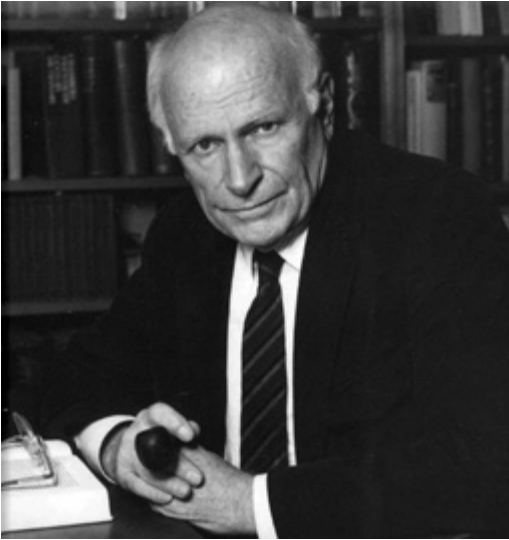
Kielellisten käänneiden vastaanoton selvittäminen on relevanttia, koska niihin kuuluvien menetelmien rantautumista ei tunneta, vaikka ne ovat nykyisin yleisesti käytössä. Nykyinen tutkimus olisi hyvin erilaista ilman monimuotoisen menneisyyden kielen huomioonottamista ja korostamista. Menetelmien vastaanottoa selvittämällä avautuu mahdollisuus tarkastella laajemmin suomalaista ja ruotsalaista tutkimuskulttuuria, koska näin voidaan mitata tutkimuksen avoimuutta uusille menetelmille. Samalla voidaan arvioida tutkimustraditioiden ja vaihtoehtoisten lähestymistapojen vahvuutta. Menetelmä- ja teoriasovellukset ovat jo täällä olemassa olevan tradition ja pääasiassa ulkopuolelta tulleiden metodivirtauksen sekoitusta. Historian tutkimukseen kielelliset käänneet ovat saapuneet lähialoilta, kuten valtio-opista, joissa niiden merkitys on toistaiseksi ollut historia-alaa vahvempi.

Artikkelin alkuperäisaineiston muodostavat kaikki Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1970–2010 ilmestyneet historian väitöskirjat, joista olen vali-

1. Artikkelin on osa Jyväskylän yliopistossa toimivaa Yhteinen menneisyys, erilaiset näkökulmat -hanketta, jota rahoittaa Koneen Säätiö. Artikkelin pohjautuu kirjoittajan väitöskirjatutkimusta varten kerättyyn aineistoon, mutta lähestyy aihetta kokonaiskuvan ja pelkästään väitöskirjojen kautta. Ks. Kenneth Partti, *Taking the Language of the Past Seriously. The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010*. Jyu Dissertations 174. Jyväskylän yliopistopaino 2020. JYX-julkaisuarkisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7991-1> (16.12.2019).

2. Kielellisestä käänneestä yleisesti ks. esim. Elizabeth Clark, *History, Theory, Text. Historians and the Linguistic Turn*. Harvard University Press 2004.

3. Näiden tutkijoiden töitä ja merkitystä käsitellään lähemmin seuraavassa, taustoittavassa luvussa.

■ Kuva 1. Reinhart Koselleck on käsitehistorian keulakuva. Kuva: Wikimedia Commons.

koinut tarkemman analyysin kohteeksi ne, joissa on viitattu kansainvälisiin kielellisten käänneiden auktoireihin. Näitä on lähes kymmenen prosenttia kaikista alan väitöskirjoista.⁴ Väitöskirjat ovat vertailukelpoinen aineisto historiantutkimuksen menetelmien ja lähestymistapojen tutkimiseen, kun otetaan huomioon Suomen ja Ruotsin yhteinen historia sekä tiedeintituutioiden yhteiset juuret. Niiden käyttökelpoisuutta korostaa se, että tutkintosäännökset ovat edellyttäneet väitöskirjoihin teoria- ja menetelmäosiota jo tutkimani ajanjakson alkuvaiheessa. Selvitän siis yhden aineistotyyppin avulla, miten kielelliset käänneet ovat yleistyneet Suomessa ja Ruotsissa. Vaikka väitöskirjat korpuksena ovat vain yksi lähdeaineisto, jonka mukana monia teemoja ja tutkijoita rajautuu väistämättä pois, mahdollistaa siteerausten ja viitteiden laskemiseen perustuva

lähestymistapa kahden maan tutkimusperinteiden yhteismitallisen vertailun neljän vuosikymmenen ajalta.

Taustoituksen jälkeen vertailen, miten suomalaisissa ja ruotsalaisissa väitöskirjoissa on viitattu kansainvälisiin kielellisten käänneiden auktoireihin, ja lopulta pohdin kielellisesti suuntautuneiden menetelmien paikkaa ja merkitystä Suomen ja Ruotsin historiografiassa. Vertaileva lähestymistapa mahdollistaa sekä kohteena olevien maiden tutkimustilanteen että vaihtoehtoisten kehityskulkujen tarkastelun.⁵ Koska keskityn vertaamaan Suomea ja Ruotsia kokonaisuuksina, yksittäisiä yliopistoja ja tutkijoita merkittävimiksi kategorisoinneiksi muodostuvat oppiainejaot.

Kielellisten käänneiden ensimmäinen aalto historiantutkimuksessa

Kielellinen käänne on vaikuttanut huomattavasti kaikilla ihmistieteiden aloilla, mutta historiantutkimuksessa selvemmin aatehistoriassa, uudessa poliittisessa historiassa sekä *gender*-tutkimuksessa. Historiantutkijat ovat ymmärtäneet kielellisen käänteen monella eri tavalla. On myös vaikea määritellä tarkasti, mitä kielellinen käänne eksplisiittisesti on ja mitä se mahdollisesti sisältää. Vaikka kyseinen termi tuli käyttöön 1960-luvun lopulla, ei keskittyminen kielen monimuotoisuuteen ja ominaisuuksiin ole pelkästään 1970-luvun taitteen ilmiö, vaan sen juuria voidaan jäljittää vähintään Ludwig Wittgensteinin analyttiseen kielifilosofiaan asti.⁶

Kielelliset käänneet eivät ole olleet mikään yhtenäinen ja homogeeninen tapahtumasarja, vaan hyvinkin monitahoinen ilmiö. Kaikilla tutkimukseni kansainvälisillä kohdehenkilöillä, Quentin Skinnerillä, Reinhart Koselleckilla, Joan Scottilla, Hayden Whitella ja Michel Foucault'lla, on ollut erilainen lähestymistapa kielen kautta

4. Tutkimukseen on sisällytetty ns. profaanihistorian väitöskirjat: Ruotsin osalta oppiaineet *historia* sekä *idé- och lärdomshistoria*, Suomen osalta oppiaineet ovat Suomen historia, yleinen historia, Suomen/Suomen ja Skandinavian historia, poliittinen historia, kulttuurihistoria, talous- ja sosiaalishistoria, taloushistoria, aatehistoria sekä ruotsinkieliset oppiaineet Helsingin yliopistossa sekä Åbo Akademiassa. Kirkko-, oikeus- tai taidehistorian väitöskirjat eivät ole tutkimuksessa mukana.

5. Vertailevasta tutkimuksesta historian alalla, ks. esim. Jürgen Kocka & Heinz-Gerhard Haupt, *Comparison and Beyond. Traditions, Scope and Perspectives of Comparative History*. Teoksessa Heinz-Gerhard Haupt & Jürgen Kocka (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Berghahn Books 2009, 1–30.

6. Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press 1997; Kathleen Canning, *Feminist History after the Linguistic Turn. Historicizing Discourse and Experience*. *Signs* 19 (1994), 368–404; Clark 2004.

tehtävään tutkimukseen. Sen ohella, että nämä viisi tutkijaa edustavat kielellisten käänneiden ensimmäistä aaltoa historian tutkimuksessa, he ovat teoreettis-metodologisilla töillään osallistuneet niistä käytyihin keskusteluihin vuosikymmenten ajan, osa heistä koko tarkastelemani aikajakson yli. Siksi olen käyttänyt viittauksia heidän tutkimuksiinsa tutkimusaineistoni valikoinnin kriteerinä.

Cambridgelainen Quentin Skinner (s. 1940) on korostanut kielenkäytön uniikkeja tilanteita. Skinnerin vuonna 1969 julkaistu artikkeli ”Meaning and Understanding in the History of Ideas” aiheutti sen, että poliittisen filosofian ja aatehistorian tutkijat joutuivat arvioimaan uudelleen suhtautumistaan kieleen ja sen monimuotoisuuteen. Skinnerin mukaan poliittiset toimijat toimivat nimenomaan kielen kautta, eli toiminta tapahtui heidän sanoessaan jotakin. Sanoja ja käsitteitä on hänen mukaansa käytetty aina uniikkeina puhetekoina omissa kielellisissä konteksteissaan ja niillä on ollut jokin puhujan määrittämät tarkoitus.⁷

Saksalainen käsitehistoria (*Begriffsgeschichte*) on puolestaan keskittynyt käsitteiden pidempiaikaiseen historiaan. Sen huomattavin edustaja on ollut Reinhart Koselleck (1923–2006). Hän aloitti kollegoineen historiallisten peruskäsitteiden sanakirjasarjan *Geschichtliche Grundbegriffe* toimittamisen vuonna 1972. Koselleck erosi Skinneristä siten, että hän ei keskittynyt pelkästään yksittäisten henkilöiden tarkoitusten ja tekojen tulkintaan, vaan hänelle kieli ja käsitteet olivat keino rekonstruoida kokonaisia poliittisia ja sosiaalisia rakenteita. Koselleckin ja Skinnerin metodit poikkeavat toisistaan lisäksi siinä, ettei Koselleckin menetelmä rajoitu pelkästään käsitteiden käytön analysoimiseen vaan soveltuu myös varsinaisten käsitteiden tutkimukseen.⁸

Kielellisistä käänneistä puhuessa ei voida sivuuttaa Joan Scottin (s. 1941) asemaa. Scottin vuonna 1986 *American Historical Review* -lehdessä julkaistu ”Gender” toi kielellisen ulottuvuu-

den mukaan naistutkimukseen ja on siitä lähtien ollut yksi viitatuimmista artikkeleista aihepiirin keskusteluissa. Scott kritisoi sitä, miten tutkijoille käsite gender oli usein synonyymi sanalle women, vaikka gender koskee koko sitä suhteiden järjestelmää, joka voi sisältää myös sukupuolen. Artikkelin pääsanoma korostaa, miten kieli toimii gender-käsitteen kautta sekä vallan välineenä että rakentaa sukupuoleen liittyvää identiteettiä (*gendered identity*). Scottin mukaan sukupuoli on analyyttinen konstruktio, jota rakennetaan ja uusinnetaan diskursiivisesti muun muassa kielenkäytön kautta.⁹ Pääsanoma kielellisten käänneiden osalta tässä on se, että selkeiltäkin tuntuvat sanat ja käsitteet ovat loppujen lopuksi monitulkintaisia.

Hayden White (1928–2018) aloitti vuoden 1973 *Metahistory*-teoksellaan narratiivisen käänneen historian tutkimuksessa. Kirjallisuudentutkimuksesta inspiraationsa saanut White näki historialliset esitykset verbaalisena rakennelmana, joka on kertovan proosan muodossa. Koska White tulkitsi menneisyyden tekstiksi, joka vaati kirjallista tulkintaa, tämä päätteli historian operoivan kaunokirjallisuuden kanssa.¹⁰ Keskeisenä kysymyksenä oli pohtia tästä näkökulmasta historian kielellisyyttä. Frank Ankersmit (s. 1945) on puolestaan omissa töissään jatkanut historian kertomuksellisuuden parissa. Whiten ja Ankersmitin lähtökohtana on se, että menneisyyttä koskevat yksittäiset seikat voivat olla tosia tai epätosia, mutta kokonaisesitykset eivät enää viittaa menneisyyteen sillä tavalla, että niitä voisi kuvata todeksi tai epätodeksi.¹¹

Michel Foucault (1926–1984) oli ensisijaisesti sosiologi ja filosofi, mutta hänen kieleen ja diskursseihin keskittyneet teoksensa ovat vaikuttaneet myös historian tutkimukseen. *Tiedon arkeologiassa* (1969) hän kuvasi tiedon historian selvittämistä. Foucault puhui diskursiivisista kentistä, jotka ovat äärellisiä, kun taas kieli on äärettömän. Tällä tavoin Foucault yritti selittää, miten

7. Quentin Skinner, Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History & Theory* 8 (1969), 3–53. Ks. myös Skinnerin päivitetty menetelmäteos: Quentin Skinner, *Visions of Politics. Regarding Method*. Cambridge University Press 2002.

8. Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (toim.) *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland I–VIII*. Klett-Cotta Verlag 1972–1997.

9. Joan W. Scott, Gender. A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review* 91 (1986), 1053–1075.

10. Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press 1973.

11. Frank Ankersmit, *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*. Martinus Nijhoff Publishers 1983; Frank Ankersmit, *Historiography and Postmodernism. History & Theory* 28 (1989), 137–153; Frank Ankersmit, *Historical Representation*. Stanford University Press 2001.

tietyissä diskursseissa ilmeni tietty lausuma, eikä mikään muu. Hän viittasi myös puheaktiteoriaan sekä analysoi kielen ja todellisuuden välistä suhdetta.¹² Historioitsijat ovat hyödyntäneet erityisesti Foucault'n diskursiivisia näkökulmia, mutta myös tämän myöhempiä tulkintoja ilmiöiden yksittäisyydestä.

Edellä kuvaillut kielellisten käänteiden ensimmäisen aallon suuntaukset eroavat selkeästi toisistaan sekä empiirisesti että teoreettisesti. Täytyy kuitenkin muistaa, että kielelliset käänteet eivät ole koskaan olleet valtavirtaa edes alkuperämaisään ja kielipiireissään, vaan ovat niissäkin olleet vähemmistöliikkeitä. Lisäksi kielellisen käänteiden alun tai käännekohdan mielletään liittyvän eri aloilla vahvasti johonkin yksittäiseen teokseen tai artikkeliin, kuten Skinnerin ”Meaning and Understanding in the History of Ideas” -artikkeliin, Whiten Metahistory-teokseen, tai Scottin ”Gender”-artikkeliin. Kielellisesti suuntautuneet menetelmät ovat kehittyneet näiden tekstien luomista lähtökohdista ajan mittaan huomattavasti, eikä mistään yhtenäisestä ilmiöstä voi puhua. 2000-luvulla tapahtuneet kielellisten metodien

innovaatiot, kuten tilallinen käänne tai liikkuvuus, alkavat nekin olla jo eriytyneitä itsenäisiksi näkökulmiksi.¹³

Kielellisten käänteiden vastaanottoa ja vaikutusta paikalliseen historian tutkimukseen on tutkittu Pohjoismaissa jossain määrin. Suomessa ja Ruotsissa on esimerkiksi selvitetty Skinnerin,¹⁴ Koselleckin,¹⁵ Scottin,¹⁶ ja Foucault'n¹⁷ töiden vaikutusta yksittäin sekä käsitelty tiettyjen menetelmä- ja teoriasuuntausten asemaa. Esimerkiksi käsitehistoria¹⁸ ja historian kertomuksellisuus¹⁹ ovat saaneet huomiota molemmissa maissa. Kokonaisvaltainen, vertaileva ja kaikki suuntaukset huomioon ottava näkökulma on silti toistaiseksi puuttunut.

Yhteenvetona kielellisten käänteiden soveltamisella on kansainvälinen, ylikansallinen ja eri tieteenalat ylittävä tausta, josta on syntynyt paikalliseen kansalliseen tutkimustraditioon omat mukaelmansa. Koska kielellisten käänteiden läpimurrot ovat vaatineet ainakin jonkintasoista kansainvälisen keskustelun seuraamista, ne ovat aina seurausta tutkijoiden, tutkimusryhmien tai ideoiden liikkuvuudesta.

12. Michel Foucault, *Tiedon arkeologia. L'archéologie du savoir*. Suomeksi kääntänyt Tapani Kilpeläinen. Vastapaino 1969/2005, 41, 112–113, 120–122. Erityisesti pääluku III käsittelee kieltä ja lausumaa.
13. Gabrielle Spiegel, Introduction. Teoksessa Gabrielle Spiegel (toim.) *Practicing History. New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*. Routledge 2005.
14. Kari Palonen, *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Polity Press 2003; Sven-Eric Liedman, Quentin Skinner och den politiska idéhistorien. *Lychnos* 23 (1979–1980), 280–287; Jacob Westberg, När ord får mening. Författarskap och tolkningssammanhang i Quentin Skinners analyser av språkanvändning hos Bollingbroke, Machiavelli och Hobbes. *Historisk Tidskrift* 118 (1998), 159–186.
15. Markku Hyrkkänen, Reinhart Koselleck. Sosiaali- ja käsitehistorioitsija. *Historiallinen Aikakauskirja* 92 (1994), 328–333.
16. Pirjo Markkola, Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet. *Historiallinen Aikakauskirja* 101 (2003), 53–63; Sara Edenheim, Att komma till Scott. Teorins roll inom svensk genushistoria. *Scandia* 78 (2012), 22–32; Ann-Catrin Östman, Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus. Teoksessa Anneli Anttonen et al. (toim.) *Feministejä. Aikamme ajattelijoita*. Gaudeamus 2000, 275–294.
17. Kai Alhanen, *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Gaudeamus 2007; Matti Peltonen, Michel Foucault'n historiallisesta ajattelusta. *Historiallinen Aikakauskirja* 106 (2008), 167–177; Roddy Nilsson, Den närvarande frånvaron eller i väntan på Foucault. En diskussion om Foucault och den svenska historiedisciplinen. *Historisk Tidskrift* 120 (2000), 183–206.
18. Jani Marjanen, Begreppshistoria i Finland. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 130–142; Jani Marjanen, Begreppshistoria. Teoksessa Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (toim.) *Metod. Guide för historiska studier*. Studentlitteratur 2018, 95–130; Bo Lindberg, Begreppshistoria i Sverige. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 121–129; Henrik Stenius, Begreppshistoriska temperament. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 1–9; Jussi Kurunmäki, Käsitteiden venyttämisestä. *Historiallinen Aikakauskirja* 102 (2004), 90–93; Kari Palonen, An Application of Conceptual History to Itself. From Method to Theory in Reinhart Koselleck's Begriffsgeschichte. *Finnish Yearbook of Political Thought* 1 (1997), 39–69.
19. Jorma Kalela, Narratiivi ei ole kertomus. *Historiallinen Aikakauskirja* 89 (1991), 146–155; Markku Hyrkkänen, Historiatieteen ja historianfilosofian suhde. *Historiallinen Aikakauskirja* 91 (1993), 39–53; Matti Hyvärinen, Towards a Conceptual History of Narrative. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *The Travelling Concept of Narrative*. Collegium 2006, 20–41; Jouni-Matti Kuukkanen, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave Macmillan 2015; Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen, Johdanto. Teoksessa Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen (toim.) *Historian teoria. Lingvistäisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Juvenes Print 2016, 7–14; Roddy Nilsson, Postmodernism, källkritik och historieskrivning. *Historisk Tidskrift* 125 (2005), 233–248; Christer Winberg, Varför skriver vi inte historiska romaner istället? *Scandia* 56 (1990), 5–17; Sara Edenheim, Den kulturella förevändningen. Om historieämnet, poststrukturalismen och konflikten som inte får finnas. *Scandia* 75 (2009), 91–109.

Taulukko 1.**Viittaukset kielellisiin käännteisiin väitöskirjoissa.**

Ajanjakso	Suomi			Ruotsi		
	Kaikki väitökset	KK	KK osuus	Kaikki väitökset	KK	KK osuus
1970–1979	64	3	4,7 %	180	2	1,1 %
1980–1989	83	6	7,2 %	159	5	3,1 %
1990–1999	205	17	8,3 %	271	21	7,7 %
2000–2010	306	37	12,1 %	462	42	9,1 %
Yhteensä	658	63	9,6 %	1072	70	6,5 %

Selite: Kaikki väitökset – historian väitöskirjojen kokonaismäärä; KK – historian väitöskirjat, joissa on viitattu kielellisiin käännteisiin; KK osuus – kielellisiin käännteisiin viitanneiden väitöskirjojen osuus kaikista väitöskirjoista. Lähde: Suomessa ja Ruotsissa 1970–2010 puolustetut historian väitöskirjat.

Kielelliset käännteet väitöskirjoissa

Suomessa puolustettiin tutkittavana ajanjaksona yhteensä 658:aa ja Ruotsissa 1072:ta historian väitöskirjaa.²⁰ Käymällä systemaattisesti läpi näiden väitöskirjojen teemat ja aiheen perusteella valikoitujen teosten lähdeluettelot olen rajannut ja valikoinut tutkittaviksi ne väitöskirjat, joissa on viitattu edellä esiteltyihin kansainvälisiin senioritutkijoihin. Näillä perusteiden kansainvälisiin kielellisten käännteiden auktoireihin on viitattu 63 suomalaisessa (vajaa 10 % kaikista historian väitöksistä) ja 70 ruotsalaisessa väitöskirjassa (vajaa 7 % kaikista).²¹ Lukuihin sisältyvät myös sellaiset väitöskirjat, joissa hylätään kielellisesti suuntautuneet menetelmät tai sanoudutaan niistä irti. Vaikka väitöskirjassa olisi viitattu esimerkiksi Koselleckiin ja saksalaiseen käsitehistoriaan, ei se vielä välttämättä tarkoita sitä, että kyseistä menetelmää olisi sovellettu itse tutkimuksessa.²²

Kuten taulukko 1 osoittaa, kielellinen käänne ei varsinkaan ensimmäisinä vuosikymmeninä näkynyt kovin vahvana kummankaan maan väitöskirjoissa, mutta koko ajanjaksolla kielellisten käännteiden piiriin luettavien väitöskirjojen suhteellinen osuus on selkeästi kasvanut. Kokonaiskartoitus on keskeinen tutkimustulos ja lähtö-

kohta, joka osoittaa kielellisesti suuntautuneiden menetelmien olleen historian tutkimuksessa pitkään vähemmistössä ja osittain marginaalissa. Toisaalta se havainnollistaa, kuinka kielen merkitys on viime vuosikymmenien aikana alettu yleisemmin tiedostaa.

Kielelliset käännteet ovat lisääntyneet ajan saatossa kummassakin maassa samalla, kun väitöskirjojen lukumäärä on selkeästi kasvanut. 1970-luvulla kielellisesti suuntautuneiden menetelmien soveltaminen oli väitöskirjoissa harvinaista, mutta joitakin yksittäisten käsitteiden systemaattisia tutkimuksia (Suomessa U. Paananen 1972, Ruotsissa B. Lundberg 1979 ja J. Perényi 1979) ilmestyi. Suomessa osallistuttiin kansainväliseen käsitehistorialliseen keskusteluun jo 1980-luvulta alkaen (S. Haikala 1985, M. Hyrkkänen 1986, H. Salmi 1993, H. Lempa 1993, M. Peltonen 1994), kun taas Ruotsissa käsitehistoriallisia väitöstutkimuksia ja muita kielellisesti suuntautuneita tutkimuksia alkoi ilmestyä vasta 1990-luvulla (Å. Abrahamsson 1990, H. Berggren 1995, S. Gieser 1995).

Yksittäisten käsitteiden tutkimisen ohella kielelliset ulottuvuudet ovat näkyneet tulkittaessa lähdeaineistoja laajempien diskursiivisten prosessien näkökulmasta. Kielellinen ulottuvuus

20. Nämä kokonaismäärät on laskettu seuraavien lähteiden ja bibliografioiden avulla: Päivi Maria Pihlaja & Tiina Päivärinne, *Historian ja arkeologian väitöskirjat Suomessa 1908–2007*. Teoksessa Sini Kangas, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas (toim.) *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*. Suomen tiedeseura 2009, 108–148; Stefan Eklöf Amirell, *Svenska doktorsavhandlingar i historia 1976–2005*. Kungliga biblioteket 2007; Ingemar Nilsson, *Idé- och lärdomshistoria i Sverige och dess doktorsavhandlingar (med en bibliografi över avhandlingar i idé- och lärdomshistoria 1942–2013)*. *Lychnos* 79 (2014), 127–158. Aineistoja on täydennetty ja tarkennettu käyttämällä *Historiallisen Aikakauskirjan* sekä *Historisk Tidskriftnin* väitösluetteloita sekä käyttämällä tietokantoja Melinda, Libris ja DokHist.

21. Partti 2020.

22. Tarkat bibliografiset tiedot kaikista käsitellyistä väitöskirjoista löytyvät lähdeluettelosta: Partti 2020.

on otettu huomioon tulkittaessa perinteisiä sosi-
aali- ja poliittisen historian lähdeaineistoja, kuten
sanomalehdistöä ja muuta julkista keskustelua
sisältäviä lähteitä (P. Ihalainen 1999, K. Multa-
mäki 1999, A. Helo 1999). Kielelliset käänteet ovat
2000-luvulla vaikuttaneet selkeästi kummassakin
maassa ja Ruotsissa ne ovat vihdoin tehneet läpi-
murron (M. Alm 2002, A. Sundin 2006, J. Harvard
2006, P. Landgren 2008, A. Ers 2008). Suomessa
taas pitkäkestoisten käsitteiden tutkimusta on täl-
laisten näkökulmien myötä yhdistetty uniikkien
puhetekojen analyysiin (P. Torsti 2003, T. Tuikka
2007, J. Wassholm 2008, J. Nurmiainen 2009, M.
Pekkola 2010), mikä on nostanut Suomen yhdeksi
eurooppalaisen käsitehistorian keskuksiksi.²³

Sekä Scottiin että Foucault'hon viittaavat väi-
töstutkimukset ovat olleet merkkejä eräänlai-
sesta diskursiivisesta käänteestä sosiaalishistorian
sisällä. Useimmille historiantutkijoille Foucault
edustaa diskursiivisuutta, mutta myös Scottin
gender-teoria pohjautuu diskursiivisuuteen, kun
sukupuolta on konstruoitu muun muassa kielen-
käytön kautta. Diskursiivinen käänne toteutui
ensin Ruotsissa, missä lähtökohdiltaan laajan
diskursiivisia väitöskirjoja on ilmestynyt tasaisesti
1990-luvun alusta alkaen (mm. Å. Bergenheim
1994, E. Elgán 1994, G. Andersson 1998). Suomessa
tällaiset tutkimukset jäivät ennen vuosituhannen
vaihtumista yksittäisiksi (K. Immonen 1987, M.
Liljeström 1995) ja varsinainen käänne toteutui
vasta 2000-luvulla (mm. A-C. Östman 2000, H.
Valtonen 2004, M. Vuorinen 2010).

Whiten ja Ankersmitin edustama narratolo-
ginen ote on sen sijaan jäänyt varsin harvinais-
seksi, enintään historiateoreetikkoja koskeviksi
maininnoiksi yksittäisten väitöskirjojen menetel-
mäosuuksissa. Viittausten niukkuus johtuu siitä,
etteivät varsin teoreettiset näkemykset historiasta
teksteinä ole tarjonneet riittävästi lähtökohtia
empiiriselle tutkimukselle. Narratiivisuuteen laa-
jasti viitanneet väitöskirjat ovat olleet puhtaasti
historiateoreettisia (esim. R. Björk 1983, K. Pihlainen
1999, A. Sivula 2006).

Vaikka kielellisten käänteiden substanssit esi-
teltiin kansainvälisissä julkaisuissa jo 1970-luvun

■ Kuva 2. Joan Scottin diskursiivisesti suuntautuneeseen gender-teoriaan on viitattu useissa suomalaisissa ja ruotsalaisissa tutkimuksissa. Kuva: Wikimedia Commons.

taitteessa, niiden läpimurtoa ei näy suomalaisissa ja ruotsalaisissa väitöskirjoissa kokonaisuutena ennen 1990-lukua. Kaikkiin historian väitöksiin suhteutettuna kielelliset käänteet ovat silti vaikuttaneet Suomessa vahvemmin kauttaaltaan tutkimusjakson jokaisena vuosikymmenenä. Yleisesti ottaen Ruotsissa on ilmestynyt enemmän väitöskirjoja kuin Suomessa, mutta Suomessa niissä on suhteellisesti useammin viitattu kielellisiin käänteisiin. Tietoisuus kielellisistä käänteistä on hiljalleen lisääntynyt väitöskirjoissa etenkin 1990-luvun alusta lähtien, ja 2000-luvulla jo noin joka kymmenes väitöskirja on jollain tasolla ottanut kielelliset käänteet huomioon.²⁴

23. 2000-luvun alussa ilmestyi suomalaisen käsitetutkimuksen suurtyö: Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino 2003. Ruotsissa ei ole ollut vastaavaa ja yhtä laajaa käsitehistorian projektia, mutta sellainen on käynnissä tämän artikkelin kirjoitushetkellä (tilanne syksyllä 2019).

24. Osaltaan tähän on vaikuttanut se, että 1980- ja 1990-luvuilla väittelleet kielellisesti suuntautuneita menetelmiä soveltaneet tutkijat ovat siirtäneet metoditraditiota eteenpäin. Valitettavasti tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista käsitellä ohjaaja-ohjattava-suhteita tarkemmin.

Taulukko 2.

Väitöskirjat, joissa on viitattu kielellisten käännteiden eri suuntauksiin.

	Suomi	Ruotsi	Yhteensä
Käsitehistoria (R. Koselleck)	29	22	51
Lingvistinen kontekstualismi (Q. Skinner)	18	19	37
Gender-historia (J. Scott)	17	26	43
Diskursiivinen historiantutkimus (M. Foucault)	17	23	40
Narratiivisuus (H. White, F. Ankersmit)	10	6	16
Yhteensä	91	96	187

Lähde: Suomessa ja Ruotsissa 1970–2010 puolustetut historian väitöskirjat.

Menetelmäkustelujen risteykset

Taulukko 2 esittää erilaisten kielellisen käännteen suuntausten soveltamista historian väitöskirjoissa. Siitäkin huolimatta, että samassa väitöstutkimuksessa on voitu viitata useampaan kansainväliseen auktoriin ja kielellisesti suuntautuneeseen menetelmään, taulukon jaottelu havainnollistaa monitasoisesti Suomen ja Ruotsin historiografisten kulttuurien eroja.

Esimerkiksi käsitehistoriaan viittaavia väitöskirjoja on vuosina 1970–2010 ollut Suomessa yhteensä 29 ja Ruotsissa 22. Vastaavasti Quentin Skinnerin kielellistä kontekstualisointia korostaviin töihin on viitattu 18 suomalaisessa ja 19 ruotsalaisessa väitöskirjassa. Mielenkiintoista näiden kahden eri suuntauksen (käsitehistoria ja lingvistinen kontekstualismi) viittauksissa on se, että yhteensä 11 suomalaisessa väitöskirjassa on yhdistelty nämä lähestymistavat ja viitattu kumpaankin metodologiaan. Näin on tehty tasaisesti jo 1980-luvun puolivälistä alkaen.²⁵ Ruotsissa näitä menetelmiä yhdisteleviä väitöskirjoja on ollut koko tutkittavalla ajanjaksolla kuusi, joista viisi on valmistunut 2000-luvulla.²⁶

Kun tarkastellaan edellä mainittuun tapaan saksalaisen käsitehistorian ja brittiläisen lingvistisen kontekstualismin soveltamista sekä yhdistämistä, on Suomi ollut Ruotsia kauemmin eräänlainen solmukohta näiden traditioiden omaksumisessa. Ruotsissa puolestaan vastaanotto on jäänyt lähinnä brittiläiseen metodikeskusteluun viittaamiseksi; esimerkiksi Skinneriä

on toisinaan käytetty enemmän tutkimuskirjallisuutena kuin menetelmällisenä inspiroijana. Vaikka ruotsalaisissa väitöskirjoissa on toki viitattu ajoittain myös käsitehistoriaan, ei Ruotsia voi käyttämäni lähdeaineiston pohjalta sanoa samanlaiseksi eri metodisuuntausten ja -kustelujen kohtauspaikaksi kuin Suomea. Näin ollen Suomessa käsitehistoria on nähty laajempaan kokonaisuutena kuin pelkästään sen puhdas saksalainen versio.

Kielellisten käännteiden vastaanotossa Suomen ja Ruotsin välillä on yhtäläisyyksiä, kuten väitöskirjamäärien tasainen kasvaminen. Erot puolestaan johtuvat osittain maiden tutkimuskulttuurien rakenteellisesta erilaisuudesta. Esimerkiksi Suomen käsitehistoriallisista väitöksistä yli puolet (17 väitöskirjaa) on valmistunut yleisen historian oppiaineesta, ja yleisen historian piiriin ovat kuuluneet esimerkiksi kaikki käsitehistorialliset väitöskirjat ennen vuotta 2000. Ruotsissa taas puolet (11/22) kaikista käsitehistoriaan viittaavista väitöstutkimuksista tehtiin aate- ja oppihistorian oppiaineesta (*idé- och lärdomshistoria*), vaikka oppiaineesta oli tutkittavan ajanjakson aikana yhteensä vain 210 väitöstä (vrt. historian oppiaineen 862). Erot ovat pikemmin oppiainekohtaisia kuin eri yliopistojen välisiä. Suomessa yleisen historian oppiaineen väitöskirjoissa on Ruotsia kauemmin viitattu ulkomaiseen keskusteluun, mikä on 2000-luvulla ulottunut kasvavasti myös muihin oppiaineisiin, kuten Suomen historiaan. Alun alkaenkin viittaussmääriä on lisännyt yleisen

25. Hyrkkänen 1986, Salmi 1993, Rautio 1994, Helo 1999, Ihalainen 1999, Oikarinen 1999, Torsti 2003, Tuikka 2007, Wassholm 2008, Nurmiainen 2009; Pekkola 2010.

26. Abrahamsson 1990, Alm 2002, Sundin 2006, Harvard 2006, Landgren 2008 ja Ers 2009.

historian luonne oppiaineena, jossa substanssikyseksymysten käsittely on edellyttänyt viittaamista ulkomaiseen tutkimukseen.

Kaiken kaikkiaan suomalainen historiantutkimus on edellä mainituilta osin ollut suhteellisen avoin kansainvälisille trendeille. Kielelliset käänteet ovat näkyneet erityisesti yleisessä historiassa, jonne etenkin käsitehistoriallinen tutkimustraditio alkoi muodostua jo 1960-luvulla, osin jopa ennen saksalaisen käsitehistorian alkua.²⁷ Tämä on havaittavissa erityisesti Aira Kemiläisen ja Osmo Jussilan tutkimuksista. Esimerkiksi Kemiläisen *Nationalism*-tutkimus vuodelta 1964 käsitteli nationalismia ja siihen liittyvien käsitteiden ongelmia sekä monimerkityksellisiä sisältöjä.

■ Kuva 3. Gonville & Caius College on Quentin Skinnerin alma mater. Kuva: Wikimedia Commons.

Sekä Kemiläinen että Jussila olivat myös julkaisseet *Historiallisessa Aikakauskirjassa* käsitehistoriaan kiinteästi liittyviä artikkeleita 1960-luvulla.²⁸ Käsitehistorian traditio on luonut Suomelle Ruotsia otollisemman lähtökohdan kielellisesti suuntautuneiden menetelmien omaksumiseen. Havainto ei tosin päde kaikkiin kielellisen käänteiden suuntauksiin. Esimerkiksi gender-teorioihin viittaaminen on Ruotsissa ollut Suomea yleisempää, samoin Ruotsissa on oltu kiinnostuneita kielellisestä kontekstualismista etenkin varsinaisesta

27. Yleisen historian asemasta, kansainvälisyydestä ja merkityksestä Suomessa, ks. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989, 97, 219–220.

28. Aira Kemiläinen, *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu & Jyväskylän yliopistoyhdistys 1964a; Aira Kemiläinen, 'Nation'-sana ja Porvoon valtiopäivien merkitys. *Historiallinen Aikakauskirja* 62 (1964b), 289–304; Osmo Jussila, Käsitetutkimuksesta historiassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 67 (1969a), 275–281; Osmo Jussila, *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863*. Historiallisia tutkimuksia 77. Suomen historiallinen seura 1969b; ks. myös Marjatta Hietala, Aira Kemiläinen ja hänen jälkivaikutuksensa. *Historiallinen Aikakauskirja* 104 (2006), 520–524 sekä Henrik Stenius, Begreppshistoriska temperament. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 6–9.

historiasta erillisessä idé- och lärdomshistorian oppiaineessa.²⁹

Tutkimuskulttuurien eroja selittävät myös kansainväliset tiedesuhteet ja tutkijoiden kielitaito. Sekä Saksan että saksan kielen vaikutus säilyi Suomessa 1970-luvulle saakka, kunnes Ison-Britannian ja englannin vaikutus kasvoi voimakkaasti. Saksalaista tutkimustraditiota ovat sittemminkin välittäneet eteenpäin esimerkiksi Kemiläinen, Markku Hyrkkänen sekä historian-tutkimukseen paljon vaikuttanut valtio-opin Kari Palonen. Tämä näkyy muun muassa siinä, miten saksa oli erityisesti yleisen historian väitöskirjojen kieli 1980-luvulle asti, kunnes englanti ja angloamerikkalaiset näkökulmat syrjäyttivät sen aseman. Ruotsissa tieteelliset suhteet Saksaan olivat puolestaan höllentyneet jo ennen toista maailmansotaa.³⁰

Johtopäätökset

Eroaako kielellisesti suuntautuneiden menetelmien merkitys suomalaisessa ja ruotsalaisessa historian-tutkimuksessa? Vuosina 1970–2010 puolustettujen historian väitöskirjojen kansainvälisten siteerausten tarkastelu osoittaa erot selkeiksi, vaikka historiografian kansallisissa tutkimustraditioissa on ollut paljon yhteisiäkin piirteitä. Niin Suomessa kuin Ruotsissakin vaikutteita kielellisesti suuntautuneista menetelmistä omaksuttiin aluksi hitaasti, usein yksittäisten tutkijoiden tuomina ja käyttäminä, mutta vähitellen laajemman tutkijayhteisön tiedostamana. Suomen ja Ruotsin välisen ylijaraisen liikkuvuuden merkitys sen sijaan näyttää vähentyneen, sillä väitöskirjojen viittausten perusteella maiden historiografiset polut ovat alkaneet eriytyä toisistaan.

Historiantutkijoiden kiinnostus menneisyyden kieltä kohtaan on mielekästä ymmärtää yhtä suurta ja yhtenäistä käännettä laajempuna sarjana useita erilaisia ja pienempiä käännteitä. Tämä ilmiö on ollut nähtävillä myös Suomen ja Ruotsin historiografiassa – erilaisia lähtökohtia painottavia kielellisesti suuntautuneita menetelmiä käsitehistoriasta narrativistisiin lähtökohtiin on sovellettu väitöskirjoissa monin erilaisin

tavoin. Historian väitöskirjojen kokonaismäärään suhteutettuna kielellisiä käännteitä ei silti voi pitää hallitsevana suuntauksena ainakaan ennen 2010-lukua. Ainoastaan vajaa kymmenen prosenttia Suomessa ja seitsemän prosenttia Ruotsissa puolustetuista väitöskirjoista on valitulla tutkimusjaksolla viitannut kielellisiin käännteisiin, eivätkä kaikki näistäkään ole soveltaneet lähestymistapoja varsinaisessa tutkimuksessa.

Ajallinen muutos on selvä. Tietoisuus kielellisestä käännteestä alkoi näkyä historian väitöskirjoissa selkeästi vasta 1990- ja 2000-luvuilla, vaikka käänteen synnyttäneet kansainväliset teoreettiset tekstit oli julkaistu jo 1970-luvun taitteessa. Väitöskirjojen määrä on kasvanut koko tutkimusjakson ajan ja siihen verrattunakin kielellisen käänteen keskeisiin auktoreihin viittaaminenkin on yleistynyt sekä absoluuttisin luvuin että suhteellisesti.

Tulosten avulla voidaan tehdä yleistyksiä maiden historiografiasta ja kansainvälisistä suuntautuneisuuksista. Koska kielellisillä käännteillä on selkeä kansainvälinen tausta, niiden vaikutus suomalaiseen ja ruotsalaiseen historian-tutkimukseen heijastaa myös maiden kansainvälistä (uudelleen-)suuntautumista. Siinä missä Ruotsissa tieteelliset suhteet Saksaan heikkenivät jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen, hallitsi saksalainen tutkimustraditio Suomessa pidempään. Useassa suomalaisessa väitöskirjassa on silti edelleen yhdistelty alkuperältään saksalaisen käsitehistorian lähestymistapoja brittiläiseen kielelliseen kontekstualismiin, mikä osoittaa, että Suomi on ainakin jollakin tasolla ollut näiden suuntausten menetelmällisten keskustelujen risteyspaikka. Ruotsissa puolestaan on viitattu yleensä vain pelkästään jompaankumpaan eli joko saksalaiseen tai brittiläiseen menetelmäkirjallisuuteen, mikä osoittaa, etteivät metodivirtaukset ole siellä sekoittuneet Suomen tavoin.

Kielellisesti suuntautunut historian-tutkimus on vain yksi historian-tutkimuksen suuntaus eikä viittausten moninaisuus, kansainvälisyys tai kansallisuus sulje pois toinen toistaan saati määritä yksin tutkimuksen laatua. Historia-alan

29. Idé- och lärdomshistorian perustamisesta ja asemasta, ks. Nilsson 2014.

30. Ks. esim. Magnus Mörner, De svenska historikerna och internationaliseringen. *Historisk Tidskrift* 105 (1985), 430–452; Pasi Ihalainen, Pirkko Nuolijärvi & Taina Saarinen, Kamppeilua tilasta ja vallasta. Kieli- ja kielikoulutuspolitiikan historiallisesti kierrätetyt diskurssit. Teoksessa Teija Kangasvieri et al. (toim.) *Kieli, koulutus, politiikka. Monipaikkaisia käytänteitä ja tulkintoja*. Vastapaino 2019, 27–59.

pirstoutuminen on sekin viime vuosikymmeninä osaltaan vaikuttanut siihen, etteivät erilaiset menetelmäkeskustelut ole aina kohdanneet, vaan yksittäiset suuntaukset ovat eriytyessään kehittäneet juuri omiin tarpeisiinsa sopivia menetelmiä ja teorioita.

Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt lähteinä väitöskirjoja eli kielellisten käänteiden yleistymistä on kuvattu yhden aineistotyyppin kautta. Kohteena ovat olleet nuoremmat tutkijat, joiden käyttämiin menetelmiin ovat yleensä vaikuttaneet ohjaajien näkökulmat. Muita lähteitä, kuten tieteellisiä lehtiä sekä muita tutkija- sekä professoritason kirjoituksia tutkimalla päästäisiin kenties erilaisiin tuloksiin. Väitöskirjoja vertaile-

malla voidaan kuitenkin muodostaa eräänlainen kokonaiskuva viime vuosikymmenten kehityksen piirteistä. Mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita voisivat olla verkostoanalyysimaiset tarkastelut siitä, miten kielelliset käänteet ovat vakiintuneet yliopistojen, tutkimusryhmien ja yksittäisten tutkijoiden välillä. Teemaa voisi mahdollisesti laajentaa myös eri tutkijasukupolvien välisiin eroihin, mikä syventäisi maiden historiografista analyysia entisestään.

FT **Kenneth Partti** on vapaa tutkija.

Sähköposti: kenneth.partti@gmail.com

Heidi Kurvinen ja Olli Kleemola

Kuva-aineiston tietoinen käyttö osana historia-alan julkaisemista

Nykyisin valokuvia otetaan noin pari miljardia päivittäin ja kahdessa minuutissa niitä näpsitään enemmän kuin koko 1800-luvun aikana.¹ Me myös viestimme toisille ihmisille yhä useammin kuvien ja muiden visuaalisten merkkien välityksellä. Vaikka tutkijoina pitäydymme akateemisessa tekstissä edelleen tiukasti kielellisessä ilmaisussa,² arkipäivän kommunikoinnissa korostuvat visuaaliset meemit, hymiöt ja muu kuvallinen aineisto. Voi siis sanoa, että elämme läpeensä kuvien kyllästävässä maailmassa.

Maailman visualisoituminen on vaikuttanut myös tieteeseen ja historiantutkimuksen piirissäkin puhutaan niin kutsutusta ikonisesta käännteestä. Sen myötä valokuvat ja muut visuaaliset aineistot ovat 2000-luvulla nousseet yhdeksi historia-alan keskeiseksi lähdetypiksi, vaikka niiden käyttö on edelleen selkeästi vähäisempää kuin kirjallisten tai jopa suullisten lähteiden.³ Tämä siitä huolimatta, että ranskankielisissä maissa kuva-aineistoja alettiin käyttää enene-

vässä määrin jo 1960-luvulla ja sieltä trendi jatkoi angloamerikkalaisten maiden kautta saksankielisille alueille. Lisäksi visuaalisen kulttuurin tutkijat ovat 1990-luvulta lähtien problematisoineet kuvien merkitystä historialliselle muistille. Esimerkiksi historioitsija Harald Welterillä ”historiallinen muisti ankkuroituu valokuviiin ja muihin kuvastoihin”, kuten taide- ja kulttuurihistorioitsija Hanna-Reetta Schreck hänen ajatteluaan tiivistää.⁴ Historiantutkija Annette Vowinckel muistuttaa puolestaan kuviin liittyvästä toimijuudesta sekä sen avaamasta mahdollisuudesta tarkastella kuvien taustalla vaikuttaneita verkostoja.⁵

Kuvien merkityksen korostuminen on siis muuttanut tapaamme hahmottaa menneisyyttä. Etenkin merkittävät historialliset tapahtumat kiteytyvät tietyiksi avainkuviksi, joihin tiivistyy jopa kokonaisen aikakauden henki.⁶ Valokuvat avaavat myös uusia tarkastelukulmia tuttuihin ilmiöihin ja niihin tallentuu usein sellaisia arjen historian elementtejä, joita kuvaaja ei ole niihin varsinaisesti tarkoittanut.⁷ Toisin sanoen visuaa-

1. Hanna-Reetta Schreck, Valokuvan nainen. Ellen Thesleffin eletty ja maalattu ruumiillisuus. *Tahiti* 3 (2019), 54, <https://doi.org/10.23995/tht.88664> (19.1.2020).

2. Poikkeuksena voidaan mainita tiedeartikkeleiden audiovisuaaliset abstraktit, jotka ovat alkaneet lisääntyä etenkin kansainvälisissä tieteellisissä lehdissä.

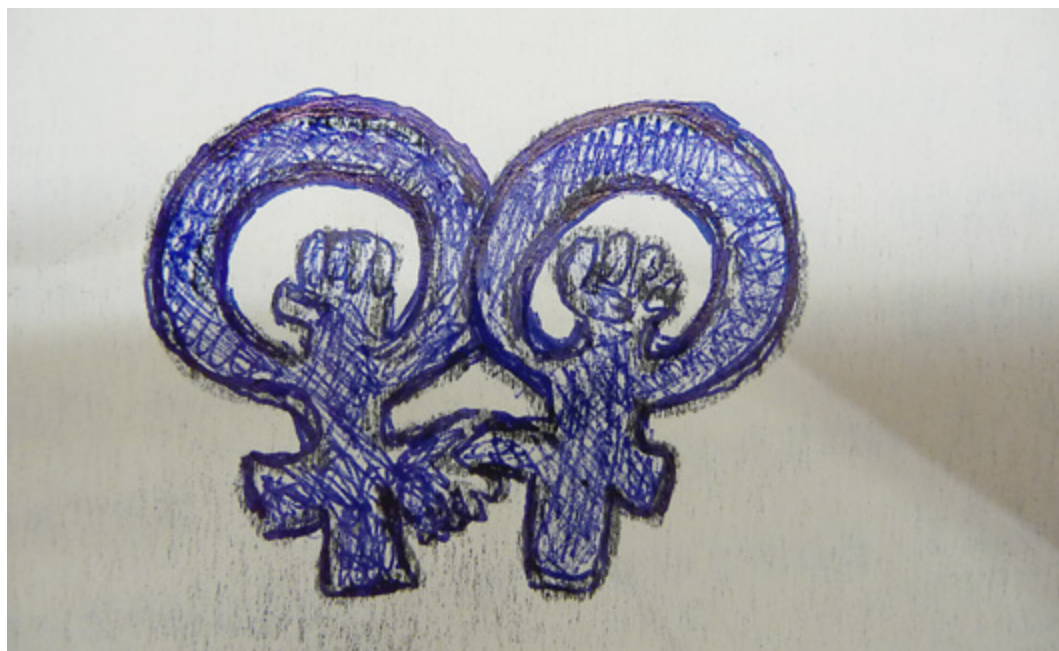
3. Olli Kleemola, Erään mutkikkaan suhteen anatomia. Valokuvat ja historiantutkimus. *Ennen ja nyt* 4 (2018), <http://www.ennenjanyt.net/2018/12/eraan-mutkikkaan-suhteen-anatomia-valokuvat-ja-historiantutkimus/> (19.1.2020).

4. Schreck 2019, 54. Ks. myös Olli Kleemola & Silja Pitkänen, Photographs and the Construction of past and Present. Teoksessa Olli Kleemola & Silja Pitkänen (toim.) *Photographs and History. Interpreting Past and Present Through Photographs*. Turun yliopisto 2018, 7–12; Tiina Männistö-Funk, Silja Laine & Tanja Vahtikari, Kadun kuvat. Valokuvat lähteinä kaupunkihistorian tutkimuksessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2019), 169–170.

5. Annette Vowinckel, Image Agents. Photographic Action in the 20th Century. Teoksessa Olli Kleemola & Silja Pitkänen (toim.) *Photographs and History. Interpreting Past and Present Through Photographs*. Turun yliopisto 2018, 27.

6. Kleemola 2018; Kleemola & Pitkänen 2018, 9.

7. Männistö-Funk, Laine & Vahtikari 2019, 170–171.

liset aineistot rakentavat kuvaa menneisyydestä, minkä vuoksi niihin on syytä kiinnittää huomiota myös historia-alan julkaisemisessa. Esimerkiksi Vowinckelin mukaan kuva-aineistot voivat herättää mielleyhtymiä ja auttaa visualisoimaan tieteellisen tekstin argumenttia. Hän tosin muistuttaa myös siitä vaarasta, että kuvien ainoaksi tehtäväksi jää toimia katseenvangitsijoina.⁸

Vowinckelin innoittamina keskityimme tässä katsauksessa siihen, miten tutkijat voisivat käyttää kuvitusta aiempaa tietoisemmin julkaisujensa tietoarvon lisäämiseen. Koska eri julkaisuilla on omat käytäntönsä kuvituksen julkaisemisen suhteen, käytämme tarkastelun pohjana *Historiallisen Aikakauskirjan* kuvakäytäntöjä. Lehden kohdeyleisönä ovat paitsi historiantutkijat myös historia-alan harrastajat, minkä vuoksi siihen toivotaan runsaasti kuvitusta eikä tulevaisuudessa tapahtuva siirtyminen avoimeen julkaisemiseen muuttane tilannetta. *Historiallisen Aikakauskirjan* toimitustyöstä saatujen kokemusten ja kuva-aineistojen tutkimuskäyttöä käsittelevän tutki-

■ Kuva 1. Suomalaisten 1970-luvun feministiryhmien arkistoaineistossa esiintyy piirroksia kansainvälisestä feministisymbolista. Kuvituksena käytettynä symbolin avulla on mahdollista avata esimerkiksi kansainvälisiä vaikutteita tai visuaalisten elementtien merkitystä yhteiskunnallisten liikkeiden identiteetin rakentumisessa. Lähde: SLS, MF-gruppenin arkisto, kansio 1, jäsenkirje 26.10.1975.

musperinteen kautta laajennamme tarkastelua kuitenkin historia-alan julkaisemiseen yleensä. Valokuvan keskeinen rooli modernin ajan visuaalisessa kulttuurissa näkyy tekstin painottumisena niiden käyttöön liittyvään problematiikkaan, mutta kuvituksen merkityksestä tekemämme huomiot koskevat myös muuta visuaalista aineistoa.

Kuvat tietoarvon lisääjinä

Ikonisen käänteän myötä kuva-aineistoja hyödyntävien historiantutkijoiden määrä on kasvanut myös Suomessa.⁹ Suuri osa tutkijoista on kuitenkin edelleen pysytellyt tekstilähteiden parissa

8. Vowinckel 2018, 27.

9. Esimerkkinä tästä Olli Kleemolan ja Silja Pitkäsen toimittama kokoomateos *Photographs and History. Interpreting Past and Present Through Photographs* (2018) ja *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* -lehden teemanumero "Kuva historiantutkimuksessa" (4/2018). Kuvallisia aineistoja tulkitsevien artikkeleiden määrä on lisääntynyt myös *Historiallisessa Aikakauskirjassa*. Tuoreina esimerkkeinä voidaan mainita Tiina Männistö-Funkin, Silja Laineen ja Tanja Vahtikarin artikkeli "Kadun kuvat. Valokuvat lähteinä kaupunkihistorian tutkimuksessa" ja Taina Syrjämaan artikkeli "Monilajinen kaupunkiyhteisö. Koiria, kissoja ja ihmisiä 1800- ja 1900-luvun vaihteen Uudessakaupungissa", jotka julkaistiin *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 2 (2019).

ja kosketuspinta kuva-aineistoihin on tästä joh-
tuen pinnallinen. Toki historiantutkijat käyttävät
tottuneesti valokuvia ja esimerkiksi karttakuvia
tekstiensä kuvituksena. Harvemmin kuvitukseen
kiinnitetään kuitenkaan suurempaa huomiota ja
valintaperusteena on usein pikemminkin helppo
löydettävyys kuin kuvan osuvuus. Harva *Histo-
riallisen Aikakauskirjan* kirjoittajistakaan on
miettinyt kuvitustaan valmiiksi, ja kuvat nousevat
keskusteluihin usein vasta tekstin editointivai-
heessa. Tällöin lopputulos ei useinkaan ole paras
mahdollinen, etenkin, jos kuvien valitseminen
jää aihepiiriä tuntemattoman toimitussihteerin
vastuulle.

Jos kuva-aineistolla ei ajatella olevan tekstiä
täydentävää lisäarvoa, se jää yleensä artikkelin
keskeisestä argumentista irralliseksi, ja tarjoaa
lähinnä mielenkiintoa ylläpitävän elementin.
Vaarana on myös se, että kiireessä kuvien mer-
kitystä ei problematisoida riittävästi, ja kuvituk-
sessa käytetään esimerkiksi propagandatarkoi-
tuksiin tuotettua kuvamateriaalia, jonka käyttö
voi pahimmillaan olla eettisesti ongelmallista.
Tällaiset kysymykset nousevat esiin vaikkapa kes-
kitysleirikuvastoa tarkasteltaessa: onko eettisesti
oikein käyttää kuvia julmuuksien uhreista vai

■ Kuva 2. Neuvostosotavankien rodullista alemmuutta ja rikollista luonteenaatua ”todistamaan” otettu saksalainen propagandakuva toisesta maailmansodasta. Kuvan julkaiseminen edellyttäisi sen alkuperäistä merkitystä problematisoivaa kuvatekstiä. Lähde: Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes.

uusinnetaanko siinä uhrin häpäisyä? Toista maailmansotaa käsittelevissä tutkimuksissa käytetään puolestaan joskus varsin surutta Goebbelin johtaman Kolmannen valtakunnan propagandaministeriön otattamia valokuvia problematisoimatta niiden alkuperäistä käyttötarkoitusta.

Näin ei tarvitsisi olla vaan ideaalitulanteessa tutkijat kiinnittäisivät tietoisesti huomiota kuvituksen valitsemiseen. Tällöin kuvat, kuvatekstit, leipäteksti ja artikkelin otsikot toimisivat yhtenä kokonaisuutena, jossa eri osa-alueet täydentävät toisiaan ja lisäävät koko artikkelin tietoarvoa. Kuvatekstiin voi esimerkiksi mahdollistaa lisätietoa, joka ei löydä paikkaansa leipätekstistä, mutta avaa käsitystämme kirjoitetusta. Käytännössä aiempaa tietoisempi kuvituksen käyttö tarkoittaisi julkaisuprosessissa sitä, että kuvitus mietittäisiin valmiiksi artikkelin ensimmäistä käsi-

kirjoitusversiota valmisteltaessa. Toisin sanoen kuvat ja kuvatekstit lähetettäisiin vertaisarviointiin leipätekstin ohella, jolloin arvioijalla olisi mahdollisuus ottaa kantaa siihen, tuovatko kuvat artikkeliin lisäarvoa vai eivät.

Tietoinen kuvituksen valinta tarkoittaa samalla sitä, että kirjoittaja saa kehystettyä artikkelinsa tai monografiansa haluamallaan tavalla eli kuvat tukevat sitä tulkintaa, jonka kirjoittaja tekstissään esittää. Tässä suhteessa tutkijoilla olisi opittavaa ammattijournalismista, jossa kuvan tehtävänä on nimenomaan kertoa jotakin lisää käsiteltävänä olevasta aiheesta. Uutiskuvia käsitelleet tutkimukset ovat osoittaneet, että myös kuva-aineistojen tulkitsijoilla on omat odotuksensa visuaalisille aineistoille. Tutkijoiden mukaan lukijat odottavat uutiskuvilta sekä tietoa tapahtumista että tunnelmia. Ennen kaikkea kuvan odotetaan kuitenkin syventävän ja selventävän lehtiartikkelin käsittelemää teemaa. Lisäksi kuvat herättävät mielenkiintoa ja konkretisoivat käsittelyä sekä mahdollisesti täydentävät tekstiä.¹⁰ Uutiskuville annetuissa merkityksissä on tarttumapintaa myös tieteelliseen julkaisemiseen. Aikaisempaa tietoisemmalla kuvien käytöllä kuvituksella olisi mahdollista konkretisoida, selventää ja syventää käsittelyä, joka paikoin nousee leipätekstissä korkeammalle abstraktiotasolle.

Toisaalta on hyvä muistaa, että julkaisukonteksti toimii valitun kuvan kehystäjänä.¹¹ Yhdysvaltalaisen *Times*-lehden historiassa korostettiin, että ”kuva ei itsessään väitä mitään”. Sen sijaan se tarvitsee kontekstin, joka tekee siitä väitteen eli tässä tapauksessa aikakauslehti rakentaa sen kontekstin, jonka valossa kuvaa tulkitaan.¹² Näin ollen myös akateemisissa artikkeleissa tai monografiassa julkaistu kuva kehystyy sillä tekstillä, jonka yhteyteen se on valittu. Etenkin kuvatekstin rooli korostuu kirjoittajan toivoman tulkintakontekstin rakentamisessa. Samalla kuvateksti tarjoaa tutkijalle paikan problematisoida esimerkiksi kuvan luonnetta ja alkuperäistä syntykontekstia. Näin ongelmallisiakaan kuva-

aineistoja, kuten alkujaan propagandakäyttöön syntyneitä kuvia, ei tarvitse jättää käyttämättä, jos ne kontekstoidaan asianmukaisesti.

Utiskuvaus eroaa arkistoihin tai museoihin tallentuneista kuvista siinä, että valokuvaaja pyrkii tietoisesti tuottamaan kuvan, joka informoi jotakin olennaista tietystä hetkestä.¹³ Sen sijaan tieteellisten tekstien kuvituksessa kirjoittaja joutuu valitsemaan kuvituksen olemassa olevista kuva-aineistoista tai esimerkiksi kuvamaan säilyneitä asiakirja-aineistoja. Tästä huolimatta hänen on hyvä pitää mielessä tiettyjä kuviin liittyviä käytänteitä.

Esimerkiksi valokuvat mielletään usein todellisuuden varsin neutraaleiksi kuvaajiksi. Kuvia on kuitenkin käsitelty olemassa olevien teknologisten mahdollisuuksien puitteissa jo 1900-luvun alkupuolella, ja ajatus käsittelemättömästä kuvasta lehtikuvan ihanteena kehittyi vasta 1930-luvun kuluessa. Valokuvaaja vaikuttaa aina myös kuvan lopputulokseen valitsemallaan kuvakulmalla, tarkennuksella, rajauksella ja valaistuksella. Kuvaaja esittääkin vain tietyn siivun todellisuudesta ja kuvan lopullinen merkitys rakennetaan sen julkaisukontekstilla.¹⁴ Vastaavasti jo edellä mainitut propagandakuvat kehystyvät paitsi tekijänsä taiteellisella ilmaisulla myös hänen edustamallaan ideologialla. Sama kuva voikin saada täysin erilaisia merkityksiä erilaisissa julkaisukonteksteissa. Tämä ei luonnollisestikaan tarkoita sitä, etteikö kuva itsessään pitäisi sisällään merkityksiä. Niitä voidaan kuitenkin tulkita eri tavoin.

Valokuva syntyy aina todellisuutta objektiivisesti tallentavan kameran ja sitä käyttävän inhimillisen toimijan eli valokuvaajan vuorovaikutuksena.¹⁵ Kuva-aineistoon tottumaton historiantutkija unohtaa kuitenkin usein inhimillisen toimijan roolin ja tulkitsee valokuvia todellisuuden representaatioina.¹⁶ Toisaalta häneltä saattaa jäädä huomaamatta valokuvauksen kohteena olleiden menneisyyden ihmisten toimijuus. He ovat voineet joko mukautua oman aikansa kuvauksellisiin konventioihin tai pyrkiä

10. Liina Puustinen & Janne Seppänen, *Luottamuksen kuva. Lukijoiden näkemyksiä uutiskuvien uskottavuudesta*. Tampereen yliopiston journalismin tutkimusyksikkö 2010, 45–48.

11. Ks. esim. Männistö-Funk, Laine & Vahtikari 2019.

12. Hanna Weselius, *Suunniteltu kuva. Henkilövalokuvien rakentaminen aikakauslehdessä*. Aalto yliopisto 2014, 72–73.

13. Jenni Mäenpää & Janne Seppänen, Kuvajournalismi tiedon tuotantona. *Tiedotustutkimus* 30:3 (2007), 9.

14. Ibid., 4–5.

15. Ibid., 10.

16. Männistö-Funk, Laine & Vahtikari 2019, 169–170.

tietoisesti haastamaan niitä. Siinä missä yhteiskunnan eliitille mahdolliset ateljeekuvat noudattivat 1800-luvulla ja osin 1900-luvullakin tiukasti kuvauskonventioita,¹⁷ yksityisissä otoksissa saatiin myös leikitellä. Menneisydessä kuvattujen ihmisten toimijuus kiteytyy hyvin Schreckin tavassa valottaa kuvataiteilija Ellen Thesleffin itsestään ottamia valokuvia seuraavaan tapaan:

[K]uvien Ellen Thesleff ilmentää koko ruumiillaan, valokuvallisella olemassaolollaan, jotakin erityistä. Se voisi olla kapinaa, omaa tahtoa, leikkiä, luovuutta tai uskallusta.¹⁸

Thesleffin perheen valokuvat poikkesivat muutenkin ajan perhepotrettien muodollisesta yleisilmeestä. Tarkan poseerauksen sijasta kuvissa nähdään otoksia keskenään hassuttelevista per-

■ Kuva 3. Kuvat ovat tallentaneet menneisyyden ihmisten arkea, ja ne kertovat usein oman aikansa arvoista ja asenteista. Kullakin ajalla on myös omat kuvauskonventionsa, joita kuvattavat ovat joko noudattaneet tai rikkoneet. Kuvan lapset nauttivat Linnanmäen huvipuistosta kesällä 1968. Kuvaaja: Volker von Bonin. Lähde: HelsinkiKuvia.fi, N211504.

heenjäsenistä, jotka eivät yritä pysyä kuvauksen takia vakavina.¹⁹

Thesleffin perheen säilyneet valokuvat ovat todennäköisesti jonkun perheenjäsenen valikoimia, ja toimijuus kirjoittautuukin sisään myös siihen, mitä kuvia menneisyydestä on säilynyt. Vowinckel kirjoittaa kuva-agenteista (*image agents*), joilla hän tarkoittaa niitä kaupallisia tai muita toimijoita, jotka ovat välittäneet kuvia esi-

17. 1800-luvun lopun kuvauskonventioista ks. esim. Taina Syrjämaa, Monilajinen kaupunkiyhteisö. Koiria, kissoja ja ihmisiä 1800- ja 1900-luvun vaihteen Uudessakaupungissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2019), 160–164.

18. Schreck 2019, 53.

19. *Ibid.*, 55.

■ Kuva 4. Vuodesta 1903 julkaistun *Historiallisen Aikakauskirjan* perustamisesta käyty keskustelu talletui muun muassa *Uuden Suomettaren* uutisointiin. Niin kutsuttujen leikkeiden käyttöä kuvituksena on mahdollista perustella sitaattioikeudella, jos uutista tai uutiskuvaa on analysoitu tekstissä. Vanhempien aineistojen kohdalla tekijänoikeuden suoja-ajan päättyminen mahdollistaa käytön. Lähde: *Uusi Suometar* 18.10.1902.

merkiksi uutismedioille tai kansalaisjärjestöille ja siten muokanneet käsitystämme menneisyydestä.²⁰ Säilyneiden kuva-aineistojen valinta on muutenkin ollut menneisyyden ihmisten toimijuuden läpäisemää, vaikka valokuvia lukuunottamatta muut kuva-aineistot ovat olleet kiinteämmin oman aikansa kuvauskonventioiden rajoittamia.

Mistä löytää kuvitusta?

Mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä enemmän tutkijalla on käytössään visuaalista materiaalia tutkimuksensa kohteesta. Luonnollisesti kaikki aikakaudet tai tutkimusaiheet eivät ole kuvallisesti yhtä helppoja. Joistakin aiheista kuvitusta ei ole säilynyt tai kuva-aineistoja hallinnoivat korkeita käyttömaksuja vaativat kan-

sainväliset kuvatoimistot. Tällaisissa tapauksissa on kuitenkin aina mahdollista miettiä, onko tutkimusprosessin kuluessa syntynyt kuva-aineistoa lähdemateriaaleista tai löytyisikö jotakin vaihtoehtoista kuvälähdettä. Kuvan ei siis tarvitse olla välttämättä valokuva tai tallenne jostakin menneisyyden taideteoksesta, vaan se voi olla myös esimerkiksi asiakirjakuva arkistosta, juliste, postimerkki, pilakuva, sanomalehden sivu tai vaikkapa piirroskuva.

Kuvituksen löytämisen ensimmäinen edellytys on tietysti oman aihepiirinsä tuntemus, joka asiasisältöjen osalta on tutkijoilla pääsääntöisesti kunnossa. Sen sijaan kuvakokoelmien käyttö on usein huonommin hallussa. Tätä hankaloittaa monesti myös se, että kuvia ei suinkaan ole aina arkistoitu ja luetteloitu samaan paikkaan ja saman logiikan mukaisesti kuin muuta asiakirja-aineistoa – siis jos niitä ylipäänsä on arkistoitu.²¹ Myös epäselvyys internetistä löydettävien historiallisten kuva-aineistojen käyttöehdoista voi hämentää tekstipainotteista tutkijaa.

Kuva-aineistojen vapauttaminen avoimeen käyttöön on 2010-luvulla edennyt tasaisesti muun digitalisaation ja tutkimusaineistojen avoimuutta korostavan puheen rinnalla. Suomessakin on jo runsaasti avoimesti käytettävissä olevia kuvaarkistoja, joista löytyy kuvitusta ennen kaikkea uudempaa aikaa käsitteleviin aiheisiin. Esimerkkeinä voidaan mainita Puolustusvoimien sodanaikaiset SA-kuvat, Museokeskus Vapriikin Flickr-palvelussa vapaaseen käyttöön julkaisemat kuvat, Helsingin kaupunginmuseon helsinkikuvia.fi-palvelu ja Museoviraston Finna-palvelusta löytyvät kuvat, jotka ovat kaikki vapaasti käytettävissä CC BY 4.0 -lisenssillä. Tutkimuskäytön osalta tämä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että aineistoa voi käyttää vapaasti, kunhan lähdetiedot merkitään asiallisesti näkyviin. On tosin hyvä muistaa, että kuvat eivät välttämättä ole painokelpoisia.

Voidaan olettaa, että kuva-aineistonsa avanneet arkistot ja museot ovat tahoillaan huolehtineet tekijänoikeuksien toteutumisesta. Esimerkiksi Helsingin kaupunginmuseon kuva-aineistoja avoimesti tarjoavan helsinkikuvia.fi-palvelun kuvauksessa kerrotaan, että palve-

20. Vowinckel 2018, 21–23, 32–35. Uutismedioiden kautta ihmisten tietoisuuteen nousevien valokuvien taustalla vaikuttaneista toimijuuksista ks. myös Jenni Mäenpää, Uutisvalokuvan paradoksi. Valokuvan objektiivisuuden käsite historiassa ja nykypäivän kuvajournalismissa. *Media & viestintä* 35:3–4 (2012), 86–87.

21. Kleemola 2018; Vowinckel 2018, 25.

lussa julkaistaan ”vain valokuvia, joiden oikeuksista Helsingin kaupunginmuseo on sopinut tai jotka ovat jo niin vanhoja, että tekijänoikeuden rajoitukset eivät niitä koske”. Palvelussa julkaistut varsin tuoreetkin otokset selittyvät osin sillä, että museo on käyttänyt kuvien ottamiseen omia valokuvaajia. Eettisyys on otettu huomioon myös tiettyjä teemoja käsittelevien kuvien kohdalla, joiksi palvelussa on määritelty esimerkiksi ”lapsikuvat, alastomuus tai henkilön poliittisen suuntautuneisuuden paljastavat kuvat”.²² Yhteydenotto museoon varmisti nettisivujen pohjalta tehtävän päätelmän. CC BY -lisenssillä julkaistujen kuvien tekijänoikeuskysymykset on ratkaistu siinä vaiheessa, kun kuva-aineisto on liitetty museon kokoelmiin. Museo toivoo käyttäjän kuitenkin noudattavan ”tarkkuutta ja harkintaa esimerkiksi silloin, kun kuvissa esiintyy tekijänoikeuden alaisia teoksia. Käytön yhteydessä on mainittava kuvaaja (jos tiedossa) ja Helsingin kaupunginmuseo.”²³ Lisäksi yksityisyyden suojan osalta on noudatettava erityistä harkintaa, jos kuvissa on tunnistettavia henkilöitä.

Muutoin helppo muistisääntö valokuvien käyttöoikeuksiin on se, että teoskynnyksen ylittävien valokuvateosten suoja-aika on aina 70 vuotta tekijänsä kuolinvuoden päättymisestä. Taiteellista arvoa sisältäväksi teokseksi on määritelty esimerkiksi lehtikuvaaja Kalle Kultalan ottama valokuva presidentti Urho Kekkosesta vuodelta 1961. Sen sijaan muilla kuvilla suoja-aika on 50 vuotta kuvanottovuoden päättymisestä. Tutkijalla on kuitenkin tällaistenkin kuvien kohdalla mahdollista hyödyntää sitaattioikeutta eli täydentää tekstissä kuvailemaansa taideteosta tai valokuvaa alkuperäisellä kuvalla kyseisestä teoksesta. Edellytyksenä on kuitenkin tällöin se, että käytetty kuva on kiinteä osa tekstiä eikä sitaattioikeudella voida näin ollen perustella pelkkiä kuvituskuvia. Alkuperäistä kuvaa käytetään siis tieteellisen tekstin argumentoinnin osana, ja sii-

■ Kuva 5. Lukuisat museot ja arkistot ovat avanneet kuva-aineistojaan vapaaseen käyttöön. Esimerkiksi Metropolitan Museum of Artin open access -kokoelma sisältää niin esinekuvia kuin valokuvia ja taideteoskuvia. Näistä esimerkkinä 1400-luvun lopun hollantilaismaalari Anna van Nieuwenhovenin näkemys neitsyt Marian ja Jeesuksen kohtaamisesta Pyhän Annan kanssa. Lähde: The Met, Robert Lehmanin kokoelma 1975.1.114, CC0 1.0 -lisenssi.

hen on selvästi viitattava tekstissä.²⁴ Kuva-aineiston kohdalla sitaattioikeuden soveltaminen ei ole kuitenkaan yhtä selkeää kuin tekstiaineistoja siteeratessa. Kuten historiantutkija Olli Kleemola on todennut, yksiselitteinen tulkinta siitä, milloin julkaistu kuva on olennainen osa argumenttia ja milloin ei, voi olla vaikeaa.²⁵

22. Tekijänoikeuksia käsitellään Valokuvien käyttö -alaotsikon alla palvelun Kysymyksiä ja vastauksia -sivulla, <https://www.helsinkikuvia.fi/QA/> (19.1.2020).

23. Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelmien tutkija Aki Pohjankyrön vastaus katsauksen kirjoittajien sähköpostitiedusteluun 28.1.2020.

24. Maria Reh binder & Mari Pesola, *Käytännön opas valokuvaajan tekijänoikeudesta*. Finnfoto & Journalistiliitto, <https://journalistiliitto.fi/wp-content/uploads/2019/06/Ka%CC%88yta%CC%88no%CC%88n-opas-valokuvaajan-tekija%CC%88noikeudesta-200519.pdf>; Ks. myös Visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusyhdistys Kuvasto ry:n sivuilleen kokoama ohjeistus ”Kuvaoikeuksien ABC”, <http://kuvasto.fi/kuvaoikeuksien-abc/> (19.1.2020).

25. Kleemola 2018.

Lopuksi

Tässä katsauksessa olemme tehneet ehdotuksen kuvituksen tietoisemmasta käytöstä historia-alan julkaisemisessa. Emme halua kritisoida meitä tutkijoita nykyisistä käytännöistämme vaan innostaa ajattelemaan kuvitusta uudella tavalla. Teksti on lähtenyt käytännön toimitustyön herättämien ajatusten pohjalta, mutta se on täydentynyt historia-alan kuva-aineistoihin liittyvää lähdekäyttöä koskevalla kirjallisuudella. Molemmat ohjaavat ajatuksia samaan suuntaan: tarvitsemme uudenlaista ajattelua, jossa tekstin kuvitusta pohditaan jo käsikirjoitusvaiheessa. Kotimaisella tutkimuskentällä tähän on olemassa myös tukea, sillä ainakin *Historiallinen Aikakauskirja*, *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat*, Kulttuurihistorian Seuran julkaisema *Kulttuurihistoria – Cultural History* -kirjasarja ja tiedekustantamo Sigillum ovat jo mukana kehittämässä kuvitukseen tietoisesti huomiota kiinnittävää historia-alan julkaisemista.

VTT **Olli Kleemola** on poliittisen historian post doc -tutkija Turun yliopistossa. **Sähköposti:** owklee@utu.fi

FT **Heidi Kurvinen** on tutkimusvapaalla oleva *Historiallisen Aikakauskirjan* toimitussihteeri. **Sähköposti:** heidi.kurvinen@utu.fi

Miten lähteä miettimään artikkelin kuvitusta?

1. Kirkasta itsellesi artikkelisi argumentti ja pohdi, miten sitä olisi mahdollista visuaalisoida.
2. Mieti onko tutkimusprosessin kuluessa syntynyt sellaista kuvallista aineistoa, joka toisi jotain keskeistä esiin argumenttiisi liittyen. Oletko esimerkiksi kuvannut jonkin keskeisen arkistolähteen tai sen osan?
3. Kartoita, mitä mahdollisia kuvälähteitä tutkimaasi aiheeseen ja aikakauteen liittyen on käytössä.
4. Perehdy tarjolla oleviin kuviin. Muista, että kuvan ei välttämättä tarvitse esittää esimerkiksi tutkimaasi henkilöä vaan se voi olla esimerkiksi aikakauteen liittyvä kuva, joka kuvatekstin kautta kytkeytyy argumenttiisi. Toisin sanoen kuvitusta on mahdollista löytää myös silloin, kuin tutkimasi henkilö/aihepiiri ei ole jättänyt suoraan visuaalisia jälkiä.
5. Kirjoita kuvatekstit, jotka kytkevät valitsemasi kuvat artikkelisi argumentointiin ja nostavat sitä parhaassa tapauksessa uudelle tasolle.

Aleksi Mainio

Sisällissodan suuri tuntematon

Menneisyys on täynnä suuruuksia, oman aikakautensa näkijöitä ja tekijöitä, jotka olemme syystä tai toisesta unohtaneet. Suomen sisällissodassa vaikuttanut venäläinen sotapäällikkö, eversti Mihail Svetšnikov lukeutuu näihin ”entisiin ihmisiin”, joista useimmat eivät ole koskaan kuulleetkaan.

Svetšnikov näytteli kahta pääroolia tammihelmikuun 1918 Suomessa. Hän toimi yhtä aikaa sekä venäläisen jalkaväkidivisioonan että Länsi-Suomen punakaartin komentajana, upseerina, joka vaikutti ratkaisevasti Suomen sisällissodan kulkuun. Ilman Svetšnikovin jäärapäisyyttä punaisen Suomen kapina olisi saattanut lässähtää kuin pannukakku heti alkuunsa.

Historian nimimieheksi Svetšnikov ponnahti paljolti sattumalta. Vuoden 1918 alussa hän oli Tampereella, jonne tsaarinupseeri oli komennettu vuotta aiemmin 106. jalkaväkidivisioonan esikuntapäälliköksi. Vielä silloin mies oli vaikuttanut tyypilliseltä monarkismin ja konservatiivisten arvojen nimiin vannovalta ammattisotilalta, joka oli kiertänyt urhoollisesti maailmansodan rintamia.

Vallankumouksellisen vuoden 1917 kuluessa kaikki oli kuitenkin muuttunut: Svetšnikov oli alkanut orientoitua venäläisiin sosialistivallankumouksellisiin ja jopa heidän vasemmistosiipeensä. Radikaali poliittinen maine oli mahdollistanut sen, että syyskuussa 1917 eversti oli voitu valita divisioonakomentajaksi. Svetšnikovilla oli valtaa päättää jopa siitä, miten Venäjän 106. jalkaväkidivisioonaa reagoi syksyn 1917 levottomuuksiin

ja lopulta Suomen sisällissotaan.¹ Katkeraan valtaisteluun oli pakko ottaa kantaa, sillä kenraali Gustaf Mannerheimin komentamat valkoiset joukot olivat alkaneet riisua Pohjanmaan venäläisvaruskuntia aseista. Vaikkei kyse ollut suoranaisesta sodanjulistuksesta, niin paljoo ei puuttunut.

Svetšnikovin divisioonana oli alistettu Viipurissa toimivan Venäjän 42. armeijakunnan alaisuuteen, mutta eversti ei antanut tämän sotkea suunnitelmiaan. Hän kieltäytyi tottelemasta armeijakunnalta saamaansa käskyä. Divisioonan joukot olisi pitänyt vetää pois läntisestä Suomesta ja keskittää Viipurin-Riihimäen alueelle, siis sellaiselle puolustuslinjalle, jossa ne olisivat olleet Kakkois-Suomen ja viime kädessä Pietarin turvana. Maailmansodan hysteerisessä ilmapiirissä Neuvosto-Venäjällä pelättiin Suomen ”valkokaartin” hyökkäävän nuoren neuvostovaltion pääkaupunkiin.

Svetšnikov kävi omaa sotaansa Tampereella. Hän ei halunnut ryhmittä siilipuolustukseen vaan hyökätä tuulispäänä. Eversti aikoi pitää kiinni niistä lupauksista, joita hän oli antanut huolettomasti suomalaisille punaisille. Sotilaana hän myös ymmärsi Tampereen merkityksen punakaartin sodankäynnille. Kaupunki oli rautateiden solmukohta ja väkirikas teollisuuskeskittymä, josta oli mahdollista uhata Pohjanmaan valkoisia tukialueita ja muita strategisesti tärkeitä kohteita.

Ohto Mannisen mukaan ”voitaneen todeta, että Svetšnikovin jäärapäisyys oli varsin ratkaiseva sodan kulun kannalta.” ”Venäläisten vetäy-

1. Jukka Salli, *Punaisen Suomen eversti. Mihail Stepanovič Svetšnikovin poliittinen ja sotilaallinen toiminta Suomessa 1917–1918*. Turun yliopisto 2011, pro gradu, passim.

tyminen Tampereelta olisi tuossa vaiheessa johtanut vallankumouksenkin sortumiseen”, koska sodan alussa punakaartien järjestäytyminen ja aseistaminen olivat vielä aivan alkutekijöissään.² Ainakin se on selvää, että niskuroiva Svetšnikov vaikutti ratkaisevasti siihen, että juuri Tampereesta tuli sodan kuuluisin taistelutanner.

Postia vieraalta planeetalta

Svetšnikovin rooli oli huomattava, mutta kuka tämä omavaltainen eversti oikeastaan oli? Kysymykseen vastaa seuraavassa katsausartikkelissa moskovalainen historiantutkija Andrei Ganin, yksi Venäjän sisällissodan parhaista tuntijoista.

Ganin tuntee Svetšnikovin tapauksen venäläisiin sotilaseliitteihin erikoistuneena tutkijana.³ Ganinin mukaan eversti oli 1900-luvun alkupuolen yleisesikuntaupseerina niin poikkeuksellinen henkilö, että hän erottui selvästi tuhansien kollegojensa joukosta. Itse asiassa Svetšnikov oli poliittisessa vasemmistolaisuudessaan ja väite-tyssä leninismissään niinkin harvinainen korkea-arvoinen upseeri, että Ganin on jo aiemmin kirjoittanut hänestä kokonaisen pienoiselämäkerran.⁴

Ganinin artikkeli toimii muistutuksena siitäkin, miten tärkeitä venäläiset arkistoaineistot voivat parhaimmillaan olla suomalaiselle historiantutkimukselle. Vaikka hyödyt ovat ilmeisiä, useimmat suomalaiset historiantutkijat tuntevat venäläisiä arkistoja ja historiakeskusteluja kovin vaatimattomasti, jos ollenkaan. Tutkimuksellisessa mielessä näyttää aika ajoin suorastaan siltä, että Suomi ja Venäjä ovat yhtä kaukana toisistaan kuin vieraat planeetat eri aurinkokunnissa.

Ganinin artikkeli avaa yhden kurkistusaukon vieraaseen venäläiseen historiantutkimukseen. Se valottaa, minkälaisena hahmona Svetšnikov on nähty Neuvostoliitossa ja myöhemmin uudella

Venäjällä. Samalla paljastuu, minkälaisia merkitäyksiä everstille on annettu ja yritetty antaa.

Kävelevä ristiriita

Ennen kuin annetaan puheenvuoro Ganinille ja hänen edustamalleen venäläiselle tutkimusotteelle, on tarpeen kerrata, mitä Svetšnikovista tiedetään Suomessa. Kokonaisvaltaisimman kuvan Svetšnikovista saa Jukka Sallin pro gradusta. Vuonna 2011 Turun yliopistossa valmistuneen opinnäytteen otsikko on ”Punaisen Suomen eversti – Mihail Stepanovič Svetšnikovin poliittinen ja sotilaallinen toiminta Suomessa 1917–1918”.

Svetšnikov syntyi 18. syyskuuta 1881 Donin kasakka-armeijan alueella Etelä-Venäjällä. Hän tähtäsi samalle alalle kuin isänsä ja valmistui Donin kadettikoulusta 17-vuotiaana. Svetšnikov otettiin oppilaaksi arvostettuun Mihailin tykistökouluun Pietariin, josta hän kahden vuoden päästä astui ulos nuorempana tykistöupseerina.

Svetšnikov oli mukana Venäjän ja Japanin sodassa vuosina 1904–1905, mutta jatkoi muutamaa vuotta opintojaan: elokuussa 1908 upseeri komennettiin Venäjän yleisesikunnan akatemiaan. Kun maailmansota syttyi kesällä 1914, yleisesikuntaupseeri passitettiin rintamalle. Hän ansioitui Osowiecin (ven. Osovets) linnakkeen esikuntapäällikkönä nykyisen Puolan alueella, minkä lisäksi mies palveli muun muassa Valko-Venäjän rintamalla.⁵

Svetšnikovin henkilöhistoria muuttui poikkeukselliseksi vasta kevään, kesän ja syksyn 1917 kumouksellisissa pyörteissä. Tampereelle esikuntapäälliköksi komennettu upseeri alkoi lähentyä sosialistivallankumouksellisia voimia. Ilmeisesti räjähdysherkkä yhteiskunnallinen tilanne pakotti poliittiseen aktivoitumiseen: vanhan vallan tukipyväiksi lasketut tsaarilupseerit olivat ahtaassa

2. Ohto Manninen, Venäjä Suomen sodassa. Teoksessa Ohto Manninen (toim.) *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Taistelu vallasta*. Valtionarkisto 1993, 50–51. Ks. myös: Ohto Manninen, Venäläisten joukkojen johto Suomessa 1918. Teoksessa *Suomi, itä ja länsi. Professori Tuomo Polvinen 60 vuotta 2.12.1991*. WSOY 1991, 105–111.

3. Ganinin tärkeimpiä tutkimuksia ovat seuraavat: *Ataman A. I. Dutov*. Tsentrpoligraf 2006, 1–623; *Poslednije dni generala Selivatševa. Neizvestnye stranišy Graždanskoi voiny na Juge Rossii*. Kutškov pole 2012, 1–320; *”Mozg armii” v period ”Russkoi Smuty”*. Russki put 2013, 1–880; *Zakat Nikolajevskoi vojennoi akademii 1914–1922*. Knižnitsa 2014, 1–768; *Povsednevnaia žizn genštābistov pri Lenina i Trotskom*. Kutškov pole 2016, 1–680; *Sem ”potšemu” rossijskoi Graždanskoi voiny*. Izdatelstvo ”Pjatyi Rim” 2018, 1–864; *Russki ofitseri korpus v gody Graždanskoi voiny. Protivostojaniie komandnyh kadrov. 1917–1922 gg*. Tsentrpoligraf 2019, 1–318.

4. A. V. Ganin, Revoljutsionnye iskanija polkovnika M. S. Svetšnikov. Teoksessa *Russki Sbornik. XXVIII. Issledovanija po istorii Rossii. Graždanskaja voina i interventsija v Rossii*. Modest Kolerov 2020, 345–456.

5. Salli 2011, 8–9.

tilanteessa mullitusten vyöryessä eteenpäin. Monia upseereita murhattiin taantumuksellisina myös Suomessa.

”Edistyksellinen” maine toimi henkivakuutuksena, mutta se ei välttämättä ollut pelkästään laskelmoitu. On mahdollista ja ehkä jopa todennäköistä, että Svetšnikovin poliittiseen aktivoitumiseen vaikuttivat myös ne kokemukset, joita hänelle oli kertynyt Venäjän armeijasta ja sen korruptoituneisuudesta: kolmen sotavuoden jälkeen armeija oli vain varjo loistonsa päivästä. Maailmansota oli murskannut Romanovien imperiumin perustukset henkisesti ja fyysisesti ja kääntänyt sosiaaliset hierarkiat pääläelleen. Valta oli siirtynyt tai siirtymässä erilaisille sotilasneuvostoille, joita perustettiin armeijan yksiköihin kiihtyvällä tahdilla.

Julkisten puheenvuorojensa ja lehtikirjoitustensa perusteella Svetšnikov tahtoi uudistaa – tai kuten aikalaiset sanoivat ”demokratisoida” – sotaväkeä. Svetšnikov oli ajan hermolla, vaikkei profiloitunut erityisen radikaalina sotilaana. Häntä pidettiin Venäjän uuden, väliaikaisen hallituksen kannattajana ja sellaisena korkeana upseerina, joka voitiin huoletta kutsua puhujaksi helmikuun 1917 vallankumouksen uhrien muistojuhlaan. Kun Tampereen kasarmin valistuskomissiolle tarvittiin puheenjohtaja, Svetšnikov ei kieltäytynyt: hän piti esitelmää Sosialistivallankumouksellisesta puolueesta, jonka oikeistosiiپی oli edustettuna Venäjän väliaikaisessa hallituksessa.⁶

Myöhemmin Svetšnikov suurenteli vallankumouksellista radikalismiaan. Hän rehenteli liittyneensä Vladimir Leninin johtamaan bolševikkipuolueeseen jo toukokuussa 1917, mikä ei pitänyt paikkaansa. Kuten tutkija Andrei Ganin osoittaa seuraavilla sivuilla, Svetšnikov valehelti jäsenyydestään menestyäkseen elämässään. Neuvosto-Venäjän valtiollinen järjestelmä arvosti ja suosi sellaisia uskonsotureita, jotka olivat rohjenneet liittyä puolueeseen jo ennen lokakuun vallankumousta.

Svetšnikov todisteli bolševismiaan myös muistelmissaan, jotka julkaistiin vuonna 1925 suomeksi.⁷ Kirjaa on hyödynnetty suomalaisessa

historiantutkimuksessa turhan kriitikkömästi siitä huolimatta, ettei kenellekään ole ollut epäselvää, minkälaisessa tilanteessa se on kirjoitettu Neuvostoliitossa. Esimerkiksi Tuomo Polvisen kaksiosaisessa ”Venäjän vallankumous ja Suomi” -klassikkoteoksessa Svetšnikov määrittellään ”vakaumukselliseksi bolševikiksi”⁸ Sama väärinkäsitys on toistunut myös muissa ansiokkaissa tutkimuksissa.⁹ Virhe saattaa kuulostaa mitättömältä, mutta ei oikeastaan ole sitä. Svetšnikovin poliittisella vakaumuksella on väliä, kun yritetään hahmottaa kuvaa punaisesta Suomesta ja sen sisällä kulkeneista rintamista.

Svetšnikovin tie tähtiin aukesi elokuussa 1917. Vanholliset upseeripiirit aloittivat Pietarissa ”kenraali Lavr Kornilovin kapinan”, joka päättyi mahalaskuun. Kaappausyrityksen jälkipyykkiä pestiin myös Tampereen varuskunnassa: 106. jalkaväkidivisioonan vanha komentaja pidätettiin, minkä jälkeen divisioonan komitea valitsi Svetšnikovin uudeksi komentajaksi.

Poliittinen herääminen ja oma etu kulkivat käsi kädessä. Samaan aikaan, kun Svetšnikov valittiin divisioonankomentajaksi, hän oli alkanut kallistua sille kannalle, että Venäjän väliaikaisesta hallituksesta piti päästä eroon. Hänen oma Sosialistivallankumouksellinen puolueensa oli yhä edustettuna hallituksessa, mutta puolueen vasemmistosiiپی ei tätä sulattanut vaan lietsoi avoimesti kapinaa: ”vasemmistoeserrät” tahtoivat irrottaa Venäjän maailmansodasta ja käynnistää radikaalin maaomaisuuden uusjaon. Myös Svetšnikov agitoi maanjaon puolesta.¹⁰

Vasemmistoeserrät olivat mukana lokakuun 1917 vallankumouksessa Pietarissa. He tahtoivat kaataa vanhan järjestelmän, mutta pettyivät bolševikkien diktatuuriin nopeasti. Vielä vuoden 1918 alussa tilanne oli kuitenkin epäselvä, mikä näkyi myös Suomessa. Maan venäläisissä sotilasneuvostoissa ja komiteoissa bolševikit ja sosialistivallankumoukselliset toimivat rinta rinnan. Tärkeintä komiteaa eli ”Suomen armeijan, laivaston ja työläisten aluekomiteaa” johti bolševikki Ivar Smilga ja sen sotaosastoa sosialistivallankumouksellinen sotamies Mihail Glazunov.

6. Salli 2011, 14–20. Ks. myös Tuomas Hoppu, Neljä vuotta venäläisenä varuskuntakaupunkina. Teoksessa *Tampere 1918*.

Vapriikki 2013, 50–53; Tuomas Hoppu, Venäläisten upseerien kohtalo. Teoksessa *Tampere 1918*. Vapriikki 2013, 218–220.

7. M. S. Svetšnikov, *Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917–1918. Muistelmia ja aineistoa*. Otava 1925.

8. Tuomo Polvinen, *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920. I. Helmikuu 1917–toukokuu 1918*. WSOY 1967, 230.

9. Ks. esim. Manninen 1991, 116; Manninen 1993, 55.

10. Salli 2011, 23–28.

Kun Suomessa syttyi sisällissota, Svetšnikov liittoutui sotaosaston ja sen puheenjohtajan Glazunovin kanssa. Eversti pyrki ja myös onnistui irrottamaan joukkonsa Viipurin 42. armeijakunnan alaisuudesta. Svetšnikov ja Glazunov olivat yhteisrintamassa myös Suomen-politiikan suhteen: Suomen Sosialidemokraattista Puoluetta ja ylipäänsä punakaartia piti tukea aseellisesti.¹¹

Sisällissodan alussa Svetšnikov luotti enemmän koulutettuihin venäläisjoukkoihinsa kuin Länsi-Suomen punakaarteihin. Hän piti komentamiaan Tampereen, Turun ja muiden paikkakuntien punakaarteja kurittomina sodankäynnin amatööreinä, joiden avulla oli mahdotonta valloittaa ja puhdistaa ”valkoista kynnepsää”, Vaasaa. Everstin oli pakko muuttaa epäilevää asennettaan sitä mukaa, kun venäläisten määrä hupeni päivä päivältä vaatimattommaksi. Siinä missä jalkaväkidivisioona oli aiemmin koostunut 12 pataljoonasta, pian jäljellä oli enää vain kaksi pataljoonaa. Sotaa oli mahdotonta voittaa tällaisella taistelumoraalinsa kadottaneella ja kotiin ikävöivällä ”divisioonalla”.¹²

Svetšnikov vapautui repivästä kaksoisroolistaan jo 23. helmikuuta 1918, jolloin Hugo Salmela saapui Tampereelle ottaakseen Länsi-Suomen punakaartit komentoonsa. Svetšnikov jatkoi ”venäläisten vapaaehtoisten komentaja”, mutta

myös punaisen Suomen sodankäynnin tärkeänä asiantuntijana. Eversti matkusti Helsinkiin, missä hänet nimitettiin punakaartin ylipäällikön Eero Haapalaisen neuvonantajaksi, ”ylimmäksi sotilasliikkeiden päälliköksi”. Svetšnikov työskenteli – ja joidenkin huhujen mukaan myös asui – Senaatinlinnassa ja pääsi ohjaamaan punakaartin sotaa yleishyökkäyksineen.

Juuri ennen kuin saksalaisjoukot käynnistivät intervention Helsinkiin, Svetšnikov kiirehti punaisten johtajien vanavedessä Viipuriin. Punaisten tilanne oli niin kriittinen, että 10. huhtikuuta 1918 he olivat valmiita valitsemaan Kullervo Mannerin diktaattoriksi. Svetšnikov löysi tiensä myös uuden ylipäällikön esikuntaan ja vaikutti yhä keskeisesti punakaartin sotaan. Eversti yritti vahvistaa puolustuslinjoja, mutta turhaan – Karjalakin lipsui käsistä. Huhtikuun 25. päivän vastaisena yönä edessä oli pako höyrylaivalla Kronstadtin kautta Pietariin. Svetšnikovin uusi elämä alkoi Nevan metropolissa Neuvosto-Venäjän ja puna-armeijan palveluksessa.¹³

FT **Aleksi Mainio** on Helsingin yliopistossa työskentelevä historiantutkija.

Sähköposti: aleksi.mainio@helsinki.fi

11. Tuomas Hoppu, Helmikuun rintamataistelut. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY 2009, 145–146; Manninen 1991, 108, 115–119; Polvinen 1967, 233–237.

12. Salli 2011, 41–59. Ks. myös esim. Jussi T. Lappalainen, *Punakaartin sota. 1*. Opetusministeriö 1981, 150–153, 166–168.

13. Polvinen 1967, 287–290; Salli 2011, 64–66, 70–83.

Eversti Mihail Svetšnikov – myytit ja todellisuus

Bolševikkeja tukeneista korkea-arvoisista upseereista huomio kiinnitty ensimmäisenä eversti Mihail Stepanovitš Svetšnikoviin (18.09.1881–26.08.1938). Svetšnikovia on pidetty ensimmäisenä divisioonatason komentajana, joka liittyi bolševikkipuolueeseen jo ennen lokakuun vallankumousta. Häntä on myös pidetty Vladimir Leninin taistelutoverina ja vallankumouksen asialle uskollisena, aatteellisena bolševikkina. Syvälinen perehtyminen upseerin elämänvaiheisiin kuitenkin mahdollistaa hänen todellisen, myöhemmistä myyteistä vapaan elämäkertansa kokoamisen.

Sotilaseliihti ja bolševikit

Ennen vallankumousta Venäjän sotilaseliihtin edustajat – 1900-luvun alun yleisesikuntaupseerit – liittyivät harvoin poliittisiin puolueisiin. Ennen vuotta 1917 bolševikkien riveihin ei kuulunut yhtäkään sotilaseliihtin jäsentä. Sosialistivallankumoukselliseen puolueeseenkin liittyi vain yksittäisiä yleisesikuntaupseereita. Helmikuun – tai Suomen ajanlaskun mukaan maaliskuun – 1917¹ vallankumouksen jälkeen tilanne alkoi kuitenkin muuttua, mutta silloinkin puolueisiin liittyivät vain ani harvat. On mielenkiintoista selvittää, minkälaisista syistä upseerit ylipäänsä liittyivät puolueisiin. Samalla voidaan kysyä, oliko näiden valintojen perustana aito aatteellisuus vai opportunisti sellaisessa poliittisessä tilanteessa, jossa sosialististen voimien suosio kasvoi heidän noustessaan valtaan osana Venäjän väliaikaisen hallituksen kokoonpanoa.

Vallankumouksellisenä vuonna 1917 bolševikkipuolue VSDTP(b) muuttui lailliseksi ja kasvatti suosiotaan kovaa vauhtia. Toukokuussa sen riveissä oli noin 80 000 henkeä, mutta elokuun alussa jäsenten lukumäärä oli kolminkertaistu-

nut lähes 240 000:een.² Tästä huolimatta ainoa puolueeseen ennen lokakuuta 1917 liittyneenä yleisesikuntaupseerina pidetään eversti Svetšnikovia. Kuka tämä mies oikeastaan oli ja miten hän oli puolueeseen päätenyt?

Svetšnikovin elämäkerta joutui 1900-luvun mittaan melkoisten vääristelyiden kohteeksi. Neuvostoaikana häntä ihannoitiin ensimmäisenä bolševistisena divisioonankomentajana.³ Yrittäessään selittää Svetšnikovin suhteellisen aikaista poliittista siirtymää, erityisesti neuvostohistorioitsijat ovat panneet upseerin tilille omia, heille itselleen tärkeitä ajatuksia. Esimerkiksi sen, että tammikuuhun 1917 mennessä Svetšnikov oli ”tullut varmaan vakaumukseen siitä, että Venäjän tappion syynä ensimmäisessä maailmansodassa oli itsevaltius. Ja rehellisenä ihmisenä, päättäväisenä toiminnan miehenä, hän astui vallankumouksellisen taistelun tielle.”⁴

Myös Neuvostoliiton jälkeisenä aikana Svetšnikovin toimintaa on esitetty vääristeltynä. On käytävä analyttisesti läpi Svetšnikovin poliittinen ura, jotta voidaan ymmärtää sen aidot motiivit ja vallankumoukselliset käännteet.

Ensimmäinen myytti: aatteellinen bolševikki toukokuusta 1917 eteenpäin

Henkilötietolomakkeisiin ja hakuteoksiin on merkitty, että Svetšnikov liittyi bolševikkeihin 1. toukokuuta 1917, siis jo puoli vuotta ennen heidän valtaantuloaan. Ensisilmäykseltä näyttäisi siltä, että tämä antaa perusteen lukea hänet bolševikkien kannattajaksi. Pitääkö tämä todellisuudessa paikkansa?

Svetšnikov syntyi kasakkaperheeseen Donin kasakka-armeijan alueella (ven. Donskoe kazatše voisko). Hänen isänsä oli entinen sotnik eli sadanpäämies, joka voidaan rinnastaa luutnanttiin.

1. Venäjällä luovuttiin juliaanisesta kalenterista vasta helmikuussa 1918. Se oli 13 päivää Suomessa käytössä ollutta gregoriaanista kalenteria jäljessä. Tässä artikkelissa päivämäärät ja muut ajankohdat ilmoitetaan pääsääntöisesti vanhassa venäläisessä muodossa.

2. A. A. Solovjev, *Sjezdi i konferenzii KPSS*. Izdatelstvo političeskoj literatury 1983, 90, 102.

3. G. M. Solonitsyn, Svetšnikov – pervyi natšdiv-bolševik. Teoksessa *Voенno-istoričeski žurnal* 1982/10, 83–84.

4. Sama.

■ Kuva 1. Mihail Svetšnikov tsaarinupseerin asussa vuonna 1911. Kuva: Venäjän tiedeakatemia arkisto

Neuvostoaikaisessa omaelämäkerrassaan Mihail Svetšnikov kuitenkin salasi taustansa ja ilmoitti olevansa työläis-talonpoikaisen perheen vesa.⁵

Svetšnikov oli rohkea upseeri, joka osallistui kolmeen sotaan ja sai useita kunniamerkkejä, joista arvostetuimpia olivat Pyhän Yrjön ritarikunnan 4. luokan risti ja miekka nauhoilla.⁶ Vallankumousta edeltävinä vuosina mikään hänen elämässään ei viittaa vasemmistoradikaaleihin eikä edes demokraattisiin aatteisiin. Hänen tiensä ja vaikuttimensa olivat hyvin perinteisiä: hänen vuoden 1916 pätevyystodistuksensa oli erinomai-

nen.⁷ Hän oli lojaali keisarivallalle ja ylpeili jopa sillä, että tulisi samaan ylennyksen henkilökoh- taisesti keisari Nikolai II:lta Yrjön ritareiden kat- selmuksessa päämajassa.⁸

Svetšnikov sai 27. tammikuuta 1917 Suomeen sijoitetun 106. jalkaväkidivisioonan esikunta- päällikön viran.⁹ Huhtikuun 2. päivänä Mihail Stepanovitš ylennettiin everstiksi, mikä osoitti hänen etenevän urallaan samaa tahtia Venäjän yleisesikunta-akatemia kurssitoveriensä kanssa. 106. jalkaväkidivisioona luettiin niin sanottuihin kolmannen luokan divisiooniin, siis sellaisiin joukko-osastoihin, joiden miehistön koostu- musta pidettiin heikoimpana. Tällaiset divisioo- nat osoittautuivat vuonna 1917 äärimmäisen poli- tisoituneiksi johtuen vanhemmista ikäluokista, jotka pyrkivät takaisin kotiseuduilleen päästäk- seen osallistumaan alkamassa olevaan maanja- koon.

Divisioona oli sijoitettu Suomeen maailman- sodan oloissa. Sen tehtävänä oli varmistaa, ett- eivät saksalaiset pääsisi hyökkäämään Suomen kautta Venäjän pääkaupunkiin Pietariin ja elimi- noida vakoilu- ja sabotaasitoimintaa sikäli kuin sellaista ilmeni. Divisioona ei siis osallistunut varsinaisiin sotatoimiin vaan oli paljolti tyhjän panttina, mikä edisti sen sotilaallisen moraalin rappioitumista. Vuoden 1917 vallankumoukselli- nen kurittomuus vain pahensi asetelmaa.

Päällystön täytyi kuunnella herkällä kor- valla miehistön mielialoja. Kevään 1917 mittaan bolševikkien ja sosialistivallankumouksellisten suosio ja vaikutusvalta kasvoivat divisioonassa. Hengissä pysyminen ei ollut itsestäänselvyys, vaan upseerien oli pakko ottaa huomioon valla- kumoukselliset puolueet ja niiden toiveet. Svetš- nikov ymmärsi tämän ja alkoi lähestyä socialis- tivallankumouksellisia. Vuonna 1936 Svetšnikov kirjoitti vilpittömästi: ”Olin Sosialistivallankumo- uksellisen puolueen jäsenenä helmi-toukokuussa 1917 Tammerforsin kaupungissa – Suomi.”¹⁰ Tie-

5. Rossijski gosudarstvennyi voennyi arhiv (RGVA), Kolleksija poslužnyh spisok i lišnyh del komandno-natšalstvjuštšego sostava RKKKA, fond (f) 37976, opis (op) 1, delo (d) 80, list (l) 4.

6. Svetšnikovin ansioluettelo on julkaistu: V. L. Vlasov, *Mezdousobnaja voina v Finlandii na fone revolutsionnyh sobytij 1918 goda*. Jevropeiski dom 2009, 264–284.

7. Rossijski gosudarstvennyi voenno-istoričeski arhiv (RGVIA), Štab Verhovnogo glavnokomandujuštšego, f. 2003, op. 1, d. 1355, l. 1540b.

8. RGVIA, Nikolajevskaja akademija Generalnogo štaba, f. 544, op. 1, d. 1559, l. 218.

9. RGVIA, 106-ja pehotnaja divizija, f. 2421, op. 2, d. 78, l. 20b; A. V. Ganin, *Korpus ofitserov Generalnogo štaba v gody Graždanskoj voiny v Rossii vv. 1917–1922*. Russki put 2009, 463.

10. Asiakirjakopio on kirjoittajan arkistossa. Alkuperäistä dokumenttia säilytetään Venäjän sosiaalisen ja poliittisen histo- rian arkistossa eli Rossijski gosudarstvennyi arhiv sotsialno-političeskoj istoriissa (RGASPI).

dossa on, että Svetšnikov oli yhteistyössä myös menševikkien kanssa.

Keväällä 1917 divisioonan tilanne oli äärimmäisen jännittynyt. Tuoreessa muistissa olivat helmikuun vallankumouksen oloissa tapahtuneet upseerien joukkomurhat. Pietarissa, Kronstadtissa, Räävelissä ja Helsingissä murhattiin yhteensä ainakin 65 merivoimien upseeria.¹¹ Yhden laskelman mukaan hyökkäyksen kohteeksi joutui yhteensä yli 600 upseeria. Kun elokuussa 1917 elettiin niin sanotun Kornilovin kapinan päiviä, Viipurissa todistettiin uusia väkivaltaisuuksia. Kaupungissa lynkattiin ainakin 12–22 upseeria, eikä tämä ollut koko totuus raakuuksista: jopa 60 henkeä merkittiin kadonneiksi.¹²

Vallankumouksellisen väkivallan uhka tuntui painostavana, mutta se tarjosi Svetšnikoville myös mahdollisuuden menestyä urallaan. 9. syyskuuta 1917 hänet valittiin 106. jalkaväkidivisioonan komentajaksi. Se oli kenraalin virka, johon

■ Kuva 2. Tampereen työväenjärjestöjen johtava komitea ja venäläinen varuskuntakomitea kuvattiin yhdessä huhtikuussa 1917. Mihail Svetšnikov on merkitty kuvaan numerolla seitsemän. Kuva: Andrei Ganinin kokoelma

everstillä ei olisi ollut normaalioloissa mitään mahdollisuuksia uran tässä vaiheessa. Tällaisin askelin entinen monarkisti oli orientoitumassa sosialistivallankumouksellisiin samaan aikaan, kun vallankumouksellisuus lisääntyi ympärillä.

Mitä tulee bolševikkipuolueeseen liittymiseen 1. toukokuuta 1917, niin tältä osin Svetšnikovin elämäkerta väärennettiin. Svetšnikov lähetti 28. maaliskuuta vuonna 1920 kirjeen suomalaiselle kommunistille Eino Rahjalle. Siinä upseeri pyysi vastaanottajaa todistamaan sen, että hän oli liittynyt Suomen SDP:n jäseneksi huhtikuussa 1917: ”Jotta voisi laittaa jäsenkorttiin merkinnän

11. Nähtävästi ajantasaisimmat tiedot ovat seuraavissa julkaisuissa: F. K. Sabarov, *Tragedia Baltijskogo flota. Matrosski bunt 1917g.* Gangut 2018, 116–117. Katso myös: K. B. Nazarenko, *Zakat tsarskogo flota. Morskije ofitsery Pervoi mirovoi voiny.* Jauza 2018, 284–285.

12. A. V. Ganin, Vyborgskaja krepost. Teoksessa *Rossia v 1917 godu. Entsiklopedia.* Rosspen 2017, 218.

■ Kuva 3. Svetšnikov Saksassa vuonna 1926.
Kuva: Andrei Ganinin kokoelma

Sos[iali]dem[okraattisen] Puolueen jäsenyden pitkäaikaisuudesta, koska kommunistina oleminen vuodesta 1919 on liian myöhäistä.”¹³ Kirjeestä seuraa se, että Svetšnikov ei liittynyt bolševikkipuolueeseen toukokuussa 1917. Todellisuudessa upseerista tuli puolueen jäsen vasta vuonna 1919, mutta hän sai liittymisajakseen kevään 1917 Rahjan todistuksen ansiosta.

Toinen myytti: Leninin taistelutoveri

Toinen myytti liittyy bolševikkijohtaja Leninin paluuseen maanpaosta. Monet historiantutkijat ovat uskoneet, että Svetšnikov turvasi huhti-

kuussa 1917 Leninin ja hänen 33-henkisen seurueensa matkan Suomen kautta Venäjälle.¹⁴ On jopa väitetty upseerin saattaneen henkilökohtaisesti Leniniä Tampereelta Pietariin.

Tiedot Svetšnikovin kontakteista Leniniin ovat kuitenkin järjestään perustuneet sotilasjohtajan lapsien ja ennen kaikkea hänen nuorimman poikansa vuoden 1980 paikkeilla antamiin todistuksiin.¹⁵ Niille ei ole löydetty mitään vahvistusta arkistoista. Svetšnikovin roolia ei mainita myöskään Leninin ”Biografisessa kronikassa” eikä valtiomiehestä julkaistuissa dokumenteissa. Todellisuudessa edes Svetšnikov itse ei kertaakaan väittänyt näin tapahtuneen.

Myöskään 106. jalkaväkidivisioonan asiapaperit eivät tue tarinaa. Jos korkea-arvoinen upseeri olisi saanut käskyn saattaa poliittisia pakolaisia (mikä on itse asiassa epätodennäköistä), niin divisioonan arkistossa olisi varmasti säilynyt asiaa koskeva dokumenttikitju. Kuitenkaan maaliskuun lopun ja huhtikuun alun 1917 välisenä aikana Svetšnikov ei saanut komennusta minnekään.

Aikanaan on todettu, että Leninin ja muiden pakolaisten ryhmää saattoi Suomesta Pietariin rajavartioston Pietarin ratsuväkidivisioonan 1. sotnian vartiosto.¹⁶ Joissakin tapauksissa kauttakulkumatalla olevia pakolaisryhmiä saattoi ”Suomen armeijan, laivaston ja työläisten aluekomitean” edustaja, mutta missään ei ole merkintää, että saattajana olisi toiminut Suomeen sijoitetun divisioonan esikuntapäällikkö.

On pantava merkille, ettei Svetšnikov kirjeessään Rahjalle mainitse sanallakaan tuttavuudestaan Leniniin. Ei siitäkään huolimatta, että Rahja, kuten hyvin tiedetään, tunsi Leninin varsin hyvin. Svetšnikov ei myöskään väitä edesauttaneensa Leninin paluuta Venäjälle. Herää niin ikään kysymys, miksei Svetšnikov ottanut yhteyttä suoraan Leniniin, jos kerran tunsi hänet hyvin. Mikäli olisi kaikesta huolimatta niin, että toisen käden tiedot Svetšnikovin ja Leninin tutustumisesta pitäisivät paikkansa, vähintäänkin se on selvää, että miesten välien läheisyys jää hyvin kyseenalaiseksi.

13. RGASPI, Kommunistitšeskaja partija Finljandii, f. 516, op. 2, d. 453. l. 20b.

14. A. V. Smolin, 1917 god: Torneo – doroga v Rossiju. Teoksessa *Noveišaja istoria Rossii* 2015/2, 25.

15. V. V. Averjanov, ”Finlandskie voiska” v sobytiah 1917 goda v Petrograde (avgust – dekabr). Väitöskirja, Moskovan valtioliopisto 1999, 9.

16. Smolin 2015, 24–25.

Kolmas myytti: Talvipalatsin valloituksen järjestäjä

On olemassa jopa väitöskirja, jonka tekijä – Svetšnikovin jälkeläisten tuttava – yrittää todistaa upseerin ratkaisevan roolin bolševikkien vallankaappauksessa. Svetšnikov muka neuvoi Leniniä ehdottamalla oman divisioonansa joukkoja iskuvoimaksi, joka voisi kaataa väliaikaisen hallituksen.¹⁷ Epäsuorana todisteena on esitetty kirjettä, jonka Lenin lähetti 27. syyskuuta ”Suomen armeijan, laivaston ja työläisten aluekomitean” puheenjohtajalle Ivar Smilgalle. Siinä hän – mahdollisesti Svetšnikovin tavattuun – nosti esiin Suomessa olevien joukkojen ja Itämeren laivaston tärkeän roolin vallan anastamisessa Venäjän pääkaupungissa.¹⁸ Lisäksi Lenin ehdotti ”luotettavimmista sotilaista” koostuvan salaisen komitean perustamista. Myös Svetšnikov itse mainitsi omaelämäkerrassaan, että ”otin v. 1917 lokakuussa aktiivisesti osaa Kerenskin väliaikaisen hallituksen kaatamiseen toimien divisioonan joukkojen kanssa Pietarissa ja Suomessa”.¹⁹

Smilgan todistuksen mukaan ”suunnitelmamme oli sellainen, että jos Pietarin vallankumoukselliset työläiset ja sotilaat eivät onnistu valloittamaan heti koko kaupunkia, niin täytyy ehdottomasti vallata saaristo ja Viipurin puoli, jossa sijaitsee Suomen rautatieasema. Siinä tapauksessa minun olisi pitänyt ratkaista taistelu laivaston ja Suomesta saapuneiden joukkojen avulla.”²⁰ Vuonna 1933 puolueen puhdistuskampanjan aikana Svetšnikovista kirjoitettiin, että hänen divisioonansa oli ”bolševikkien tukipylväänä ennen lokak[uun] vallankum[ousta] ja kumouksen aikana”.²¹

Mitä Pietarissa todella tapahtui vallankaappauksen päivinä 24.–26. lokakuussa (Suomessa 6.–8. marraskuuta) 1917? Svetšnikov sähköitti Suomen aluekomitealle sekä kaikille divisi-

oonan rykmenteille ja laitoksille lokakuun 25. päivänä kello 12.50: ”Koko 106. jalkaväkidivisioona, päällystö etunenässä, on valmis milloin tahansa lähtemään liikkeelle neuvostojen puolesta ja seisomaan demokratian vartiossa.”²²

Neuvostoaikana oli ymmärrettävää, että Svetšnikovin lapset tahtoivat esittää isänsä Leninin taistelutoverina ja neuvonantajana, ihmisenä, jonka ansiosta valloitettiin Talvipalatsi ja toteutettiin vallankumous. Svetšnikovin poika laati jopa arvion aikataulusta, jonka tahdissa hänen isänsä johtaman divisioonan joukot olisivat voineet saapua Talvipalatsin alueelle. Tästä arviosta seurasi se, että nimenomaan nämä voimat lähtivät rynnäkköön ja astuivat Talvipalatsiin ensimmäisinä.

Suomesta Pietariin lähetetyt joukot selviävät divisioonan esikunnan kirjeenvaihdosta. Sen osana on säilynyt Svetšnikovin sähke Suomen aluekomitealle: 1 500 pistimestä ja 34 konekivääristä koostuva 422. Rykmentti lähetettiin Pietariin, mutta vasta 28. lokakuuta 1917 klo 16.55.²³ Aiemmin samana päivänä kello 13.20 Svetšnikov oli pyytänyt aluekomiteaa auttamaan Pietarin matkaa varten tarvittavan sotilasjunan järjestämisessä.²⁴

Sen lisäksi – ja tämä on erityisen tärkeää – Svetšnikov kirjoitti sähkeessään armeijakunnan SVK:n eli Sotilaallisen vallankumoukskomitean puheenjohtajalle, että lokakuun 26. päivänä Suomen aluekomitean määräyksestä Pietariin oli lähetetty kaksi 424. rykmentin komppaniaa neljän konekiväärin kera.²⁵ Rykmentin komentajan puhelinsähkeen N° 2564 mukaan lähtö tapahtui 25. lokakuuta, mutta vasta noin kello 12 aikoihin keskiyöllä.²⁶ Näin ollen on selvää, etteivät nämä 106. jalkaväkidivisioonan ensimmäiset vaatimattomat etujoukot voineet edes teoriassa ehtiä mukaan Talvipalatsin valloitukseen, joka huipentui lokakuun 25. ja 26. välisenä yönä.

17. Averjanov 1999, 9.

18. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sošineni*. Izdatelstvo političeskoj literatury 1969, 34, 265.

19. RGVA, f. 37976, op. 1, d. 80, l. 5.

20. I. T. Smilga, *Istoričeska ja notš*. Otryvok iz vozpominani I. Smilgi. Teoksessa *Krasnoarmeets 1919/10-15*, 23.

21. RGVA, f. 37976, op. 1, d. 80, l. 17.

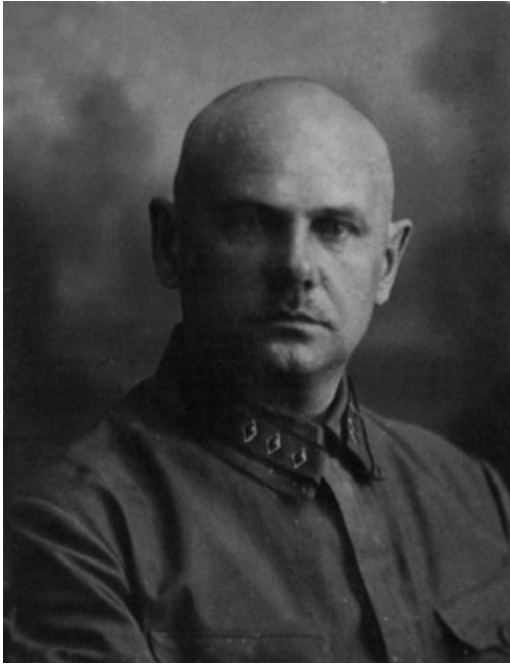
22. RGVA, f. 2421, op. 2, d. 137, l. 324; d. 237, l. 440ob. Katso myös: *Oktjabrskoe vooružennoe vosstanie v petrograde*. Izdatelstvo Akademii nauk SSSR 1957, 374; *Iz istorii sozdanija Rabotše-Krestjanskij Krasnoj Armii*. Teoksessa *Voенно-istoričeski žurnal* 1988/2, 43; A. G. Kavtaradze, *Voенnye spetsialisty na službe Respubliki Sovetov vu. 1917-1920*. Nauka 1988, 56; N. S. Tšerušečev & Ju. N. Tšerušečev, *Rassreljannaja elita RKKK. 1937-1941. Kombrigi i im ravnye*. Kutškovo pole 2014, 228.

23. RGVA, f. 2421, op. 2, d. 42, l. 581.

24. Sama, l. 582–583.

25. Sama, l. 583ob.

26. Sama, l. 588.

■ Kuva 4. Puna-armeijan upseeri Svetšnikov vuonna 1934. Kuva: Andrei Ganinin kokoelma

Kaikkiaan lokakuun lopussa divisioonasta lähetettiin Pietariin 422. rykmentin 1500 kiväärimestä ja 34 konekivääriä sekä 424. rykmentin 2 komppaniaa ja 4 konekivääriä.²⁷ Jo 2. marraskuuta kaksi 422. rykmentin pataljoonaa palasi Pietarista.²⁸ Kaupunkiin jäi vielä yksi saman rykmentin pataljoona, mutta sekin palasi Suomeen marraskuun 10. päivään mennessä.²⁹ Tämän jälkeen Pietarissa oli enää vain kaksi 424. rykmentin komppaniaa konekivääreineen.³⁰

Pietarin kumousjohtajien todistuksissa ei mainita, että 106. jalkaväkidivisioonalla olisi ollut minkäänlaista roolia vallankumoukselli-

sisä tapahtumissa.³¹ Petrosovetin eli Pietarin neuvoston puheenjohtaja Lev Trotski totesi, että puolueiden ”vasen ryhmittymä” onnistui ennen kumousta hankkimaan Pietarin varuskunnan valtaenemmistön kannatuksen. Toisena varteenotettavana voimana olivat puna-armeijan joukot ja kolmantena Itämeren laivaston merimiehet.³² Talvipalatsin piiritykseen ja valloitukseen osallistui V. I. Startsevin arvion mukaan 4 000–5 000 Itämeren laivaston matruusia, noin 3 000 kaartinjoukkojen sotilasta ja 3 200 punakaartilaisista.³³ Tällaisiin lukumääriin verrattuna kaksi 106. jalkaväkidivisioonan komppaniaa eivät olisi muodostaneet merkittävää voimaa siinä tapauksessa, että ne olisivatkin jotenkin ihmeen kaupalla ehtineet Pietariin ennen Talvipalatsin rynnäkköä. Kuitenkin Svetšnikovin lähettämä sähke valmiudesta neuvostojen puolustamiseen on kuvaava seikka.

Trotski piti bolševistisiksi muuttuneita varuskuntia Pietarin lähiympäristössä tärkeimpänä reservinä. Hän oli havainnut nopeasti, että vallankaappauksen johtajat pitivät Suomen ja pohjoisen joukkoja toisen luokan reserveinä.³⁴ SVK:n jäsenen Vladimir Antonov-Ovsejenkon todistuksen mukaan Talvipalatsin valloituksen päärooli uskottiin matruuseille ja punakaartilille. Jalkaväkijoukot saivat sivuroolin, jonka hengessä heidän piti saartaa Moika-joki ja neutraloida kasakat ja junkkarit.³⁵ Pääkaupungin ympärillä olevat varuskunnat taas saivat tehtäväkseen varmistaa, etteivät väliaikaiselle hallitukselle lojaalit joukot pääsisi saapumaan Pietariin ratkaisevalla hetkellä.³⁶

Neljäs myytti: uuden vallan uskollinen kannattaja

Vallankumouksen jälkeisissä käskyissä Svetšnikov puhui toistuvasti uuden vallan demokratiasta, siis periaatteesta, josta bolševikit luopuivat vain

27. RGVIA, f. 2421, op. 2, d. 121, l. 4; S. N. Bazanov, *Borba za vlast' deistvujuštsei rossijskoi armii. Oktjabr 1917- fevral 1918 gg.* RAN 2003, 25

28. RGVIA, f. 2421, op. 2, d. 106, l. 349; d. 42, l. 585.

29. RGVIA, f. 2421, op. 2, d. 42, l. 609.

30. Sama, l. 587.

31. *Oktjabrskoe vooružennoe vosstanie v Petrograde. Vospominanija aktivnyh utšastnikov revoliutsii.* Lenizdat 1956, 39–40, 42–43, 58, 64, 87, 104, 163, 199; V. A. Antonov-Ovseenko, *V semnadtsatom godu.* Moskva 1933, 303–308; L. D. Trotski, *Istorija ruskoi revoljutsii.* Terra 1997, 97.

32. Trotski 1997, 166, 171, 173.

33. V. I. Startsev, *Šturm Zimnego. Dokumentalny otšerk.* Lenizdat 1987, 100.

34. Trotski 1997, 178.

35. V. A. Antonov-Ovseenko, *V semnadtsatom godu.* FIHL 1933, 303.

36. Sama.

muutamassa viikossa. Hän puhui neuvostojen kautta saavutetusta kansanvallasta, maasta ja vapaudesta, mikä todistaa hänet pikemminkin eserrien eli sosialistivallankumouksellisten poliittisen ohjelman kannattajaksi.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen Svetšnikov jatkoi divisioonankomentajana Suomessa. Suomen sisällissodan ensimmäisinä viikkoina vuonna 1918 Svetšnikov oli Tampereella, missä hänestä tehtiin kaikkien ”Suomessa olevien venäläisten vapaaehtoisjoukkojen”, mutta myös Länsi-Suomen punakaartien komentaja.

Suomen sisällissodan lopussa Svetšnikov pakeni Neuvosto-Venäjälle, missä hän sai kiinnityksen puna-armeijaan. Hän hoiti vastuullisia virkoja ja toimi jonkin aikaa jopa kokonaisen rintaman komentajana. Uransa edistämiseksi Svetšnikov oli valmis ohittamaan virallisen virkatien. Hän käytti tai ainakin yritti käyttää hyväkseen suhteitaan puolueen johtoportaan jäseniin. Esimerkiksi 13. kesäkuuta 1919 upseeri lähetti Kazanista sähkeen vallankumouksellisen sotilasneuvoston puheenjohtajalle Trotskille, Leninille ja muille. Siinä Svetšnikov vaivasi maan johtoa ja sotalaitoksen ylintä päällystä omalla nimityksellään armeijan komentajaksi.³⁷ Kirjeen teho jäi kuitenkin vaillinaiseksi, sillä hän ei saanut armeijaa komentoonsa. Sen sijaan upseeri siirrettiin komendantiksi Kurskin linnoitusalueelle, jonne myöhemmin kohdistui valkoisten hyökkäyksen päävoima.³⁸

Puna-armeijan joukot kärsivät katastrofaalisen tappion syksyllä vuonna 1919 Kurskin alueella. Syyllisiä metsästettiin käynnistämällä tutkinta 7. tarkka-ampujadivisioonan sekä Erityisprikaatin toiminnasta ja niistä syistä, joiden takia kokonaiset komppaniat olivat antautuneet valkoisille. Kummastusta herätti niin ikään se, että divisioonasta oli kadonnut suuri määrä aseita ja varusteita.³⁹

Tarkastusvaliokunnan silmään pisti se, miten pahasti Svetšnikovin johtaman linnoitusalueen

joukot olivat epäonnistuneet.⁴⁰ Etelärintaman Erityisosasto eli puna-armeijan vastavakoilu pidätti Svetšnikovin.⁴¹ Pidätyksen syyt selviävät salaisesta sähkeestä, jonka Trotski lähetti 20. lokakuuta 1919. Viestissä puhutaan ”entisen Kurskin linnoitusalueen komendantin Svetšnikovin petollisesta käyttäytymisestä”. ”Tapaus on tutkittava viipymättä. Viittaus luottamukseeni Svetšnikovia kohtaan on väärä. Svetšnikov nimitettiin Pohjois-Kaukasian rintaman⁴² komentajaksi, koska häntä pidettiin vallankumouksen alussa kelvollisena. Minä en Svetšnikovia tuntenut vaan tutustuin häneen vasta viime aikoina. Häntä on pidetty yleensä luotettavana, mutta lahjattomana, joten on päätetty olla antamatta hänelle korkeita nimityksiä”, Trotski kirjoitti ärtyneenä.⁴³

Venäjän sisällissodan kriittisimpiä vaiheita todistettiin syksyllä vuonna 1919, jolloin valkoisten hyökkäys eteni menestyksekkäästi Moskovaa kohti. Ahtaassa tilanteessa Svetšnikovin lojaalisuuteen ei enää uskottu: hänen epäiltiin valmistelevan maaperää ”petolliselle manööverille”, joka oli tarkoitus toteuttaa siinä vaiheessa, kun valkoisen kenraalin Anton Denikinin joukot olisivat päässeet niskan päälle.

Tämä oli kuitenkin vain oletus. Svetšnikov laskettiin vapaalle jalalle 26. marraskuuta 1919, jolloin selkkaus katsottiin ainakin siltä erää loppuun käsitellyksi. Vapauttava päätös oli hieman yllättävä sitä taustaa vasten, että Svetšnikovin lapset oleskelivat samaan aikaan valkoisten puolella. Esimerkiksi hänen vanhin poikansa opiskeli valkoisten hallitsemassa Donissa kadettikoulussa ennen kuin emigroitui länteen, josta 1930-luvulla palasi ”rodinaan”, synnyinmaahansa.

Tunnettu vallankumouksellinen Kamo eli Simon Ter-Petrosjan kirjoitti myöhemmin 8. helmikuuta 1922 bolševikkijohtaja Grigori Ordžonikidzelle selonteon tapahtumista: ”Olen vallankumouksen sotilaana velvoitettu sanomaan: sotilasasiamiehen apulainen Teheranissa eli kansalainen Svetšnikov on jo kerran pettänyt

37. RGVA, Polevoi štab Revvojensoveta Respubliki, f. 6, op. 4, d. 919, l. 316–3160b.

38. Yksityiskohtaisempia tietoja Svetšnikovin toiminnasta tässä virassa L. L. Lappo, V. I. *Lenin i sudby gerojev. Voronež. Tsentralno-Tšernozemnoje knižnoje izdatelstvo* 1983, 162–183.

39. RGVA, Štab Kurskogo ukreplennogo raiona, f. 758, op. 1, d. 1, l. 56.

40. RGVA, f. 758, op. 1, d. 13, l. 1–23.

41. RGVA, f. 6, op. 4, d. 924, l. 372, 375.

42. Oikea muoto on Kaspijan–Kaukasuksen rintama.

43. RGVA, Sekretariat predsedatelja Revvojensoveta Respubliki i RVS SSSR, f. 33987, op. 2, d. 32, l. 461; f. 6, op. 4, d. 926, l. 31; RGASPI, TsK KPSS, f. 17, op. 109, d. 14, l. 185.

neuvostovallan. Ollessaan Kurskin linnoitusalueen komendanttina, hän luovutti sen Denikimille. Tov[er]i Georgi] Atarbekov⁴⁴ etsi häntä Ast-rahamista saattaakseen hänet vastuuseen työläisvallan pettämisestä, mutta hän pakeni. Luulen, ettei tämä Svetšnikovin petos ole viimeinen.”⁴⁵ Kamo oli tapahtumien silminnäkijä. Hän osallistui syksyllä taisteluihin Kurskin alueella, vaikkei hänen omakaan toimintansa ollut moitteetonta: hän pakeni taistelukentältä, mistä joutui syytteen.⁴⁶

Puolueen keskustarkastuskomissio käsitteli 7. huhtikuuta 1922 Svetšnikovin tapausta. Sen ansiosta upseerin maine parani ainakin sen verran, että hänen jäsenyytensä pitkäaikaisuus puolueessa voitiin vahvistaa.⁴⁷ Svetšnikov työskenteli opetuksen- ja sotatieteen parissa aina ”suuren terrorin” kuukausiin saakka. Vuonna 1938 hänet pidätettiin ja ammuttiin valheellisen syytteen perusteella.

Kuka hän olikaan?

Svetšnikovia voidaan tuskin pitää aatteellisena bolševikkina. Ennen vuotta 1917 hän edusti mallikelpoista monarkisti-upseeria. Vallankumousvuonna 1917 hän siirtyi vauhdikkaasti ensin sosialistivallankumouksellisten ja sitten – vallankumouksen jo tapahduttua – bolševikkien puolelle. Poliittista uudelleensyntymää oli mahdotonta erottaa yhteiskunnan tilanteesta. Nähtävästi Svetšnikov pyrki varmistamaan oman turvallisuutensa ja henkiinjäämisensä sellaisena aikana, jona tsaarinarmeijan upseerit joutuivat Suomessa mielivaltaisten murhien uhreiksi. Päätökseen vaikutti myös halu liehitellä sotilasjoukkojen tuntoja. Selviytymisstrategia antoi Svetšnikoville mahdollisuuden nousta vaalien kautta kenraalin virkaan divisioonankomentajana.

Venäjän sisällissodan aikana Svetšnikov epäonnistui sotilasjohtajana, minkä takia hänet alennettiin kahdesti virassaan. Ensin upseerin sotilaallista statusta laskettiin rintaman komentajasta divisioonankomentajaksi ja myöhemmin linnoitusalueen komendantista ja divisioonankomentajasta linnoitusalueen komendantin apulaiseksi.

On ilmeistä, että Venäjän sisällissodan aikana Svetšnikovin valintoihin punaisten puolella vaikutti se, että hänen perheensä jäseniä oli valkoisten puolella. Syksyn 1919 ratkaisevassa tilanteessa Svetšnikovin käytös antoi aiheita epäilyksille: tutkittiin, oliko hän valmis loikkaamaan vastapuolelle. Upseeri jopa pidätettiin lyhyeksi ajaksi siitä huolimatta, että hänen uskottiin lukeutuvan puolueen pitkäaikaisjäseniin. Tällaisen statukseltaan korkean luottobolševikin pidättäminen ei ollut tyypillistä, minkä takia sillä oli myös seurauksensa: Svetšnikovia ei enää jatkossa laskettu bolševikkien ”omaksi väeksi” vaan parhaasakin tapauksessa vain myötäilijäksi.

Svetšnikovin ajalehtiminen vallankumouksen aikakaudella todistaa enemmän opportunistista kuin aatteellisuudesta.

Andrei Vladislavovitš Ganin on historian tohtori ja Venäjän Tiedeakatemian Slaavilaisen tutkimuksen instituutin johtava tutkija.

Sähköposti: andrey_ganin@mail.ru

Suomennos: Eleonora Joffe

Stilisointi: Aleksi Mainio

Suomen Sotahistorian Komissio on tukenut Andrei Ganinin artikkelin julkaisemista käänösapurahalla.

44. Georgi Aleksandrovitš Atarbekov (1892–1925) oli vallankumouksellinen ja Tšekan vaikuttaja. Hän toimi Kaspian–Kaukasuksen rintaman Erityisosaston päällikkönä ja keskeisenä joukkoterrorin järjestäjänä. RGASPI, f. 85, op. 18, d. 303, l. 3, 5-5ob. Ks. myös V. L. Genis, *Krasnaja Persija. 1920–1921. Dokumentalnaja hronika*. MNPI 2000, 470–471.

45. RGASPI, G. K. Ordžonikidze, f. 85, op. 18, d. 303, l. 3, 5-5ob. Ks. myös Genis 2000, 470–471.

46. RGVA, Revoljutsionnyi vojennyi tribunal pri Revvojensoveti Respubliki, f. 24380, op. 7, d. 363, l. 31.

47. RGASPI, Tsentralnaja kontrolhaja komissija RKP(b)–VKP(b), f. 613, op. 1, d. 7, l. 15; Genis 2000, 471.

Venäläisten historiallisten aineistojen hyödyt valtion ja kansakunnan rakentamisen näkökulmasta

Venäläisen sotilaseliitin rooli Venäjän valtakumouksessa sekä tämän eliitin yhden edustajan Mihail Svetšnikovin rooli sekä Suomen että Venäjän sisällissodissa on muutakin kuin aidosti kiinnostava yksilön kohtalo. Andrei Ganinin artikkeli tarjoaa hyvän esimerkin, millä tavoin venäläinen historiallinen aineisto voi olla kiinnostava 1900-luvun historian osalta.

Laajempi, kansallisvaltion rajat ylittävä merkitys tulisi olla itsestään selvä Venäjän keisarikunnan ja Neuvostoliiton entisillä alueilla tehtävässä tutkimuksessa. Näistä alueista kehittyneitä uudempia tai vanhempia valtiota Suomesta ja Baltiasta Kaukasuksen kautta Keski-Aasiaan ei voi kunnolla ymmärtää ilman samaan imperiumiin kuulumisen taustaa. Tämä ei ole näiden maiden tai niiden yhteiskuntien ainoa eikä tärkein konteksti, mutta sen puuttuminen olisi yhtä haitallista kuin Irlannin tai Australian historian tutkimus huomioimatta Brittiläisen imperiumin aineistoja.¹ Alueellisen kontekstin lisäksi Venäjän ja Neuvostoliiton historia liittyy useampaan viime vuosisadan laajempaan prosessiin modernisaation ja nationalismin suhteesta vallankumouksiin ja kylmään sotaan.

Monikansallisen keisarikunnan tai neuvostovaltion ja siitä eronneiden valtioiden historian tarkastelu antaa myös hyvän mahdollisuuden välttää metodologisen nationalismin ansaa, me-

kaanista vastakkainasettelua imperiumin ja kansallisvaltion välillä. Siinä valtion monikansallisuus näyttäytyy helposti katoamaan tuomittuna ja kansallisvaltio historian päätepisteenä ja luonnollisena tutkimuksen yksikkönä. Nationalismilla oli kuitenkin sekä imperialistiset että separatistiset kasvonsa. Imperiumit olivat pitkään varsin taitavia ja joustavia erilaisten väestöryhmien ja eliittien integroinnissa, ja tätä perinnettä myös Neuvostoliitto jatkoi ja uudisti.²

Venäläinen ja neuvostoliittolainen aineisto tarjoaa myös vertailupohjaa suuriin historiankirjoituksen keskusteluihin alkaen Itä- ja Länsi-Euroopan maanomistuksen, rahatalouden ja teollistumisen erilaisista muodoista, jotka ovat monesti modernisaatiomallien ytimessä.³ Ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa Venäjän keisarikunta oli yksi esimerkki imperiumin romahduksesta, mutta myös monikansallisen valtion uudelleenrakentamisesta vallankumouksellisen ideologian pohjalta.⁴ Tältä ja toisen maailmansodan pohjalta Neuvostoliitto muodostui viimeistään kylmän sodan vastakkainasettelussa ”länsimaiden” haastajaksi, ”toiseksi” sekä poliittisessa että taloudellisessa mielessä. Näiden aikakausien neuvostomateriaalit valottavat sosialistisessa järjestelmässä tehtyjä ratkaisuja, ei vain romahduksen vaan myös uudistusten ja yli blokkirajojen tehdyn yhteistyön näkökulmasta.⁵

1. Imperiumin yleisestä määrittelystä monikansallisena valtiona, Jane Burbank & Frederick Cooper, *Empires in World History. Power and the Politics of Difference*. Princeton University Press 2010, 8.
2. Imperiumin ja nationalismin suhteesta esim. Alexei Miller, *The Romanov Empire and the Russian Nation*. Teoksessa Stefan Berger & Alexei Miller (toim.) *Nationalizing Empires*. Central European University Press 2015, 311; Sanna Turoma & Maxim Waldstein, Introduction. Teoksessa Sanna Turoma & Maxim Waldstein (toim.) *Empire De/Centered. New Spatial Histories of Russia and the Soviet Union*. Routledge 2013, 14–15.
3. Stein Rokkan, *Cities, States and Nations. A Dimensional Model for the Study of Contrasts in Development*. Teoksessa S. N. Eisenstad & Stein Rokkan (toim.) *Building States and Nations*, vol 1. Sage Publications 1973, 80–81. Venäjän ulkosuhteiden ja reformien yhteydestä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa lyhyesti Charles Tilly, *Contention and Democracy in Europe, 1650–2000*. Cambridge University Press 2004, 217–218.
4. Terry Martin, *An Affirmative Action Empire. The Soviet Union as the Highest Form of Imperialism*. Teoksessa Grigorii Suny & Terry Martin (toim.) *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford University Press 2001, 76–81.
5. Sari Autio-Sarasma & Katalin Miklóssy, Introduction. Teoksessa Sari Autio-Sarasma & Katalin Miklóssy (toim.) *Reassessing Cold War Europe*. Routledge 2011, 1–8.

Niiden pohjalta päästään arvioimaan, kuinka pitävällä pohjalla suomalainen, länsieurooppalainen tai amerikkalainen kuva Neuvostoliitosta oli.

Venäläisten aineistojen käytössä on haasteita, muttei ylipääsemättömiä. Edellytyksenä on vähintään auttava kielitaito. Lisäksi kulttuurin ja arkistolaitoksen toiminnan ymmärtäminen helpottaa työskentelyä. Vielä parempi, jos on paikallisia kontakteja, joko tutkijoita tai arkistovirkailijoita. Aineistojen saatavuus vaihtelee, mutta kuten yleensä, mitä vanhempaa aikakautta tutkii, sitä helpommin aineistot ovat saatavissa. Pitämällä tähtäimellä poliittisilla suhdanteilla on vaikutusta, mutta hallinnon ja arkistojen linja muuttui hetkellisen liberaalista kontrolloivammaksi jo 1990-luvun puolivälissä. Nykyisen Venäjän valtion legitimointi toisen maailmansodan voiton ympärille on lisännyt siihen liittyvän historian poliittista hyödyntämistä, mistä myös Suomi on saanut viime aikoina esimerkkejä. Silti arkistot toimivat Venäjälläkin parhaimmillaan omien periaatteidensa pohjalta riippumatta suoraan ajankohtaisista kampanjoista.

Oman tutkimuksen kohdalla näkyi jo 2000-luvun alussa selvä ero siinä, miten niukasti aineistoa sai Venäjän ulkoministeriön arkistossa (AVP RF) Neuvostoliiton 1950-luvun ulkopolitiikasta ja Suomen suhteista. Siitä huolimatta julkistamisprosessi eteni uudemmassa puoluearkistossa (RGANI) NKP:n keskuskomitean ulkopoliittisten materiaalien osalta, jotka olivat laajan kuvan kannalta hyödyllisiä. Sen sijaan 2010-luvulla ulkoministeriön arkistossa vaikutti jatkuva runsaudenpula 1920-luvun Neuvostoliiton reunavaltiosuhteiden tutkimisessa, vaikka aineiston kattavuus toki vaihteli. Myös laadullisesti aineisto oli aivan eri tavoin rikasta, mitä tuli lähetystön toi-

mintaan Suomessa ja ulkopoliittisten arvioiden ja linjausten muotoiluun ulkoasiankansankomissariaatissa.

Huomio kiinnittyi lähteiden ja aikakauden hallitsevien arvojen ristiriitaan. Merkittävä ero kylmän sodan ajan neuvostoraportteihin oli siinä, että avoimen ideologiset argumentit olivat paljon harvinaisempia 1920-luvulla ja perinteisen diplomatian geopolittiset arvot voimissaan. Tätä selitti ulkoasiankansankomissariaatin rekrytointipohja, jossa erityisesti lähettiläs- ja osastopäällikkötasolla tausta oli keskiluokkainen tai ylempi, ja kotimaiset tai ulkomaiset korkeakouluopinnot oli suoritettu ennen vallankumousta. Puoluejäsenyys alkoi monesti vasta vuodesta 1917 tai myöhemmin. Osaltaan myös tähän pohjasi jatkuvuus keisarillisen Venäjän ja Neuvostoliiton ulkopolitiikan välillä.⁶ Vasta viisivuotissuunnitelmat ja Stalinin terrori hävittivät tämän henkilöstöpohjan⁷.

Vastaavalla tavalla Svetšnikovian vallankumouksen ja neuvostojärjestelmän puitteissa tarkasteleva artikkeli avaa lukijalle laajempia yhteyksiä, jotka ovat kiinnostavia sekä Venäjän että Suomen sisällissodan ja Neuvostoliiton historian kannalta. Lähtökohtana on julkisen henkilökuvan, aieman tutkimuksen ja lähteiden välinen ristiriita. Lopuksi käy mahdolliseksi arvioida jatkuvuuksia vallankumousta edeltäneen ja sitä seuranneen sotilaallisen eliitin välillä sekä yksilöiden erilaisia tapoja sopeutua järjestelmästä toiseen.

Aappo Kähönen on poliittisen historian dosentti ja yliopistontutkija Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa. **Sähköposti:** aappo.kahonen@helsinki.fi

6. Aappo Kähönen, Continuities and differences between Soviet and Russian foreign policies from the elite perspective, 1860–1928. *Peterburzhskii istoričeskii žurnal* 1/2017, Nestor-Istorija.

7. Kimmo Rentola, Neuvostodiplomaatin loikkaus Helsingissä 1930. *Suojelupoliisin tutkimusraportti* 2/2007, 14–15.

Kati Parpei

Venäjän keskiaika heijastuu nykypäivään

Venäjän tutkimisen – tai edes Venäjän historian tutkimisen – tärkeyttä harva suomalainen täysin kyseenalaistaa. Sen sijaan varhaisemman venäläisen tai slaavilaisen tekstilähteistön penkominen saattaa tuntua vähemmän merkitykselliseltä nykypäivän ymmärtämisen kannalta. Miten se koskee esimerkiksi historiapolitiittisia kysymyksiä, jotka näyttävät liittyvän lähinnä Venäjän omaan sisäpolitiikkaan, mutta joihin sekoitetaan väitteiden ja syytösten myötä myös naapurit?

Mediassa todetaan usein Venäjän ulko- ja historiapolitiikan perustuvan viholliskuville. Kun Venäjän kansallista narratiivia aletaan tarkastella, ulkoisten uhkien merkitys sisäisen koheesion ylläpitäjänä näyttää tosiaan olevan suuri. Viholliskuvat, eli stereotyyppiset, kielteiset kuvat oman viiteryhmän turvallisuutta uhkaavasta tahosta, eivät kuitenkaan synny itsestään, vaan niiden kehityksestä voidaan löytää useita vaiheita ja kerrostumia.

Kun venäläistä kansallista narratiivia aletaan seurata sen juurille, jäljet johtavat sinne, minne muillakin kansakunnilla: 1800-luvun kansallisromantiikkaan ja kansallisen historiankirjoituksen vakiintumiseen. Sinne narratiivi on myös pitkälti jäänyt, jollei oteta lukuun ”suuren isänmaallisen sodan” suurta historiapolitiittista merkitystä paitsi kansan taistelutahdon ja uhrimielen alleviivajana, myös neuvostoajan hankalampien elementtien peittelijänä.

Ympäri Venäjää on viime vuosina noussut lukuisia ”historiapiustoja”, joissa multimediallisin keinoin toistetaan värikästä ja sankarillista menneisyyskuvastoa kansalaisten opiksi ja ojennukseksi. Näissä paikoissa, joiden yhtenä kohderyhmänä ovat koululaiset, ammattihistorioitsijoiden näkemyksiä edustavat lähinnä seinille sijoitetut sitaattit 1800-luvun historiankirjoittajilta. Myös koulujen oppikirjoissa, populaarijulkaisuissa ja poliitikkojen puheissa Venäjän alueen varhaishistoriaa katsotaan pitkälti 1800-luvun kansallisromanttisen suodattimen läpi.

Toisaalta kansalliseen historiankirjoitukseen nostettiin kronikoiden kertoma liki sellaisenaan.

Venäjän alueen varhais historian koostamiseen käytettiin 1700- ja 1800-luvuilla keskiaikaista tekstiaineistoa –asiakirjoja, kronikkatekstejä, kertomuksia ja elämäkertoja. Tämän oman aikansa kirkollista kulttuuria ja tekstituotannon lainalaisuuksia heijastelevan aineiston pohjalta syntyivät esimerkiksi ”käänteentekeviä” taisteluita koskevat käsitykset, joita yhä nykypäivänä toistetaan osana pitkälti kyseenalaistamatonta historiakaanonia.

Keskiajan teksteistä kansallisromantiikan kautta mielikuvastojen myöhempiin kerrostumiin nousevat esimerkiksi ortodoksisen kirkon vahva asema ja voimakkaan uskonnollis-dualistinen asetelma, jossa oikeauskoinen Venäjä taistelee pakanoita ja väärän opin edustajia vastaan. Vahvan keskusvallan ja ”kansan” yhtenäisyyden ideaalit ovat niin ikään jäljitettävissä viimeistään 1500-luvun teksteihin. Samoissa tekstikompilaatioissa aletaan hahmotella myös kuvaa Moskovan vallan historiasta ennalta määrättyinä jatkumona.

On siis jossain määrin tunnettava varhaisten aikojen lähteistöä ja sen tuottamisolosuhteita voidakseen analysoida kansallisen narratiivin kehitystä sekä sen soveltamista nykypäivän historiapolitiikkaan ja poliittiseen retoriikkaan. Tällöin esimerkiksi Venäjän presidentin huhtikuinen puhe, jossa koronavirusta verrattiin Kiovan Rusia häiriköineisiin arokansoihin, asettuu viitekehukseensä, samoin kuin Krimin valtaamisen perusteleva Vladimir Suuren toiminnalla alueella.

Mitä venäläisten viholliskuvien myöhempiin kehityskulkuihin tulee, myös niissä on havaittavissa jälkiä keskiaikaisesta dualistisesta retorikasta, johon yhdistyvät uudet kerrostumat. Eriytisesti Napoleonin invaasio Moskovaan vuonna 1812 vaikutti siihen, miten Venäjällä alettiin hahmottaa maan geopoliittinen asema ”lännen” ja ”Aasian” välissä. Samalla päivitettiin keisarikunnan suhdetta potentiaalisiin uhkisiin. Kun 1800-luvun mittaan lukutaito vahvistui ja populaareilla teksteillä alkoi olla yhä enemmän kysyntää, myös näitä hahmotteluja heijastelevat mielikuvastot alkoivat levitä laajemmalle, etenkin sotien aikana.

Myöhemmin näille kuvastoille ja niiden merkityskerrostumille on ollut käyttöä 1900- ja 2000-lukujen selkkauksissa ja niiden esittämisessä. Kun arkkiviholliseksi nyky-Venäjällä(kin) nousseen ”fasistin” pintaa raaputtaa, alta pilkottavat niin Bonaparten, puolalaisotilaan kuin mongolisotapäällikönkin kasvot.

Venäjän toimintaa suurvaltana tulee koettaa ymmärtää, vaikkei sitä hyväksyisikään. Yksi tärkeimmistä keinoista on tutkia, millaisista aineksista ja kerroksista suuri kansallinen kerromus Venäjällä rakentuu ja mitä sen jaettuun menneisyyskuvastoon kuuluu. Ilahduttavaa on, että monet venäläiset kollegat itsekkin osallistuvat tähän kansallisten myyttien purkamiseen yhä innokkaammin; medioiden kautta välittyvä, vähemmän mairitteleva kuva venäläisestä historian tutkimuksesta politiikkakytköksineen ei (onneksi) ole koko totuus.

Niin ikään historialliseen ja kulttuuriseen muistiin liittyvät teemat ja metodiikka kiinnostavat monia nuoremman ja vanhemmankin polven venäläistutkijoita. Yhteistyökuvioita kannattaa siis itänaapurin suuntaan avoimin mielin rakentaa, mutta mahdollisten kumppaneiden olemassa oleviin verkostoihin ja aiempiin tekemisiin on viisasta tutustua huolella. Eniten venäläisessä mediassa ääneen pääsevät tutkijat eivät pääsääntöisesti ole niitä, joihin kannattaa ensimmäisenä yhteyttä ottaa.

Dosentti **Kati Parppei** työskentelee akatemiaturkijana historia- ja maantieteiden laitoksessa Itä-Suomen yliopistossa. **Sähköposti:** kati.parppei@uef.fi

Torjuntavoitosta Vanhan valtauksen

Professori Marja Tuominen on ymmärrettävistä syistä (HAik 1/2020, 111–113) närkästynyt siitä, että teoksessani *Samaan aikaan. Suomi ja maailma 1968* (Siltala 2019) silkkaa huolimattomuuttani oletin hänen olleen 70-luvun opiskelijavuosinaan vähemmistökommunisti. Pyydän tätä vilpittömästi anteeksi.

Kirjasta löytyy myös muita virheitä ja puutteita. Suomalaisen naisasialiikkeen pioneeri Margaretha Mickwitz ei ollut ammattiyhdistysliikkeen vaan Liiketyöntantajain keskusliiton palveluksessa, kun hän vuonna 1965 oli mukana perustamassa Yhdistys 9:ää; Suomen Pankin pääjohtaja Klaus Waris ei ollut sosialidemokraatti; Rolling Stonesien konsertti Yyterin hiekkarannalla kesällä 1965 ei kerännyt 15 000 katsojaa vaan tuskin kolmasosan siitä; vuosina 1968–1969 maailmalla riehunut virusperäinen ”hongkongilaista” influenssaa, joka tappoi lähemmäs miljoona ihmistä, ei mainita teoksessa sanallakaan.

Asiavirheet ovat aina harmillisia. Syy, miksi tutkimukseni keskeinen teema – samanaikaisuudesta syntyvät moninaiset kokemusilat, käyttövoimat ja yhteisvaikutukset – on jäänyt kirja-arvosteluissa ja yleisökeskusteluissa paljolti huomioimatta, taitaa kuitenkin olla vuoden 1968 valankumouksia ja sukupolvien yhteentörmäystä korostava muistokulttuuri ja sitä myötäilevä tutkimus. Se vetää magneetin lailla huomion koko ajan takaisin Vanhan valtauksen ja ”stallarien” esiinmarssiin.

Olen havaitsevani samaa trendiä Juho Sakscholmin sinänsä ajatuksia herättävästä arvostelusta *Samaan aikaan* -kirjastani (HaiK 1/2020, 118–119). Saksholm myöntää, ettei kirjani pääpaino ole radikalisoituvassa opiskelijaliikkeessä vaan sitä muokkaavassa yhteiskunnassa, joka ajoi samaan aikaan satojatuhansia suomalaisia kasvu-keskuksiin ja Ruotsiin. Siitä huolimatta häntä kiinnostaa ennen kaikkea, miten käytän käsitettä ”uusvasemmisto”. Saksholm esittää, että käytän sitä analyttisenä työkaluna, problematisoimatta aikaisten ymmärrystä siitä. Omasta mielestäni kuvaan päinvastoin uusvasemmistolaisuutta hajanaisena yhteiskunnallisena asenteena, jota ei kannata hahmottaa määritelmien vaan aikaisten kannanottojen ja toimintojen kautta.

Vanhan valtauksen ja opiskelijaliikkeen muistelijoiden vahva vaikutus 60-luvun historiakulttuuriin ja -tutkimukseen tuo mieleeni, miten edellinen vuosilukututkimukseni *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishema* (Siltala 2009) vastaanotettiin. Kirjassa on 36 alalukua, joissa aivan kuten *Samaan aikaan* -kirjassani, yritän osoittaa, etteivät väitteet yhtenäisestä aikaistunteesta tai sukupolvikokemuksesta kestä kriittistä tarkastelua. Vain kolme alalukua käsittelee sitä, mitä kansallisessa kertomuksessamme on ollut tapana kutsua kesän 1944 ”torjuntavoitoksi”. Silti juuri nuo taistelut nousivat toistuvasti esiin kirjan arvosteluissa ja julkisissa keskusteluissa.

Henrik Meinander

Karjala ensimmäisessä maailmansodassa

E. Dubrovskaja & N. Korablev:

Karelija v gody Pervoj mirovoj vojny 1914–1918
(Карелия в годы Первой мировой войны 1914–1918). Sankt Peterburg: Nestor 2017. 486 s.
ISBN 978-4469-1249-0.

Suomalaisessa historiantutkimuksessa Karjalan historiaa on yleensä tarkasteltu Suomen näkökulmasta. Karjalaan on laajalti liitetty kansallisromanttinen näkökulma, jonka valossa karjalaiset on käsitetty sukulaisina ja heidän maansa osana Suomea. Tästä kertoo myös se, että Suur-Suomi-haaveet eivät aikanaan rajoittuneet kansallismieliseen oikeistoon: samanlainen näkökulma oli Suomen sisällissodan jälkeen Karjalaan muuttaneilla punaisilla, jotka halusivat nähdä Karjalan punaisen Suur-Suomen perustana.

Suomalaisten ongelmana on ollut tietämättömyys Karjalasta ja sen asukkaista. Kareliaanit ihmettelivät karjalaisten erilaisuutta ja katsoivat sen johtuvan venäläisyyden vaikutuksesta, joka tietenkin ymmärrettiin vahingollisena. Totuus paljastui kansallisromanttisille heimosotureille vuosina 1918–1921: karjalaiset olivat olleet vuosisatojen ajan keisarin alamaisia ja ortodoksisen kirkon lapsia ja enemmistö heistä piti itseään venäläisinä. Ensimmäinen maailmansota toi kuitenkin paljon muutoksia myös Pietarin takamaana pidettyyn Karjalaan.

Petroskoilaiset, Suomessakin hyvin tunnetut historioitsijat, E. Ju. Dubrovskaja ja N. A. Korablev¹ ovat julkaisseet tutkimuksen Venäjän Karjalasta ensimmäisen maailmansodan aikana. Tutkimuksen johdannon ja yhteenvedon ovat kirjoittajat tehneet yhdessä. Luvut 1–3 ovat Korablevin, luvut 4–5 puolestaan Dubrovskajan kirjoittamia.

Teoksen johdanto on syvälinen ja perusteellinen katsaus aikakauden Karjalan historiografiaan. Siinä tarkastellaan rinnakkain karjalaista, suomalaista ja venäläistä Karjala-tutkimusta. Varsinkin suomalaisille tutkijoille johdanto tarjoaa paljon uutta tietoa, mutta myös karjalaiset ja venäläiset saavat tietoa suomalaisesta Karjalan tutkimuksesta.

Ensimmäisessä pääluvussa Korablev esittelee alueen väestöä ja sen astumista armeijan palvelukseen maailmansodan puhjetessa. Kirjoittaja on perusteellisesti tutkinut väestötillastoja ja kutsuntaluetteloita. Lisätietoja

hän on saanut lehdistöstä, tutkimuskirjallisuudesta ja muistitiedosta. Tekstiä täydentävät valokuvat. Vuonna 1914 karjalaisiinkin tarttui valtakunnallinen isänmaallinen innostus. Kaikki olivat valmiita taistelemaan tsaarin, isänmaan ja uskon puolesta. Karjalan väestö oli pääasiassa talonpoikia ja Karjalan reserviläiset sekä alokkaat joutuivat alueittain eri rykmentteihin. Kutsutujen lisäksi karjalaisia astui vapaaehtoisina armeijaan. Korablevin mukaan karjalaiset taistelivat urhoollisesti, ansaitsivat kunniamerkkejä, kohosivat aliupseereiksi ja eräät jopa upseereiksi. Tappioitakin tuli. Virallisten, joskin epäluotettavien tilastojen mukaan taistelukentille jäi vuosina 1914–1917 2400 aunukselaista sotilasta. Vangeiksi jäi 1400 sotilasta. Sotapönnisteluihin osallistuivat myös siviilit järjestämällä lääkintähuoltoa ja vastaamalla rintamamiesten perheiden elätkästä. Kirkko ja luostarit tukivat aktiivisesti lääkintätointia ja sosiaalihuoltoa.

Toisessa luvussa Korablev käsittelee Karjalan taloudellista panosta sodankäynnin hyväksi. Tuolloin Karjalan talouteen vaikutti keskeisesti Muurmannin radan rakentaminen. Sen mukana Karjalaan tuli työtä, rahaa ja uutta väestöä. Voi sanoa, että rautatie toi uuden ajan Karjalaan. Rautatiehen liittyi läheisesti myös Sorokan (Belomorskin) ja Kemin satamien rakentaminen. Sotapönnistelujen lisäksi satamat edistivät Karjalan teollisuutta, varsinkin metsäteollisuuden tuotteiden vientiä.

Petroskoilla oli perustamisestaan alkaen aseteollisuutta ja sodan puhjettua räjähdysaine- ja ase tehtaiden tuotantoa tehostettiin ja lisättiin. Suurin tuotantolaitos oli kaupungissa toimiva Aleksandrovsinkin tehdas. Työtä tehtiin kolmessa vuorossa vuorokaudet ympäri. Työläisiä oli noin 1500. Tehdas keskittyi raskaan tykistön ammuksien valmistukseen. Kuljetukset hoidettiin vesitse ja rautateitä pitkin Pietariin. Tuotannon ongelmana olivat jatkuvasti kuljetukset, sillä kalustoa ja henkilökuntaa ei ollut riittävästi. Karjalan muu tuotantoelämä kärsi rintaman ja sotateollisuuden vaatiessa yhä enemmän väkeä.

Tuotannon ja talouden ongelmat johtivat yhteiskuntapoliittisen kriisin kärjistymiseen, jota kuvataan kirjan kolmannessa luvussa. Kuten Korablev osoittaa, sodan alkupäivinä ilmennyt isänmaallinen kiinnostus jäi lyhytaikaiseksi. Aikaisemmassa neuvostotutkimuksessa on puhuttu luokkasuhteiden kärjistymisestä vallankumoukseksi ja bolševikkien sankarillisesta taistelusta proletarisen vallankumouksen toteuttamiseksi. Tuohon fraseologiaan kirjoittaja ei syyllisty vaan osoittaa, että sodan seurauksena työväestö väheni ja taloudelliset ongelmat lisääntyivät, mikä teki kaikkien väestöryhmien elämästä hankalaa. Paha ongelma oli, etteivät rautatiet

kyenneet kuljettamaan riittävästi elintarvikkeita. Paikallisia ongelmia aiheutui Muurmannin ratatyön viedessä suuren osan elintarpeista. Rautatiehallinto yritti saada elintarvikkeet paikallisilta toimittajilta. Puutteen lisäksi tämä nosti elintarvikkeiden hintoja. Tehdastyöläisten palkkoja nostettiin, mutta hinnat nousivat nopeammin. Vaikeudet kärjistyivät sodan pitkittyessä. Jo vuonna 1915 Aunuksen kuvernööri M. N. Zubovski raportoi kansan kääntyneen hallituksen vastaiseksi. Vuoden 1916 lopulla ilmeni kauppiaisiin kohdistuvaa rettelöintiä. Karjala, kuten monet muutkin Venäjän alueet, ajautui vallankumoukselliseen tilaan.

Teoksen neljännessä luvussa Dubrovskaja käsittelee periodia helmikuun vallankumouksesta Brest-Litovskin rauhaan. Pietarin levottomuudet heijastuivat keväällä vuonna 1917 myös Karjalaan. Tehdastyöläiset lakkoilivat ja kotiutettujen sotilaiden myötä alueelle levisi vallankumouksellisia aatteita. Seurauksena oli jyrkkä vastakohtaisuus traditionaalis-patriarkaalisen ja uuden yhteiskunnan välillä. Tukeutuen aikalaiskirjoituksiin ja kerättyyn muistitietoon Dubrovskaja osoittaa ajalle ominaisen sekasorron ajan (*russkaja smuta*) alkaneen keväällä 1917. Valtakunnan hallinnon romahtamisen myötä myös paikallishallinto menetti otteensa. Vallankumouksesta ja vodkasta juopuneet joukot vangitsivat viranomaisia ja tekivät ryöstöjä. Aluksi vallassa olivat niin kutsutut sosiaalivallankumoukselliset. Monipuolisesti eri lähteitä käyttäen Dubrovskaja luo Aunuksen Karjalan vallankumouksesta mielenkiintoisen kehityskuvan. Vienan Karjalaan tiedot vallankumouksesta tulivat metsätyöläisten kautta. Kesän 1917 kuluessa eri puolille Karjalaa perustettiin työläis- ja ammattiosastoja, jotka ottivat hallinnon käsiinsä. Näiden ryhmien toimintaa kirjoittaja käsittelee yksityiskohtaisesti.

Omana alalukunaan Dubrovskaja käsittelee Karjalan poliittisen, taloudellisen, kansallisen ja demokraattisen kehityksen vaiheita. Varsinkin Vienan kohdalla hän tukeutuu suomalaisen tutkimukseen, mutta käsittelee sitä kriittisesti ja tuo siihen mukaan venäläisen tutkimuksen näkökulmia. Dubrovskaja käyttää voittopuolisesti uudempaa, Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen syntyynyttä tutkimusta, joka valaiseekin tapahtumia monipuolisemmin ja syvällisemmin kuin vanha marxilainen neuvostotutkimus. Dubrovskaja toteaa Muurmannin radan olleen keskeinen bolševikkien väline neuvostovallan tuomisessa Karjalaan. Ratatyöläiset ilmaisivat solidaarisuutensa Pietarin ja Moskovan työläisille ja halusivat seurata heidän esimerkkiään. Dubrovskaja osoittaa, kuinka Karjalassa valmistauduttiin huolellisesti marraskuussa 1917 pidettyyn talonpoikien neuvostojen yleiskokoukseen, johon ehdokkaitaan asettivat sosiaalivallankumoukselliset, mensevikit, bolševikit ja monet muut ryhmät. Petroskoissa järjestettiin myös kaupungin duuman vaalit, joissa menestyivät mensevikit ja sosiaalivallankumoukselliset. Lopulta osallistuttiin myös perus-

tuslakia säättävän kansalliskokouksen vaaliin. Bolševikkien hajotettua kansalliskokouksen Pietarissa seurasivat Petroskoihin saapuneet bolševikit esimerkkiä ja ottivat väkivalloin kaupungin haltuunsa. Tämän jälkeen neuvostovalta laajeni maaseudulle. Neuvostovallan nopeaa laajenemista alueella Dubrovskaja käsittelee seikkaperäisesti.

Teoksen viimeisessä eli viidennessä luvussa Dubrovskaja paneutuu maailmansodan viimeisiin vaiheisiin eli ulkovaltojen hyökkäyksiin Neuvosto-Venäjälle. Pohjois-Venäjä joutui tuolloin Suomen ja ympärysvaltojen sotilaallisten operaatioiden kohteeksi. Dubrovskaja tarkastelee liittoutuneiden pyrkimyksiä jatkaa Saksan vastaista sotaa yhdessä valkoisten venäläisten kanssa pohjoisessa. Suomalaisten suhde tapahtumiin oli monimutkainen, sillä Suomi oli Saksan liittolainen ja tukeutui Saksaan ekspansiivisessa Karjala-politiikassaan. Oma kysymyksensä oli Suomesta paenneen punaisten Kansanvaltuuskunnan rooli Karjalassa. Hyödyntämällä monipuolisia lähteitä Dubrovskaja valaisee tapahtumia eri näkökulmista. Selväksi tulee, että suomalaisten pyrkimys Muurmannin radan haltuunottoon herätti Pietarin hallituksen, joka sitten lähetti kokeneita joukkoja puolustamaan rautatietä. Karjalaiset itse vastustivat suomalaisten hyökkäystä ja liittyivät englantilaisiin interventionisteihin puolustaakseen Vienan Karjalaa.

Tarkastellessaan Karjalan kansallista tilannetta vuonna 1918 Dubrovskaja toteaa, että toisin kuin muualla Pohjois-Venäjällä, alueella ei ollut merkittävää valkoista liikehdintää. Sotaa käytiin maahantunkeutujien kesken. Karjalan kylissä ja kaupungeissa ei ollut sanottavaa rikkaiden ja köyhien vastakohtaisuutta. ”Punaisella” puolella merkittävää osaa näyttelivät Suomesta tulleet työläiset, varsinkin Vienassa, missä englantilaiset muodostivat heistä niin sanotun Muurmannin suomalaisen legioonan. Heidän sotansa päättyi englantilaisten lopettamaa tukensa maailmansodan päättyessä marraskuussa vuonna 1918.

Teoksen lopussa on luettelo maailmansodassa Yrjönristin ja kunniamiekan sekä mitalin saaneista karjalaisista. Näillä sotaveteraaneilla oli merkittävä vaikutus torjuttaessa muun muassa suomalaisten sotaa kokeuttomien heimosotilaiden hyökkäyksiä Viennaan ja Aunukseen vuosina 1918–1920. Korablev ja Dubrovskaja ovat tehneet mielenkiintoisen ja ansiokkaan tutkimuksen Suomen lähialueen historiasta maailmaa järjestyttävänä ajankohtana.

Alpo Juntunen
Maanpuolustuskorkeakoulun
Venäjän strategian emeritusprofessori

1. Korablev (1947–2015) ei ehtinyt nähdä teosta painettuna, sillä hän kuoli keväällä 2015.

Hobsbawmien 1900-luku – pitkä ja lyhyt versio

Richard J. Evans:

Eric Hobsbawm. A Life in History. Little, Brown 2019. 800 s. ISBN 978-140-870-741-8.

Marlene Hobsbawm:

Meet Me in Buenos Aires. Muswell Press 2019. 166 s. ISBN 978-199-931-357-9.

Viime vuosisadan kenties tunnetuin brittihistorioitsija Eric Hobsbawm kuoli vuonna 2012. Kesti kuitenkin seitsemän vuotta ennen kuin hänestä julkaistiin elämäkerta. Lukeva yleisö saattaa kysyä, mihin tarvitaan elämäkerta, kun Hobsbawm ehti jo itse julkaista muistelmansa *Interesting Times. A Twentieth-Century Life* vuonna 2002. Jäikö vielä kerrottavaa? Viime vuonna julkaistu 800-sivuinen elämäkerta ja Hobsbawmin vaimon kirjoittama tiivis omaelämäkerta osoittavat, että kerrottavaa jäi yllin kyllin.

Laajan elämäkerran *Eric Hobsbawm. A Life in History* kirjoittaja Richard J. Evans perustele kirjaansa sillä, että *Interesting Times* kertoi kyllä menneestä vuosisadasta, mutta ei juurikaan itse kirjoittajasta. Vuonna 2014 Cambridgen professuurista eläköitynyt Evans päätti korjata tilanteen. Kirjansa eräessä markkinointihaastattelussa Evans antoi kuitenkin pahaenteisen kommentin: elämäkerran kirjoittaminen on muuta tutkimusta helpompaa, koska tutkimuksen kohde, rajaukset ja argumentit on määritelty jo ennalta.¹ Tämä näkyy valitettavasti myös kirjassa.

Elämäkerrassa on valtavasti yksityiskohtaisia kuvauksia toisensa perään ja varsinkin nuoruuden matkakuvauskerä ronsyilevät ylettömästi monien sivujen mittaisiksi irrallisiksi katkelmiksi. Kun kirjan kahdessasadassa sivu kääntyy, on toinen maailmansota juuri ja juuri ehtinyt alkaa. Vähempikin olisi siis riittänyt. Kenties seitsemän vuotta Hobsbawmin yksityiskohtaisen – kuten 1920- ja 1930-lukujen saksaksi kirjoitettujen *Tagebuchien* – parissa on saanut punaisen langan karkaamaan kolmannen valtakunnan historiaan erikoistuneen professorin käsistä. Evansin teosta voikin paikoitellen kuvata Hobsbawm-ensyklopediaksi elämäkerran sijaan.

Mutta ei niin huonoa, ettei paljon hyvääkään. Elämäkerta on jäsennetty perinteiseen kehdosta hautaan-muotoon. Kerronta etenee kymmenessä pääluvussa, jotka muutamin poikkeuksin kattavat noin kymmenen vuoden periodin Hobsbawmin elämästä. Päälukujen sisällä kerronta etenee temaattisesti eri aiheiden mukaan. Lukijaa kuljetetaan Hobsbawmin (1917–2012) elämänvaiheiden mukana Aleksandrian aamuhämäristä intellektuellin Wienin kautta Berliinin kaduille, jossa teini-ikäinen Eric joutui kohtaamaan loppuelämänsä

määritelleen kysymyksen: natsismi vai kommunismi? Kommunismista ja marxilaisuudesta muodostui hänelle elinikäinen kehys, jonka läpi hän tulkitsi maailmaa ja joka antoi hänen historiantulkinnoilleen teoreettisen perustan. Hän oli Britannian kommunistipuolueen jäsenen lakkauttamiseen asti, mutta suhde omaan emopuolueeseen ja Neuvostoliittoon oli takkuinen koko kylmän sodan ajan, kuten Evans esimerkiksi salaisen palvelun MI5:n aineistoihin tukeutuen esittää. Käsitellyksi tulevat perusteellisesti myös opiskeluajankäytön Cambridge, sota-aika brittiarmeijassa, 1950- ja 1960-lukujen luova kausi jazz-kriittikkona – sekä tietysti 1940-luvun lopussa alkanut ammattihistorioitsijan elämä kaikkine sosiaalisine ja muine kiemuroineen.

Jos kirjan alkupään tietotulva ei tuota ähkyä, monet Hobsbawmin nuoruuden aikaiset kirjoituskatkelmat osoittavat, miten massiivinen lukeminen ja kirjoittaminen stimuloivat kehittyvän mielen ilmaisuvoimaa. Kun Marxin tuotanto on kahlattu alkukielellä suurelta osin alle seitsemäntoistavuotiaana ja toinen maailmansota on kulunut kotirintamalla kaunokirjallisuutta ahmien, silloin ymmärtää, minkälaisessa pääkopossa on kehitelty sellaiset syntetisoivat ja elämään jääneet käsitteet kuten 'primitive rebels', 'dual revolution', 'invention of tradition', 'the long nineteenth century' tai 'the short twentieth century'. Perspektiiviä ja kokemusta selvästi riitti arvioimaan, mikä toimi ja mikä ei.

Parhaimpaan lentoon elämäkerta pääsee 1950-luvun lopulta alkaen, jolloin Hobsbawmin akateemisen tuotannon pääteokset ja pienemmät julkaisut tarjoavat kerronnalle luontevan poljennon. Käsitellyksi tulee koko tuotanto, perusteellisimmin hänen "pitkää 1800-lukua" ja "lyhyttä 1900-lukua" analysoiva tetralogiansa *The Age of Revolution* (1962), *The Age of Capital* (1975), *The Age of Empire* (1987) ja *The Age of Extremes* (1994). Teosten käsittely etenee selkeän kaavan mukaisesti: aluksi Evans esittelee teoksen taustan ja julkaisuhistorian, sitten keskeisen argumentin ja lopuksi kirjan vastaanoton.

Kattavan historiantutkimuksen historian tai aatehistoriallisen otteen sijasta teoksiin tarjotaan kuitenkin varsin niukat taustat ja esimerkiksi muiden henkilöiden ja verkostojen merkityksen arviointi jää harmillisen ohueksi. Suuren osan sen sijaan lohkaisevat kustannus-sopimuskäänteet, erikieliset käännökset, uusien painosten kappalemäärät ja sen sellaiset asiat. Evansin yksi selvä pyrkimys läpi koko elämäkerran onkin luoda kuva tarkan markan Hobsbawmista, jolle kirjojen ennakkomaksut, rojalit ja muut julkaisuehdot näyttäivät olleen hyvin tärkeitä asioita. Myös yliopistojen herraskaisissa kerhoissa ja muilla eksklusiivisilla klubeilla pitkän linjan marxistin kuvataan käyskennelleen kuin 1800-luvun lopun sivistyneistön edustaja, ja Hobsbawmien kosmopoliittinen koti Lontoossa maalataan porvarilliseksi idylliksi. Tulkintaa vahvistetaan Hobsbawmin omalla ironi-

sella letkautuksella: jos kerran olet uppoavassa laivassa, mikset matkustaisi ensimmäisessä luokassa (s. 488).

Evansin valitsemassa tarkastelutavassa on myös vahvuuksia, joskin osa hänen huomioistaan on tullut sanotuksi jo aiemmin. Esimerkiksi Hobsbawmin tutkimuksellisia ”sokeita pisteitä” on usein selitetty hänen henkilökohtaisen elämänsä kautta. Juutalaistausta ja lähes koko 1900-luvun kattava elämänkaari toimivat sordiinoina, jotka estivät näistä aiheista kirjoittamisen ennen vanhoja päiviä – tähän on todettu jo aikaisemmin. Entä Eurooppa-keskeisyys, nais- ja sukupuolihistoria tai nationalismi? Etenkin nais- ja sukupuolinkölkulman ohuuden Hobsbawmin tuotannossa Evans kietoo mielenkiintoisella tavalla yhteen tutkimuskohteensa henkilöhistorian kanssa. Henkilöhistoriasta kumpuavat kipupisteet ja painotusmielitykset yhdistettyinä marxilaiseen perusviritykseen vaikuttivat myös siihen, että nationalismin merkitys jäi hänen *Age of* -kokonaisanalyysissään lapsipuolen asemaan, vaikka teeman modernit klassikot *The Invention of Tradition* (1983, toimittanut yhdessä Terence Rangerin kanssa) ja *Nations and Nationalism since 1780* (1990) ovatkin hänen kynästään.

Evansin kirjoittamaa elämäkertaa voi kokonaisuudessaan kuvailla perustutkimukseksi – sisältäähän se tarkat tiedot muun muassa Hobsbawmin ulkomaanmatkoista, tapaamisista silmäätekevien kanssa tai Walesin lomailuista, jonne Cambridgen älyköt perheineen säännöllisesti kokoontuivat. Tätä työtä muiden ei tarvitse enää tehdä. Sen sijaan laajat kaaret ja synteisiä luovat tulkinnot, joiden laatijana Hobsbawm itse tuli tunnetuksi, ovat valitettavan vähissä. Työsarkaa siis vielä jää, mutta tilanne voi parantua nopeastikin: Cambridgesta väitellyt ja Edinburghin yliopistossa työskentelevä tutkija Emile Chabal valmisteleekin paraikaa Hobsbawmista intellektuaalista elämäkertaa, joka todennäköisesti ilmestyy lähivuosina.

Eräänlaisena sisar- tai paremminkin puolisoiteoksena Evansin teokselle julkaistiin marraskuussa 2019 Ericin vaimon Marlene Hobsbawmin (s. 1932) kirjoittama omaelämäkerta *Meet Me in Buenos Aires*. Vaikka kirjaprojektien välillä on tehty yhteistyötä ja teoksissa on paljon päällekkäisyyksiä, Marlene Hobsbawmin tavoitteena on ollut kertoa oma versionsa menneen vuosisadan tapahtumista, joissa hän jäi tunnetun miehensä varjoon. Mitä on vain pari sataa sivua ja kerrottavaa paljon, mutta kokoavia tulkintoja löytyy mukavalla tavalla.

Kirjanen on aluksi ennen kaikkea Marlene Schwarzin tarina, mutta 1960-luvun alussa Ericin astuessa kuvaan teoksesta muodostuu väistämättä Hobsbawmin perheen tarina. Samoin kuin Evans myös *Buenos Aires* -teos esittää, että avioliitto Marlenen kanssa pelasti Ericin 1950-luvun harhailuilta, irtosuhteilta ja enemmiltä aviottomilta lapsilta. Wieniläisen juutalaisperheen jälkeläisenä Marlene oli luonteva kumppani ja vakaa

perheenäiti, joka piti raamit kasassa, kun Eric teki uraa. Onko sattumaa, että Eric Hobsbawmin tunnetuimpien kirjojen kausi alkoi juuri vuonna 1962, kun pari avioitui?

Ensisilmäyksellä kirjat tuntuvat tarjoavan kliseistä perusselitystä: jokaisen menestyneen miehen takana on nainen. Kyse ei kuitenkaan ollut ainoastaan passiivisesta tuesta, vaan aktiivisesta osallistumisesta matkoilla ja illalliskutsuilla – siis nykykielellä verkostoitumisesta. Varsinkin *Buenos Aires* osoittaa, kuinka suuri vaikutus Marlenella oli Ericin uraan. Esimerkiksi intohimoinen suhtautuminen Italiaan tai läheiset suhteet maan eurokommunisteihin eivät olisi kehittyneet yhtä tiiviiksi ilman Marlenea, joka oli tutustunut maahan perusteellisesti työskennellessään Roomassa viisi vuotta YK:n palkollisena 1950-luvulla.

Richard J. Evansin ja Marlene Hobsbawmin tuoreet teokset ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten samasta aiheesta voi kirjoittaa kaksi kirjaa eri otteilla – toinen kaikki kivet kääntäen ja toinen kepeämmin, mutta ainutlaatuisesta perspektiivistä. Teokset houkuttelevat etsimään vertauskohtaa myös Suomesta. Otetaanpa esimerkiksi vaikkapa Matti Klinge: miten kirjoittaa originelli elämäkerta ihmisestä, joka on muistellut jo kaiken itse ja jolta ilmestyy vuosittain uusi päiväkirjanide syksyn kirjamesuille? Minkälainen kuva kravattikaularisesta anarkistista muodostuisi Marketta Klingen kynäilemänä?

VTM Topi Houni, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto

1. The Nation 26.4.2019. <https://www.thenation.com/article/archive/chronicling-the-age-of-hobsbawm-a-hobsbawm-communism-history-labour-party-richard-evans/> (27.4.2020).

Merimies on erimies – Monitieteellisiä näkökulmia merenkulkijoiden siirtolaisuuteen

Pirita Frigren (toim.):

Merenkulkijoiden siirtolaisuus. **Näkökulmia 1700-luvulta nykypäivään.** Siirtolaisuusinstituutti 2019. 268 s. ISBN 978-952-7167-67-0.

Siirtolaisuutta, muuttoliikkeitä ja liikkuvuutta käsittelevä tutkimus on viime vuosina lisännyt suosiotaan sekä Suomessa että ulkomailla. Näihin aiheisiin syvennyttään myös Pirita Frigrenin toimittamassa teoksessa *Merenkulkijoiden siirtolaisuus. Näkökulmia 1700-luvulta nykypäivään*. Siirtolaisuusinstituutin kustantama teos on mukaansatempaava lisäys tähän tutkimuskenttään.

Teos keskittyy pääasiassa suomalaisiin merimiehiin ja merenkulkuun liittyviin toimijoihin, tarkastellen muun

muassa siirtolaisuutta, merimiesten sukututkimusta, merimiesten karkuruutta ja sosiaalisen identiteetin rakentumista. Teoksen laaja spektri haastaa lukijaa syventymään merimiesten siirtolaisuuteen laajalti. Tämä asettaa myös toimittamiselle omat haasteensa: miten pitää laaja kokonaisuus kasassa. Onneksi teoksen pääteema eli merenkulun liikkuvuus esiintyy kaikissa teksteissä selkeästi ja näin ollen teos on temaattisesti yhtenäinen ja tieteellisesti perusteltu.

Kirjan toimittanut Frigren on koonnut laajan ryhmän kirjoittajia, jotka ovat tarttuneet tilaisuuteen käsitellä merenkulkijoiden liikkumista hyvin erilaisista näkökulmista ja laajalla aikavälillä. Johdannosta käy ilmi, että Frigren on hyvin perillä niin kansainvälisen kuin kotimaisen siirtolaisuuden ajankohtaisista tutkimuksista. Teoksen artikkelit pohjautuvat laajaan aineistotyöhön ja aineistoihin kuuluu muun muassa matkapäiväkirjoja, erityyppisiä luetteloita (esim. tullirekistereitä, väestöluetteloita, matkustajaluetteloita), elossa olevien merenkulkijoiden haastatteluja sekä jo edesmenneiltä kerättyä haastatteluaineistoa. Lisäksi teoksessa on hyödynnetty digitaalisen tiedonhankinnan menetelmiä.

Teos on jaettu neljään temaattiseen alakategoriaan. Ensimmäiseksi teos käsittelee merimiesten siirtolaisuuden maantiedettä. Kuten Markku Kuorilehto artikkelissaan osoittaa, myös suomalaisen merenkulun tutkimuksen olisi aika pyrkiä laajempiin näköaloihin ja ryhtyä tutkimaan enemmän myös ulkomaisia aineistoja. Kuorilehto tarjoaa artikkelissaan hyviä esimerkkejä varsinkin englantilaisten ja amerikkalaisten aineistojen kanssa työskentelystä. Ensimmäiseen osaan sisältyy myös teoksen valitettavasti ainoa uuden ajan alkuun sijoittuva tutkimus (tapaus Peter Johan Bladh). Erja Kettusen artikkeli käsittelee suomalaisten roolia 1700-luvun Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian palveluksessa. Artikkelissa tuodaan hyvin esille, että liikkuminen kaukana Aasiassa ei merkinnyt vain seikkailuja eksoottisissa paikoissa kaukana kotoa, vaan siellä työskennelleet suomalaiset toivat mukanaan uutta tietoa ja uusia taitoja. Näistä syntyi myöhemmin jopa ensimmäinen suomalainen Kiinaa käsitellyt väitöskirja.

Jonna Laineen nykypäivän merenkulkijoiden kokemuksiin keskittyvä artikkeli sijoittuu osittain myös Aasiaan. Laine kysyy, millä tavalla filippiiniläiset merimiehet ja heidän perheensä kokevat merityön kansainvälisillä ja myös suomalaisilla laivoilla, kaukana kotoa. Kettusen ja Laineen artikkelit tuovat mieleen Lisa Hellmanin tuoreen tutkimuksen, jossa nämä kaksi artikkelia tavallaan yhdistyvät.¹ Hellmanin tutkimus Ruotsin Itä-Aasia kauppakomppanian merimiesten kokemuksista ja elämästä sekä laivalla että 1700-luvun Kiinan satamissa on oiva esimerkki kansainvälisestä tutkimuksesta, johon olisi voinut viitata teoksessa laajemminkin. Valitettavasti Hellmanin tutkimus loistaa poissaolollaan lähes kokonaan.

Teoksen toisessa osassa keskitytään työntäviin ja vetäviin tekijöihin merenkulun liikkuvuudessa. Teema on perinteinen migraatio- ja liikkuvuustutkimuksessa ja sillä on itseoikeutettu paikkansa teoksessa. Osion tekstit osoittavat hyvin merillä olon karun puolen. Kuten Jari Ojala tekstissään kertoo, merimiesten karkaaminen ei ollut epätavallista ja siihen liittyvät lieveilmiöt, kuten *runnarointi* ja *shanghaijaaminen* (pakkovärväys ja huijaaminen), kertoivat merenkulkijoiden työn raakuudesta ja ennen kaikkea epävarmuudesta. Myös osion kaksi muuta tekstiä pohtivat merille hakeutumisen syitä, merielämän haasteita ja niihin sisältyviä vaikeita tunteita, kuten häpeää ja epäonnistumisen tunteita. Toisessa osiossa käsitellään myös identiteetin muodostumiseen liittyviä teemoja. Esimerkiksi Kirsi Keravuoren, Tiina Miettisen ja Pirita Frigrenin yhteisartikkeli avaa siirtolaisuuden ja merenkulun toimijoiden tutkimuksen ajankohtaisuutta ja kysyy, millä tavalla sukututkimus vaikuttaa ihmisten identiteettiin laajalti maailmassa vielä tänä päivänä.

Teoksen kolmas alakategoria käsittelee merenkulkijoiden erilaisia turvaverkostoja. Merellä työskentely oli epävarmaa ja merenkulkijat joutuivat ottamaan usein riskejä pysytteläkseen hengissä. Koska merenkulkijat olivat pitkiä aikoja merillä ja joutuivat ajoittain työnsä puolesta ongelmiin, täytyi heidän turvautua suurissa ulkomaisissa satamakaupungeissa erilaisiin toimijoihin. Frigren ja Louis Clerc osoittavat artikkeleissaan, että sekä valtio että muutkin instituutiot pyrkivät tukemaan merenkulkijoita. Tällaisia toimijoita olivat esimerkiksi merimieslähetys ja konsulaatit, jotka auttoivat pulaan ajautuneita merimiehiä. Kuten Frigrenin artikkeli suomalaisista merimiespastoreista Englannissa osoittaa, oli heillä myös tärkeä asema Suomessa olevien perheiden kannalta, sillä he välittivät kuulumisia merimiehiltä ja lähettivät myös heidän kirjeitään kotiin. Clercin konsulaatteja käsittelevästä artikkelista käy myös ilmi, että suhtautuminen merenkulkijoihin oli vähintäänkin kiistanalaista vielä 1900-luvulla ja heitä pidettiin usein ongelmina paikallisyhteisöissä.

Laika Nevalaisen luku on oiva osoitus siitä, että myös merenkulkijat itse ymmärsivät työnsä juurettömyyden. Laivat, jotka Nevalaisen luvussa esiintyivät liikkuvina koteina, olivat ahtaita, sotkuisia ja monesti toimivat näiden kulkijoiden ainoana kiintopisteinä. Nevalainen osoittaa, miten tärkeä merimiesarkusta näille 1900-luvun alun merenkulkijoille tuli. He säilyttivät tavaroitaan arkuissa, käyttivät sitä istuimena ja söivät sillä. Toisin sanoen merimiesarkku oli heidän ainoa kokemuksensa kodista. Nevalaisen artikkeli kuuluu teoksen vahvimpiin tähdentäessään merenkulun elämän arkista olemusta ja yksittäisten merimiesten kohtaamia haasteita.

Teoksen viimeinen osio käsittelee sukututkimuksen kautta suomalaisen merenkulun suhdetta maailmalla

asuviin suomalaissukuihin. Sekä Sven-Erik Nylundin että Pekka Leimun artikkelit eroavat teoksen muista artikkeleista varsinkin omakohtaisuudessaan. Kirjoittajien omista sukulaissuhteista kertovat artikkelit sopivat osioon, joka käsittelee merellisiä siirtolaistarinoita sukupolvien ketjussa. Sukutarinat varmasti puhuttelevat myös laajempaa yleisöä.

Teoksen laajuus synnytti minussa myös kriittisiä havaintoja. Esimerkiksi temaattinen laaja-alaisuus sekä pitkä ajallinen perspektiivi asettavat lukijalle tietyn vaatimustason. Lukijan olisi hyvä ymmärtää ja olla kiinnostunut paitsi merenkulusta myös eri aikakausista ja niiden tutkimiseen käytetyistä menetelmistä. Näin ollen teoksen kohdeyleisöä onkin osittain hankala hahmottaa. Uskoisin, että ainakin sukututkijat, merenkulusta kiinnostuneet ja liikkuvuuden ja siirtolaisuuden parissa työskentelevät tutkijat hyötyvät teoksen sisällöstä. Jäin kuitenkin kaipaamaan selkeämpää vuoropuhelua johdannon ja artikkelien välillä, erityisesti artikkelien osalta. Johdannon keskeiset termit kuten ylirajaisuus ja toimijuus toki esiintyivät myös yksittäisissä artikkeleissa, mutta samalla itse artikkelit olisivat voineet kommunikoida enemmän teoksen johdannon tai ainakin oman alakategoriansa kanssa. Uuden ajan alun tutkijana jäin kaipaamaan useampia tätä aikakautta käsitteleviä artikkeleita. Nyt uuden ajan alku jäi (Kettusen artikkelia lukuun ottamatta) hyvin vähälle huomiolle painopisteen ollessa vahvasti teollistumisen ajassa ja sen jälkeisessä aikakaudessa.

Muutamista puutteistaan huolimatta *Merenkulkijoiden siirtolaisuus* on hyvin mielenkiintoinen kokoomateos. Kirjan artikkelit ovat hyvin kirjoitettuja ja teoksen anti on helposti omaksuttavissa. Teos on sekoitus historiaa, maantiedettä sekä siirtolaisuuden, etnologian ja kulttuurien tutkimusta. Frigenillä on ollut kirjan toimittajana iso haaste ajoittain hyvinkin erilaisten artikkelien yhteen sovittamisessa, mutta muutamaa kriittistä huomiota lukuun ottamatta hän on onnistunut tässä hyvin. Laaja tematiikka on myös teoksen rikkaus. Merenkulun ja merimiesten liikkuvuuden historia on suuri kuin kokonainen valtameri, jonka luotaamiseksi teos tarjoaa useita tuoreita ja tutkimisen arvoisia väyliä. Markku Kuorilehto päättää oman lukunsa sanoihin, jotka kuvaavat mielestäni hyvin koko teosta ja merenkulun siirtolaisuuden tutkimusta Suomessa laajemminkin: ”Suomessa varsin vähän tutkittuna aiheena merimiessiirtolaiset tarjoavat suomalaisille tutkijoille tutkimuskohteen, jolla on kysyntää myös kansainvälisillä tutkimusareenoilla.”

Kaarle Wirta, PhD (Leiden)
Tutkijatohtori
Tampereen yliopisto

1. Lisa Hellman, *This House is Not a Home. European Everyday Life in Canton and Macao 1730–1830*. Brill 2018.

Kansallinen historia ja metodologinen nationalismi Pohjoismaissa

Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.): *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970*. Berghahn Books 2017. 321s. ISBN 978-1-78533-626-3.

Vanhan vitsin mukaan Pohjoismaisten historiapäivien keskustelut kulkevat aina samaa rataa. Ensin tanskalainen sanoo ”teori, teori, teori”. Ruotsalainen vastaa tähän ”empiiri, empiiri, empiiri”. Norjalainen häkeltyy ja huutaa ”Norge!” ja suomalainen heti perään ”vinterkriget!” Islantilainenkin haluaisi osallistua, mutta ei ehdi muotoilla lausettaan tanskaksi ennen kuin kierros alkaa uudestaan.

Olen useissa pohjoismaisissa yhteyksissä tullut ajatelleeksi, että vitsi tuntuu sisältävän jotain kiinnostavaa pohjoismaisten historioitsijoiden kansallisista stereotyyppioista, omakuvista ja keskinäisistä suhteista. Vuonna 2017 ilmestynyt *Making Nordic Historiography* tarjoaa kiinnostavan kattauksen pohjoismaisen historian kirjoituksen historiaan vuosina 1850–1970. Myös tämän kirjan aineistoissa Islannin historia jää islantilaisten harteille, suomalaiset ja norjalaiset ovat yllättävän vahvasti kiinni omissa kansallisissa kohtalonkysymyksissään, ja ruotsalaiset ja tanskalaiset puolestaan pohtivat pidemmän historiansa turvin historiankirjoituksen teoreettisia kysymyksiä universalistisemmasta näkökulmasta. Poikkeuksiakin löytyy, erityisesti Ingrid Semmingsenin ja Lolo Krusius-Ahrenbergin kaltaisten urauurtavien, mutta vähemmän muistettujen historioitsijoiden myötä.

Pohjoismaihin mahtuu monta erilaista kansallista ja muuta historiankirjoituksen traditiota. Samalla on selvää, että kirjan käsittelemänä ajanjaksona juuri pohjoismainen viitekehys on ollut pohjoismaisille historioitsijoille tärkeä. Kirjassa sivutaan moneen otteeseen pohjoismaisia tutkijaverkostoja ja Pohjoismaisia historioitsijapäiviä (vuodesta 1905 lähtien) sekä Pohjoismaisia historiallisia metodikonferensseja, joita järjestettiin vuosina 1965–1993. Verkostot ovat olleet tieteenalan kehittymisen kannalta tärkeitä, mutta ne ovat tarjonneet myös sosiaalista pääomaa eri muodoissa.

Making Nordic Historiography käsittelee erityisesti kolmea teemaa: 1) historiankirjoituksen luonnetta, metodeja ja verkostoja, 2) Pohjoismaita historian tutkimuksen viitekehystenä, ja 3) historiankirjoituksen metodologista nationalismia. Näistä ensimmäinen teema on läsnä kirjan yhdessätoista eri kirjoittajien laatimissa luvuissa, kun taas kaksi muuta teemaa näkyvät erityisesti Simon Larssonin, Marja Jalavan ja Pertti Haapalan kirjoittamassa johdannossa.

Kirjan näkökulma Pohjoismaihin perustuu pitkälti moderniin historiallisiin alueita koskevaan tutkimukseen. On raikasta lukea Pohjoismaista niin, että niitä verrataan Balkaniin tai muihin eurooppalaisiin alueisiin ja pohditaan tosissaan sitä, miten nämä alueet ovat muodostuneet. Korostamalla historiallisten alueiden rakentumisprosessien erilaisuutta kirja onnistuu välttämään tasapäästävää relativismia, mutta ei myöskään sorru Pohjoismaiden idealisointiin tai essentialisointiin.

Kysymys metodologisesta nationalismista tuo kiitettävällä tavalla koherenssia koko kirjaan, sillä se käsitellään melko seikkaperäisesti kirjan johdannossa, ja teemaan palataan myös myöhemmissä luvuissa yksittäisiä empiirisiä tapauksia kommentoiden. Tämä on yksi kirjan ehdottomista vahvuuksista, sillä liian usein kysymys metodologisesta nationalismista jää maininnan tasolle ja unohtetaan sitten seremoniallisten teoreettisten pohdintojen jälkeen. Johdannon kirjoittajat toivovat, että kirja veisi historiankirjoituksen metodologista nationalismia koskevaa keskustelua eteenpäin. Tässä kirja tosiaan onnistuu.

Silti keskusteluun metodologisesta nationalismista liittyy myös läpi kirjan kulkeva jännite. Tämä johtuu siitä, että metodologinen nationalismi ymmärretään vähintään kahdella eri tavalla. Yhtäältä se on kansallisen näkökulman refleктоimatonta toistamista, mikä johtaa tietynlaisiin tulkintoihin (jotka ovat usein virheellisiä). Toisaalta kirjassa puhutaan metodologisesta nationalismista pelkästään kansallisen näkökulmana historiankirjoituksessa. Tämä jälkimmäinen merkitys esiintyy useassa kirjan luvussa, kun taas pidemmälle refleктоitu näkemys nousee esille erityisesti johdannossa. Johdanto onkin tältä osin erittäin hyödyllinen, sillä siinä käydään tiiviisti ja asiantuntevasti läpi aihetta koskevaa kansainvälistä keskustelua. Ainoastaan sosiologi Ulrich Beckin tärkeät tekstit on jätetty huomioimatta.

On ymmärrettävää, että latautuneessa keskustelussa käytetään analyttisiä käsitteitä eri tavoin. On myös järkevää, että toimittajat eivät ole ryhtyneet käsittepoliiseiksi vaan ovat antaneet kirjoittajien itse määritellä käyttämänsä analyttiset termit. On myös mahdollista, että esittämäni jako kahteen eri merkitykseen on liian yksinkertaistava. Se perustuukin pitkälti Ulrich Beckin ajatteluun, eikä niinkään Andreas Wimmerin ja Nina Glick Schillerin versioon, johon Larsson, Jalava ja Haapala näyttävät tukeutuvan. Silti voisi pohtia, millä tavalla metodologisen nationalismin eri versiot vaikuttavat tulkintoihin. Jos kyse on kansallisesta katseesta, on loogista pohtia sitä, onko historiankirjoituksen tarve pönkittää vai purkaa kansakuntaa. Näin johdannossa tehdäänkin. Jos kyse on kuitenkin kansallisen näkökulman osin tiedostamattomasta toisintamisesta, näyttäytyy kysymys ehkä liian suurena. Tärkeämpää olisi silloin keskittyä pienempiin aiheisiin, kuten siihen, mitkä rakenteet, käsitteet ja metodologiset valinnat ovat

historiantutkimuksessa kansakuntaan sidottuja siinä määrin, että ne peittävät alleen ylijärjaisia tai alueellisia teemoja. Ovatko esimerkiksi kansallisesti rajatut digitoituidet sanomalehtikokoelmat sellaisia, jotka ikään kuin ohjaavat kansalliseen tulkintaan, tai ovatko yleisesti käytössä olevat analyttiset käsitteet (esim. sisällissota tai jatkosota) sellaisia, jotka paketoivat historiallisen tulkinnan kansalliseen raamiin helpommin kuin termit 'ensimmäinen' ja 'toinen maailmansota'?

Tällaisten pohdintojen seurauksena myös kirjassa esitetyt tulkinat olisivat ehkä erilaisia. Esimerkkinä voidaan mainita Pertti Haapalan huomio siitä, miten Zacharias Topelius ja Väinö Linna ovat esimerkkejä metodologisen nationalismin voimasta ja menestyksestä (s. 26). Näin on vain silloin, jos kyse on heidän sitoutumisestaan kansakuntaan. Jos kuitenkin on kyse näkökulman toisintamisesta eli mainitsemastani ensimmäisestä metodologisen nationalismin muodosta, ei ainakaan Topeliusta voi laskea tähän kategoriaan, hän nimittäen rakensi kansakuntaa hyvin selvästi ja tiedostaen. Toisenlainen esimerkki tulee Mervi Kaarnisen naishistorioitsijoita koskevasta luvusta, jossa norjalainen "siirtolaihistorian kruunaamaton kuningatar" Ingrid Semmingsen nostetaan syystä esille ylijärjaisen historian pioneerina. Semmingsenin työssä voi olla kyse sekä kansallisen historian tradition kyseenalaistamisesta, mutta myös siitä, että siirtolaisuuden tutkimus nostaa esille näkökulmia, jotka pakottavat ajattelemaan uusiksi tapaa jäsentää tietoa kansallisten rakenteiden ja käsitteiden varaan. Tässä tarkempi analyttinen käsitteistö olisi ehkä johtanut syvällisempään tulkintaan.

Kirjan yksittäisille luvuille ei voi tässä tehdä oikeutta. Vaikuttavaa on se, että kaikissa on pohjoismaisia konttasteja, ja kahta lukuun ottamatta kaikki artikkelit sisältävät ylijärjaisia ja melko systemaattisia vertailuja. On hyvin harvinaista, että toimitetuissa kirjoissa pystytään tällaiseen!

Luvuissa onkin paljon kehuttavaa. Pertti Haapalan oivallus Topeliuksen ja Linnan vertaamisesta on avartava. Ingi Sigurðssonin selvitys N. F. S Grundtvigin vaikutuksesta Islannissa on valaiseva, joskin vähän luettelomainen. Kristin Bragadottirin tutkimus skandinavismien tulkinnoista avaa islantilaisien hankalaa suhdetta tanskalaiseen perintöön, joka on kuin suomalaisten suhde ruotsalaiseen perintöön, mutta vielä latautuneempi. Marja Jalavan norjalais-suomalainen vertailu on kirjan luvuista parhaiten kytketty kansainväliseen keskusteluun ja se kannattaakin lukea kirjan luvuista ensimmäisenä. Jalavan luku toimii erinomaisena kehityksenä Simon Larssonin tutkimukselle "aristokraattisesta empirismistä" ja Jon Røyne Kyllingstadin artikkelille ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä kansainvälisestä historiankirjoituksesta Tanskassa ja Norjassa.

Pelle Oliver Larsenin seikkaperäinen tulkinta historian professuurien virantäytöistä kamppailuina eri

historiallisten koulukuntien välillä avaa 1930-luvun tieteellistä keskustelua pohjoismaisessa kontekstissa samalla tavalla kuin on tapahtunut filosofisen ja oikeustieteellisen tutkimuksen historiassa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Myös Petteri Norringin tutkimus avaa kysymystä käsitteiden ja periodisoinnin suhteesta kansalliseen näkökulmaan tutkimalla sitä, miten Eli Heckscher ja Eino Jutikkala periodisoinneissaan tasapainoilivat kansallisen ja kansainvälisen välillä. Norring onnistuu minusta erityisen hyvin historiankirjoituksen metodologista nationalismia koskevissa pohdintoissaan. Perusteellinen on myös Henrik Åström Elmersjön tutkimus, jossa hän analysoi historian poliittisuutta tarkastelemalla Pohjola-Norden-yhdistysten työtä historian koulukirjojen tarkistamisessa 1920-luvulta 1970-luvulle.

Mervi Kaarnisen vertailu neljän Pohjoismaan ensimmäisen ja toisen sukupolven naishistorioitsijoiden kokemuksista on kirjan pysäyttävän. Huomionarvoista on erityisesti se, että professoreiksi asti päätyneet naiset (Alma Söderhjelm, Astrid Friis, Lolo Krusius-Ahrenberg ja Ingrid Semmingsen) loivat kaikki kansainvälisen uran tavalla, joka ei ollut tavanomaista miesten parissa tänä aikana. Toivon, että Kaarnisen vertailun pohjalle voisi vielä rakentaa tutkimuksen siitä, miten naisprofessorit otettiin vastaan ohjaajina ja mentoreina. Kirjan viimeisessä luvussa Peter Edelberg yrittää selittää Foucault'n vastaanottoa 1960-luvulla Uppsalassa käymällä läpi saman vuosikymmenen metodikirjallisuutta Pohjoismaista. Vaikka otsikon kysymys "Why did Foucault leave Uppsala?" on retorinen eikä siihen tosissaan yritetä vastata, jää artikkeli sekavuudessaan kirjan muiden lukujen varjoon.

Teoksen kanteen on poimittu Olaus Magnuksen Carta Marina vuodelta 1572. Tämä on tylsä ja ylikäytetty valinta Pohjoismaiden historiaan liittyvissä kirjoissa. Esimerkiksi saman kustantajan *Nordic Paths to Modernity* (2012) näyttää hyvin samanlaiselta. Kirjaa ei kuitenkaan kannata arvioida kannen perusteella.

FT Jani Marjanen
Digitaalisten ihmistieteiden osasto
Helsingin yliopisto

Laaja ja arvokas teos lastensuojelun pitkistä kehityskaarista

Timo Harrikari:

Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Vastapaino 2019. 448 s.
ISBN 978-951-768-746-1.

Sosiaalityön professori Timo Harrikari tarkastelee teoksessaan aikuisten ja lasten välisten sukupolvisuhteiden muutoksia sekä niitä hallinnan tapoja, joilla lapsia on pyritty ajan kuluessa suojelemaan. Teos on laaja ja perusteellinen tutkimukseen perustuva tietokirja, otsikon mukaisesti "tutkielma", niistä kehityskuluista, joita suomalaisessa lastensuojelussa on tapahtunut keskialjalta nykypäivään.

Harrikarin teos ei ole ensimmäinen lastensuojelun historiaa tai edes lastensuojelun oikeudellisen säätelyn historiaa käsittelevä tutkimus. Aiheesta on ilmestynyt useampia teoksia, kuten esimerkiksi Panu Pulman ja Oiva Turpeisen *Suomen lastensuojelun historia* (1987), jonka ensimmäinen, Pulman kirjoittama osa tulee kenties lähimmäksi nyt tarkasteltavaa teosta suomalaisen lastensuojelun historian pitkiä linjoja tarkastellessaan. Tämän Harrikari tunnistaa, eikä hänkään kirjoita aiheesta ensimmäistä kertaa. Harrikari on tarkastellut lastensuojelun historiaa esimerkiksi väitöskirjassaan,¹ joka käsitteli lapsia koskevaan lainsäädäntöön liittyviä kysymyksiä. Harrikari onkin hyödyntänyt aiemmin keräämiään aineistoja nyt käsiteltävässä teoksessa, jota voinee pitää myös hänen aiemman tutkimuksensa synteisinä.

Lastensuojelun historian tutkimuskentällä on kuitenkin tilaa uudelle tutkimukselle. Kuten Harrikari huomauttaa, aihetta on usein tarkasteltu paljon lyhyemmän ajanjakson perspektiivistä. Tässä teoksessa tarkastelu ulotetaan Pohjoismaisista, 1100-luvulta peräisin olevista maakuntalaeista aina Suomen vuoden 2007 lastensuojelulakiin saakka. Pulman ja Turpeisen teoksessaakaan ei tarkastella "kuin" 1600-luvulta 1980-luvulle ulottunutta ajanjaksoa. Tutkimuksen ulottaminen joitakin satoja vuosia pidemmälle ajanjaksolle kuin aiemmin ei ehkä sinällään ole peruste uudelle tutkimukselle. Se on kuitenkin ensisijaisen tärkeää Harrikarin tarkastellessa ja analysoidessa niitä murroksia, polveutumisia ja ajallisia kerrostumia, jotka ovat luonnehtineet lastensuojelua määrittäneen lainsäädännön pitkän aikavälin kehitystä. Erytisesti tämä laaja näkökulma erottaa teoksen muista aiheita käsitelleistä tutkimuksista. Lisäksi Harrikari huomauttaa, että aiempi tutkimus on huomioinut lähinnä institutionalisoituneen lastensuojelun eikä sen pidempiä kehityskaaria rikosoikeuden piirissä ole juurikaan tarkasteltu. Harrikarin tutkimus vastaa myös tarpeeseen

saada lastensuojelun korkeakouluopetukseen suojelukysymyksen historiaa tarkasteleva kokonaisuus.

Tutkimuksen lähdeaineisto on laaja, sisältäen ennen kaikkea historiallista oikeussäätelyä ja lainvalmisteluasiakirjoja, mutta myös lastensuojelua käsittelevää ja kehystävää aikalaiskirjallisuutta, kuten oppaita ja oppikirjoja. Teoksen tutkimustehtävä on kaksiosainen: yhtäältä Harrikari tarkastelee lasten suojelukysymyksen muutoksia oikeussäätelyn valossa ja toisaalta sitä, ”millaisiin laajempiin sukupolvisuhteiden ja hallinnan tapojen murroksiin [lastensuojelun] sääntelyn muutokset ovat olleet yhteydessä” (s. 17).

Jo tutkimuskysymykset osoittavat, että vahvasta empiriasta huolimatta teos nojautuu vahvasti myös teoriaan. Harrikari hyödyntää esimerkiksi sosiaaliteollisen lapsuustutkimuksen piirissä kehittyneitä sukupolvisuhteiden ja -järjestysten teoretisointia, Michel Foucault’n ja Nikolas Rosen ajatuksia hallinnan analytiikasta sekä annalistihistorioitsijoiden käsityksiä historiallisen ajan monikerroksellisuudesta. Teoksen lukemista helpottaakin, mikäli lukijalla on jonkinlainen ymmärrys näistä teoreettisista lähtökohdista. Harrikari jäsentää suojelukysymystä ja siinä eri aikoina tapahtuneita muutoksia *historiallisen kerrostuman* ja *muodostelman* kaltaisilla käsitteillä ja lukijalle on varmasti eduksi, jos nämä käsitteet ovat ennestään tuttuja. En siis täysin allekirjoita teoksen takakannen mainintaa teoksen soveltuvuudesta tietokirjana laajemmalle yleisölle. Tutkimusasetelmaa tosin selventää teoksen esipuheesta löytyvä taulukko (s. 23).

Harrikari tekee mitä lupaa ja tarkastelee niitä muutoksia ja murroksia, joita lastensuojelukysymyksessä on aikojen saatossa havaittavissa huomioiden myös sen, millaisiin laajempiin konteksteihin muutokset ovat liittyneet. Teos rakentuu johdantona toimivasta esipuheesta ja kuudesta varsinaisesta käsitteilyosasta ja etenee kronologisesti alkaen keskiaikaisen, arkaaisen oikeuteen nojautuvan yhteiskunnan lastensuojelukysymyksen tarkastelusta päättyen 2000-luvun postmoderniin yhteiskuntaan, jossa lastensuojelu on jo vahvasti institutionalisoinut. Harrikari tarkastelee lyhyesti myös keskiaikaa edeltäneiden aikojen lastensuojelukysymystä ulottaen käsittelyn tutkimuksen varsinaista aikarajausta pidemmälle. Käsitteilyosia seuraa epilogi, jossa Harrikari tarkastelee tiiviisti vuoden 2007 lastensuojelulain jälkeistä aikaa.

Harrikari lähestyy lastensuojelukysymystä modernisaatioteoriaa mukailien jakaen sen modernia edeltävän ajan, modernin ja ”toisen modernin” ajan suojelukysymykseen. Näiden aikakausien sisällä hän tunnistaa vielä kymmenen lyhyempää aikakautta, joita lastensuojelukysymyksen *avainhetket* eli *hallinnan murroskohdat* jakavat. Vaikka tarkastelujakso kattaa huomattavasti pidemmän ajan, teoksessa korostuvat erityisesti modernin ja toisen modernin ajan lastensuojelukysymykset.

Syy tähän lienee se, että nykyisenkaltainen lastensuojelu alkoi muotoutua vasta modernilla ajalla. Aiemmilta vuosisadoilta ei myöskään ole saatavilla niin paljoa aihetta koskevaa lähdeaineistoa.

Modernin ajanjakson korostumiseen liittyy kuitenkin seikka, jota teoksessa olisi suonut problematisoitavan syvällisemmin. Jää nimittäin hieman epäselväksi, mitä Harrikari itse asiassa tarkoittaa *suojelella* ja kuinka hyvin käsite lopulta soveltuu etenkin modernia edeltäneen ajan kuvailuun. Harrikari avaa teoksen johdannossa sitä, mihin hän viittaa *kysymyksellä lapsen suojelelusta* todeten sen tarkoittavan ”niitä hallinnan eli käyttäytymisen ohjaamisen tapoja, joilla eri aikoina ja eri paikoissa lapsia on suojeltu tai pyritty suojelemaan” (s. 16). Lisäksi hän toteaa lasten erimuotoisen suojelun olevan ihmisyhteisöjen universaali piirre, joka tähtää yhteisöjen jatkuvuuteen (s. 18). Tämä pitää varmasti paikkansa, mutta käsite ei silti ole ongelmaton. Esimerkiksi keskiaikaisessa yhteiskunnassa suojelu toteutettiin Harrikarin mukaan säädöksillä, jotka määrittivät muun muassa sukukypsyyttä ja sitä nuoremmille annettavien rangaistusten erityistä laatua, kastetta ja perintöoikeutta sekä lasten kuritusta (s. 59–61). Säädökset epäilemättä liittyivät lasten suojelemiseen, mutta herää kysymys, missä määrin ne siihen varsinaisesti tähtäsivät ja ymmärsivätkö aikalaiset todella toteuttavansa *lastensuojelua*. Teoksenkin mukaan varsinaisesta suojelelusta alettiin lasten yhteydessä puhua oikeastaan vasta modernilla ajalla.

Aina ei myöskään ole selvää, keihin tai mihin suojelu on milloinkin lopulta kohdistunut. Esimerkiksi rikosoikeuden piirissä muotoutunut suojelukasvatusoppi, joka määrittä lastensuojelua erityisesti 1800–1900-lukujen taitteessa, suuntautui Harrikarin mukaan pikemminkin yhteiskunnan kuin lasten suojeluun. Suojelukasvatusoppissa lastensuojelulla tuntuukin olleen lähinnä välineellinen arvo (s. 164). Voi myös pohtia, missä määrin lapset olivat suojelun kohteena silloin, kun suojelu oli vahvasti valtiollisen biopolitiikan (esimerkiksi degeneraatio- ja psykopatiaopin) lävistämää; tai silloin, kun suojelua toteutettaessa nojaututtiin ruumiillisen kurituksen tai sterilisoinnin kaltaisiin keinoihin. Äkkiseltään näyttäisi, että suojelu on monesti kohdistunut nimenomaan yhteiskuntaan ja sen varjeluun haitallisiksi koettujen ilmiöiden leviämistä. Suojelu näyttäytyikin jossain määrin anakronistiselta käsitteeltä ja sen syvällisempi problematisointi olisi hyödyttänyt lukijaa.

Teoksen käsitteilyosia rytmittävät kuviot, jotka selvittävät sitä historiallista muodostelmaa, joksi lastensuojelukysymys kullakin tarkastelluista ajanjaksoista muodostui. Kuhunkin kuvioon on taulukoitu ne näkemisen tavat, joiden kautta suojelukysymystä on tarkasteltu, käytännöt joilla suojelua on toteutettu, sanastot jotka suojelukysymystä ovat kehystäneet sekä subjektit, joihin suojelu on kulloinkin kohdistunut. Teoksen lei-

päteksti on kronologisen etenemistavan vuoksi paikoin hieman luettelomaista lainsäädännön läpikäyntiä ja kuviot tuovat siihen ryhtiä, auttaen ymmärtämään tekstin tärkeimmät pointit. Kuviot löytyvät lisäksi koottuina taulukoina teoksen kuudennesta osasta, joka toimii johtopäätöslukuna. Myös Harrikarin havaitsemat *sukupolvisuhteiden muutokset*, eli muutokset jotka lasten ja aikuisten välisissä suhteissa ja lapsuuden ja aikuisuuden määrittelyssä ovat aikojen saatossa tapahtuneet ja jotka yhtenä yhteiskunnan syvärakenteena selittävät suojeluskysymyksessä tapahtuneita muutoksia, löytyvät tiivistetyksi taulukkomuodossa teoksen viimeisestä osasta.

Harrikarin tutkielma on kaiken kaikkiaan laaja ja perustavanlaatuisen teos, jonka ansiot ovat kiistatottomat. Harrikari kuvaa mittavaan empiiriseen aineistoon nojaten niitä historiallisia kehityskaaria, joiden myötä nykyisenkaltainen lastensuojelu on muotoutunut. Samalla hän osoittaa, mitkä laajemmat yhteiskunnalliset murrokset näihin kehityskuluihin ovat vaikuttaneet. Voinkin lämpimästi suositella teosta niin sosiaali- ja oikeustieteiden kuin vaikkapa historia-alankin oppikirjaksi. Laaja yleisökin voi teokseen tarttua, kunhan ei pelästy sen vahvaa teoreettista painotusta.

Karoliina Puranen, FM
Suomen historian väitöskirjatutkija
Jyväskylän yliopisto

1. Timo Harrikari, *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Nuorisotutkimusverkosto 2004.

Historiografian metodologisia kokeiluja Eli F. Heckscherin ja Eino Jutikkalan historiantutkimuksellisen tuotannon parissa

Petteri Norring:

Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismaiden yhteiskuntahistoria. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/234746>. Helsingin yliopisto 2018. 388 s.

Suomalaisen historiantutkimuksen kentälle ilmaantuu harvakseltaan historiografisesta tutkimuksesta kiinnostuneita uusia tutkijoita. Historiografiaan erikoistuminen ei houkuttele, koska alan yleisö on pieni ja historiografisen tutkimuksen menetelmät ja keskustelut ovat rasittavuuteen asti monitieteisiä. Historiografi pääsee

harvoin sanomalehtiotsikoihin, eikä hän kuulu niihin tutkijoihin, joiden tulosten julkaisemisesta seuraa suuren yleisön ”wau”. Historiografian alueelle hairahtuneet historioitsijat joutuvat myös tämän tästä vakuuttamaan kollegoilleen olevansa edelleenkin oikeita historiantutkijoita. Historiantutkimuksen kenttä kuitenkin tarvitsee historiografeja, sillä juuri he rakentavat historian tutkivan, kirjoittavan ja kirjoittamalla tutkivan tiedeyhteisön temporaalista itseymmärrystä.

Historiaa tutkitaan kirjoittamalla ja historiografiaa tutkitaan kirjoittamalla siitä, miten historiaa on tutkittu kirjoittamalla. Historiografisen tutkimuksen tehtävä on dokumentoida, ymmärtää, selittää ja lopulta myös tehdä ymmärrettäväksi historiankirjoituksen historiaa. Historiografian tutkimus onkin työlästä ja vie aikaa. Tutkimustyössä painottuu kirjallisuuden analyysi, joten iloa tuottava arkistotyöskentely jää sivurooliin. Kirjallisuuden tutkimukselle tyypillinen teoreettisen viitekehysten raamien rakentelu ei sekään yleensä ole historioitsijan lempipuhua. Tästä huolimatta yksi uusi tulokas lunasti vuonna 2018 tärkeällä väitöskirjallaan lopullisesti paikkansa etabloituneiden suomalaisten historiografien joukossa. Petteri Norringin teos *Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismaiden yhteiskuntahistoria* ansaitsee päätyä kaikkien niiden historiantutkijoiden luki-listoille, jotka kaipaavat mallia historiantutkijoiden ja historiantutkimuksen systemaattiselle ja analyttiselle historiografiselle tarkastelulle.

Petteri Norring on valinnut tutkimuskohteekseen kaksi merkittävää pohjoismaisen yhteiskuntahistorian tutkijaa ja kirjoittajaa: Eino Jutikkala (1907–2006) ja Eli F. Heckscher (1879–1952) olivat keskeisiä hahmoja oman maansa sekä kansallisesti että talous- ja yhteiskuntahistoriallisesti suuntautuneen historiantutkimuksen kentällä. Molemmat kirjoittivat Ruotsin valtakunnan historiaa, mutta käyttivät sitä modernin kansallisvaltion kehityskertomuksena. Molempien historiallinen kokonaistulkinta sai voimansa poliittisten ilmiöiden sijaan sosioekonomisista aiheista.

Ensi näkemältä kohteet näyttäisivät kuuluvan eri tutkijasukupolviin. Heckscher oli yksi 1920-luvulta 1950-luvulle aktiivisesti toimineista, eurooppalaisen talous- ja yhteiskuntahistorian uudistajista, kun taas Jutikkala näyttäisi kuuluvan vasta seuraavaan sukupolveen. Eino Jutikkalan pitkä tutkijaura alkoi kuitenkin niin nuorena, että häntä voi perustellusti pitää sekä Heckscherin aikalaisena että Heckscherin historiantutkimuksellisen ja metodologisen perinnön käyttäjänä ja jatkajana. Tämä tekee näiden kahden tutkijan tarkastelusta erityisen kiinnostavaa. Kyse ei ole pelkästä vaikutehistoriasta, vaan myös vuorovaikutuksen tutkimuksesta.

Tutkimuksen pääkysymys kohdistuu Heckscherin ja Jutikkalan historiografiseen rooliin. Mitä heidän tutkimansa yhteiskuntahistoria oli? Norring määrittelee historiantutkimuksen toiminnaksi, jossa historiantutkijat

synnyttävät yhteiskunnallista tietoa. Teos on rakennettu tämän haastavan määritelmän ympärille. Kirjoittaja on tarttunut tutkimuskohteisiinsa vertailevalla otteella. Hän avaa teoksen tutkijoiden esittelyllä ja tarkastelee heitä yhteiskuntahistorialle esittämänsä määritelmän puitteissa toimivina historiantutkijoina. Tutkijoiden kontekstina avautuvat kansalliset ja kansainväliset tutkijoiden yhteisöt. Kohteet on kiinnitetty asiantuntevasti oman aikansa kansalliseen ja kansallisen historiankirjoituksen kyllästäämään traditioon.

Norring esittelee teoksensa aluksi Heckscherin ja Jutikkalan tutkimusten teemoja, heidän tutkimustyönsä reunaehtoja, vaikutehistoriallisia konteksteja sekä tiedeyhteisöön ja yhteiskuntaan liittyviä kytköksiä. Taus-toituksesta Norring etenee tutkimuskohteidensa tutkimustyön erittelyyn ja vertailuun muutaman keskeisen teeman valossa. Teoksessa vertaillaan myös Heckscherin ja Jutikkalan tapoja selittää historiaa.

Historiografiaa tarvitaan muistuttamaan historiaa tutkivalle ja kirjoittavalle yhteisölle, että historialla on kirjoittajansa, joka on toiminut oman aikansa ehdoilla, oman aikansa mahdollistamana, oman aikansa välineillä ja oman aikansa arvoihin sitoutuneena ja niitä artikuloiden. Vielä joitakin kymmeniä vuosia sitten historiografiset väitöskirjat olivat tutkimuskatsausmaisia yhteenvetoja, jotka kuvasivat yleensä sitä, miten jonkin valtion temporaalinen itseymmärrys on satojen vuosien kuluessa saatettu kirjalliseen muotoon. Niissä oli ensyklopediamainen rakenne, koska ne ottivat tehtäväkseen luetella kaikki jollain tavoin aktiiviset menneiden tulkinat ja menneisyyden tulkitsijat.

Historiografia ei ole historiankirjoituksen murroksissa kuitenkaan pysynyt muuttumattomana. Se on tullut tietoiseksi omasta aktiivisuudestaan. Historiografian tehtäväksi on viimeistään 1980-luvun jälkeen annettu aiempaa voimakkaammin muistuttaa historianutkijoille ja kirjoittajille, että tutkittu ja kirjoitettu historia asetuu *representaatioina* korvaamaan menneisyyttä, johon meillä ei enää ole pääsyä. Historiografian yksi tehtävä on siis tarkastella, millä tavoin menneisyydessä tutkittu ja kirjoitettu historia on ollut aktiivista. Menneisyydessä kirjoitetut tarinat ovat läsnä niissä keskusteluissa, joihin tänään kirjoitetut tarinat osallistuvat. Yhteiskuntahistoria, jonka menneisyyttä ja muotoutumista Norringin teos luotaa, ei ole pelkkä oppiaine. Se on historiantutkimuksen monitieteinen kenttä, jolla ammattimaiset historiantutkijat käyvät keskustelua esimerkiksi sosiologien ja taloustieteilijöiden kanssa. Yhteiskuntahistorian tutkijat ja kirjoittajat ovat hyvin tietoisia siitä, että heidän tutkimuksensa suuntautuu heidän tulkitsemastaan menneisyydestä kohti sen yhteiskunnan tulevaisuutta, jossa he tulkintaansa rakentavat.

Norring on käyttänyt ilahduttavasti aikaa ja voimia teostaan kannattelevan kysymyksenasettelun kirkastamiseen. Tutkimusongelma on muotoiltu oppineesti ja

tutkimustehtävä on operationalisoitu taitavasti sekä konkretisoituu hyvin muotoiltuina alakysymyksinä. Ensimmäinen alakysymys koskee sitä, miten Heckscherin ja Jutikkalan urat ja tutkimukset kietoutuivat yhteen ja mitä heidän tarkastelunsa paljastaa suomalaisen, ruotsalaisen ja pohjoismaisen historiantutkimuksen historiasta 1900-luvulla. Toinen kysymys koskee sitä, mitkä olivat Heckscherin ja Jutikkalan keskeiset tutkimusteemat ja miten he tutkivat historiaa. Kolmannella kysymyksellä Norring valaisee sitä, miten henkilökohtaiset ja eri yhteisöihin kytkeytyvät ilmiöt ja käsitteet näkyvät Heckscherin ja Jutikkalan tuotannossa ja historiallisissa kokonaistulkintoissa. Neljänneksi Norring uskaltautuu vielä kysymään, miten Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa menneisyyden esittäminen ja historian selittäminen ja ymmärtäminen asettuivat synteisiksi ja kokonaistulkinnaksi, ja millaisia jännitteitä näiden kahden osa-alueen vuorovaikutuksesta syntyi (s. 12–13).

Käsittely etenee kiinnostavasti ja johdonmukaisesti. Ensimmäinen luku asettaa kohdehenkilöt eurooppalaisen historiantutkimuksen kontekstiin, toinen käsittelyluku esittelee Heckscherin taloushistoriallisia kontribuutioita ja kolmas luku avaa kummankin tutkijan näkökulmia pohjoismaisen yhteiskunnan sidosjärjestelmän ominaispiirteisiin. Neljännessä luvussa on tarkastelun kohteena kummankin tutkijan näkökulma pohjoismaisen yhteiskunnan modernisaatioon. Viidennessä luvussa tarkastelun kohteena ovat tutkimuskohdeiden tulkinnat teollistumisesta, markkinataloudesta ja porvarillisen demokratian muotoutumiseen liittyvästä sosiaalisesta murroksesta ja siitä, miten tämän murroksen myötä muuttuu myös talonpoikaisväestön asema. Lukijalle syntyy syvälinen kokonaiskuva niistä historian-tutkimuksellisista teemoista, joiden avulla kohteena olevat tutkijat ovat tehneet ymmärrettäviksi pohjoismaisen yhteiskunnan ominaispiirteitä. Loppuluvussa kirjoittaja vastaa kaikkiin johdannossa esittämiinsä kysymyksiin.

Norringin teos on omaääninen ja uusia kysymyksiä herättävä puheenvuoro juuri sillä tavoin kuin hyvän historiografisen tutkimuksen pitääkin olla. Kirjoittajaa voi aivan erityisesti kiittää siitä, että hän on uskaltanut laatia näin laadukkaan ja kansainvälisesti merkittävän tutkimuksen suomeksi. Norring on kehitellyt teoreettis-metodologista viitekehystään Paul Ricoeurin historiografisen operoinnin vaiheita avaavan mallin pohjalta. Norringin kehittäminen on onnistunutta jatkoa esimerkiksi omille kokeiluilleni saman viitekehysten parissa.¹ Ricoeurin historiografisen operoinnin mallin soveltaminen on haastavaa mutta perusteltua, sillä toisinaan on lähdeittävä kehittämään ja testaamaan uusia analyysityökaluja. Tavallisen historiantutkijan työkalupakista kun ei aina löydy sellaisia välineitä, joita historiografi-seen analyysiin tarvitaan.

Norring on määritellyt käsitteensä huolellisesti. Historiantutkimusta tarkastellaan sosiaalisena ilmiönä

ja yhteiskunnallista tietoa synnyttävänä prosessina. Kohdehenkilöiden tuotantoa analysoidaan yhteiskunnallisena ja poliittisena toimintana. Menneisyydessä vaikuttaneet historiantutkijat esittäytyvät elävinä ja vaikuttavina tutkijoina. Näin Norring onnistuu avaamaan useita ikkunoita sekä Jutikkalan että Heckscherin työhön. Historiografi pääsee parhaimmillaan Norringin tavoin katsomaan hyvin läheltä, miten joku edesmennyt tutkija on työskennellyt ja työstänyt teemaansa ja aiheitaan. Historiografilla on ikään kuin mahdollisuus seurata taitavien historioitsijoiden työskentelyä heidän olkapäänsä yli. Tutkimusprosessin aikana oppii ymmärtämään toisen historioitsijan motivoitumista ja hahmottamaan menneiden historioitsijoiden odotushorisontteja.

Tutkimuksensa lopuksi Norring nostaa tarkastelunsa historiantutkimuksen ja historiankirjoituksen luonnetta ja yhteiskunnallista merkitystä käsittelevälle tasolle. Lukijalle on Jutikkalan ja Heckscherin ymmärtämisen lisäksi luvassa inspiroivaa teoreettis-metodologista pohdintaa. Norring on soveltanut ensisijaisen tutkimusaineistonsa analyysissa vertailevaa menetelmää ja kriittisen tekstintulkinnan menetelmää. Päällimmäisenä näyttäytyy Heckscherin ja Jutikkalan käyttämien käsitteiden, heidän käsittelemiensä teemojen ja heidän rakentamiensa selitysten vertailu. Metodologinen leikittely Paul Ricoeurin historiografisen operoinnin malliin liittyvillä käsitteillä lisää käsittelyyn vielä teoreettisen tason, jolta avautuu mahdollisia jatkotutkimuskysymyksiä. Norring olisi voinut vielä rohkeammin ottaa yhteyttä historiakulttuuria koskeviin keskusteluihin. Esimerkiksi historiatietoisuuden rakentamista koskeva osuus on kuitenkin otettu haltuun taitavasti ja toivonkin, että Norring jatkaa historiografisten menetelmien kehittelyä.

Se, mitä tämän teoksen johdanto lupaa, lunastetaan sekä käsittelyssä että loppuluvussa. Loppulukuun kirjoittaja olisi voinut lisätä vielä oman tutkimusprosessinsa kriittisen reflektion. Reflektioon yhdistettynä Norringin ehdottama historiografian tutkimusmenetelmien kehittäminen olisi toiminut vakuuttavammin. Tutkijan olisi omakohtaisen, juuri tämän tutkimuksen taustalla läpi käytyä prosessia refleктоivan esityksen avulla kannattanut kertoa historiografiasta kiinnostuneelle yleisölle, miten hänen soveltamiaan ja kehittämiään menetelmiä todella testattiin ja sovellettiin tutkimusprosessin kuluessa. Mikä tässä testissä osoittautui tämän monipuolisen metodikombinaation vahvuudeksi ja heikkoudeksi? Mitä tutkija olisi tehnyt toisin, ja mikä metodologinen sovellus osoittautui testissä kelvolliseksi lisäksi kenen tahansa historiografian työkalupakkiin?

Norringin tutkimukseen kannattaa tarttua, jos on kiinnostunut historiografisesta tutkimuksesta, pohjoismaisen yhteiskuntahistorian muotoutumisesta tai yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen ominaispiirteistä. Lukemiseen kannattaa varata kokonainen viikonloppu,

ja viereen on hyvä varata hyllystä löytyvät Jutikkalan ja Heckscherin teokset.

Anna Sivula
yleisen historian dosentti,
Turun yliopiston kulttuuriperinnön
tutkimuksen professori

1. Anna Sivula, *Kysymyksiä ja voimaviivoja. Marc Blochin historiantutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö*. Turun yliopisto 2006.

Perusteos sodankäynnin ja hyvinvointiyhteiskunnan välisestä yhteydestä

Herbert Obinger, Klaus Petersen & Peter Starke (toim.): **Warfare and Welfare. Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries**. Oxford University Press 2018. 496 s. ISBN: 978-019-877-959-9.

Sodankäynti on tunnetusti ollut tärkeä elementti valtioiden syntyprosessissa. Charles Tillyn kuuluisan väitteen ("war made the state and the state made war") mukaan sota ja siihen valmistautuminen on ollut tärkeässä roolissa eurooppalaisten kansallisvaltioiden muotoutumisessa.¹ Kun 1900-luvun ensimmäistä puoliskoa leimasi kaksi totaalista sotaa, sen jälkimmäiselle puoliskolle oli ominaista modernin hyvinvointivaltion valtava ekspansio. Voidaankin kysyä tunnetun englantilaisen yhteiskuntatieteilijän Richard Titmussin tavoin, ovatko sodankäynti ja hyvinvointi kausaalisessa suhteessa toisiinsa.²

Warfare and Welfare on kauan kaivattu teoreettinen ja empirinen perusteos sodankäynnin ja hyvinvointiyhteiskuntien välisestä vuorovaikutuksesta. Kirjassa kysytään, ovatko sotakokemukset vaikuttaneet hyvinvointivaltioiden syntyyn ja niiden lainsäädäntöjen kehitykseen, ja jos vastaus on myönteinen, miten se ilmenee. Teoksessa verrataan keskenään sodan sekä lyhyen että pitkän aikavälin vaikutuksia neljässätöistä valtioissa, joiden rooli sodissa on vaihdellut hyökkäjästä puolustajiin ja jopa neutraaliin asemaan. Valtaosa tarkastelun alaisista maista on eurooppalaisia (Alankomaat, Belgia, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Ranska, Saksa, Suomi, Sveitsi ja Tanska), mutta myös Euroopan ulkopuolisia maita on mukana (Australia, Israel, Japani ja USA). Tapaustutkimusten kirjoittajat ovat tunnettuja hyvinvointiyhteiskuntien pitkän linjan tutkijoita. Johdanto- ja yhteenvetoluvussa teoksen toimittajat pyrkivät kvantitatiivisen analyysin avulla löytämään yleisiä lainalaisuuksia sodankäynnin ja hyvinvointiyhteiskunnan väliselle yhteydelle.³

Kirjassa tarkastellaan vuosien 1860–1960 välistä ajanjaksoa, mutta ensimmäiseen ja toiseen maailmansotaan liittyvät tapahtumat ovat etualalla. Näin laajaa vertailevaa tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty, sillä sodankäynnin sosiaalipoliittisia vaikutuksia on tarkasteltu lähinnä kansallisella tasolla. Esimerkiksi Iso-Britanniassa käsitteellä ”sodan vaikutus” (*impact of war*) on selitetty monia sodanjälkeisiä yhteiskunnallisia prosesseja, kuten kansallisen terveydenhuollon syntyä. Yleisesti käytössä ollut sanapari *warfare & welfare* kuvaa käsitteiden läheistä yhteyttä. Myös yleistä demokratisoitumista ja äänioikeuden laajenemista koskemaan myös naisia on käsitelty sodan taustaa vasten. Sota ja väestöpolitiikka ovat tunnetusti yhteydessä toisiinsa. Etenkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen useissa Euroopan maissa tehtiin äitiys- ja lastenhuoltoon liittyviä uudistuksia, joiden tavoitteena oli parantaa väestön ja sitä kautta myös sotilaiden terveyttä. Suomessa sodan yhteiskunnalliset vaikutukset olivat kiinnostuksen kohteena jo 1970–1980-luvun taitteessa, jolloin Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella laaja SUOMA-projekti (Suomi toisessa maailmansodassa) tuotti useita pinnäytetöitä ja kolmeosaisen sosiaalishistoriallisesti painottuneen kirjasarjan *Kansakunta sodassa*.

Vertailevaa analyysia varten teoksessa tarkastellaan sodankäyntiä ajallisesti kolmeen osaan jakautuvana prosessina, joka käynnistyy valmistautumisella, jatkuu mobilisaatiolla ja päättyy sodan jälkeiseen aikaan. Kirjoittajat analysoivat sodan vaikutuksia *demand-* ja *supply*-tekijöiden kautta. Demand-tekijät eli kriisin tuottamat uudet tarpeet korostuvat sodan valmisteluvaiheessa. Esimerkiksi kansanterveyteen, väestön määrään ja sotilaiden taitoihin liittyvät seikat ovat kaikki yhteydessä sosiaalipoliittisiin kysymyksiin. Tästä hyvänä esimerkkinä voidaan mainita kansallissosialistinen Saksa 1930-luvun sosiaalipoliittisine uudistuksineen. Mobilisaation aikana elintarvikehuolto sekä sotainvalideista ja evakuoituista huolehtiminen nousevat etualalle; esimerkiksi Suomessa evakuoitujen huolto nousi jo talvisodan aikana sosiaalipoliittikkaa merkittävästi määrittäväksi tekijäksi. Sodan jälkeen veteraanien sopeuttaminen siviiliyhteiskuntaan on oleellista.

Supply-tekijät puolestaan ovat institutionaalisia rakenteita, joiden muutokset korostuvat mobilisaatiovaiheessa. Esimerkiksi Suomessa perustettiin vuonna 1939 Kansanhuoltoministeriö, joka jatkoi toimintaansa vuoteen 1950. Verotuksen lisääntyminen ja progressio helpottivat pitkällä tähtäimellä sosiaalipoliittikan rahoitusta. Teoksen parasta antia on taulukko sivuilla 11–12, jossa tuodaan selkeästi esille demand- ja supply-tekijät sodankäynnin eri vaiheissa. On huomioitava, että jokaisella maalla on omat ominaispiirteensä, minkä vuoksi kirjoittajat eivät tavoittele monokausaalisia selitysmalleja. Merkittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi sotaa edeltävä sosiaalipoliittikka ja puoluejärjestelmä, onko maa

aggression kohde vai hyökkääjä, ja liittykö loppuratkaisuun alueluovutuksia.

Eri maita koskevista tapauselostuksista on yhtenäisen rakenne. Lyhyen hyvinvointihistorian katsauksen jälkeen analysoidaan sen yhteyttä sodankäyntiin käyttämällä edellä mainittuja demand- ja supply -jaotteluja. Artikkelit toimivat samalla erinomaisina tietolähteinä kyseisten maiden sosiaalilainsäädännön kehityksestä. Maiden välillä on havaittavissa kiinnostavia eroja. Iso-Britanniaa käsittelevä artikkeli arvostelee aikaisempaa historiankirjoitusta, jonka mukaan toista maailmansotaa on pidetty käännteentekevänä hyvinvointilainsäädännön suhteen, vaikka kansallista terveydenhuoltoa lukuun ottamatta monet sosiaaliset uudistukset toteutuivat tosi asiassa jo ennen sodan puhkeamista. Ranskan kohdalla keskitytään odotetusti maan pronatalistiseen eli syntyvyyden lisäämiseen pyrkivään väestö- ja perhepolitiikkaan, joka sai alkunsa jo 1870-luvulla Preussia vastaan käydyin hävityn sodan jälkeen. Sveitsi puolestaan toimii esimerkkinä neutraalista maasta, jonka hyvinvointilainsäädäntö on ollut vahvasti sidoksissa kansanarmeijan huoltoon. Yhdysvalloissa toisen maailmansodan aikana progressiivinen verotus laajentui ja kiristyi. Vuosina 1945–1947 auneen ”ikkunan” kautta sosiaalilainsäädäntöä olisi kirjoittajan Robert P. Saldinin käsityksen mukaan voinut laajentaa esimerkiksi terveydenhuollon alueella, mutta mahdollisuus menetettiin kylmän sodan ja sosialismin pelon vuoksi.

Pauli Kettunen korostaa Suomea käsittelevässä luvussa ”talvisodan ihmettä”, sodan tuomaa yhteishenkeä ja erityisesti tammikuun kihlausta, jossa työnantaja puoli tunnusti ammattiyhdistykset neuvottelukumppaniksi. Sodan jälkeinen asevelihenki helpotti eri puolueiden yhteistoimintaa ja monien uudistusten toteuttamista. Väestöpolitiikassa Kettunen nostaa esiin vuonna 1941 perustetun Väestöliiton, joka oli tärkeä toimija etenkin sodan jälkeen. Ei kuitenkaan tule unohtaa jo sodan aikana vuonna 1944 toteutuneita, vahvasti pronatalistiseen väestöpolitiikkaan nojautuneita kansanterveyslakeja, joiden pohjalta äitiys- ja lastenneuvolat sekä terveystalot tarjosivat ilmaisia palveluja koko väestölle varallisuudesta riippumatta.⁴

Teoksen loppuluvussa sodan ja sosiaalilainsäädännön välistä yhteyttä tarkastellaan tilastollisin menetelmin erityisesti toisen mutta myös ensimmäisen maailmansodan osalta. Laskelmissa sovelletaan niin kutsuttua sodan *intensiiteetti-indeksiä*, joka koostuu sodan pituudesta, kaatuneiden määrästä, bruttokansantuotteen muutoksesta sekä mahdollisesta sodankäynnistä maan rajojen sisäpuolella.⁵ Luvussa on regressioanalyysia käyttämällä tehty monia laskelmia, jotka ovat metodin vihkitymättömille hieman hankalia tulkita. Laskelmien perusteella sosiaalipoliittikan muutokset olivat yhteydessä sodan intensiteettiin, mutta toisaalta sodan vaikutus näkyi myös neutraaleissa maissa. Sodan tuhoihin välittömästi

liittyvät sosiaalikulut, kuten sotainvalidien ja evakuoitujen huolto, olivat suurimmat 20 vuoden ajan sodan päättymisen jälkeen. Perhepoliittinen lainsäädäntö on myös selvästi ollut yhteydessä sodankäyntiin.

Mobilisaatiovaiheen institutionaalisissa muutoksissa on nähtävissä huomattava samankaltaisuus. Valtion toiminta laajeni kaikkialla erityisesti toisen maailmansodan jälkeen ja sotavuosina kohonneen verotuksen jäätyä korkealle tasolle voitiin sodan jälkeen varmistaa monien hyvinvointipalvelujen toteutuminen.

Lopulta sota on ollut kimmoke sosiaalilainsäädännön kehittämiselle. Etenkin välitön sodan jälkeinen aika on tärkeä, sillä sota synnyttää paineita sosiaalisten ongelmien ratkaisulle. Mielestäni kirjan laajan vertailevan analyysin tärkeimpiä johtopäätöksiä on, että sota ei muuta institutionaalista rakennetta, vaan polkuriippuvuus on selkeästi nähtävissä. Kukin maa tekee omat ratkaisunsa käyttäen hyväkseen vanhoja rakenteitaan. Jatkossa tutkimusta olisi kirjan toimittajien mukaan suunnattava sosialistisiin maihin, etenkin Keski-Eurooppaan ja myös kehittyviin maihin, missä sodat ovat useina maan sisäisiä.

Helene Laurent, LL, VTT
Helsingin yliopisto

1. Charles Tilly, *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press 1975, 42.
2. Richard Titmuss, *Essays on "the Welfare State"*. Allen & Unwin 1958.
3. Teoksen johdantoluku perustuu merkittäviltä osin seuraavaan artikkeliin: Herbert Obinger & Klaus Petersen. Mass Warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects. Review Article. *British Journal of Political Science* 47 (2015), 203–227.
4. Ks. esim. Helene Laurent, *Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota. Lastenneuvolojen kehittyminen osaksi kunnallista perusterveydenhuoltoa 1904–1955*. Helsingin yliopisto 2017. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/222873> (5.5.2020).
5. Intensiiteetti-indeksistä ks. Herbert Obinger & Carina Schmidt, The impact of the Second World War on postwar social spending. *European Journal of Political Research* 57 (2018), 496–517.

Sopimattomat ja sopeutumattomat

Katariina Parhi:

Sopeutumattomat. Psykopatian historia Suomessa. Siltala 2019. 250 s. ISBN 978-952-234-6001.

Hannibal Lecter, Patrick Bateman, Francis Underwood. Tuttuja henkilöitä elokuvakankaalta ja tv-ruudulta. Pahoja, kiehtovia ja psykopaatteja. Myös tosielämän psykopaatit eli nykytermein sosiopaatit tai persoonalli-

suushäiriöstä kärsivät ovat saaneet yhä enemmän huomiota esimerkiksi suoratoistopalveluiden erilaisen rikosdokumenttien myötä. Toisaalta arkielämän kielenkäytössä kuulee vaikkapa junalla matkustaessaan ihmisten luonnehtivan sisaruksiaan, työyhteisön jäseniä, entisiä pomojaan sekä tietenkin ex-puolisoitaan psykopaateiksi. Ja luonnollisesti Yhdysvaltojen presidentti Donald Trump osoittaa joidenkin mielestä noin joka toisella twiitillään olevansa sellainen. Mutta millainen tämän vuonna 1969 ICD-8-tautiluokituksen käyttöönoton myötä lääketieteellisestä diagnostiikasta kadonneen diagnoosin historia Suomessa on ja millainen yhteiskunnallinen merkitys sillä on ollut? Tähän kysymykseen Katariina Parhi pyrkii vastaamaan teoksessaan *Sopeutumattomat. Psykopatian historia Suomessa*. Teos pohjautuu hänen kesällä 2018 tarkastettuun ansiokkaaseen väitöskirjaansa ja sen aineistoon, joka koostui Lapinlahden, Niuvanniemen ja Oulun piirimielisairaalan potilaskertomuksista.¹ Tähän teokseen Parhi on analysoinut potilaskertomuksia sekä mielenlilalausuntoja myös Turun vankimielisairaalaista sekä psykopaateiksi diagnosoitujen lapsipotilaiden potilaskertomuksia Pitkäniemen sairaalan arkistosta.

Parhin teos rakentuu neljän pääluokun, jotka analysoivat sitä, millaiseksi psykopatia miellettiin erilaisten laitosten (mielisairaalan ja vankilan) asukeissa tai mielenlilatulututkittavissa, armeijan palveluksessa olevissa sotilaissa ja miten sen tulkittiin heijastuvan perheissä esimerkiksi lapsien käyttäytymiseen, sosiaalisiin ongelmiin tai seksuaalisuuteen. Vaikka laajan aihepiirin käsittely luo omat haasteensa, mikä paikoin näkyy tekstin samankaltaisuutena, on Parhin valitsema ratkaisu lähestyvä aihetta neljästä tulokulmasta toimiva tapa jäsentää psykopatian muuttuvia merkityksiä 1900-luvun alusta 1960-luvun loppuun.

Teoksen ensimmäinen osio Klinikka käsittelee psykopatian merkityksiä käytännön lääketieteessä ja luo näin hyvän pohjan seuraaville kappaleille. Huomion kohteeksi nousevat muun muassa Helsingin yliopiston psykiatrisen klinikan ja samalla Lapinlahden sairaalan ylilääkäri Christian Sibeliuksen (1869–1922), oikeustuopin alilääkäriin Akseli Nikulan (1884–1956) sekä Lapinlahdessa että Pitkäniemessä työskennelleen lääkäri Wilfrid Eugén Brotheruksen (1888–1919) tekemät tulokset psykopatiasta sekä siihen vaikuttavista seikoista. Varsinkin psykopatian ja alkoholin suhdetta tarkasteleva luku on mielenkiintoinen. Parhi nostaa esille W.E. Brotheruksen Duodecimissa vuosina 1913 ja 1916 julkaisemat tutkimukset, joissa hän pyrki alkoholikokeiden avulla osoittamaan, että yksilöiden rakenteellinen epänormaalius näkyi heidän poikkeavassa tavassaan reagoida alkoholiin. Kokeessa tutkittaville juotettiin alkoholia, jonka vaikutuksen alaisena heidän piti esimerkiksi lukea, laskea ja suorittaa assosiaatiokoe. Erityisen merkittävän Brotheruksen kokeesta tekee se, että se oli yksi psy-

kiatrian alan ensimmäisistä tieteellisistä kokeista Suomessa. Brotheruksen mukaan psykopatia ilmeni myös muunlaisina ”poikkeavuuksina”, kuten huumausaineiden käyttönä, epänormaalina tunne- ja tahtuelämänä ja varsinkin poikkeavana viettielämänä (onania).

Seuraava osa käsittelee psykopatiadiagnoosin käyttöä armeijassa. Esille nousevat kestokyvyltään tai älyltään heikot alokkaat, simputtavat kouluttajat, sodassa traumatisoituneet sotilaat ja sodan jälkeiset vakuutus-huijarit tai sellaisiksi tulkitut. Myös aseistakieltäytyjät saivat psykopatiadiagnoseja, kenties tunnetuimpana heistä Arndt Pekurinen (1905–1941), jolle määriteltiin Lapinlahden sairaalassa diagnoosiksi konstituutionaalinen psykopatia. Tuon ajan tilanteessa Pekurisen toiminta oli, kuten Parhi toteaa, osoitus niin äärimmäisestä sopeutumattomuudesta, että siihen tarvittiin psykiatrin antama diagnoosi. Parhin tulkinta on yhtenevä Ville Kivimäen sota-ajan rintamamiesten psyykkistä kestämisistä käsittelevän tutkimuksen kanssa²: yksilö oli vastuussa omasta mielenterveydestään ja jos sotilas sairastui, kyse oli hänen puuttuvasta kestokyvystään ja siten sairaalloisesta konstituutiosta.

Huomion ja tutkimisen arvoisena seikkana Katariina Parhi nostaa esille toisaan arvoistuneiden naispotilaiden eli lottien vähyiden Oulun 32. sotasaaraalan hermo- ja mielitautiosastolla. Osastolla toki hoidettiin siviilipotilaitakin ja varsinkin naispotilaiden osalta tehtävä oli kiireellinen, sillä puolison ollessa rintamalla heidät oli saatava pian takaisin kotiin. Toisen maailmansodan vaikutusta lottien ja kotirintaman naisten mielenterveyteen ei ole juuri tutkittu. Ehkäpä nyt olisi korkea aika myös tämän aihepiiriin tutkimiseen.

Kolmas luku käsittelee psykopatian ilmentymiä perheessä: parisuhteissa, lapsissa, seksuaalisuudessa ja etenkin sen poikkeavuuksissa. Perheet olivat olennaisia yhteiskunnan toimivuuden kannalta ja siksi ne olivat asiantuntijakontrollin keskiössä. Psykopaatiksi diagnosoitujen perheenjäsenen toiminta heijastui perhe-elämän eri osa-alueille, joten psykopatia perheissä oli mitä suurimmassa määrin myös yhteiskunnallinen kysymys. Lasten kohdalla esille nousivat erilaiset kurittomuudet ja vilpillisyydet sekä liian varhain alkanut sukupuolielämä. Pitkäniemen sairaalan lapsipotilaiden diagnooseissa psykopatian syinä korostui usein perimä ja ”sukurasitus”. Aikuisten osalta psykopatiaan liitettiin erilaisia seksuaalisia poikkeavuuksia, kuten fetisismi, sadismi, transvestismi ja homoseksuaalisuus. Nuorten naisten ”löyhä” seksuaalimoraali, jopa irtolaisuus, sai sekin joskus taakseen psykopatia-leiman. Perheiden piiriin kuuluvissa ongelmassa eri psykiatrien ja mielisairaalalääkäreiden tulkinnat vaihtelivat, eikä esimerkiksi Oulun ylilääkäri von Bagh kokenut seksuaalisuuden olevan peruste mielisairaalahoidolle.

Teoksen viimeinen osio tarkastelee psykopatiaa vanhien ja mielentilatutkimusten näkökulmasta. Psykopa-

tian ja rikollisuuden välillä nähtiin pitkään vahva yhteys ja varsinkin toisen maailmansodan jälkeen suuri osa mielentilatutkittavista sai diagnoosikseen psykopatian. Monet heistä saivat lausunnon tuloksena alentuneesti syyntakeisen määritelmän. Psykopaatiadiagnosoitiin runsaasti vaarallisten taparikollisten piirissä ja tämä sai osan psykiatreista haaveilemaan erityisestä psykopaatitilaitoksesta. Asiasta kirjoitti Ilmari Kalpa ja myös Mustasaaren sairaalan ylilääkäri Yrjö K. Suominen haikaili näiden laitosten perään.³ Tämän diagnoosin saaneet vangit eivät sopeutuneet vankilaloihin ja siksi heidät määriteltiin psykopaateiksi. Heihin liitettyjä oireita olivat ’kverulointi’ eli vankilaloista valittaminen eri viranomaisille sekä itsemurhayritykset ja huumeiden käyttö.

Parhi kirjoittaa selkeästi ja ymmärrettävästi vaikeasta teemasta. Välillä keskittymistä tosin herpaannuttavat lennokkaat kielikuvat esimerkiksi Christian Sibeliuksesta kastamassa varpaitaan Emil Kraepelinin kokonaisvaltaiseen ajatteluun (s. 33–34). Teoksen lähdeapparaatti on valitettavasti puutteellinen, sillä osa kirjassa viitatuista teoksista puuttuu lähdeluettelosta. Tällaisia ovat esimerkiksi Sandra Hagmanin *Seitsemän kuumaa veljestä* (2016) sekä suomalaisen lastenpsykiatrin äidin Terttu Arajärven *Pahantapaisista pojista ja tytöistä itkeviin vauvoihin: yli 100 vuotta lasten mielenterveystyötä* (1990). Toisinaan lukija kaipaa selkeämpää tietoa siitä, miten tekijä on tulkintana rakentanut. Tämä johtuu kuitenkin pitkälti siitä, että viitteet ovat kirjan lopussa eivätkä näppärästi alaviitteinä.

Katariina Parhin teos jatkaa viime vuosina ilmestyneiden erinomaisten psykiatrian historiaa käsittelevien teosten sarjaa. Teos on mielenkiintoinen ja puhutteleva, eikä se osoittele sormella tai syyllistä, sillä tutkija on analysoinut aineistoaan ymmärtävällä otteella. Parhi kytkee psykopatialle annetut merkitykset erittäin onnistuneesti muuttuviin käsitksiin sopimattomasti käyttäytymistä ja sopeutumattomista. Kuten hän osoittaa, kyse oli yhteiskunnallisesta diagnoosista, joka tarjosi mahdollisuuden puuttua haitalliseen käytökseen ja toimintaan. Teos on ajankohtainen nyt, huomenna ja pitkälle tulevaisuudessa.

Anu Rissanen, FM
Suomen historian väitöskirjatutkija
Jyväskylän yliopisto

1. Katariina Parhi, *Born to be deviant. Histories of the diagnosis of psychopathy in Finland*. Oulu: Oulun yliopisto 2018. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526219431.pdf>.
2. Ville Kivimäki, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY 2013.
3. Y.K. Suominen, *Mielisairaslainsäädäntöehdotuksesta. Suomen Lääkärelehti* 5 (1950), 141–162.

Holokaustin kulttuurihistoriaa

Anna-Leena Perämäki:

Kirjoitettu vaino. Selviytymiskeinot juutalaisvainoista nuorten naisten päiväkirjoissa 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa. Turun yliopiston julkaisu C487. Sähköinen julkaisu <https://www.utupub.fi/handle/10024/148689>, Turun yliopisto 2020. 254 s. ISBN 978-951-29-7927-1.

Kansallissosialistisen Saksan toteuttama juutalaisten kansanmurha on yksi 1900-luvun historian tutkituimpia aihepiirejä. Historiankirjoituksen pääpaino on ollut holokaustin tapahtumahistoriassa ja siihen johtaneessa poliittisessa, ideologisessa, sotilaallisessa ja hallinnollisessa kehityksessä. Sen sijaan kulttuurihistoriallisiin tai esimerkiksi tunteiden historian näkökulmiin on varhemmassa holokaustitutkimuksessa suhtauduttu osin jopa jyrkästi torjuen: yksin holokaustin mittakaavan todeksi osoittaminen ja dokumentointi on koettu niin painavaksi asiaksi, ettei siihen ole haluttu sekoittaa mitään häilyväisempiä ja subjektiivisempia kulttuurisia tulkintoja.

Turun yliopistossa 1.2.2020 väitelleen Anna-Leena Perämäen väitöskirja *Kirjoitettu vaino. Selviytymiskeinot juutalaisvainoista nuorten naisten päiväkirjoissa 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa* osoittaa kuitenkin vahvasti, että kulttuurihistoriallisella tutkimuksella on paljon annettavaa juutalaisvainojen ja holokaustin ymmärtämisen kannalta. Tutkimuskohteena on viiden nuoren juutalaisnaisen kokemusmaailma heidän kirjoittamiensa päiväkirjojen läpi tarkasteltuna. Vuonna 1929 syntyneet Anita Meyer ja Anne Frank, vuonna 1926 syntynyt Isabelle Jesion, vuonna 1924 syntynyt Elisabeth Kaufmann ja vuonna 1921 syntynyt Hélène Berr antavat vainon kokemukselle inhimilliset kasvot. Berr ja Frank kuolivat sodan loppuvaiheissa Bergen-Belsenin keskitysleirillä; Meyer, Jesion ja Kaufmann selvisivät lopulta sodasta hengissä. Omassa ajassaan päiväkirjaa kirjoittavien ihmisten ei ollut mahdollista nähdä kaikessa karneudessaan sitä holokaustin kokonaishistoriaa, jonka me nyt tunnemme. Heille tulevaisuus oli kiristyvistä vainosta huolimatta edelleen avoin. Kyse ei ollut keistä vain ihmisistä, vaan nuorista naisista tai tytöistä, joiden elämänvaiheeseen kuuluivat muutenkin monet henkilökohtaiset muutokset ja oman identiteetin muotoutuminen. Nyt juutalaisvainot asettavat tälle inhimilliselle kasvulle traagiset puitteet.

Perämäki on valinnut työnsä päätutkimuskysymyksi ratkoa niitä selviytymiskeinoja, joita nuorilla juutalaisnaisilla oli päiväkirjojen perusteella käytössään. Samalla työ tarkastelee nimenomaan päiväkirjoja ja kokemuksen kirjallistumista juutalaisvainojen ja sota-ajan kontekstissa. Painopiste selviytymiskeinoissa on sikäli hyvin perusteltu, että tutkimuskohteena olevat

viisi ihmistä joutuivat todellakin elämään erittäin ahdistavissa olosuhteissa, jotka muuttuivat sodan mittaan koko ajan vaikeammiksi. Selviytyminen näissä oloissa edellytti vainon kohteena olevilta ihmisiltä jatkuvaa sopeutumista. Väitöskirja jakautuu kolmeen käsittelylukuun, joista ensimmäisessä luvussa tarkastellaan päiväkirjan kirjoittamisen roolia selviytymisessä, toisessa luvussa tarkastellaan ihmissuhteiden ja arjen ylläpidon merkitystä selviytymiskeinoina ja kolmannessa luvussa syvennytään siihen, kuinka kirjoittajat rakensivat identiteettiään ja miten he suhtautuivat vainojen ja sodan muuttamaan uuteen elämäntilanteeseensa. Väitöskirjan rakenne, esitystapa ja kirjoitusasu ovat erittäin selkeitä ja johdonmukaisia.

Tutkimustuloksissaan Perämäki esittelee päiväkirjoista havaitsemansa keskeiset selviytymiskeinot. Näitä olivat itse päiväkirjan kirjoittaminen, siihen uppoutuminen ja sen ääreen pakeneminen, joka piti yllä kirjoittajensa elämänhalua. Läheisten, perheen ja ystävien tuki sekä mahdollisuus lukea, harrastaa musiikkia, nauttia luonnosta ja opiskella kuuluivat tärkeisiin selviytymiskeinoin. Kiristyvien vainojen satimessa muun muassa juutalainen identiteetti, vastarintahenkisyys, uutisten seuraaminen, huumori, uskonto sekä pyrkimys suunnitella tulevaisuutta toimivat ahdistusta lievittävinä keinoina. Viiden kirjoittajan kohdalla erilaiset selviytymiskeinot korostuivat eri tilanteissa eri tavoin – ja paikoin vastakaisetkin toiminta- tai ajattelutavat saattoivat toimia selviytymiskeinoina. Perämäki kykenee usein vakuuttavasti osoittamaan, kuinka päiväkirjan kirjoittaja koki esimerkiksi tietyn ystävyysuhteen tai tekemisen oloaan helpottavana.

Perämäen väitöskirja onnistuu löytämään paljon tutkittuun aihepiiriin hyödyllisen uuden näkökulman ja hedelmällisen aineiston. Jo tämä yksin on huomattava saavutus, kun otetaan huomioon, kuinka paljon holokaustia on kansainvälisesti tarkasteltu. Viiden nuoren länsieurooppalaisen juutalaisnaisen päiväkirjojen kautta katsottuna vainojen historia aukeaa kulttuuri- ja kokemushistoriallisesti tuoreella ja inhimillisesti koskettavalla tavalla. Vaikka Perämäen väitöskirja on kirjoitettu suomeksi, uskon sillä olevan myös kansainvälistä kiinnostavuutta. Tätä vahvistaisi edelleen, jos Perämäki kiinnittäisi työnsä vielä voimakkaammin holokaustin kulttuurihistoriaa puoltavaan akateemiseen keskusteluun – myös väitöskirjansa varsinaisissa käsittelyluvuissa.

Vaikka Perämäki kirjoittaa johdannossa tarkastelevansa selviytymiskeinoja kulttuurihistoriallisena, aikansa kontekstiin sidottuna ilmiönä, työn käsittelyluvuissa selviytyminen näyttäytyy usein funktionaalisenä psykologisena määritelmänä, jonka tutkiminen kulttuurihistorian menetelmin ei ole mutkatonta. Tässä suhteessa väitöskirja herättää tärkeitä kysymyksiä. Missä määrin kulttuuriset merkitykset voidaan asettaa jollekin selviytymistä mittaavalla skaalalle? Millä kriteereillä selviytyminen

kussakin tilanteessa eroaa ”selviytymättömyydestä”? Kuinka voimme historiantutkimuksen menetelmin tietää, että jokin päiväkirjamerkinnästä ilmenevä käytäntö (tai itse päiväkirjan kirjoittaminen) todella edesauttoi kirjoittajansa psyykkistä selviytymistä?

Kun Perämäki siirtyy psykososiaalisten selviytymiskeinojen sijaan tarkastelemaan juutalaisnaisten identiteettiä ja sen muutoksia vainon seurauksena, työssä pääsevät vahvemmin oikeuksiinsa kulttuurihistorialliset tulkinnat. Käsitellessään muun muassa päiväkirjan kirjoittajien tulevaisuudenodotuksiin, toivon ylläpitämiseen sekä juutalaiseen perinteeseen ja uskoon liittyviä teemoja Perämäki tekee tärkeitä havaintoja sekä selviytymisen yleisemmistä reunaehdoista että historiallisesti muuttuvista merkityksistä. Nämä tulkinnat antavat selviytymiselle historiallisesti ja kulttuurisesti erityistä sisältöä.

Perämäki hallitsee aineistonsa erittäin hyvin ja käsittelee viiden nuoren naisen kokemuksia juutalaisvainoista taitavasti rinnakkain ja vertaillen. Viidessä päiväkirjassa on riittävästi yhteistä kontekstia (kirjoittajien ikä ja sukupuoli, juutalainen suku ja uskonto, piiloutumiskokemukset, holokaustin länsieurooppalainen tapahtumahistoria), jotta keskustelu päiväkirjojen välillä on hedelmällistä. Perämäki osaa taitavasti eläytyä tutkimuskohteidensa vaikeaan tilanteeseen, tunnistaa heidän kokemustensa avainkohtia sekä yhdistää niitä yleisempään historialliseen kontekstiin.

Perämäki käy rikasta keskustelua oman aiheensa keskeisen tutkimuskirjallisuuden kanssa, mitä tulee päiväkirjojen kirjoittamista koskevaan tutkimukseen ja toisaalta erityisesti juutalaisvainojen kohteena olleiden ihmisten päiväkirjoja koskevaan tutkimukseen. Työlle olisi ollut hyödyksi paneutua vielä laajemmin siihen yleiseen lapsuutta, nuoruutta ja sotaa käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen, jota viime vuosikymmeninä on julkaistu runsaasti. Vaikka juutalaisuus ja holokausti asettavatkin tässä tapauksessa aivan erityisen viitekehysten naisten kokemuksille, on niissä selviä yhtymäkohtia myös sellaisten nuorten sotakokemuksiin, jotka eivät joutuneet kohtaamaan vainoa, mutta väkivaltaa ja epävarmuutta kylläkin. Samoin keskustelut historiallisen kirjetutkimuksen sekä sukupuolihistorian parissa tehdyn tutkimuksen kanssa olisivat voineet tuoda analyysiin vielä uusi tasoja ja yhteyksiä.

Anna-Leena Perämäki on kirjoittanut väitöskirjan tärkeästä ja monella tapaa tänä päivänäkin ajankohtaisesta aiheesta: nuorten ihmisten tavoista kokea ja käsitellä vainon, syrjinnän, pakolaisuuden ja väkivallan kokemuksia. Korkeatasoisena akateemisena opinnäytteenä Perämän väitöskirja on väkevä muistutus unohdamista vastaan. Kulttuurihistorian voima tässä työssä on piirtää esiin viisi nuorta ihmistä maailmaa ymmärtävinä, tulkitsevinä ja siihen merkityksiä kirjoittavina

toimijoina – samaan aikaan kun tuo maailma ympärillä muuttui yhä vihamielisemmäksi ja vainoavammaksi.

Ville Kivimäki, dosentti, FT
Tampereen yliopisto

Kansallisia rajoja etsimässä

Oula Silvennoinen & Aapo Roselius:

Villi Itä. Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921. Tammi 2019. 366 s.
ISBN 978-951-317-5498.

Aapo Roseliuksen ja Oula Silvennoisen *Villi Itä: Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921* on jatkoa kirjoittajien aiemmalle tuotannolle, jossa luodetaan 1900-luvun alkupuolen suomalaista oikeistoliikkehäntä ja sotiemme historiaa niiden pimeämmältä puolelta. Sotatapahtumien rinnalla tarkastellaan poikkeusajan kulttuuria ja sosiologiaa, henkilöhistoriaa ja kansainvälisiä suhteita. Kirja sivuaa myös talouden organisointia, muun muassa kauppasuhteiden uudelleensolmimista uusissa olosuhteissa. Poliittisia tavoitteita oikeuttavaa retoriikkaa esitellään lähinnä aikalaissitaattien kautta.

Käsitelty ajanjakso on kiinnostava paitsi interregnum-tyyppisenä siirtymävaiheena ensimmäisestä maailmansodasta rauhan kannalle myös myöhempien offensiivien hautomona. Tuolloin kesken jääneistä prosesseista kasvoi paljon suuremman mittakaavan valtapyyteitä – seurauksinaan muun muassa Neuvostoliiton historiallinen kaari noususta uhoon ja tuohon, kansallissosialistisen Saksan halu revanssiin Baltiassa ja pyrkimys syvemmälle itään, sekä suomalaisten nationalistien jatkosodan aikana uudistamat suurvaltahankkeet Itä-Karjalassa.

Kirjoittajien julkilausuttuna tavoitteena on esitellä aihettaan ”tavanomaista” kansallista ja lähialuekontekstia suuremmissa kehyksissä. Kansainvälistä kontekstia olisi vertailun vuoksi voinut avata myös laajemmalle, valitun *Freikorps*-sodankäynnin perspektiivin ulkopuolelle. 1920-luvun taitteessa elettiin kuohuvia vuosia kaikkialla Euroopassa, niin hajonneiden imperiumien reunoille perustetuissa nuorissa tasavalloissa kuin niiden tyngiksi kutistuneissa ydinvaltioissakin. Raja-alueita koskevat erimielisyydet ulottuivat myös monien sodan voittajavaltioiden maaperälle. Aggressiivisen kansallismanttinen Irlanti haastoi brittiläisen maailmanjärjestyksen vieläpä juuri samaan aikaan, kun Suomen heimon asuinalueita yritettiin kalevalaisessa hengessä virtaviivaistaa.

Itäisten itämerenmaiden maantiede eri korkeuksilta zoomattuna on kirjassa läsnä joukkojen etenemisen, taistelujen ja valtausten kuvauksissa, jopa kaupunki-maantieteen korttelitasolle asti. Kahdella päänäyttämöllä, Itä-Karjalassa ja Baltiassa liikkuvat pitkälti samat toimijat. Siinä missä suomalaisten silmämääränä oli jo 1800-luvulla kiteytyneen valtiollisen alueen laajentaminen, Baltian kansalliset voimat vasta pyrkivät vakiinnuttamaan ydinalueitaan hallintaansa.

Valtakunnansaksalaisten tavoitteena oli säilyttää sotilaallinen jalansija ja turvata etnisten saksalaisten edut alueella. Vastaavasti baltiansaksalaiset pyrkivät, siinä lopulta onnistumatta, varmistamaan suurmaan-omistukseen perustuvan valtansa jatkumisen. Vanhoilla voittomaillaan Baltiassa seikkailevien valkoisten ruotsalaisten ja tanskalaisten toiveissa oli päästä vaikuttamaan alueelle parhaillaan muodostuvien yhteiskuntien rakenteeseen. Globaali suurvalta Britannia kävi sotaansa merten herruudesta myös Itä- ja Jäämerellä.

Germaaniensa jäsentävissä huomiota voisi kiinnittää myös eteläiseen ja läntiseen Suomeen kohdistuvaan, niin ikään heimohenkiseen kiinnostukseen. Pesäeroa suomenkielisiin ”tsuudeihin” tavoittelevan ruotsinkielisen kansanosan yksi fraktio katseli Ahvenanmaan yli kohti äiti-Ruotsia, toinen pyrki perustamaan maahan omia kantoneita monikielisen Sveitsin esimerkin innoittamana.

Silvennoisen ja Roseliuksen teoksessa yhdistyvät monen genren hyvät piirteet. Se on seikkaperäinen tietoteos, jonka verbaaliset kamera-ajot lainaavat dramatisoitujen tv-dokumenttien formaattia, ja se käy myös tosipohjaisesta poikien seikkailukirjasta. Kertomuksellisuutta alleviivataankin esipuheessa jopa *overkill*-asteelle saakka – sana ’tarina’ esiintyy reilun kahden sivun pituisessa tekstissä neljä kertaa, ’kertomus’ kahdesti. Dramaattisia yksilökohtaloita ja tapahtumien käännteitä esittelevä kerronta innostaa varmasti yleistajuista kuvasta kaipaavaa maallikkolukijaa, jolle kirja esipuheen mukaan on ensisijaisesti suunnattu. Toisaalta yksityiskohtien vyörytys kokonaiskuvan kustannuksella häiritsee ammattihistorioitsijaa. Konfliktien sisäinen logiikka ja vallanvaihtojen prosessiluonne jäävät sivuosaan.

Kirjan tarjoama tieto on runsasta, monipuolista, seikkaperäistä ja aistivoimaista. Siksi toivoisi, että se olisi järjestetty havainnollisemmin. Nyt tiedon etsimisen ja kokonaisuuden hahmottamisen välineet loistavat lähinnä poissaolollaan.

Vaikka kirjan alaotsikossa mainitaan vuodet 1918–1921, sen neljä osaa kattavat vain vuodet 1918–19, jälkimmäisen kevääseen, kesään ja syksyyn jaoteltuna. Myöhempiä vuosia käsitellään aivan lyhyesti lopussa. Kirjaan on ehkä luvassa jatkoa? Pää- ja alalukujen impressionistiset otsikot – Salaman miehet, *Hannibal ad portas*, Armeliansuuden ristiretkeläiset, ”Kansan oikeu-

den miekka”, Patarouva – luovat kyllä tunnelmaa, mutta eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kerro, mitä kyseinen luku varsinaisesti käsittelee. Tällainen otsikointi voisi vaikkapa alalukutasolla olla hyvinkin viihdyttävää. Kautta linjan käytettynä se ainoastaan haittaa asiasisältöjen hahmottamista. Päälukujen kohdalla olisi suonut otsikoiden suoraan ilmaisevan, mitä niissä käsitellään. Ajanhengen luomiseen olisivat riittäneet lukujen mottoina sinänsä taitavasti käytetyt aikalaisitaatit.

Tietojen etsiminen keskitetyksi jälkikäteen on myös tehty maksimaalisen vaikeaksi. Hakemisto puuttuu, samoin kartat, jotka tällaisen aiheen yhteydessä parhaimmillaan puhuvat enemmän kuin tuhat sanaa. Jos kirjasta otetaan uusi painos, nämä olennaiset hakuvälineet on syytä lisätä. Myös kuvitus vaikuttaa satunnaisesti, ehkä kiireessä koostetulta. Sanallisessa kuvauksessa on kuitenkin paneuduttu selostamaan joukkojen liikkeitä kuin kartalla ja kuvissa, reittejä, asemia ja näkymiä myöten.

Henkilö- ja asiansanahakemiston pohjalta kirjan runsta sisältöä olisi vaivatonta hahmottaa. Itse päädyin laatimaan indeksin muun muassa seuraavista: Latvia, Viro, Inkeri, Itä-Karjalan muuttuva kuva, ryssäviha, antisemitismi ja antibolsevismi, baltiansaksalaiset maanomistajat, naiset sodassa, sukupuolten suhteet ja Rüdiger von der Goltz.

Kirjaa kannattelee selkeä sodanvastainen eetos. Omatekoisten sotilaiden ylevät puheet tavoitteistaan kuulostavat kiistatta irvokkailta, kun niiden rinnalla esitetään vastustajiin kohdistetut raat puheet ja teot. Myös valloitetujen kaupunkien maksettujen ilojen ontous on osa sodan suurta moraliteettia aina ja kaikkialla.

Heimosotureita motivoivan nuorekkaan idealismin väistämätön yhteentörmäys kurjien olosuhteiden kanssa ansaitsisi silti sävykkäämmän käsittely, samoin nationalistiseen sodankäyntiin olennaisesti kuuluva etnisesti orientoitunut ylenkatse vastapuolta kohtaan. Kunkin ryhmän oma poliittinen ja maantieteellinen sijainti viime kädessä määrittävät sen, millaisiksi viholliskuvat rakentuvat – ja viholliskuvia on yleensä molemmilla puolilla. Valkoisten heimosoturien ja Baltian kansallisten joukkojen vihollisiksi asemoituivat yhtäältä punaiset (Baltian kansojen silmissä myös valkoiset) venäläiset; toisaalta ihannoit, mutta suomalaisille heimoveljilleen lopulta pettymyksen tuottaneet itäkarjalaiset; viime kädessä myös jo tuolloin bolsevikkien käytyreiksi leimatut juutalaiset.

Kirjoittajien eksplisiittinen asenne kaikkiin sotilaalista jalansijaa hakeviin, väkivallalla valtaansa kasvattaviin ryhmittymiin on nurja. Se riisuu kohteiltaan idealistisen itsepetoksen niin täysin, että näiden viimekätinen inhimillisyydskin menee niin sanotun pesuveiden mukana. Toisaalta paheksunnan viitan rei’istä paistaa välillä vilpittön innostus.

Sanavalinnoissa ja ilmaisujen kirjossa näkyä aikalaislähteiden kieli. Se on rikasta ja hetkittäisessä vanhanai-kaisuudessaan jopa hurmaavaa.

VTT Marja Vuorinen
Helsingin yliopisto

Hennalan punavankien valkoiset kasvattajat

Tuija Wetterstrand:

Hennalan helvetti. Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918. Kirjokansi 214. SKS 2019. 208 s. ISBN 978-951-858-086-0.

FM Tuija Wetterstrand on taustaltaan arkeologi, historioitsija ja tietokirjailija, joka kirjoittaa vuoden 1918 sisällissodan tapahtumista. Arvioitava teos *Hennalan helvetti* kuuluu sarjaan, jonka ensimmäinen osa on historiablogi *Isoenon Helsinki 1915–1917* ja toinen *Punaisen panssarijuna 1918* (Into Kustannus 2017). Niistä ei muodostu Hennalan helvetin kanssa varsinaista trilogiaa, sen verran erilaisia ne ovat. Yhdistäviä lähtökohtia ovat kirjoittajan isoäidin veljen Työväen Arkiston muistitietokeräykseen laatimat muistelmat. Ne liittyvät myös Hennalan sotavankileiriin.

Alaotsikko *Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918* rajaa teoksen näkökulman. Vuoden 1918 toukuuun puoliväliin mennessä perustettiin vangittuja punaisia varten sotavankilaitos, jonka yhtenä osana toimi kasvatusosasto. Sen päälliköksi tuli Kiinassa lähetystyössä sekä Amerikassa merimies- ja siirtolaistyössä toiminut pastori Hannes Sjöblom (1874–1944). Leireille, joita kutsuttiin sotavankiloiksi, nimitettiin kasvatusjohtaja, jolla oli tukenaan pieni joukko usein itse hankkimiaan apulaisia. Tehtävänä oli ”vankien siveellinen ja opillinen kehittäminen” ja päämääränä tekojaan katunut ja rangaistuksensa sovittanut kansalainen.

Leirikasvatuksesta on tehty muutama pro gradu -tutkielma ja siitä on kirjoittanut myös Tuulikki Pekkäläinen teoksessaan *Punavankileirit 1918* (Tammi 2007). Wetterstrand toteaa, että Hennalan helvetti on ensimmäinen teos, jossa vankileireillä annettua kasvatusta käsitellään laajemmin. Kirjassa vuoden 1918 tapahtumia tarkastellaan paikallisesti ja pääasiassa vain Hennalan kasvatustyöntekijöiden ja vankien kokemuksina. Jaakko Paavolaisen perusteos *Vankileirit Suomessa 1918* muodostaa yhä kaikkien uusien arviointien perustan. Punavankien kohtelu on säilyttänyt ajankohtaisuutensa.

Päästäkseen aiheeseen syvemmälle kirjoittaja sanoo keskittyneensä tietoisesti vain Hennalan sotavankileiri-

riin. Kaikkia lupauksiaan hän ei kuitenkaan lunasta. Vaikka kirjoittaja nimeää aiheekseen kasvatustyön, on hänen teoksensa lähinnä kuvaus Hennalan oloista, vankien kohtelusta ja leirielämän yleisestä ankeudesta, ja tarjoaa kasvatustyöstä vain niukasti uutta tietoa. Leirin olojakaan ei aina tarkastella kasvatuksen näkökulmasta. Teoksen nimestä voi päätellä, että kirja on laadittu laajalle lukijakunnalle. Uteliaisuutta herättäville sivupoluille on siis helppo joutua: esimerkiksi kiinnostavuudestaan huolimatta punaisten päällikön Ali Aaltosen teloitettaminen jää irralliseksi tapahtumaksi. Venäjän armeijan lentäjänä esiintyneen Heikki Immosen fantasiat tai vankileirien kasvatustieteiden päällikön Hannes Sjöblomin Kiinan seikkailut ovat aiheen kannalta toisarvoisia. Omalaatuisinta on, että lukijoita houkutteleva takakansi rinnastaa kirjassa esitellyn leirin musiikkitoiminnan moderniin musiikkiterapiaan.

Vaikka leirin lakkauttamisesta huhuttiin, uusia vankeja siirrettiin Hennalaan sitä mukaa kuin muita leirejä purettiin. Vankeja oli yli yhdeksän ja puoli tuhatta, mutta heidän vaihtuvuutensa oli suuri. Tämä vaikeutti pitkäjärjestyksistä kasvatustyötä. Kasvatusjohtajaksi palkattiin vasta valmistunut teologi Yrjö Alanen, jota seurasi inkeriläinen emigranttipappi Paul Sonny. Kasvatusapulaisina toimi opettajia, ylioppilaita ja yksi naispuolinen lähetystyöntekijä. Osasto järjesti säännöllisiä jumalanpalveluksia, tarkasti vankien postia, jakoi postikortteja, järjesti valistus- ja virkistystilaisuuksia sekä hoiti kirjastoa. Mahdollisuuksia henkilökohtaisiin keskusteluihin oli niukasti. Varsinaiseen opetukseen osallistui vain pieni joukko vankeja. Wetterstrandin kuvaukset kasvatustyöntekijöiden välittömistä kokemuksista ovat arvokasta tietoa siitä, miten vaikeaa työ oli ja miten vähän he kykenivät vankien olojen parantamiseksi tekemään. Myös työntekijöiden taustat ja myöhemmät kohtalot saavat laajan selvityksensä.

Sotavankileireillä annettun kasvatuksen esikuvana oli ilmeisesti rauhanajan vankilatyö. Käytännön työhön annettiin kuitenkin niukasti ohjeita. Työntekijät ymmärsivät tehtävän mahdollisuuden, vapautuvien vankien jälkihuollon puutteellisuuden ja oman voimattomuutensa. Heidän vetoomuksensa vankien olojen parantamiseksi eivät saaneet vastakaikua. Sodan voittajat eivät kyenneet ennakoimaan suuren vankimäärän luomaa painajaismaista tilannetta ja reagoivat siihen vasta, kun leirien nälkäkatastrofi oli ilmeinen. Pelkkä sisällissodan jälkeinen vihan ilmapiiri tuskin selittää kasvatustyön epäonnistumista. Sen syyt löytyvät massiivisesta tutkinta-, vankileiri- ja tuomioistuinkoneistosta, byrokratiasta, jonka oli vaikea selviytyä ylivoimaisesta tehtävästään.

Tuija Wetterstrandin päätös rajoittaa vain Hennalaan kaventaa teoksen näkökulmaa. Useamman leirin tarkasteleminen olisi lisännyt työtä moninkertaiseksi, mutta samalla se olisi voinut tarjota tietoa kasvatustyönte-

kijöiden painotuksista eri leireillä. Kirjoittaja toteaa, että vankeja kasvatettiin kristillisessä ja isänmaallisessa hengessä. Valitettavasti hän ei pohdi, mitä se käytännössä tarkoitti ja millaiseen kansalaisuuteen kapinallisia haluttiin kasvattaa. Ehkä aikalaiset eivät olleet itsekään asiasta kovin hyvin selvillä.

Puutteistaan huolimatta Wetterstrandin teos antaa virikkeitä jatkotutkimuksiin. Edelleen on syytä pohtia, miten kansalaisuutta rakennettiin itsenäistyneessä Suomessa kirkon, koululaitoksen, puolustusvoimien, suo-

jeluskuntien, vapaan sivistystyön sekä laajan poliittisen ja aatteellisen järjestökentän voimin. Punavankien kasvattamisyritykset olivat osa tätä työtä. Teos antaakin aihetta pohtia laajemmin, miten punavankien paluu yhteiskunnan jäseniksi onnistui ja miten siihen suhtauduttiin. Tuija Wetterstrand kirjoittaa havainnollisesti ja eloisesti. Vaikka uuden tiedon määrä jää kirjassa ennako-odotuksia vähäisemmäksi, populaarina tietoteoksena *Hennalan helvetti* löytää varmasti itselleen lukijoita.

Pauli Arola, FT
Riihimäki

Max Engman 1945–2020

Professori Max Robert Engman (1945–2020) kuoli pitkän sairauden seurauksena 19. maaliskuuta 2020. Hän toimi Åbo Akademin yleisen historian professorina vuosina 1985–2011 ja kuului sukupolvensa merkittävimpiin historioitsijoihin.

Max Engman syntyi Helsingissä 27. syyskuuta 1945. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Ruotsalaisesta normaalilyseosta vuonna 1964 ja aloitti samana vuonna historian opinnot Helsingin yliopistossa Jarl Gallénin johdolla. Engman kuului suuriin ikäluokkiin, omien sanojensa mukaan niihin, joille 1960-luvulla aukesi reitti yliopistoon ja akateemiseen maailmaan, vaikka mikään kotitaustassa ei viitannut akateemiseen uraan.

Monen ikäluokkaansa kuuluvan edistykseellisen helsinkiläisopiskelijan lailla Engman osallistui Vanhan ylioppilastalon valtaukseseen vuonna 1968. Hänen tarinansa poikkeaa kuitenkin monen muun osallistujan kokemuksesta: kertomansa mukaan hän pistäytyi pitkien puheiden aikana opiskelutoverinsa kanssa elokuvissa palaten myöhemmin paikalle. Valtauksen jälkeisenä aamuna Engman meni säntillisesti töihin Valtionarkistoon, josta hän oli samana vuonna saanut paikan arkistoamanuenssin sijaisena. Hän jäi taloon viideksi vuodeksi ja toimi vielä sen jälkeen vuoden Ulkoministeriön arkistossa.

Engman kertoo julkaistussa jäähyväisluennossaan oppineensa arkistotyössä, kuinka rajaton historioitsijan käytössä oleva aineisto oli ja kuinka paljon mahdollisuuksia se tarjosi.¹ Toimenkuvaan kuului erilaisten sukuselvitysten tekeminen, ja erään tehtävän yhteydessä Engman törmäsi Pietarissa vuonna 1900 kuolleeseen hopeaseppä Anton Öhrlingiin. Öhrling, yksi Pietarissa asuneista suomalaista, muutti Engmanin elämän herättämällä kiinnostuksen Pietarin suomalaisia kohtaan. Engman päätti kirjoittaa väitöskirjansa ”Suomen toiseksi suurimmasta kaupungista”, jonka asukkaisiin on kuulunut niin suomalaisia käsityöläisiä ja palvelijoita kuin insinöörejä ja upseereja. Tästä sai alkunsa unohdettua ilmiötä käsittelevä tutkimus, joka on väitöskirjan *S:t Petersburg och Finland – migration och influens* (1983) ohella poikanut sellaisia klassikoita

kuin *Pietarin suomalaiset* (2004) ja *Suureen Itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa* (2004). Teos *Gränsfall. Utväxlingar och gränstrafik på Karelska näset* (2007), suom. *Raja. Karjalankannas 1918–1920* (2007) käsittelee puolestaan Suomen ja Neuvostoliiton rajaa aikana, jota leimasi virallisten suhteiden puuttuminen ja tilanteen aiheuttama pakolaisten ja agenttien epämääräinen liikenne.

Jos työ arkistossa vei Engmanin unohdettujen aineistojen äärelle, niin historian opinnot opettivat, että menneisyys ei pelkästään koostunut tapahtumista ja vuosiluvuista. Historiaa saattoi käsitellä kuin taikinaa, jota voi vaivata ja paistaa monin eri tavoin. Tutkijan tieto menneisyydestä kasvaa arkistotyön myötä ja uusien tulkintamahdollisuuksien kautta. Tärkeisiin inspiraation lähteisiin kuului uusi sosiaalhistoria. Sen kiinnostuksen kohteena oli historian suuret hiljaiset ryhmät, jotka eivät olleet jättäneet jälkeensä mittavia lähdeaineistoja, mutta joiden vaiheita saattoi tutkia makrotasolla, vaikka muuttoliikkeiden kautta.

Engmanin ansiosta tiedämme esimerkiksi, että kaksi kolmasosaa Pietarin nuohoojista 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla oli suomalaisia, ja että tämänkaltaisen ”etninen erikoistuminen” oli ominaista nuohoojan ammatille muuallakin Euroopassa. Suomalaisen muuttoliike Pietariin ja heidän vaiheensa kaupungissa ei ollut pelkästään tieteellinen aluevaltaus, joka valaisi Pietarin merkitystä Suomen taloudelliselle kehitykselle. Se oli myös tärkeä suomalaisille, jotka olivat paenneet Pietarista Suomeen vallankumouksen jälkeen, ja heidän jälkeläisilleen. Monet heistä olivat kokeneet syrjintää Suomessa ja pysyneet vaiti elämästään Pietarissa. Max Engman toi ryhmän näkyväksi ja palautti heille heidän historiansa.

Työ Pietarin suomalaisten parissa herätti kiinnostuksen vähemmistöjä kohtaan. Engman toimi yhtenä European Science Foundationin vähemmistöjä tutkivan projektin koordinaattoreista. Projektin tuloksena julkaistiin *Ethnic Identities in Urban Europe. Comparative Studies on Governments and Non-Dominant Ethnic*

Groups in Europe 1850–1940 (1992). Samalla hänen mielenkiintonsa vertailevaan tutkimukseen kasvoi. Venäjän keisarikunnan lisäksi Engman perehtyi Itävalta-Unkarin hajoamiseen useiksi kansallisvaltioiksi sekä alueen lukuisiin vähemmistöihin. Åbo Akademin yleisen historian professorina Engman keskittyi erityisesti ensimmäisen maailmansodan jälkeisen Euroopan poliittiseen historiaan, jota leimasi näiden kahden suuren keisarikunnan tuho. Engman oli aikaansa edellä aloittaessaan Itävalta-Unkarin hajoamisprosessia ja sen seurauksia käsittelevää tutkimusta. *Empire Studies* on sittemmin kehittynyt merkittäväksi tutkimussuuntaukseksi, mutta 1980-luvulla näkökulma oli uusi. Se johti Suomen Akatemian projektiin, jonka seurauksena syntyi teos *När imperier faller* (1994) sekä neljä väitöskirjaa ja joitakin pro gradu -tutkielmia.

Opettajana Max Engman oli keskustelevala ja älyllisesti innostava. Hän kohteli opiskelijoita tasavertaisina keskustelukumppaneinaan ja nautti tieteellisistä keskusteluista. Hänen johdollaan saimme tutustua klassikoihin, kuten E. P. Thompsoniin ja Fernand Braudeliin, mutta hän tutustutti meidät myös globaalihistoriaan ja ympäristöhistoriaan 1990-luvulla, jolloin ne eivät olleet vakiinnuttaneet asemaansa, kuten nykyään.

Engman aloitti globaalihistorian perinteen Åbo Akademin historian laitoksella, vaikkei ehtinyt paneutua siihen itse tutkijana. Hän järjesti vuosituhannen vaihteessa globaaleja ilmiöitä tarkastelevan luentosarjan ja suunnitteli siihen liittyvää julkaisua, mutta muut kirjoitusprojektit veivät hänen aikansa. Globaalihistoriasta tulikin Åbo Akademin yleisen historian painopiste 2000-luvulla, Engmanin jo siirrettyä Åbo Akademin säätiön tutkimuslaitoksen puheenjohtajaksi. Opinnäytetyön ohjaajana Engman tarjoi kiinnostavia aiheita,

oli tukena, mutta antoi myös vapautta ja rohkaisi itsenäiseen työskentelyyn ja uskallukseen luottaa omiin oivalluksiin sekä tutkimuksen aikana syntyneeseen asiantuntemukseen.

Åbo Akademin historian laitos oli pieni ja työtä oli paljon. Max Engman on myöhemmin puhunut lämmöllä ja arvostaen solidaarisista työtovereistaan. Läheisin ja pitkäaikaisin heistä oli pohjoismaisen historian professori Sune Jungar, joka jakoi Engmanin kiinnostuksen itään suuntautuvia muuttoliikkeitä kohtaan.

Professuurin myötä Engmanille kertyi lukuisia luottamustehtäviä tiedeyhteisössä. Hän toimi *Historisk Tidskrift för Finland* -aikakausjulkaisun toimitussihteerinä vuosina 1971–1982 ja lehden vastaavana päätoimittajana vuosina 1982–2000. Hän oli Svenska litteratursällskapetin hallituksen jäsen vuodesta 1980 ja toimi seuran puheenjohtajana vuosina 2010–2013. Lisäksi hän on toiminut Oscar Öflundin säätiön ja Thure Gallénin säätiön hallituksissa ja puheenjohtajana. Hänet valittiin Tiedeseuran jäseneksi vuonna 1994 ja Ruotsin Vitterhetsakademin jäseneksi 2008. Engmanille on myönnetty Ruotsin suurin tietokirjapalkinto Stora fackbokspriset vuonna 2016 teoksesta *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst*, suom. *Kielikysymys. Suomenruotsalaisuuden synty 1812–1922* (2016). Lisäksi hänelle on myönnetty muun muassa Hallbergskan pris 1984, Valtion tiedonjulkistamispalkinto vuosina 1998 ja 2008 sekä Hertig Karls pris vuonna 2009, jonka hän sai ensimmäisenä ei-ruotsalaisena.

Max Engman oli luova ja analyyttinen historioitsija, ahkera arkistotutkija ja erinomainen kirjoittaja. Hän oli myös humaani ja sivistynyt ihminen sekä korvaamaton tiedeyhteisön jäsen. Monelle meistä hän oli hyvä ystävä, jonka tukeen saattoi aina luottaa.

Laura Hollsten
Kirjoittaja oli Max Engmanin oppilas,
jatko-opiskelija ja työtoveri

1. Max Engman, Åbo tur och retur, *Historisk tidskrift för Finland* 101 (2016), 414–442.

Kongressi keskiajan nomadeista

Sofiassa Bulgariassa pidettiin 20.–23.11.2019 kahdeksas kansainvälinen konferenssi Euraasian arojen historiasta keskiajalla (*Eight International Conference on Medieval History of the Eurasian Steppe*). Aiheena olivat nomadit ja heidän naapurinsa keskiajalla (*Nomads and their Neighbours in the Middle Ages*).

Monitieteinen kongressi sai alkunsa unkarilaisen Szegedin yliopiston Keskiajan historian ja Arkeologian laitoksilta vuonna 2004. Viimeksi kongressi on pidetty Kairossa vuonna 2011, Moskovassa vuonna 2013, Szegedissa vuonna 2016 ja Shanghaissa vuonna 2018. Nyt tapahtumapaikkana oli Sofian St. Kliment Ohridski -yliopisto järjestäjinään tuo yliopisto sekä Bulgarian Tie-deakatemia. Kongressin virallisena kielenä oli englantia. Seuraavan kongressin pitopaikka on Napoli.

Suomessa Euraasian nomadeista tunnetaan yleisesti myöhäisantiikin hunnit, sydänkeskiajan mongolit ja ehkä vielä nykyisen Unkarin alueelle varhaiskeskiajalla saapuneet avaarit. Euraasian Unkarin postalta Mantšuriaan ulottuvien arojen paimentolaisten maailma on ollut kuitenkin monikielinen ja monimuotoinen. Vaihtelua ja painopistealueiden muutoksia on ollut luonnollisesti runsaasti 1000-vuotisen keskiajan kuluessa. Liittoumia on kukistunut ja uusia valtakeskittyymiä on syntynyt.

On luontevaa, että kongressin pitopaikkana oli nimenomaan Bulgaria, sillä bulgarialaisethan (bolgaarit) ovat alkuaan alueelle tunkeutuneita paimentolaisia. Samoin unkarilaiset polveutuvat nykyisen Unkarin alueelle saapuneista madjaari-paimentolaisista. Näillä seuduilla väestöryhmät sekoittuivat ja tulijoiden kieli saavutti valta-aseman. Bulgariassa ja Unkarissa aihepiirin tutkimus on ollut perinteistä ja arvostettua ja kongressin osanottajia olikin eniten juuri näistä kahdesta maasta. Muutoin yli 60 osallistujaa tulivat 17 eri maasta kuten Italiasta, Slovakiasta, Kanadasta, Venäjältä, Turkista, Kiinasta, Koreasta ja Japanista. Yllättävää on, että Mongoliasta ei saapunut yhtäkään osanottajaa.

Kongressissa käsiteltiin ymmärrettävästi runsaasti varhaisia bolgaareja sekä Bulgarian kuningaskunnan yhteyksiä paimentolaisnaapureihinsa ja myös Bysantiin, mikä tuli esiin monessa esitelmässä. Erityisesti esillä olivat myös Euraasian läntisiä aroja hallinneet turkinsukuiset kumaanit (lat. *Cumanus*, turkiksi *kitpşak* ja venäjäksi *polovets*). Italialainen Firenzen yliopiston professori Lorenzo Pubblici tarkasteli myös näitä kiptşak-paimentolaisia keynote-luennossaan Asovan meren alueen italialaisten kauppiaiden ja paikallisen väestön suhteista, jotka hän totesi hyvin rauhanomaisiksi. Pubblici viittasi esitelmässään (*Experiencing Alterity. Italian Merchants and Local Population in the 14th Century Venetian Azov Sea. Changes and Continuity*)

useamman kerran paavin lähettilääseen, Franciscus Assisilaisen nuoruudentoveriin Johannes de Plano Carpiniin. Pubblici yllättyi iloisesti, kun esitelmän jälkeen lahjoitin hänelle italiaksi Sami Janssonin ja allekirjoittaneen toimittaman Plano Carpinin matkakertomuksen suomennoksen.²

Monissa unkarilaisten esitelmistä tarkasteltiin mongolien Euroopan hyökkäystä 1241–1242, jossa juuri kumaanit muodostivat pääosan mongolien armeijasta. Professori Balázs Nagy Budapestin Keski-Euroopan yliopistosta johtaa tutkimusryhmää, jossa kerätään muun muassa tapaukseen liittyviä lähteitä. Ryhmän kanadalainen jäsen Stephen Pow on editoimassa paavi Innocentius IV:n lähetin dominikaani Simon Saint-Quentinilaisen matkakertomusta vuodelta 1247. Tämän Kaukasiaan suuntautuneen matkan värikäs ja dramaattinen, laaja selonteko on julkaistu aiemmin vain latinan kielellä vuonna 1965.³ Nyt se editoidaan uudestaan ja siihen liitetään myös englanninkielinen käännös. Mainittakoon, että tapaamani unkarilaiset tutkijat eivät kiistäneet lainkaan unkarin ja suomen kielen sukulaisuutta.

Kiinalaiset tutkijat, joita oli kongressissa useita, tarkastelivat pitkälti kiinalaisten kontakteja pohjoisiin paimentolaisiin. Nuori Kantonin yliopiston tutkija kertoi kysyessäni, että kiinalaiset ovat aihepiiristä ja yleensäkin historiastaan erittäin kiinnostuneita ja hän saa selvittää juurta jaksain omia tutkimuksiaan muun muassa maa-laissukulaisilleen. Tutustuin avoimiin ja tutkimuksiinsa intohimoisesti suhtautuviin kiinalaisiin hyvin asuesamme samassa hotellissa. Keskusteluissamme neljän päivän aikana en halunnut kuitenkaan ottaa esille Kiinan uiguurien saati sisämongolialaisten tilannetta, joka olisi ollut heille varmasti raskasta.

Itse olin kongressin ainoa suomalainen ja pohjoismaalainen ja käsitelin esitelmässäni (*The Franciscans and Conversion of the Mongols in Mongolia and China c. 1245–1370*) fransiskaaniin lähetystyötä nykyisen Mongolian alueella ja mongolivallan alaisessa Yüandynastian Kiinassa sekä mongolien mahdollisuutta kristilliseen kääntymykseen. Totesin, että mongolien laajamittainen kääntymys monikulttuurisessa ja -uskontoisessa imperiumissa oli käytännössä mahdotonta. Mongolihallinto tuki kyllä jo lainsäädännössään kaikkia uskontoja ja antoi läntisille lähetystyöntekijöillekin vapaat kädet. Monilla muilla uskonnoilla, erityisesti Tiibetin buddhalaisuudella, oli kuitenkin etulyöntiasema. Katoliset pieninä vähemmistönä joutuivat myös konfliktitilanteeseen kristillisen, ”harhaoppisen” nestoriolaisuuden kanssa, joka oli jo saavuttanut kirkkokuntana kannatusta niin Mongolian alueella kuin Kiinassakin. Menestystä paimentolaislähetystyössään fransiskaanit

saavuttivat lähinnä Kiinaan saapuneiden turkinsukuisten onguuttien sekä iranilaisten avaarien keskuudessa. Paikalla olleet kiinalaiset osallistuivat aktiivisesti keskusteluun. Myöhemmin he kertoivat, että jesuiittojen toiminta Kiinassa on tunnettua, mutta varhaisempi fransiskaanienvälä lähetystyö on kiinalaisilta vielä kunnolla kartoittamatta.

Sofian kongressi oli kooltaan juuri sopiva, joten intiimi tunnelma vallitsi. Esitelmät ja keskustelut olivat korkeatasoisia ja innoittuneita ja bulgarialainen vieraan-

varaisuus oli läsnä koko ajan. Jokainen kongressipäivä päättyi yhteiseen illalliseen.

Kongressin lopuksi oli järjestetty retki Unescon maailmanperintökohteeseen, 1147 metrin korkeudessa sijaitsevaan Rilan keskiaikaiseen luostariin. Bulgarialainen professori kehotti meitä mukaan lähteviä pukeutumaan lämpimästi. Minuun katsahtaessaan hän totesi kuitenkin huvittuneena, että sinua kylmyys ei varmaankaan erityisemmin haittaa. No, Helsingin talvet eivät ole olleet enää sitä mitä lapsuudessani ja nuoruudessani.

Antti Ruotsala

Kriisin keskellä -kurssi tarjosi opiskelijoille vertaistukea korona-arkeen

Järjestimme huhti–toukokuussa Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella verkkokurssin tartuntatautiin historiasta. Koronaviruspandemian aiheuttama poikkeustila vei suurimman osan opetuksesta nopeasti verkkoon. Osa kurseista ei kuitenkaan muuntunut etäopetuksiksi näin pikaisella aikataululla, vaan ne jouduttiin perumaan tai siirtämään myöhemmäksi. Samaan aikaan allekirjoittaneiden kiinnostus tartuntatautiin historiaan heräsi koronaepidemian myötä. Mieleemme juolahti, että voisimme valjastaa oman kiinnostuksemme hyötykäyttöön ja tarjota peruuntuneen opetuksen tilalle korvaavaa opetusta polttavan ajankohtaisesta teemasta. Tartuimme tilaisuuteen ja polkaisimme alle kuukaudessa käyntiin kurssin, jonka nimeksi muotoutui *Kriisin keskellä. Tartuntataudit, uhkakuvat ja selviytymisstrategiat*.

Kriisin keskellä -kurssin ideana oli tarkastella sekä menneitä pandemioita historiantutkimuksen lähtökohdista että käsillä olevaa koronapandemiaa meneillään olevana, alati muuttavana kriisinä. Tällainen lähtökohta tarjosi mahdollisuuden oppia aiemmista tartuntatauti-ilanteista ja samalla hyödyntää historiallista tietoa nykytilanteen ymmärtämiseksi ja jäsentämiseksi.

Poikkeustilanne on tuntunut monesta paitsi ahdistavalta myös hyvin ainutlaatuiselta kokemukselta. Useat meistä tiedostavat elävänsä historiallista hetkeä. Mutta vaikka koronapandemia onkin meille tässä ja nyt uusi ja

erikoinen kokemus, laajemmasta näkökulmasta katsottuna se näyttäyty toistuvana ja tavallisena osana ihmiskunnan historian pitkää jatkumoa. Nämä kaksi erilaista tapaa katsoa tartuntatauteja – toisaalta oma tämänhetkinen kokemus, toisaalta monipuolinen tieteellinen tieto menneistä tautiepidemioista – loi kurssille sopivan jännitteen sekä dynaamisen rakenteen.

Kriisin keskellä -kurssi koostui kuudesta tehtäväkokonaisuudesta, joissa epidemioita ja pandemioita tarkasteltiin uutisoinnin, muistitiedon, kansainvälisten suhteiden, historian käytön, lääketieteen ja selviytymisstrategioiden näkökulmista. Jokaiseen tehtäväkokonaisuuteen sisältyi tieteellisten tekstien lukemista, alkupe- räisaineistoihin perehtymistä sekä niiden analysoimista. Järjestimme kurssin aikana kolme Zoom-tapaamista, jossa luennoinnin ohella keskustelimme opiskelijoiden tuntemuksista sekä annoimme palautetta siihen mennessä tehdyistä tehtäväkokonaisuuksista. Tämän lisäksi opiskelijat keskustelivat viikoittain pienryhmissä koronakriisiin liittyvistä kokemuksistaan eri näkökulmista Moodle-alustalla.

Kurssin oppimistavoitteena oli antaa opiskelijoille valmiuksia tarkastella vallitsevaa poikkeustilannetta historiallisesta perspektiivistä. Lisäksi tavoitteena oli ymmärtää tautiepidemioiden roolia ja niiden muutoksia osana ihmiskunnan historiaa. Kansalliskirjaston digitaalisia kokoelmia hyödyntäen opiskelijat perehtyivät sii-

2. Johannes de Plano Carpini, *Mongolien historia. Matka tartarien maahan vuosina 1245-1247*. Suomenos Sami Jansson. Johdanto, viitteet ja kirjeiden suomennos Antti Ruotsala. Gaudeamus 2003.
3. Simon de Saint-Quentin, *Histoire des Tartares*. Publiée par Jean Richard. (Documents relatifs à l'histoire des Croisades publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, VIII) Paris 1965.

hen, miten tautiepidemioista on uutisoitu eri aikoina, ja he tarkastelivat kriittisesti tiedonvälitystä. Lisäksi opiskelijat analysoivat historian käyttöä koronapandemian yhteydessä. He pohtivat myös kansainvälisen yhteistyön haasteita ja mahdollisuuksia tautiepidemioiden ja tautien nujertamisessa. Tehtävien ja keskustelujen yhtenä tarkoituksena oli vahvistaa ja tukea opiskelijoiden oman asiantuntijuuden kehittymistä.

Ensimmäisellä opetuskerralla opiskelijat saivat kirjoittaa odotuksistaan kurssin Flinga-seinälle. Aktiivoin tehtävän tarkoituksena oli myös kerätä tietoa opiskelijoiden ennakkotiedoista ja toiveista ja näin antaa aineksia räätälöidä ja hienosäätää kurssia juuri tämän opiskelijajoukon taitoihin ja tarpeisiin sopivaksi. Kurssirunkoon olimme jättäneet väljyyttä mahdollisia muutoksia silmällä pitäen ja muokkasimme sitä jonkin verran opiskelijoiden kommenttien perusteella. Vaikutti siltä, että ajankohtaisen aiheen lisäksi opiskelijoiden toiveet huomioon ottava menetelmä motivoi kurssin osallistujia, sillä harjoitustehtävät sujuivat hyvin ja keskustelu Moodle-alustalla oli aktiivista läpi kurssin.

Kriisin keskellä -kurssi tuli nopeasti täyteen jo ennen ilmoittautumisajan päättymistä, mikä antoi viitteitä kurssin tarpeellisuudesta. Myös välipalaute ja kurssin loppupalaute tukivat tätä näkemystä. Historiallinen tieto auttoi opiskelijoita hahmottamaan koronapandemiaa osana ihmiskuntaa riivanneiden tautien pitkää historiaa. Moni koki oivalluksia siitä, että menneissä pandemioissa ja niistä selviytymisessä oli lopulta yllättävän paljon yhteisiä piirteitä nykyhetken kanssa. Erityisen tärkeänä pidettiin keskusteluja pienryhmissä, sillä

ne tarjosivat monelle kaivattua vertaistukea - syvällisiä, tietoon perustuneita keskusteluja koronakriisin eri puolista.

Kurssi oli mielenkiintoinen ja antoisa oppimisprosessi myös meille opettajille. Verkkokurssin valmistelu ja opettaminen lyhyellä varoitusaajalla ja teemasta, jonka asiantuntijoita emme kumpikaan ole, onnistui paremmin kuin uskalsimme odottaa. Luentojen ja tehtäväkokonaisuuksien valmistelu vaati tavallista enemmän perehtymistä aiheeseen, mutta tässä tilanteessa se toimi jonkinlaisena terapiana myös meille. Myös me halusimme tietää enemmän tartuntataudeista, jotta pystyisimme hahmottamaan koronakriisiä laajemmasta perspektiivistä.

Otimme myös lyhyessä ajassa käyttöön meille uusia digitaalisia työkaluja, kuten Zoomin, Kahootin ja Flingan. Kerroimme kurssin lähtökohdat ja opettajien omat oppimistavoitteet opiskelijoille ensimmäisellä kerralla. Mielestämme se edisti vuorovaikutusta, joka etäyhteyksillä jää helposti vaillinaiseksi.

Kriisin keskellä -kurssi toimi poikkeustilanteessa tarpeellisena vertaistukena. Opiskelijat pääsivät purkamaan koronatilanteeseen liittyviä tuntemuksiaan pienryhmissä ja pohtimaan tilanteen eri puolia oman lukeneisuutensa ja kiinnostuksiansa pohjalta. Kurssi oli voimaannuttava kokemus myös meille opettajille. Opetuksen suunnittelu yhdessä oli inspiroivaa ja hauskaa. Asiantuntemuksemme yhdistäminen mahdollisti kurssin teemojen käsittelyn pitkällä aikavälillä keskiajalta nykypäivään ja se toi lisäksi etätyöarkeen paljon kaivattua kollegiaalista vuorovaikutusta.

Pia Koivunen, FT, tutkijatohtori
Maija Ojala-Fulwood, FT, tutkijatohtori
Turun yliopisto

Gad Rausingin palkinto professori Pirjo Markkolalle

Tampereen yliopiston historian professori Pirjo Markkola on saanut Ruotsin kuninkaallisen kirjallisuus-, historia- ja antikviteettiakatemian (*Kungliga Vitterhetsakademien*) myöntämän Gad Rausingin palkinnon ansioistaan pohjoismaisen hyvinvointimallin tutkijana. Palkinto on arvoltaan 1,5 miljoonaa kruunua eli 142 000 euroa.

Palkinnon perusteluissa todetaan, että Pohjoismaat tunnetaan muualla maailmassa hyvinvoinnista ja sukupuolten tasa-arvosta, ja että monet ovat tutkineet pohjoismaista hyvinvointimallia. Professori Pirjo Markkola on kuitenkin tarkastellut erityisen ansiokkaasti hyvinvointimallin historiallisia juuria. Hänen monipuoliset ja innovatiiviset tutkimuksensa saavatkin erityiskiitosta.

Palkintoperustelujen mukaan Markkola on laajan lähestymistapansa kautta osoittanut, että luterilaiseen

perinteeseen liittyvillä käsityksillä on tärkeä rooli, kun selitetään nykyisten Pohjoismaiden yhteiskuntajärjestelmää.

Markkola on osoittanut historiantutkimuksen merkityksen omassa ajassamme ja sen, miten historialliset kokemukset liittyvät läheisesti eettisiin kysymyksiin. Pirjo Markkola on koko tutkimusuransa ajan yhdistänyt eri alojen näkemyksiä, ylittänyt rajoja ja saavuttanut erinomaisia ja kestäviä tuloksia.

Palkinto on nimetty ruotsalaisen teollisuusyrittäjä, arkeologi Gad Rausingin (1922–2000) mukaan. Rausing oli Ruotsin kuninkaallisen kirjallisuus-, historia- ja antikviteettiakatemian kunniajäsen ja hänen kolme lastaan perustivat palkinnon isänsä muistoksi. Se on akatemian suurin palkinto, joka myönnetään vuosittain merkittäväälle pohjoismaiselle humanistisen alan tutkijalle.

Suomen Tiedeseuran palkinto professori Kirsi Vainio-Korhoselle

Suomen Tiedeseura on myöntänyt professori Kirsi Vainio-Korhoselle Theodor Homénin isänmaan historian palkinnon. Palkinnon arvo on 20 000 euroa. Palkinnon perusteluiden mukaan Vainio-Korhonen ”on monipuolinen ja kansainvälisesti arvostettu tutkija, joka on edistänyt suomalaisen historiantutkimuksen laajennusta muun muassa Suomen varhaismodernin historian ja sukupuolihistorian aloilla.”

Kirsi Vainio-Korhonen on perehtynyt sukupuolihistoriaan, kaupunkien elinkeinohistoriaan ja erityisesti

suomalaisen naisryhtäjäyden, naisten palkkatyön ja kaupunkikäsitöläisten historiaan sekä ajallisesti pääasiassa Suomen 1700-luvun historiaan. Vainio-Korhonen on uusimmissa tutkimuksissaan käsitellyt suomalaisia kättilöitä 1700-luvulla ja seksityötä 1800-luvun alkupuolella.

Suomen Tiedeseura on vuonna 1838 perustettu kaikkien tieteenalojen tiedeakatemia, jonka tavoitteena on edistää tieteellistä keskustelua ja julkaista erityisesti luonnontieteellistä ja humanistista kirjallisuutta.

Suomen Kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto palkitsi professori Pertti Haapalan

Pirkanmaan rahasto myönsi 15 000 euron palkinnon Tampereen yliopiston Suomen historian professori Pertti Haapalalle. Palkinnon perusteluna oli tieteellinen toiminta. Haapala on ansioitunut kansakunnan kokemukseen syventymisessä ja laajempaan yhteyteen liittämisenä. Hänen tutkimusaiheensa liittyvät paikallisen ja globaalin historian kohtauspisteisiin, modernin urbaanin maailman syntyyn ja kehittymiseen sekä kansallisen ajattelun kehittymiseen, hyvinvointiin ja sosiaalihistoriaan.

Haapala on toiminut Tampereen yliopiston Suomen historian professorina vuodesta 1997. Hänen tieteellinen kiinnostuksensa on ulottunut sosiaalisen rakennehistorian tutkimuksesta aina ihmisten yksilöllisten ja yhteisöllisten kokemusten historiaan. Haapalaa luonnehditaan palkintoperusteissa teräväkatseiseksi kirjoittajaksi ja valovoimaiseksi puhujaksi, joka osaa havainnollistaa historian monimutkaisia ilmiöitä ymmärrettävästi.

Call for papers: Pohjoismainen historiantutkijoiden tapaaminen Göteborgissa elokuussa 2021

Ensi vuonna, 9.–12. elokuuta 2021, järjestetään kolmas-kymmenes pohjoismaisten historiantutkijoiden tapaaminen, tällä kertaa Göteborgin yliopistossa. Konferenssi ajoittuu samaan ajankohtaan Göteborgin kaupungin 400-vuotisjuhlien kanssa. Pohjoismaisia historioitsija-tapaamisia on järjestetty vuodesta 1905, jolloin ensimmäinen tilaisuus järjestettiin Lundissa. Järjestelyvastuu kiertää pohjoismaisten historian yksiköiden kesken.

Vuoden 2021 pääteema on ”Globaali ja paikallinen” (*Globalt och lokalt*). Aiheen valinnalla järjestäjät haluavat painottaa yhteyksiä globaalin ja paikallisen välillä – tämä on piirre, joka näkyy myös järjestäjien kotipaikkakunnan Göteborgin historiassa. Luvassa on nelipäiväinen ajatustenvaihto niin käytännön tutkimustuloksista kuin teoreettisista ja metodologisista kysymyksistä, jotka liittyvät teemaan. Konferenssissa on sekä yhteisiä luentoja että teemasessioita, pyöreän pöydän keskusteluja ja yksittäisiä esityksiä. Kutsuttuina pääpuhujina kuullaan professori Maya Jasanoffia (Harvardin yliopisto) sekä professori Poul Holmia (Trinity College Dublin).

Järjestäjät toteavat, että globaalit kysymykset ja näkökulmat ovat saaneet yhä enemmän merkitystä myös historiatieteissä samaan aikaan, kun itse tutkimuskin on globalisoitunut monin tavoin. Globaalit tapahtumat ovat kuitenkin aina ankkuroituneet paikallisiin olosuhteisiin, jotka puolestaan vaikuttavat globaaleihin kehityskuluihin. Näkökulmat, jotka tuovat esiin nämä eri tasot, ovat tärkeitä myös siksi, että viime vuosina on havaittavissa myös vastareaktioita globalisaatioprosessiin, mikä puolestaan herättää kysymyksiä siitä, miten globaalin ja paikallisen suhde on jatkossa kehittymässä.

Aiheeseen liittyvistä esitelmistä, teemasessioista ja pyöreän pöydän keskusteluista pyydetään ehdotuksia konferenssinjärjestäjien kotisivuilla.

Abstraktien jättöpäivä on 1. lokakuuta 2020, ja tieto siitä, mitkä ehdotukset on hyväksytty, julkistetaan viimeistään 30. marraskuuta 2020. Ehdotukset voi jättää englanniksi, ruotsiksi, norjaksi tai tanskaksi.

Lisätietoja ja esitelmäehdotukset:

<https://www.nordiskahistorikermotet2021.se/>

Keisariaika-verkoston seminaari Pietarissa syyskuussa 2021

Monien muiden tapahtumien ja konferenssien tavoin myös konferenssi *Elites and Generations, 1721–1925* on siirretty pandemiatilanteen vuoksi vuodelle eli syyskuun 2021. Kyseessä on neljäs suomalais-venäläinen konferenssi eliittien tutkimuksessa. Konferenssi järjestetään 15.–17. syyskuuta vuonna 2021, ja keväällä 2021 on luvassa ylimääräinen call for papers niille, jotka haluavat vielä tarjota paperia konferenssiin.

Keisariaika 1809–1917 -verkosto on tarkoitettu niille suomalaisille tutkijoille, jotka tarkastelevat suomalais-venäläistä vuorovaikutusta pitkän 1800-luvun aikana. Sen tavoitteena on koota aihepiiriin suomalaiset tutkijat

yhteen, kiinnittää huomiota venäläisiin aineistoihin ja yhteiseen yllirajaiseen historiaan sekä edistää suomalais-venäläistä tutkijayhteistyötä.

Toimintamuotoina ovat Keisariaika-sähköpostilista, yhteiset tapaamiset sekä Pietarissa järjestettävät konferenssit. Verkoston jäseniltä ei edellytetä venäjän kielen taitoa, vaan tärkeintä on kiinnostus yhteiseen suomalais-venäläiseen historiaan.

Lisätietoja tapahtumista:

<https://keisariaika.wordpress.com/>

■ Kuva 1. Huvijahti Amfion oli kuningas Kustaa III:n henkilökohtainen alus vuosien 1788–1790 sodassa. Stiloitu kuva Savua aalloilla -virtuaalielämyksestä. Kuva: Zoan Oy.

Suurnäyttely Ruotsinsalmen meritaisteluista ja linnoituskaupungista

Merikeskus Vellamossa Kotkassa 9.6.2020 avautui Kohtalona Ruotsinsalmi -näyttely, joka kertoo nykyisen Kotkan edustalla vuonna 1790 käydyin Itämeren merkittävimmän meritaistelun ja sen jälkeen rakennetun linnoituskaupungin tarinan. Kohtalona Ruotsinsalmi -näyttely avaa näkymän sodan ja rauhan rajalle sekä ihmisiin suurvaltojen puristuksessa. Ytimessä on ihmisen kokemus ja sen riippumattomuus maiden rajoista.

Näyttelyn taustalla on merkittävä määrä tutkimustyötä, jonka avulla on pystytty mallintamaan muun muassa vuoden 1790 taistelun tapahtumapaikat ja tärkeimmät siihen osallistuneet alustyyppit. Virtuaaliteutuksen 16 laivamallia tullaan julkaisemaan avoimena datana vapaaseen käyttöön.

Taistelujen jälkeen nykyiselle Kotkansaarelle rakennettiin Ruotsinsalmen linnoitus, joka oli Suomen mitta-kaavassa merkittävä asutuskeskittymä. Linnoituksen lähes 10 000 asukasta edustivat useita kansallisuuksia ja

uskontoja. Näyttelyssä sotilaiden, upseerien, kauppiaiden ja palvelusväen elämäntiloihin syvennyttään henkilötarinoiden kautta. Jo tuhoutunutta linnoituskaupunkia ja sen vaiheita voi tutkia interaktiivisen pienoismallin avulla.

Ruotsinsalmen tunnetuin alus on Kotkan edustalle uponnut venäläinen fregatti St. Nikolai. Alus on läsnä näyttelyssä niin hylyn osina, miehistön jäsenille kuuluneina esineinä kuin interaktiivisena multimediateoksena. Näyttelyn esineistö on pääosin Suomen kansallismuseon, Kymenlaakson museon ja Museoviraston aiheeseen liittyvistä mittavista ja ainutlaatuisista kokoelmista.

Näyttelyn ovat toteuttaneet yhteistyössä Suomen merimuseo ja Kymenlaakson museo, ja se on Suomen kansallismuseon ja Kotkan kaupungin tuotantoa. Näyttelyä ovat lisäksi tukeneet Alfred Kordelinin säätiö, Jane ja Aatos Erkon säätiö, Google, Suomen Kulttuurirahasto sekä Kymenlaakson liitto.

Kysy kulkutautien historiasta

Mitä kulkutautien historiasta tiedetään ja voisiko menneistä epidemioista ottaa nykypäivänä opiksi? Onko sinulle kysymyksiä kulkutautien historiasta ja haluaisitko asiantuntijan vastauksen siihen, miten entisaikoina on selvitty kulkutaudeista?

Historians without Borders kerää kysymyksiä ja vastauksia kulkutautien historiasta kotisivuillaan: ”Nyt voit esittää kaikki mieltäsi askarruttavat kulkutautien historiaa käsittelevät kysymykset meille ja me etsimme asiantuntijan vastaamaan kysymyksiisi.”

Kysymykset voi lähettää suoraan sähköpostitse (info@hwb.fi), nimettömän verkkolomakkeen kautta tai sosiaalisessa mediassa tunnisteella #kysyhistorioitsijalta.

Kysymyksiä voi lähettää koko kevään ja kesän ajan; vastauksia julkaistaan vuoden 2020 aikana. Vastaajina muun muassa dosentti, yliopistotutkija Heini Hakosalo (Oulun yliopisto), väitöskirjatutkija Elina Maaniitty (Helsingin yliopisto) sekä yliopistonlehtori Mika Kallioinen (Turun yliopisto).

Lisätietoja:

<https://www.historianswithoutborders.fi/kulkutaudit/>

Anu Lahtinen jatkaa Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajana

Professori Anu Lahtinen on valittu *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajaksi kaudelle 2021–2025. Valintaa perusteltiin sillä, että hän on erittäin hyvin perillä tieteellisiin lehtiin tällä hetkellä kohdistuvista digitalisaatio- ja OA-julkaisemispaineista ja mahdollisista teknisistä ja julkaisupoliittisista ratkaisuista. *Historiallinen Aikakauskirja* on Lahtisen päätoimittajakaudella kehittynyt sisällöllisesti myönteisesti ja esitetyt tulevaisuuden kehitysviisiot ovat tärkeitä ja kiinnostavia.

Työryhmä totesi Lahtisella olevan myös hyvin toimivat toimitukselliset suhteet ja tuntemus historiantutkimuksen tutkimus- ja järjestökenttään sekä vakiintunut asema tiedeyhteisössä. Hänen jatkamisensa pääosin nykyisen toimituksen kanssa katsottiin takaavan toimittuksellisen ja teknisen (digitaalisen) osaamisen häiriötömän jatkumisen edessä olevan tieteellisen julkaisemisen murrosvaiheen aikana.

Oikaisu

Oikaisuna *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 1/2020 ilmestyneeseen Marjatta Hietalan ja Aura Korppi-Tommolan kirjoittamaan Pirkko Rommin nekrologiin ”Pirkko Rommi, loistava luennoitsija” korjaamme seu-

raavan asian: professori Arvi Korhonen ei johtanut niin kutsuttua Tannerin seminaaria. Seminaari oli tutkijoiden epävirallinen ryhmä, joka kokoontui Elannon kahvilassa, josta nimi Tannerin seminaari.

Marjatta Hietala ja Aura Korppi-Tommola

Petri Karonen

Varhaismodernin Ruotsin tutkijat. Ruotsin ja Suomen yhteistä menneisyyttä koskevan tutkimuksen päälinjojen, tutkimusalojen ja ohjaus-suhteiden vertailu

The historians of early modern Sweden. The main lines of research on the common past of Sweden and Finland

Ruotsin ja Suomen yhteistä aikaa koskevaa historiankirjoitusta on vertailtu keskenään vain harvoin. Artikkelissa tarkastellaan maiden varhaismodernia aikaa (noin 1500–1800) koskevia tutkimussuuntauksia 1800-luvulta nykypäivään. Esitys luo kokonaiskuvan tehdyn tutkimuksen teemoista ja aikakausien painotumisesta. Samoin se kokoaa tietoja opettaja–ohjattava-suhteista. Analyysi toteutetaan pääsääntöisesti laajan kvantitatiivisen aineiston avulla. Lähdeaineisto koostuu julkaisutiedoista, jotka on kerätty maiden historiallisista bibliografioista ja erilaisista tietokannoista. Lisäksi tarkastelujakson väitöskirjoista on muodostettu osatietokanta, jonka avulla rakennetaan ensimmäisen kerran kattava kuva varhaismodernia aikaa koskevien väitöskirjojen määrästä, tutkimusten ajanjaksoista sekä väitöskirjoja ohjanneiden tutkijoiden verkostoista ja opettaja–oppilas-suhteista. Ruotsin ja Suomen historiantutkimuksen yleiskuva varhaismodernia aikaa koskevasta tutkimuksesta osoittautuu yllättävän yhteneväksi. Tutkimusresurssit olivat pitkään samansuuntaisia, kunnes Ruotsin etumatka kasvoi tässä suhteessa merkittävästi 1900-luvun lopulle tultaessa. Aikakautta koskevien tieteellisten julkaisujen volyymi on aina ollut Ruotsissa huomattavasti Suomea suurempi ja näkynyt erityisesti väitöskirjojen määrässä. Maiden julkaisutoiminta osoittautui nimiketasolla varsin pysyväiseksi. Ruotsissa sota- ja poliittinen historia olivat aina kolmen suosituimman historia-alan joukossa. Suomessakin samat alat olivat 1900-luvun puolimaihien saakka suosittuja, mutta 2000-luvulle tultaessa ovat kulttuuri- ja henkilöhistorian teemat nousseet niiden ohi. Lisäksi tehokkaat ohjaajat ovat olleet käytännössä kaikki yhteydessä toisiinsa ja ohjanneet valtaosan kaikista Ruotsissa ja Suomessa varhaismoderneilta ajoilta tehdyistä väitöskirjoista.

Asiasanat: historiografia, Ruotsi, Suomi, varhaismoderni aika, vertaileva tutkimus

The historiography of the common past of Sweden and Finland has rarely been compared. This article examines research trends in the early modern period (about

1500–1800) from the 19th century to the present day. The presentation gives an overall picture of the themes of the research and gathers information on supervisor–supervised relationships in both countries. The analysis is mainly carried out with the help of extensive quantitative data. The source material consists of publication data collected from Swedish and Finnish historical bibliographies and various databases. In addition, a database of dissertations has been developed which gives for the first time an opportunity to draw a comprehensive picture of the number of early modern dissertations, research periods, networks of dissertation supervisors and supervisor–PhD student relations in both countries. The overview of Swedish and Finnish historical research concerning early modern research turns out to be surprisingly similar. Resources for research (professorships, institutions, infrastructure, etc.) were quite similar for a long time. It was first at the end of the 20th century when Sweden took the lead in this respect. However, the volume of scientific publications has always been considerably larger in Sweden than in Finland and has been reflected especially in the number of dissertations. Generally, in Sweden military and political history were always among the three most popular fields of history. In Finland, the same fields were popular until the mid-20th century, but after that, cultural and personal history have overtaken them in popularity. In addition, effective supervisors have practically all been in contact with each other and supervised the majority of all dissertations concerning the early modern period both in Sweden and Finland.

Key words: historiography, Sweden, Finland, common history of Sweden and Finland, early modern period, comparative research

Petteri Norring

Suurvalta-ajan valloitetut alueet suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa
Comparative Study of the 20th Century Finnish and Swedish historiography of the 17th Century Swedish Baltic Empire and its Territorial Acquisitions

Tutkin artikkelissani suomalaisen ja ruotsalaisen historiantutkimuksen historiaa tarkastelemalla historiantutkijoiden käsityksiä Ruotsin suurvalta-ajan (1611–1721) voittomaista. Käsittely on rajattu kolmeen kokonaisuuteen: Ruotsin eteläisiin maakuntiin, erityisesti Skoonen, Käkisalmen lääniin ja Inkerinmaahan, sekä Viroon

ja Liivinmaahan. Vertailen artikkelissa pääosin 1900-luvun suomalaisten ja ruotsalaisten tutkijoiden käsityksiä näistä valloitetuista alueista, mikä nostaa yksittäisten tutkijoiden käsitysten lisäksi myös Suomen ja Ruotsin kansallisesti kehkeytyvät historiakulttuurit tarkastelun kohteeksi. Näin artikkelissa on mahdollista tarkastella suurvalta-ajan valloitetujen alueiden merkitystä myös kansallisten historioiden kehyskertomusten kannalta. Suomalaisten ja ruotsalaisten tutkijoiden työnjako on ollut 1900-luvulla selkeä. He ovat pääosin tutkineet toisistaan erillisiä alueellisia kokonaisuuksia aina viime vuosikymmeniin asti. Erityisesti 1900-luvun moderniin Suomeen tai Ruotsiin maantieteellisesti läheiset valloitetut alueet ovat olleet keskeisiä tutkimuskohteita molemmissa kansallisissa tutkijayhteisöissä. 1900-luvun lopulla yleistynyt kansainvälinen yhteistyö ja kansallisen paradigman kritiikki ei ole merkittävästi muuttanut niitä merkityksiä, joita artikkelissa tutkituilla alueellisilla kokonaisuuksilla on kansallisissa historiakulttuureissa. Alueisiin liittyvien historiankäsitysten avulla historiantutkijat rakentavat Ruotsin ja Suomen historiallista omakuvaa ja selkeyttävät maantieteellisten rajojen kulttuurisia merkityksiä. Sen lisäksi valloitetujen alueiden historioiden avulla määritetään yhteispohjoismaista identiteettiä.

Asiasanat: Historiankirjoitus – historia, Suomen historia 1900-luku, Ruotsin historia 1900-luku, Ruotsin historia 1600-luku, metodologinen nationalismi, historiakulttuuri – Pohjoismaat

The article studies the 20th century Swedish and Finnish historiography of the 17th century Swedish empire and its territorial acquisitions. The approach is thematically narrowed down to three specific areas: histories of Scania, Kexholm and Ingria, and Estland and Livonia. The paper analyses comparatively different generations of historians and two nationally constructed research traditions. Additionally the paper discusses functions the histories of these territories have in the national master narratives. The empirical material consists of key scholarly output from Sweden and Finland spanning from the late 19th century to the early 21st century. The article finds that Finnish and Swedish historians have mostly studied different conquered territories and focused on those areas that are geographically connected to the modern nation-states of Finland and Sweden. Furthermore, the late 20th century critique of methodological nationalism has not substantially changed the functions the histories of these conquered territories have in national historical consciousness. Besides in negotiating the cultural and geographical borders of the nation-states, the histories of these areas are employed in constructing the common historical identity of the Nordic societies.

Key words: Historiography, History, Finland 20th cen-

ture, Sweden 20th century, Swedish Baltic Empire, Methodological Nationalism, Public History – Scandinavia

Kenneth Partti

Tieteellisiä siirtymiä ja paradigmanmuutoksia. Kielelliset käänneet Suomen ja Ruotsin historian väitöskirjoissa vuosina 1970–2010
Scientific Transitions and Paradigm Shifts. Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010

Artikkeli kysyy, ovatko suomalainen ja ruotsalainen historiankirjoitus eronneet menetelmien osalta toisistaan viimeisen viiden vuosikymmenen aikana, ja miksi. Analyysi perustuu kielellisesti suuntautuneiden menetelmien vaikutukseen ja soveltamiseen. Nämä kielelliset käänneet ovat siirtäneet kiinnostuksen problematisoimaan menneisyyden kielen luonnetta. Kielellisillä käänneillä on ulkomainen alkuperä ja ne ovat asteittain rantautuneet Suomeen ja Ruotsiin. Tutkimalla historian väitöskirjoja vuosilta 1970–2010 nähdään sekä samankaltaisuuksia että eroja maiden välillä. Kielelliset käänneet ovat olleet osin marginaalinen ilmiö, mutta niillä on ollut vaikutusta erityisesti aatehistoriassa ja Suomessa yleisen historian sekä Ruotsissa aate- ja oppihistorian (idé- och lärdomshistoria) oppiaineessa. Kielellisten käänneiden vastaanotto paljastaa myös kansainvälisten yhteyksien lujuttua, jotka näiden tulosten perusteella ovat olleet vahvemmat Suomessa.

Asiasanat: kielellinen käänne, metodologia, historiografia, vertaileva historian tutkimus, 1970–2010, Suomi, Ruotsi, väitöskirjat

The article asks whether the Finnish and Swedish historiography have methodologically differed from each other during the past five decades and if so, why. The analysis is based on the influence and appliance of linguistically oriented methods. These linguistic turns have shifted the interest into problematising the nature of the language of the past. Linguistic turns have a foreign origin and have been gradually imported into Finland and Sweden. By studying the doctoral dissertations of history defended in these countries in the period 1970–2010, both similarities and differences can be seen between the countries. Linguistic turns have been partially a marginal phenomenon, yet they have had influence particularly in the fields of intellectual history and within the disciplines of general history (yleinen historia, Finland) and the history of science and ideas (idé- och lärdomshistoria, Sweden). The reception of linguistic turns reveals also the strength of international contacts, which, according to these results, have been stronger in the case of Finland.

Key words: Linguistic Turn, Methodology, Historiography, Comparative History, 1970–2010, Finland, Sweden, Dissertations

Miia Kuha

Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa 1800-luvun lopulla

The position of cultural history in Finnish and Swedish historical research in the late 19th century

Artikkeli tarkastelee 1800-luvun lopun Suomen ja Ruotsin akateemisen historiantutkijoiden keskuudessa varhaismodernia aikaa käsittelevää kulttuurihistoriallisesta tutkimuksesta käytyä keskustelua. Aineisto koostuu aikavälillä 1860–1900 ilmestyneistä kulttuurihistoriallisista julkaisuista sekä niistä käsitteistä kirja-arvioista ja katsausartikkeleista. Aiemmassa tutkimuksessa kulttuurihistorialliseen suuntaukseen on kiinnitetty huomiota yleensä vasta 1900-luvun vaihteesta alkaen, mutta artikkelissa osoitetaan, että kulttuurihistorialliset julkaisut nostivat tutkimusalan keskustelun kohteeksi sekä Suomessa että Ruotsissa viimeistään 1880-luvun vaihteessa. Suomalaisissa ja ruotsalaisissa 1800-luvun lopun keskusteluissa kulttuurihistorian käsitteellä viitattiin yleensä arkielämän, tapojen, elinkeinojen ja materiaalisuuden kulttuurin tutkimukseen. Kulttuurihistorialliset julkaisut olivat vielä marginaalinen osa historiatieteellistä julkaisuutoimintaa. Kulttuurihistoriaan viitattiin kuitenkin nousevana alana, joka herätti kiinnostusta etenkin Suomen johtavien fennomaanisten historiantutkijoiden keskuudessa. Suomella ei ollut omaa valtiollista historiaa, ja kulttuurilla oli tärkeä poliittinen merkitys kansallisen identiteetin rakentajana. Ruotsalaisessa historiantutkimuksessa sen sijaan painottui valtioiden suuntaus ja vain yksittäiset tutkijat pyrkivät edistämään kulttuurihistorian asemaa. Artikkelissa osoitetaan, että maiden väliset erot suhteessa kulttuurihistorian kehitykseen selittyvät myös metodologisilla eroavaisuuksilla. Suomalaisessa tutkimuksessa pyrittiin laajoihin synteeseihin, kun taas ruotsalaisessa historiantutkimuksessa tiukka empiirisyyden vaatimus ei antanut tilaa tulkinnoille. Lisäksi suomenmielisessä Suomessa kansakunnan historian ja kulttuurin tutkiminen oli yhteinen ponnistus, johon eri tieteenalojen edustajat saattoivat yhdessä osallistua, eikä monitieteisyyttä koettu ongelmaksi. Ruotsissa selkeän yhteisen mission puute johti Suomea tiukempaan tieteiden välisten raja-aitojen varjeluun.

Asiasanat: SUOMENKIELISET ASIASANAT PUUTTUVAT

This article examines the contemporary discussion on the position of cultural history among academic historians in late 19th century Sweden and Finland. Using book reviews and review articles commenting on new

cultural historical publications as source material, I analyse the writers' arguments and attitudes regarding the relatively new field of historical research. Periodicals are seen here as public forums where the norms of the discipline were negotiated. At the turn of the 1880s, new publications with an explicit focus on cultural history led to a polemical discourse in Sweden in particular. In Finland, the leading Fennoman historians mostly received the publications with enthusiasm. This article suggests that the differences between the two countries in relation to the early development of cultural history can be explained both by the political significance of history as well as methodological choices and norms. Finnish Fennoman historians strove to build syntheses, and the multidisciplinary character of cultural history was not seen as a problem, because the study of the culture of the nation was a shared endeavour. In Sweden, boundaries between disciplines were more rigorously protected. The state idealistic school remained the mainstream of historical research, and only individual researchers promoted research on cultural history.

Key words: Cultural history, historiography, historians, 19th century, methodology

Ilona Pikkanen

1590-luvun aateli suomalaisten ja ruotsalaisten historioitsijoiden silmin 1900-luvun alkupuolella
The Early Modern Nobility in Finnish and Swedish Historiography (c. 1900–1950)

Artikkeli tarkastelee 1590-lukua käsittelevää suomalaista ja ruotsalaista historiantutkimusta vertailevalla, yllirajaisella otteella. Artikkelissa osoitetaan julkaisumääriä tarkastelemalla, että aikakautta koskevan tutkimuksen painopiste siirtyi Ruotsista Suomeen 1930-luvulla. Samanaikaisesti pääosa tutkimuksesta julkaistiin edelleen ruotsiksi, ja osalla suomenruotsalaisista tutkijoista oli selvästi yllirajainen, välittävä rooli Suomen ja Ruotsin historiantutkimuksen välillä. Kyseisen aikakauden tutkimus olisi siis voinut – tutkimuskohteensa mukaisesti – olla varsin yllirajaista tai -paikkaista, mutta tutkimuksien sisällöllinen tarkastelu osoittaa, että kansalliset paradigmat määrittivät voimakkaasti tutkimuskysymyksiä. Lisäksi artikkelissa analysoidaan historiantutkimuksen välittämää kuvaa 1590-luvun aatelistosta. Erityistä huomiota kiinnitetään Kaarle-herttuan (myöh. Kaarle IX) ja marski Klaus Eerikinpoika Flemingin jälkikuvien muotoon 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Flemingistä ryhdyttiin kirjoittamaan rationaalisenä, harkitsevana valtiomiehenä 1940-luvulla. Näkökulman vaihdos liitetään aikakauden talous- ja yhteiskuntakeskusteluihin, jotka painottivat poliittista suunnitelmallisuutta ja järkipäisyyttä sekä sotienvälisenä aikana uusia tulkin-

nallisia kerrostumia saaneeseen suomalaisen soturin tyypikkuvastoon.

Asiasanat: historiografia, aateli, Suomi, Ruotsi, ylirajaisuus

This article discusses Finnish and Swedish historiography from a comparative and transnational perspective. It focuses on the histories written about the political struggles in Sweden in the 1590s – a tumultuous period that has provided rich historiography. Taking as its point of departure quantitative methodology, the article demonstrates that the scholarly emphasis changed from Sweden to Finland in the 1930s, but most of the scholarship continued to be conducted in Swedish. Moreover, although the study of the early modern translocal nobility would have enabled questions that

challenged the national paradigm, it was precisely the national framework that informed the research of all these historians. The article also analyses the historians' image of the nobility, and the changing meanings attached to this social group in the democratising societies. Particularly the afterlives of Duke Charles (later Charles IX of Sweden) and the Governor of Finland Claes Erikson Fleming is explored. A new interpretation of Fleming emerged in the early 1940s. It is argued that the altered image of Fleming as a rational statesman should be connected to the new social and economic theories emphasising rationality and long-term planning and new ideals of masculine war heroes that emerged in the era.

Key words: historiography, nobility, Finland, Sweden, transnational, afterlife

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 2 / 2020

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Hyvät Historian Ystävät!

Tätä kirjoittaessani koronavirus vaivaa edelleen vakavasti Suomea. Uusimaa on avattu, mutta isot kokoontumiset on kielletty ja 70+-karanteeni on voimassa. Historian Ystävien Liiton jäsenkunnan ikäjakaumaa ei liene tarkasti tutkittu, mutta minulla on käsitys, että varsin suuri osa jäsenkunnasta kuuluu karanteeniväkeeseen. Vaikka ulkoilu ja kaupassakäynti sallitaan, niin onhan elämä nyt rajoitettua. Tapaamiset ovat vähissä ja totuttuihin tilaisuuksiin ei ole voinut osallistua.

Koronaviruksen vuoksi myös vuosikokouksemme siirtyy pidettäväksi aikaisintaan syyskuussa, jos rajoitusten poistuminen sen mahdollistaa. Hallitus on käsitellyt viime vuoden tilinpäätöksen ja hyväksynyt talousarvioehdotuksen tälle vuodelle. Toiminnantarkastajat eivät ole vielä voineet tehtävänsä suorittaa. Tilinpäätös osoittaa muutamien tuhansien eurojen alijäämää. Se ei ole jättiläissumma, mutta alijäämä on pakko saada korjattua, koska muutoin se jatkossa kasvaa ja tulee vaikeammaksi hoitaa. Liiton talous rakentuu pääsääntöisesti jäsenmaksutuloihin, joilla toimitetaan *Historiallista Aikakauskirjaa*. Maksavien jäsenten määrällä on siis aivan ratkaiseva merkitys! Yksinkertaistaen voinee sanoa, että Liitto eli historian harrastajat ja ystävät vastaavat Aikakauskirjan kustannuksista ja Suomen Historiallinen Seura ammattilaisine jäsenineen vastaavat sen sisällöstä. Aikakauskirjan toimitamista varten Liitto ja Seura ovat perustaneet ”työyhteisliittymän”, jossa on kummankin yhdistyksen edustus. Aikakauskirjalla on päätoimittaja ja tarvittava muu henkilökunta. On tärkeää huomata, että *Historiallinen Aikakauskirja* on tieteellinen julkaisu, jonka tasosta ja olemassaolosta meidän kaikkien osallisten on syytä kantaa huolta. Tänä vuonna ilmestyy jo 118. vuosikerta! Juuri tällä hetkellä selvitetään tieteellisten julkaisujen siirtymistä verkkoon ja se koskee myös

Historiallista Aikakauskirjaa. Hallitus seuraa tietenkin aktiivisesti, mihin suuntaan asia etenee.

Virus on johtanut myös siihen, että matka Puolaan on siirretty tässä vaiheessa lokakuulle. Myöhemmin varmistuu, voidaanko se silloin toteuttaa. Historian kesäpäiviä kesäkuussa Tampereella ei tätä kirjoitettaessa ole vielä peruutettu, mutta todennäköistä se lienee. Syksyn kirjaesittelyihin, vuosikokouskutsuun ja muuhunkin toimintaan palaamme myöhemmin.

Tänä vuonna tulee 150 vuotta J. K. Paasikiven syntymästä. Hänhän oli Liittomme perustaja vuonna 1926 ja heti alusta alkaen puheenjohtaja 20 vuotta eli aina vuoteen 1946, jolloin hänestä tuli tasavallan presidentti. Liitto kunnioittaa perustajaansa järjestämällä seminaarin syntymäpäivänä eli 27.11. Säädytaloissa kello 13.30–15.00 välisenä aikana. Seminaarissa tarkastellaan Paasikiveä historian ystävänä ja tekijänä, hänen suhdettaan eduskuntaan, sekä Alli Paasikiveä miehensä tukijana. Puheenvuoron näistä aiheista käyttävät erikoislähettiläs Heikki Talvitie, professori Vesa Vares ja professori emerita Aura Korppi-Tommola. Kutsu seminaariin lähetetään myöhemmin, mutta jo nyt totean, että Säädytaloissa nykyisin noudatetun turvallisuusjärjestelyn vuoksi tulee seminaariin ennakoilmoittautuminen. Samana päivänä myöhemmin järjestää Paasikivi-Seura ry pääjuhlan. Näiden molempien tapahtumien toteutuminen varmistuu myöhemmin, mutta ovat siis nyt ohjelmassa ja valmistelut pitkällä. J. K. Paasikivestä on jo nyt hieno ja asiapitoinen portaali osoitteessa www.jkpaasikivi.fi. Suositelen tutustumista!

Hyvät ystävät, pitäkää huoli itsestänne ja läheisistänne! Hyvää kesää!

Kari Salmi,
puheenjohtaja

MAINOSTA

HISTORIALLISSA

AIKAKAUSKIRJASSA

Ilmoitushinnat:

takasivu (väri) 600 euroa

1/1 sivu (mv) 400 euroa ja (väri) 480 euroa

1/2 sivua (mv) 250 euroa ja (väri) 300 euroa

1/4 sivua (mv) 200 euroa ja (väri) 240 euroa.

Ilmoitusten koot löydät verkosta:

www.historiallinenaikakauskirja.fi/mediakortti

Ilmestymisaikataulu:

1. numero maalis-huhtikuun taitteessa
2. numero juhannusviikolla
3. numero syyskuun lopussa
4. numero joulun alla

Päätoimittaja: *Anu Lahtinen*, anu.z.lahtinen@helsinki.fi
Toimitussihteeri: *Katariina Parhi*, katariina.parhi@oulu.fi

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi

Sihteeri ja rahastonhoitaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351, toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.
Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä yliopilaskirjoitusten reaaliokoeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse tai puhelimitse. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: dos. Sari Katajala-Peltomaa

Varapuheenjohtaja: dos. Juhana Aunesluoma

Toiminnanjohtaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351, shs@histseura.fi, www.histseura.fi

Varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

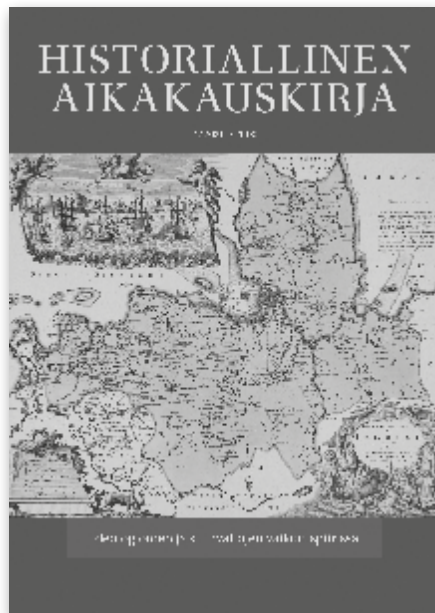
Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirja-kauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Tilaa Historiallinen Aikakauskirja

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Lehdessä julkaistaan tutkimusartikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Vuoden 2020 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 €, ja sillä pääsee myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 €. Suomen Historiallisen Seuran jäsenille hinta on 33 € (+ seuran jäsenmaksu).

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2/2020

Suomi ja Ruotsi tutkijoiden tulkinnoissa

Historiankirjoituksen historiaa

Venäjän arkistot

Kuvien käyttö historia-alan julkaisuissa